

Bir ovuc torpaq

roman

2009-cu ilin 30 Aprelində Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında terror qurbanı olmuş gənclərin —
*Savalan Cabbarovun, Ayaz Bağirovun, Ruslan Babaşovun,
Ceyhun Aslanovun, Taleh Məmmədovun, Yusif Bəndəliyevin,
Emin Abdullayevin və Şəfa Məmmədovanın*
əziz xatirələrinə ithaf edilir.

Bakı - 2009

Varis

«Bir ovuc torpaq»
(roman)

Redaktor:

Ədibə xanım Paşayeva,
BDU-nun professoru

Üz qabığının tərtibatı:

Arif Hüseyinov,
Azərbaycanın xalq rəssamı

Sponsor:

ANT GROUP

Təşkilati dəstək:**İnformasiya dəstəyi:****Reklam dəstəyi:**

«Bir ovuc torpaq» Varisin (Varis Musa oğlu Yolçiyevin) oxuculara təqdim etdiyi ikinci kitabıdır. Onun 2008-ci ilin noyabrında çapdan çıxan «Sonuncu ölən ümidlərdir» adlı ilk kitabı böyük oxucu auditoriyası toplayıb. Təkrar nəşrlə birgə 11 min tirajla çıxan bu kitab ölkədə kitab bazarını tədqiq edən yeganə qurum olan «Kitab klubu»nun 2009-cu il reytingində ən çox oxunan azərbaycanlı yazıçının kitabı kimi birincilik qazanıb.

«Bir ovuc torpaq» romanı da, əsasən, real hadisələr əsasında qələmə alınıb, burada sevgi və vətənpərvərlik motivləri, cənab yətkar aləmin yaşantıları önə çəkilib. Roman geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

OXUCULARIMDAN ÖN SÖZ

Adətən, bədii kitaba ön sözü ədəbiyyat adamları yazır. İlk kitabım - «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanı da ədəbiyyat adamlarının ön sözü ilə açılmışdı: Azərbaycanın xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının 90-cı illərdə yaradıcılığıma verdiyi qiymət ön söz ampulasında lap yerinə düşmüşdü.

Bu dəfə isə ənənəni pozmaq qərarına gəldim. Ötən ilin noyabrından bu ilin oktyabrınadək - bu qısa vaxt kəsiyində «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanı ilə bağlı 1278 oxucu rəyi aldığı üçün ön sözü oxucularımın ixtiyarına verirəm. Axı onlar həm də «indi kitab oxunmur» hökmünün yanlış olmasını sübut ediblər. Təəssüf ki, rəylərin yalnız kiçik bir qismini yerləşdirmək mümkündür və çox yəqin ki, adlarını çəkə bilməyəcəyim oxucular məni bağışlayacaqlar. «Sonuncu ölən ümidlərdir»in cəmiyyət tərəfindən necə müsbət qarşılanmasının konturlarını azacıq cızmaqla «Bir ovuc torpaq»a da böyük maraq oyatmış olacağıq. Bir də ki, öncəki kitab barəsindəki oxucu rəylərini sonrakı kitaba ön söz kimi verməklə yeni bir ənənə yaradacağıq.

Yeri gəlmişkən, fürsətdən istifadə edib bütün oxucularıma öz minnətdarlığımı bildirirəm.

Tanınmışlar

- Romanı vərəqlədikcə mənə o qədər maraqlı gəldi ki. Buna görə də vaxt tapıb onu oxumağa başladım. Varisi bu son dərəcə maraqlı, çox oxunaqlı dillə yazılmış romana görə təbrik edirəm. Çox yaxşıdır ki, müasir dövrümüzün romanı yaranır.

Aydın Mirzəzadə,
millət vəkili

- Çağdaş dövrdə oxucuları nəsr əsəri ilə cəlb etmək o qədər də asan məsələ deyil. Nəsrə oxucu marağının ölədiyi bir zamanda Varisin «Sonuncu ölənlərdir» romanının rəğbətə qarşılınmasının köklü əsasları var: Mövzu real həyatımızdan götürülüb və güclü yazıçı məntiqi və psixoloji sərtlik zəminində qələmə alınıb. Romanın konfliktinin kökü geniş mənada ictimai-sosial xarakter daşıyır və bu, əsərə dərin məzmun aşılayıb.

İlham Rəhimli,
sənətşünaslıq doktoru, professor

- Kitabı birnəfəsə oxudum. Kriminal və sevgi əhvalatının birləşməsindən alınmış əsl modern romandır. Çox xoşuma gəldi. Əvvəllər Əlibala Hacızadənin məhz geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan romanları çıxırdı. Ancaq onlar klassik qəbildən idi. Bu isə məhz müasir romandır. Təbrik edirəm.

Baba Vəziroğlu,
əməkdar incəsənət xadimi

- Romanı mən təyyarədə - Amerikaya uçarkən 10 saat ərzində oxudum. Yolum, sanki, 10 dəfə qısaltı. Bütün yolboyu bir an ayrılmadım, psixoloji gərginlik içində oxuyub tamamladım. Deyim ki, əsərdən çox təsirləndim, yüksək zövq aldım.

Azay Quliyev,
millət vəkili

- Bu gün Varis bəyin qələminin istedadıyla qazanılmış yüz minlərlə oxucu sayı çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının ən böyük uğurlarından biridir. Onun oxucu auditoriyasının tezliklə bütün dünya olacağına ürəkdən inanıram.

Elçin İsgəndərzadə,
BMT-nin mədəniyyət səfiri, professor

- Bu roman həm də dünya yaranandan ümid axtarışında olan insanların ümid axtarışlarına bir tutağadır, sanki. Bu axtarışda olanlar üçün ümid barədə olduqca dəyərli sözlər var. Böyük Heydər Əliyevin söylədiyi və qəhrəmanımızın öz dəftərcəsinə köçürdüyü bu sözlər isə onların ən dəyərlisi hesab oluna bilər: «Nə qədər çətinliklərimiz olsa da, biz həmişə nikbin olmalıyıq, başımızı həmişə dik tutmalı, irəliyə həmişə inamla baxmalı, ümidlə yaşamalırıq».

Əbülfəz Babayev,
Beynəlxalq Mühəndislər və Nyu-York Elmlər Akademiyalarının həqiqi üzvü, professor

- «Sonuncu ölənlərdir» romanı, doğrudan da, Azərbaycan ədəbi mühitində bir hadisə oldu. Belə yüksək satış faizini, belə böyük ajiotajı xatırlamıram. Məndə məlumat var ki, taleyin hökmü ilə səhv yola düşən bəzi qadınlar bu kitabı oxuyub tövbə ediblər. Məncə, yazıcının ən böyük uğurlarından biri də budur.

Rauf Zeyni,
Milli QHT Forumunun prezidenti

- Mən, adətən, bədii əsərləri rus dilində oxuyuram. Ancaq bu günlərdə Varisin «Sonuncu ölənlərdir» adlanan romanını oxudum, bu sevgi romanına valeh oldum. İnternet saytlarından oxumuşam ki, bu, şəhərdə ən yaxşı satılan Azərbaycan dilində kitabdır.

Ədalət Şükürov,
Respublikanın əməkdar artisti

Kitab və söz adamları

- Bizim nəşriyyatda indiyədək yüzrlərlə bədii, elmi kitablar çıxıb. Ancaq etiraf edim ki, hələ heç bir kitab Varisin «Sonuncu ölənlər ümidləridir»i qədər ajiotaj doğurmayıb. Hələ heç bir kitabdan ötrü bu qədər zənglər olmayıb, bu qədər insan gəlib nəşriyyatdan kitab istəməyib.

Nadir Məmmədli,

«Nurlan» nəşriyyatının direktoru, professor

- Böyük İsmayıl Şıxlının illər öncə bəslədiyi ümidi tam doğrultdu. O, yazılarında 3 cəhəti qeyd etmişdi: dilin səlisliyi, aydınlığı, yığcamlığı, hadisələrin zahiri yox, psixoloji mahiyyətinə meyil etmə, bir də düşüncə tərzindəki axarlılıq və şeiriyət. Bunların hamısı bu romanda bir daha özünü göstərdi.

Barat Vüsal,

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Qazax şöbəsinin sədri

- Kitabxanamızda Azərbaycan və rus dillərində yeni alınmış uşaq kitablarına, idman, musiqi, hüquq, xarici dil üzrə tədris ədəbiyyatına tələbat böyükdür. Ən çox oxunan yeni kitab isə gənc yazıçı Varisin «Sonuncu ölənlər ümidləridir» romanıdır. Kitablardan bir neçə gün ərzində satıldığına görə əlavə sifariş verməli olmuşuq.

Rəhilə Rzayeva,

Azərbaycanda ilk kitabxana - kitab mağazasının direktoru

- Bu kitabı bizim «Kitab klubu» Türkmənistanda keçirilən kitab yarmarkasında nümayiş etdirdi. O, çox böyük maraqla qarşılandı. Türkmənistan Milli Kitabxanasının xahişi ilə onlara kitabdan bir nüsxə hədiyyə etdik.

Elxan Rzayev,

«Kitab klubu»nun direktoru

Media nümayəndələri

- Kitabı evdə bütün ailə üzvlərimiz oxudular. Öncə oğullarım, sonra gəlinlər. İndi də qohumlara ötürüblər. Necə işdirsə, Mirzə Cəlili oxumağa məcbur edə bilmədiyim kiçik oğlum gecələr yatmayıb «Sonuncu ölənlər ümidləridir»i oxuyur.

Flora Xəlilzadə,

«Azərbaycan» qəzeti

- Tək günümüzdə deyil, bütün zamanlarda yazıçı üçün fərqlənmək problem olub. Bədii sözlərin hamısının az qala deyilib qurtarmış, oxucu qazanmaq fəndlərinin hamısının tükənmiş olduğu bir zamanədə fərqlənmək problemi, sanki, həlledilməz görünür. Fəqət bizim heyretimizə rəğmən, bu şəraitdə də fərqlənənlər tapılırmış. Misal üçün, Varis.

İsmayıl Umudlu,

«Zerkalo» qəzeti

- «Sonuncu ölənlər ümidləridir» kitabını Kiyevdə oxudum. Müstəqil Azərbaycanın ən uğurlu romanının müəllifi kimi sənin əllərini sıxır, ən azından 3 gün Nailə ilə İlqarın həyat axarının nə ilə sonuclanacağı fikri ilə həyəcan keçirdiyim üçün, mənə özümdən də xəbərsiz arxada qalan gənclik illərimin buna bənzər sevgi anlarına qaytaran xoş və kədərli xatirələrinə qovuşdurduğuna görə sənə sevgi və sayğılarımı bildirirəm.

Möhsüm Aslanov,

Azərbaycan Televiziyasının Ukrayna nümayəndəliyi

- Qadın həbsxanasından reportaj hazırlayırdıq. Gördük ki, məhbus qadınların əllərindən kitab yerə düşür. Bu, Varisin «Sonuncu ölənlər ümidləridir» kitabı idi.

Esmira Cavadova,

ANS-Press agentliyi

- Son dövrlər bədii əsərlərdən heç belə zövq aldığımı olmamışdı. Biz son vaxtlar yalnız klassik ədəbiyyatımızı, habelə xa-

rici ədəbiyyat nümunələrini oxuyurduq, gözləyirdik ki, müasir həyatdan bəhs edən müasir yazıçımızın maraqlı bir kitabı çıxacaqmı? Çox yaxşı oldu ki, bu kitab çıxdı.

Saleh Bağirov,
İctimai Televiziya

- Hərdən mənə elə gəlir ki, o romantika, o təmizlik 80-90-cı illərin gəncliyində qaldı və mənə dərs demiş Famil Mehdi, Qulu Xəlilov və digər müəllimlərlə də getdi. Hətta, inanın, kitabın sonunda göz yaşlarımı otaqdakı qızların görməməsi üçün, az qala, gizlənməyə yer də axtardım. Fikirləşdim ki, düz başa düşməzlər. Onlara necə başa salaydım ki, hər qadın daxilində uşaqdır və heç vaxt da böyümür.

Zakirə Zakirqızı,
«ATV maqazin» jurnalı

- Mən artıq 3 gündür ki, bu kitabı oxuyub için-için ağlayıram. Özümü elə ala bilmir, elə hey onun barəsində düşünürəm. İnanmayacaqsınız, ancaq mən bu gün səhərin altoranında ayılıb elə yerimdəcə mobil telefonun işığı ilə kitabın bəzi səhifələrini təkrar-təkrar oxumuşam.

Vüsalə Kazımqızı,
«Supermarket» qəzeti

- Kitabın 10 min nüsxəlik tirajı büsbütün satılıb, əlavə min tiraj da vurulub. Ancaq oxucular alıcılardan xeyli çoxdur. Məndəki kitabı azı 50 nəfər oxuyub. Nəsr əsərinin populyarlığını onun müasir romantik üslubda, sənədlər əsasında yazılmasıyla əlaqələndirmək olar.

Hüquq Salmanov,
*«Ruh» Jurnalistlərin Hüquqlarını
Müdafiə Komitəsinin sədri*

Pedaqoqlar

- Mən çoxları haqqında yazmışam. Gördüklərim, tanıdıklarım haqqında. Heç bilməzdim ki, üzünü görmədiyim, amma ürəyinin istisini, qəlbinin hərarətini, məhəbbətinin böyüklüyünü yazdığı «Sonuncu ölən ümidlərdir» adlı romanında duyduğum şəxs, yox, şəxs yox, yazıçı haqqında da yazacağammış!

Qənirə Əmircanova,
«Ən yaxşı 100 müəllim» Prezident mükafatçısı

- Romanınızı çox böyük məmnuniyyətlə oxudum. Düzü, bu yaşına kimi bir çox kitablar oxumuşam və 50 illik ədəbiyyat müəllimi stajına malik olan bir şəxs kimi deyə bilərəm ki, hadisələri çox gözəl qələmə almısınız. Hətta bir müddət özümə gələ bilmədim.

Ünsiyyə Əkbərova,
*Ordubad rayonu, M.T.Sidqi adına
1 sayılı orta məktəbin müəllimi*

- «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabının çox populyar olmasına adi bir sübut: Bu yaxınlarda kitabım çıxıb. Orada əlaqə telefonum var. İnsanlar mənə zəng edib «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını necə əldə etməyi soruşurlar.

Aydın Dadaşov,
*ADMİU-nun Kinoşünaslıq kafedrasının müdiri,
professor*

- Bax, indicə - bir günün ərzində romanınızı aqgözlüklə oxuyub qurtardım. Çoxdandır ki, belə bir əsərə mənən, ruhən ehtiyacım var idi. Qəhrəmanlarınızla yaşamışam bütün günü. Hələ bir müddət yaşayacağam da. Çağdaş ədəbi həyatımızda xüsusi ehtiyac var belə əsərlərə.

Gülnarə Abbasova,
Nizami rayonu, 62 sayılı məktəb-liseyin müəllimi

- Bu gözəl romana görə sizə çox, çox, lap çox minnətdaram. Doğrudan da, bestsellerdir. Bizim kollecdə çox tələbə sizin əsəri oxuyub. Mənə də bir tələbəm hədiyyə edib.

Vüsalə Məmmədova,

Bakı Biznes və Kooperasiya Kollecinin ingilis dili müəllimi

- Romanı cəmi birçə günə oxuyub qurtardım. İnanın, hələ də özümə gələ bilməmişəm. Özüm pedaqoqam, universitetdə pedaqogika və psixologiya fənnini tədris edirəm. Tələbələrə səbri, düşüncəni başa salan, öyrədən insan deyiləm, elə bil.

Xatirə müəllimə,

Gəncə Dövlət Universiteti

Uzaqlardan məktublar

- Mənim həyatımda rekord göstəricidir ki, bir kitabı iki gecəyə oxuyub başa çatdırdım. Bu da sizin kitabınızın çox maraqlı olmasındandır. Ən çox xoşuma gələn sizin öz yazıçı fikirləriniz, müdaxilələriniz oldu. Özünüzdən verdiyiniz qiymətləndirmələr, şərhlər, həmçinin əlavə informasiyalar da çox maraqlı idi. Siz yazıçı kimi çox böyük bir problemə toxunmuş, əsəri oxuyan insanların hamısını düşünməyə vadar etmişiniz. Bu da indiki dövrdə bizim gənclərə çox böyük bir hədiyyədir.

Leyla Əliyeva,

Toronto şəhəri (Kanada)

- Bu cür böyük tirajlı bədii ədəbiyyatın Azərbaycanda dərci əsl ədəbi hadisədir. Romanın qısa vaxtda böyük şöhrət qazanmasını alqışlayıram və müştərək türk ədəbiyyatının yaranması yönündə hər bir türk yazarının uğurlu ədəbi işinin təqdirəlayiq olduğunu bildirirəm.

Zəki Gürel,

Türkiyə «Elm və ədəbiyyat əsəri sahibləri məslək birliyi»nin idarə heyətinin üzvü

- Nə yaxşı ki, real həyatdan götürülmüş bu roman artıq yazıldı. Mən əminəm ki, o, hər bir gəncin ən sevimli kitabıdır. Aydın, hər kəsin anlaya bildiyi bir dildə yazılıb, çox maraqlıdır. Müəllifə minnətdaram ki, bizi sevindirdi.

Aygün Budaqova,

Tbilisi şəhəri (Gürcüstan)

- Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanınızı oxudum, ətrafımda olan bütün dostlarıma da məsləhət gördüm oxumağı, hamısı da oxudu. Hamımız romanın içində qalmışıq, sözü-müz-söhbətimiz bu romandır. Hətta Astanada «Albatros» adlı nə görsək, elə bilirik, Nailə ilə bağlıdır.

Ləman Ağayeva,

Lev Qumilyov adına Avrasiya Milli Universitetinin tələbəsi, Astana (Qazaxıstan)

- Mən hələ bu dərəcədə maraqlı kitab oxumamışdım. Çox sağ olun ki, oxuculara belə bir kitab təqdim etmişiniz.

Pərviz Cəfərov,

Moskva (Rusiya)

- Mən çox uzaqlardan yazıram. Romanınız çox xoşuma gəldi. Demək olar ki, birnəfəsə onu oxudum. Təbrik edirəm, oxucunuzun biri də artdı. Ümid edirəm ki, bu roman axarınıc olacaq.

Xədicə Mövlazadə,

Hollandiya

Hərbçilər

- Əsəbi olduğum üçün mən kitab oxumuram, amma yoldaşlarımla əlində gördükdən sonra elə-belə vərəqlədiyim bu kitab məni məcbur etdi ki, onu oxuyum. Mən belə bir maraqlı kitabı yazan şəxsə minnətdaram. Bəzi yaraları qaşayıb qanatsa da, məhz o, ilk dəfə məndə bədii kitab oxumaq həvəsi yaratdı.

Z. Qarazadə,

Füzulidə - ön cəbhədə keşik çəkən leytenant

- Biz əsgərlər sizin romanınızı oxuyub çox bəyəndik, çox təsirləndik. Evə qayıtmağımıza çox az qaldığı üçün darıxırdıq. Bu əsəri oxuyandan sonra isə mülki həyat üçün lap darıxırıq. Həm də qəhrəmanların gələcək taleyi üçün nigaran qalmışıq.

Xudaverdiyev, Mirzəyev,
əsgərlər

- Son ildə bu, oxuduğum ilk kitabdır. Təəssüratından hələ də ayrılmamışam. Hissəmizdə hamı kitabı çox bəyəndi. Kitaba görə hər birimiz sizi ürəkdən təbrik edirik.

M.Rüstəm,
Hərbi Hava Qüvvələrinin zabiti

- Mən kitab oxuyan deyiləm. Amma «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını oxudum. Çox məntiqli idi. Sizə minnətdaram.

Tale Əliyev,
Dövlət Sərhəd Xidmətinin kapitanı

- Sizi narahat edən biz əsgərlərik, hamımızın sizə salamı var. Kitabı çox bəyəndik. Çox xahiş edirik ki, qəhrəmanların sonrakı taleyi barədə bizlərə məlumat verəsiniz.

Mirzə Bahəddin,
N sayılı hərbi hissənin əsgəri

Tələbələr

(Hər təhsil ocağından gələn ilk rəy)

- “Hər bir yeni kitab özündən əvvəlkilərin varisidir”. Bu fikirləri deyən fransız yazıçısı Aleksandr Düma (ata) bir ömürdə yüzlərlə roman yazan və dünya oxucusunun məhəbbətini qazanan məşhurlardan biridir. Varisin romanını oxuduqca mənə elə gəlirdi ki, bu roman da dünya ədəbiyyatının inciləri sayılan romanların varisidir. Əsərin oxucuda buraxdığı hisslər haqqında ancaq müəlliflə oxucuların canlı görüşləri zamanı alınan təəssüratlardan

nəticə çıxarmaqla fikir bildirmək kifayətdir. Belə görüşlərin isə hər birində müəllif sevgi və sayğı ilə qarşılandı...

Məhəmməd Rzayev,
Bakı Slavyan Universiteti

- Bu gözəl kitabın Azərbaycan tarixində azərbaycanlı yazıçılarının özünəinamlarının və onlara olan inamın artmasında əvəzsiz rolu olacağına əminəm. Rusdilli olduğum üçün indiyə qədər Azərbaycan dilində heç bir kitab məni özünə çəkməmişdi. Bu kitab ilk oldu. Onu hədsiz bəyəndim. Bütün oxucuları belə bir kitabın işıq üzü görməsi münasibətilə təbrik edirəm.

Arif Kazımov,
Bakı Dövlət Universiteti

- Siz təsəvvür etməzsiniz, mən romanın baş qəhrəmanlarını görmək üçün nələri verməzdim. Siz qəhrəmanın keçirdiyi hissləri elə dəqiqliklə ifadə etmişiniz ki, mənə, daha yaxşı bir şəkildə ifadə etmək mümkünsüzdür. Qəhrəmanların dilindən musiqi seçiminiz, eləcə də epigraf üçün seçdiyiniz şeirlər də çox möhtəşəmdir.

Pərvanə Quliyeva,
Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası

- İnanırsınızmı, universitetimizdə İlqarla Nailə heç kimin dilindən düşmür. Bu əsərdə hərə özünü tapıb. Hətta təşkilati məsələləri də unudub İlqarla Nailədən danışırdıq. O gün tələbə yoldaşımızın ad günü idi. Bir dostumuz ona hədiyyə olaraq məhz bu kitabı bağışladı.

Aydın Kərimov,
Sumqayıt Dövlət Universiteti

- Bu həyatda tüğyan edən hadisələri belə gözəl qələmə aldığı üçün sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Əlimdə imkanım olsaydı, bu kitabı yolunu azmış Abbas Şeyxzadə kimilərinə zorla oxutdurar, orta məktəbdə ayrıca bir gündə şagirdlərə dərs kimi keçərdim. Bu, biz gənclər üçün bir nümunədir. Oxu-

duğum universitetdə, az qala, hər bir tələbəyə bu kitab barədə danışmışam. Hamı kitab köşkündə bu romanı axtarır.

Vüsal Kərimov,

Azərbaycan Dövlət Texniki Universiteti

- Kitabı oxudum və çox təsirləndim. Belə bir olmuş hadisəni yazıb publikaya təqdim etdiyiniz üçün sizə dərin təşəkkürlər. Əsərin dili sadə və yadda qalandır. Məhz bu cəhət onu sadə camaata sevdirdir.

Arzu Yusubov,

Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universiteti

- Kitab məni mat-məəttəl qoydu. Oxuya-oxuya tüklərim biz-biz olur, ağzım açıq qalırdı. Tək kəlmə ilə desək, əsər superdir. Bu romana əla bir «Oskar»lıq film də çəkmək olar.

Kamran Əliyev,

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

- Roman çox xoşuma gəldi. Həqiqəti deyim ki, bu kitabdan çox şey öyrəndim. Özüm kitab oxuyanam, ancaq beləsini heç oxumamışdım.

Anar,

Ali Hərbi Məktəb

- Mən, adətən, hansısa bir kitabı alanda mütləq onun içinə, başlıqlarına baxır, bir qədər oxuyuram. Amma sizin kitabınız elə üz qabığı ilə məni cəlb etdi, içinə baxmamış almağa qərar verdim. Oxuduqca gördüm ki, düz seçim etmişəm.

Şölə Həsənova,

Qərb Universiteti

- Kitabınızı bu gün səhər oxumağa başladım. İnanırsınız, gü-norta da, axşam da yemək yeməmişəm.

Nurlan Həsənov,

Ali Hərbi Təyyarçilik məktəbi

- Kitabınızı oxuduq, inanın ki, çox təsirləndik. Bunun üçün sizə sonsuz təşəkkürümüzü bildiririk. Kitabınızın 2-ci hissəsi işıq üzü görmüş olarsa, çox sevinərik.

Cəlalə, Aytən və Mətanət,

Mingəçevir Müəllimlər İnstitutu

- Dənizə okeanı da əlavə etsək, yenə hər gün işlənən minlərlə günahı yumağa bəs etməz. Etsə də, bir imkanlı çıxıb suları yalnız öz günahlarını yumaqçün alacaq. Ancaq ümidimizi itirməyə ki, hələ də dəyərli insanlara dəyər verən sizin kimi insanlar var.

Şəlalə Nəşibova,

Bakı Mədəni-Maarif Texnikumu

- Əsəri indicə oxuyub tamamladım. Necə də təsirli idi. İnanırsınız, mən hələ belə əsər oxumamışdım. Göz yaşlarımı heç cür saxlaya bilmirdim.

Aynur Həsənlı,

Xəzər Universiteti

- Roman o qədər maraqlı idi ki, onu gecə saat 2-dən səhər 6-ya qalmışa qədər, təxminən 4 saata oxuyub qurtardım. Yaxın olduğum insanlar da bu kitabı oxuyub bəyənilər. Məncə, siz bu qədər oxucu kütləsi topladığınıza görə özünüzlə fəxr etməlisiniz.

Şahanə Muradova,

Bakı Avrasiya Universiteti

- Metroda insanların əlində bu kitabı gördükə məndə onu oxumağa maraq yarandı. Roman məni çox təsirləndirdi. Siz onu yazmaqla bizim gözümüzü açdınız.

Günay Mirzəyeva,

Azərbaycan Dövlət Tibb Universiteti

- Kitabı əlimə alır, mənim üçün ən maraqlı olan hissəni - Nailənin İlqarın toy məclisinə getdiyi hissəni təkrar-təkrar

oxuyuram. Gözümdən axan yaş yanaqlarımla yuvarlanıb paltarımı isladır. Kaş ki imkanım olaydı, bu əsəri peşəkar rejissora verib ekranlaşdırar, gözəl serial çəkirdirdim.

Ruhiyyə Qasımova,
Təfəkkür Universiteti

- Mövzusu real həyatımızdan götürülmüş bədii əsərinizə görə sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Qeyd edirəm ki, böyük məhəbbət qazanıbdır əsəriniz. Sizə hadisələri belə təsirli, maraqlı və bənzərsiz qələmə aldığınıza görə təşəkkür edirəm.

Fidan Məmmədova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

- İnanın, bu əsərdən çox təsirləndim. Bu, oxuduğum ən maraqlı əsərdir, məni daha çox bədii ədəbiyyat oxumağa yönəltdi. Özüm onu oxuduqdan sonra azı 20 adama da oxumağı tövsiyə etmişəm, hamısı da oxuduqdan sonra mənə «çox sağ ol» deyib.

Toğrul Rüstəmov,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

- Maraqlı, təsirli, unudulmaz əsərinizə görə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Qrupumuzun bütün qızları kitabı oxumaq üçün növbəyə durublar. Mənim növbəm 8-ci idi, dözmədim, rəfiqəmdən aldım ki, bir gecəyə oxuyub qurtaracağam.

Kamilə Hüseynova,
Müəllimlər İnstitutu

- Filoloq olduğum üçün ədəbiyyata ciddi yanaşıram. Etiraf etməliyəm ki, süjet və mövzusu müasir həyat olduğuna görə romanı bəyənməmək mümkün deyil. Mən onu 6-7 saata oxudum. Çox gözəl əsərdir.

Xalid Nuriyev,
Qafqaz Universiteti

- Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» adlı kitabınızı alıb oxudum. Gözəl təəssüratlar aldığım üçün sizə sonsuz minnətdaram.

Rza,
Milli Aviasiya Akademiyası

- Sizi narahat etməyimin səbəbi «Sonuncu ölən ümidlərdir» adlı romanınızın mənə həddindən artıq təsir etməsi oldu. Sizə bu əsərə görə təşəkkürümü bildirir, növbəti romanınızı səbirsizliklə gözləyirəm.

Samirə Quliyeva,
Azərbaycan Dövlət Dillər Universiteti

- Hiss olunur ki, əsər, həqiqətən, real həyatdan bəhs edir, biz gəncləri tərbiyələndirir. Oxuduqca ən kədərli, çarəsiz, kövrək anlarımızda belə ürəyimizdə ən xırda ümid qığılcımını axtarmağımızın zəruri olduğunu başa düşürük.

Ülkər Rüstəmov,
Sumqayıt Tibb Məktəbi

- Belə əsər yaratdığınız, bu cür mövzuya toxunduğunuz, yazıçı təxəyyülünüzdən istifadə edərək hər adi epizodu bu qədər içdən biz oxuculara çatdırdığınız üçün sizə öz minnətdarlığımı bildirirəm. Yenidən kitab oxumaq vaxtının yetişməsini səbirsizliklə gözləyirəm.

Aygün Canbaxışova,
Azərbaycan İctimai-Siyasi Universiteti

- Qrup yoldaşlarımdan biri məndən sizin romanınızı ürək ağrısına səbəb olduğu üçün oxumamağı xahiş etmişdi. Ancaq bu xahiş məndə əks-maraq oyatdı. Mən bütün günü oturub o kitabı oxudum, onu bitirməyim 5 saat çəkdi. Hələ də özümə gələ bilmirəm.

Eliza,
Lənkəran Dövlət Universiteti

- Gecə boyu yatmayıb bu kitabı oxudum. Oxumağıma dəyərmiş. Çox sağ olun. Anamdan başqa rəfiqəm yoxdur, təəssüratlarımı onunla bölüşdüm. Allah heç kəsə Nailənin taleyini göstərməsin. Həyat və insanlar çox amansızdırlar. Sizin daimi oxucunuz olacağam.

Əfsanə Qaraşova,
Bakı, 1 sayılı Tibb Məktəbi

- «Sonuncu ölən ümidlərdir»i indicə bitirdim. Çox təsirli, olduqca aktual əsərdir. Həyatımın bu vaxtında mənə həyat dərsi verdiniz.

Aynur Baxşəliyeva,
Bakı Qızlar Universiteti

- Bu roman bizim həyatımızda çox şeyi dəyişdirdi, hər şeyə çox asanlıqla inanmamağı, həyata asanlıqla təslim olmamağı öyrətdi.

Mədinə Əsgərova,
Bakı Kooperasiya Universiteti

- Cəmi 5 saata bu kitabı hər nöqtəsinə kimi oxudum və hələ də onun təsirindəyəm. Hisslərimi ifadə etmək üçün mənə «Azercell»-in bütün konturları lazım gələrdi. Amma hissələrimi bir cümləyə sığdırsam, onda belə deyərdim: bu roman indiyə kimi oxuduğum ən dahilərin əsərlərindən belə ən dahisidir.

Nüşabə Rəhmanova,
Sumqayıt Müəllimlər İnstitutu

Yeniyetmələr

- Sizi liseyin 10^c sinif şagirdləri, başda müdirimiz Murat Topçu və müəllim kollektivi olmaqla narahət edirik. Yazdığınız kitabı oxuyub çox bəyəndik, ondan ibrət dərsi aldım. Çox istərdik ki, liseydə onu oxumaq üçün böyük növbə yarandığını nəzərə alıb, bizə bu kitabdan bir neçə nüsxə hədiyyə edəsiniz.

Elxan Məmmədov,
Quba Özəl Türk Liseyi

- İnanın, bu kitabda o qədər məntiq, mənə, həyat var ki, heç cür ondan ayrıla bilmirdim. Oxuyub qurtarandan sonra həyata baxışım büsbütün dəyişdi. Yazan əlləriniz yorulmasın.

Rübabə Ağayeva,
3 sayılı Bakı Peşə Liseyi

- Mən - 15 yaşlı yeniyetmə bu kitabdan sonra əsl sevginin nə olduğunu anladım. Ümumiyyətlə, kitab oxuyan deyiləm, ancaq sizin kitabı 2 günə oxuyub qurtardım. Heyran qaldım belə səlis, belə maraqlı yazılış tərzinə.

Selcan Qurbanova,
İncəsənət Gimnaziyasının şagirdi

- Hələ 16 yaşımın olmasına baxmayaraq, bu kitabı çox maraqla, cəmi bir günə oxuyub qurtardım, marağımdan onu əlimdən yerə qoya bilmədim. Sizə sonsuz təşəkkürümü bildirir, səbirsizliklə ikinci kitabınızı gözləyirəm.

Fatimə Əliyeva,
Kompüter kollecinin öyrəncisi

- Dərslərimlə əlaqədar vaxt məhdudluğuna baxmayaraq, kitabı 2 gecədə bitirdim. Yazılanlar mənim həyata baxışıma öz təsirini göstərdi. Əlbəttə ki, yaxşılığa doğru. Sizə bu cür gözəl roman yazdığınıza görə təşəkkür edirəm.

Nərgiz Qayıbova,
Sumqayıt, 15 sayılı məktəbin şagirdi

- Düzünü deyim, mən kitab oxumağı elə də sevmirəm. Çox kitab oxumaq istəmişəm, oxumağa da çalışmışam. Lakin bir az oxuduqdan sonra marağı itib deyə, yerə qoymuşam. Amma bu kitabda, elə bil, məni özünə çəkən nəsə bir sirr vardı. Ona görə də əlimdən yerə qoya bilmirdim.

Ünsiyyəxanım Abutalıblı,
Bakı, 200 sayılı məktəbin şagirdi

Müxtəlif peşə sahibləri

- Mən hər zaman ziyalılardan «Birnəfəsə oxuduğum kitab» birləşməsini eşidərkən buna təəccüb hissi ilə yanaşırdım. Yəni nə dərəcədə əsər maraqlı olmalıdır ki, onu birnəfəsə oxuyasan və sonra yenə də, dəfələrlə oxuyasan. Sizin yazdığınız əsəri oxuyarkən, nəhayət, bunu 26 yaşında anladım.

Mən bu kitabı dünən bütün günü oxudum və gecə saat 2-də onu bitirdiyimi görəndə məni təəssüf hissləri bürüdü. Sonra bütün gecəni oxuduqlarımın təəssüratı altında o qədər düşündüm ki, heç sübh namazına məni çağıran saatın səsi ni belə duymadım.

Tural Nəbizadə,
Azercell MMC-nin mütəxəssisi

- Məhəbbət romanlarını sevmirəm. Çünki onlarda təsvir olunan sevgi utopikdir. Yəni həyatda elə sevgi yoxdur. Ancaq bu əsərdə təsvir olunan adi həyati sevgi idi. Heç vaxt heç nəyə təəccüblənməmişəm və üzülməmişəm. Hadisələrin Tanrı tərəfindən proqramlaşdırıldığına inanıram. Amma bu əsəri oxuyarkən göz yaşlarıma hakim ola bilmədim. Belə bir dəli sevdə... Artıq 2 gündür ki, bu əsərin təsiri altından çıxma bilmir, tezliklə onun ekranlarda yayımlanacağına inanıram.

Fərid Nəsibov,
Odlar Yurdu Universitetinin departament direktoru

- Romanınızı 2 günə oxuyub bitirdim. Təsirindən heç cür çıxma bilmirəm. Olduqca əla romandır. İkinci kitabınızı çox səbirsizliklə gözləyirik.

Rafiq Paşayev,
Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Heydər Əliyev adına Akademiyasının məzunu

- Əsərdən çox zövq aldım. İnanın, əgər böyük pulum olsaydı, sizin əsəriniz əsasında film çəkməyə məmnuniyyətlə pul qoyardım. Bu əsəri oxuduqdan sonra elə reklam etdim ki, aldığım kitabı artıq 5 nəfər oxuyub.

Ramil Ələkbərov,
kinozal.az saytının sahibi

- Qəhrəmanların həyatını mən və istəklim də yaşayırıq. Ancaq istəməzdim ki, sonumuz onların kimi olsun. Sevmək gözəl, çətin, qayğılı, həm də duyğulu bir hissdır. Amma, doğrudan da, sonuncu ölənlərdir. Hələ də ümid edirik, öləndək də edəcəyik.

Aliyə İbadova,
Mərkəzi Klinik Xəstəxananın işçisi

- Çox təsirli əsərdir. Bugünkü cəmiyyətimizi əks etdirir. Unutmaq lazım deyil ki, Nailənin oxşar taleyini yaşayan yüzlərlə qadınlarımız var. Ümidliyəm ki, bu roman gəncliyə bir dərs olacaq.

Rəqsanə Kərimova,
Milli Arxiv İdarəsinin əməkdaşı

- Yazınız elə səlis, dəqiqdir, oxucunun diqqətinə elə asanlıqla çatdırılır ki. Deyim ki, belə bir kitab hələ oxumamışdım.

Rəhimə Sadıqova,
Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyində aparıcı məsləhətçi

- Açıq, işlə bağlı mütaliə etməyə elə də çox vaxtım olmur. Ancaq bu kitabın üstündəki şüar məni özünə çəkdi. Onu bir gecəyə oxuyub bitirdim. Mən hələ belə kitaba rast gəlməmişəm desəm, yalan olmaz.

Sona Məmmədova,
«Azərsun Holding» in baş həkimi

- Kitabınız həyatı bir kitabdır, düşüncəsi olan hər insan özünü, ən azı, görə bilir burada. Amma ən çox məni qane edən hissəsi sevgiyə verdiniz və bu günə kimi mənim axtardığım, ancaq tam olaraq tapa bilmədiyim tərifdir.

Aypara Hüseynova,
ingilis dili mütəxəssisi

- Mən, doğrusu, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatından çoxlu əsərlər oxumuşdum, lakin XXI əsr ədəbiyyatından heç nə oxumamışdım. Bu, ilk idi. «Kitab oxumağın vaxtı yetişdi» devizi mənim üçün «XXI əsrdə yeni, müasir dövr ədəbiyyatı oxumağın vaxtı yetişdi» demək oldu.

Püstə Rüstəмова,
*N.Gəncəvi adına Uşaq Birliyi
Təşkilatının rəhbəri*

- Əsəri cəmi bir günə oxuyub bitirdim. Oxuduqca, sanki, canlı-canlı film izləyirdim. Çox acı həqiqətə toxunmanız, bəlkə də, ən böyük uğurunuzdur. Sizi təbrik edirəm.

Rumiyyə Camalova,
«Piramida IDC» tədris mərkəzinin əməkdaşı

- Hörmətli müəllif, kitabxanaya ayrılan «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabınızı iş otağında əlimə alıb evdə gecəyarı yerə qoydum. Mümkünsə də, böyük tələbatı nəzərə alıb, kitabınızdan kitabxanamıza heç olmasa, 3 nüsxə hədiyyə edərdiniz.

Fərxunda Məhərrəмова,
M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın əməkdaşı

- Son illərdə oxuduğum ən maraqlı kitabın müəllifi, çox sağ olun ki, insanları düşünməyə vadar etdiniz. Doğrudan da, sonuncu ölən ümidlər imiş.

Aynur Həsənova,
«Texnikabank» in əməkdaşı

- Belə bir kitabı biz oxuculara təqdim etdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Sizin kitabınız bizim iş yerimizdə böyük səsküyə səbəb olub. Hamı sizin kitabınızı bəyənir. Arzu edirəm ki, bu, sizin axırıncı yox, axarınıc kitabınız olsun.

Təranə Mustafayeva,
AQS Dental Center-in stomatoloqu

- Bizim idarədə hamı «Sonuncu ölən ümidlərdir» kitabını oxuyur. Mən də növbəyə durmuşdum. Axır ki, onu oxudum. Çox gözəl kitab yazmışsınız. Əgər insanlar onu oxumaq üçün növbəyə dayanırlarsa, deməli, istəyinizə çatmışsınız.

Fəridə Əsgərova,
Bakı Yaşıllaşdırma İdarəsinin işçisi

- Romanı çox bəyəndim, əla romandır. Çoxluca ağlatdınız oxucularınızı.

Gülнар Əliyeva,
Qubadlı rayon məhkəməsinin əməkdaşı

- Əsərin İnternet versiyasını oxudum, o qədər bəyəndim ki, müəlliflə bağlı İnternetdəki bütün xəbərləri izlədim. Çox maraqlı idi ki, ən müxtəlif İnternet-forumlarda (Azeri.net; Mix.az; Yukle.az; Yumroo.az; Kurtlar.biz; Tac.az; Biq.az; Bye.az; Drop.az; Onlar.az və s.) oxucular bu kitabı ən maraqlı kitab adlandırır. Hətta türk saytında da (Serdar Ortac Fan Club) sevilən kitablar arasında yeganə Azərbaycan kitabı kimi məhz «Sonuncu ölən ümidlərdir» yer alıb.

Samir Ağayev,
İnternet həvəşkari

- Varisin dili rəvan, söz ehtiyatı yetərincədir. Əsər dərin düşüncə və müşahidə əsasında yazılıb. Elə bil ki, müəllif baş verənlərin şahidi olub. Heç bir süni ifadələrə, məntiqsiz cümlələrə rast gəlinmir. Yazıçı qələmə aldığı bütün hadisələri ustalıqla təsvir edir.

Ramiz Tapdıqov,
partiya fəali

- Kitabın üstünə yazılmış «Kitab oxumağın vaxtı yetişdi» sözlərini görüb istər-istəməz onu oxumalı oldum və oxuduqca da ondan ayrılı bilmədim. Bu yaşım kimi yalnız Balzakı və Dümanı birnəfəsə oxumuşdum, indi bir say da artdı. Xüsusən gənclərin tərbiyəsi baxımından bu kitab günümüz üçün çox əhəmiyyətlidir.

Mehdi Hüseynov,
polis zabiti

- Ötən həftə kitabxanada olarkən söhbət sizin romandan düşdü, kitabxanaçı əsərinizi neçə vaxtdır axtardığını dedi. Mən də öz kitabımı aparıb oxumaq üçün ona verdim. Mənə elə gəlir ki, yazıçı üçün bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz.

Yeganə Cansail,
publisist

- «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanı o qədər oxunaqlı, o qədər maraqlı, cərəyan edən hadisələr o qədər təsirli, o qədər dramatik idi ki, onu birnəfəsə oxuduq, ailəlikcə hamımız bəyəndik.

Rəşad İlyasov,
müğənni

- Təxminən 2 saat bundan qabaq bir yaxın dostumdan sizin kitabınızı aldım, artıq 110-cu səhifəni oxumuşam və elə aludə olmuşam ki, neçə gündür, gözlədiyim «Barselona»-«Malyorka» oyununa da baxa bilməmişəm.

Rəsmi,
futbol azarkeşi

- Romanı birnəfəsə oxudum və gecəyarı tamamladım. Peşəkar qələmədən çıxmış çox gözəl bir əsərdir.

İlham Ağayev,
deputat köməkçisi

- Kitabı çox bəyəndim. Əlləriniz, gözləriniz yorulmasın. Bir çox gənclərə örnək oldu bu kitab. Doğrudan da, ümidlər ölmür, əksinə, bu kitabdan sonra biz oxucular daha çox ümidlə yaşayırıq. Çox gözəl həyat dərsi verdiniz bizə.

Samirə Cəfərli,
evdar qadın

- İndiyə qədər heç bir roman mənə bu cür təsir etməyib. Siz əxlaq qaydalarına zidd olan ciddi faktları çox gözəl şərh etməsiniz. Allah sizdən razı olsun ki, gəncləri belə maarifləndirir, pis yoldan uzaq olmağa çağırırsınız.

Fidan Nəzərova,
dindar

- Romanınızı çox bəyəndim. Mən özüm də kitab yazıram, yaxınlarda çap olunacaq. Çox istərdim ki, sizin «Kitab oxumağın vaxtı yetişdi» sözlərinizi öz kitabımın üz qabığında yerləşdirim.

Ənvər,
gənc yazıçı

- Çox hörmətli Varis müəllim. Sizin «Sonuncu ölən ümidlərdir» romanınız mənə ağzımın dadını qaytardı. Qələminiz iti, sözünüz kəsərli olsun. Yeni romanlarınızın sorağında olacağıq. Gözümüzü yolda qoymayın.

Aynurə Şıxəliyeva,
Dövlət Dəniz Akademiyasının laborantı

- Gecə keçdikcə yuxum bir az da qaçır, sanki, zaman tərsinə dövr edir, hər dəqiqənin sonu həyəcanım daha çox sıxır məni. Elə bilirəm, dəli olacağam. Artıq ikinci gecədir ki, göz

qırpmadan «Sonuncu ölen ümidlərdir» adlı romana göz dikmişəm. İnsan heç yaşamadıqlarını, görmədiklərini bu qədər beyninə həkk edib belə üzülərmə?

Türkan Məmmədli,
radio diceyi

- Halaldır sizə ki, belə bir kitab yazmışınız. Mənim axırncı oxuduğum kitab «Lotu Bəxtiyar» olub. Etiraf etməliyəm ki, bu kitab ondan da maraqlıdır. Doğrudan da, halaldır sizə.

Razborşik Cavid,
kriminal həvəskarı

- Təsadüflər zərurətdən doğur, bir daha inandım buna. Bu gün işə gecikdim və müdirin otağında bir kitab gördüm. Böyük göz şekli və «Sonuncu ölen ümidlərdir» yazısı. Heç vaxt etmədiyim hərəkəti edib müdirdən o kitabı götürdüm. Psixoloq kimi mən də həmişə ümidlərin insana gələcəyi gözlədən göz yaşı olduğunu sanmışam. Çox təsirləndim.

Sevda Rəsulova,
psixoloq

- Həyatdan küsmüş, sevgiyə inamı itmiş bir insan - mən sizin əsərinizdən sonra həyat eşqini yenidən qazandım. Həyatda itirdiyim qazandığımdan çox olub, indiyə kimi qazanmaq üçün mübarizə aparmağı bacarmamışam. İndi aparacağam.

Aytəkin Qarayeva,
satıcı

- Romanınızı bu dəqiqə lap son vərəqinə kimi oxuyub bitirdim. Nömrəni görəndə təəssüratlarımı yazma biləcəyim üçün elə sevindim ki. Yazan əlləriniz var olsun. Bu kitab elə bir anımda əlimə düşdü ki, belə bir halımda kitab oxuyacağım lap inanılmaz idi. Heç söz tapa bilmirəm ki, hisslərimi bürüzə verim.

Gültac Abutalıblı,
iqtisadçı

- Əsər çox xoşuma gəldi. Bundan bir az fərqli hadisə mənim də həyatımda baş verib. Dəllicəsinə sevişdik, ayrıldıq. İndi dillə deyə bilmədiyim sözləri bir parça vərəq və boyalarla ifadə edirəm.

Belə romanları tez-tez yazın. Böyük oxucu kütləsi qazandığınız üçün sizi təbrik edirəm.

Günəl Hüseynli,
rəssam

- Sizin əsərinizə xoş sözlər azdır. O, daha ilahidir, gözəldir. İlk dəfə belə yazar, belə kitab görürəm.

Həsərət Almasov,
*Demokratik Cəmiyyətin İnkişafına
Yardım İctimai Birliyinin əməkdaşı*

- Mənim ümidlərim artıq ölüb. Bilirsən, qardaşım, səndən imzalı kitab istəyirəm. Onu vaxtı ilə sevdiyim bir insana hədiyyə edəcəyəm. Mən əvvəllər ondan qisas almaq istəyirdim. Ancaq sənəni əsərini oxuyandan sonra gözüm açıldı. Başa düşdüm ki, qisas ziyandan başqa bir şey vermir.

Aydın Muradov,
ümitsiz kişi

- Kitab məni şoka saldı. Necə də bənzərlik... Sanki, mənim həyatımı qələmə almışınız. Mən də Nailənin ilk gənclik dövrlərindəyəm, 20 yaşım var. Tale məni də Nailənin yoluna sürükləyib. Mən də haçansa xoşbəxt olacağımın xülyaları ilə bu günümü çirkablara batırmışam. Sonumu görmürdüm. Siz onu mənə göstərdiniz. Və mən tövbə edirəm.

A.,
yolunu azmış qadın

0-cı HİSSƏ

Xəncərin parıldaması yalnız qana bulaşincaya qədərdir.

(Əntiq xəncər tiyəsində yazılmış yazının əvvəli)

Min illərin ölülərinin ruhları, yüz illərin ölülərinin qəbirləri və cəmi-cümlətanı bir neçə illərin biz diriləri... Ölülər dirilərdən necə də çoxmuş, İlahi!

- Sənsiz çətindir, çox çətindir. Nə gündüzlər gündüz kimi açılır, nə gecələr gecə kimi düşür... Möcüzəyə inanırsanmı, bilmirəm. Ancaq öz əllərinlə əkdüyün ağaclar bir-bir qurudular səndən sonra... Sənin sevimli itin də xəstə düşdü, yoxluğuna dözə bilmədi. Heç nə yemir, damından çıxmır, hürmür... Əslində, mən özümdən danışmalıyam. Yoxluğun qəddimi qırıb. Yazıq ki, özümdən danışa bilmirəm... Bəlkə, mən cismən sağam, ancaq ruhən ölmüşəm.

Qara plashı, başı qara çalmalı qadın qara mərmərdən olan məzarın önündə durub hıçqırırdı...

... Qar yağırdı. Xırda qar dənəcikləri məzarın sinədəşinin, həm də onun düzdüyü qırmızı qərənfillərin üzərini örtməkdəydi...

- Qurban sənə, heç bayaqdan fikir vermirəm, üşüyürsən axı sən...

Əyilib daşın üstündəki qarı əlləri ilə kürüməyə başladı.
- Qızım, gəl gedək... Əynin nazikdir, soyuq dəyəcək sənə. Yaşlı qadın yaxınlaşıb onu məzardan aralamağa çalışdı... Ancaq dartınıb qadının əlindən qopdu:

- Ona lap soyuqdur axı. Yazıq nazik kəfənə bürünüb... Başdaşını qucaqlayıb hönkürdü:

- Qayıt gəl, qurban olum. Sənlə olanda hər şey o qədər yaxşı idi ki... Gəl, yenə mənə nəsə bir məzəli əhvalat danışib könlümü al... Gəl, yenə qabağına çay-çörək qoyum... Paltarını ütüləyim... Paltarının bir yeri qırıqanda tez onu dəyişərdin... İndi paltar ütüləyənini var?

Məzarın sinədəşinin ağappaq olduğunu görüb yenidən qarı kürüdü.

- Ay ana, bir şey ver üstünə örtək. Yazıqdır, donur axı...

Zz

1-ci HİSSƏ

*Zənn etmə ki, qorxum bu cahandandır mənim,
Ya bir gün ölüb gedəcək bu canandandır mənim.
Ölüm ki, həqdir, onda bəs nədən qorxacağam?
Qorxum yalnız və yalnız
Şərəfsiz yaşamaqdandır mənim...*

*(Məhbus Zaur Məmmədəliyevin
həbsxanada tutduğu
xatirə dəftərindən)*

*Всю жизнь в изгнание как волк,
Был на прицели мушки автомата.
И не пойму, какой же в этом толк,
Казним себя,
В чем власть не виновата.*

(yenə də oradan)

7 Sentyabr, 1998-ci il

*Z*ümrüd arvad obaşdan durmuşdu. Duran kimi də özünü eyvana verib yun didməyə başlamışdı. Zarafat deyildi, bir neçə gündən sonra böyük övladları olan Nigarın xeyir işi olacaqdı.

Odur ki, evdə «bəmdir» deyincəyə qədər iş var idi. Toya hazırlaşdıqları bir vaxtda ömür-gün yoldaşının bu qoçaqlığından Səlim kişiyyə də pay düşmüşdü. O da qollarını çirmalayıb eyvanda taxta yonur, oturacaq düzəldirdi.

Toya kimi gəlib-gedənləri çox olacaqdı. Onlara stulmu çatdırı bilərdilər...

Zümrüd əl saxlayıb üzünü Səlimə tutdu:

- Ay Səlim, deyirəm, balkonumuz nə yaxşı belə iridir e. Lap meydandır, meydan.

Səlim iri lay taxtaya pərçimlədiyi «ayağı» çəkiclə döyəcləməkdə idi. Gözləri yol çəkdi. Gözləri yol çəkə-çəkə də dedi:

- Ay Zümrüd, ay yarımdır ki, bu həyətə köçmüşük. İndi-yənətən altı dəfə yas olub. Qonum-qonşu ancaq yasa görə bir-birinin qapısını tanıyır. İndi birdən-birə biz toy eləyirik. Deyirəm, yaxşı olacaq, hamı şadlanmağa yığışacaq...

... Bu beşmərtəbəli beton ev haçan tikilmişdi, həyətdəkilərin heç biri bilmirdi. Çünki içi Səlimgilqarışiq hamı buraya sonradan köçmüşdü. Qəsəbədəki birmərtəbəli alaçıqvarı evlərindəki qaranlıq və bir də nəmişlik Səlimin, Zümrüdün canlarına hopmuşdu. İki övladlarını: Nigarı və Emini də həmin o evdə böyüdüb boya-başa çatdırmışdılar. Onda uşaqlar hər səhər məktəbə aparılarda bu beşmərtəbələrə ağızlarını açıb tamaşa edərdilər... Və heç ağılları-

na da gəlməzdi ki, 1998-ci ilin 24 İyulunda bu binalardan birinə köçəcəklər. Ünvan da yadda qalan idi: ev 91, mənzil 19, 1-ci blok, 5-ci mərtəbə... Burada onların 2 otaqları var idi...

...Sumqayıta hər ikisi təxminən eyni vaxtda gəlmişdilər. Eyni rayondan olsalar da, məhz burada tanış olmuşdular. Səlim uğursuz evliliyinin acısını unutmaq üçün buraya üz tutmuşdu. Zümrüd isə ali təhsil almaq üçün. O vaxt institutdan kəsildə Zümrüd geriye - kəndə qayıtmadı. Trikotaj fabrikində işə düzəldi, özünü növbəti ildə bir daha sınaadı. Bəxt üzünə gülmədikdə taleyi ilə barışdı. Düşündü ki, yaxşı, nümunəvi işçi olmaqla da həyatda nəyə-sə nail olmaq mümkündür...

Səlimsə Boruyayma zavodunda işləyirdi. Çəlimsiz, təbiətən iradəsiz idi. Odur ki, xariqələr yaradan qabaqcıl poladəridənlərin sırasına düşə bilmədi. Sovet İttifaqının az qala hər bir guşəsində adla tanınan bu müəssisənin sayılıb-seçilənlərindən birinə çevrilməyib, sadəcə, pul qazanmaq, ailə sahibi olmaq barədə düşündü.

Aralarında 4 yaş fərq var idi. 1977-ci ildə bir həmyerlilərinin toyunda rastlaşdılar. O vaxt Səlimin 28, Zümrüdünsə 24 yaşları var idi. Bir-birlərini o qədər bəyəndilər ki, cəmi bir neçə aydan sonra toyları oldu. Daha doğrusu, Zümrüdgildə toy çalındı, Səlim onu götürüb o vaxt «Pasyolka» adlanan İnşaatçılar qəsəbəsinə - yaşadığı yataqxana mənzilinə gətirdi...

Sumqayıtın içində olan bu qəsəbə Səlim üçün xüsusən münasib idi. İllər boyu o, Zümrüdlə buradaca torpaqdan pul çıxartdı. Yer götürüb çəpərlədilər, göyərti əkib-

becərüb, onu satmaqla qəpiyi qəpiyə, manatı manata caladılar. Bu pul iş yerindən gələn puldan daha bərəkətli idi. Gözlərinin ağı-qarası iki balalarını beləcə böyütdülər. Elə bu ev də qəpik-qəpik yığılmış pulla başa gəlmişdi. Düzdür, daha uşaqlar böyümüşdü, Nigarın 20, Eminin isə 16 yaşları var idi. Ancaq hər halda, gec də olsa, tale onların üzünə gülmüşdü. Bu gen-bol, işıqlı mənzilin sakini olmuşdular...

...Saat beşə işləmişdi.

Zümrüd yorğun görünürdü. Mətbəxə keçdi. Çay tədarükünə başladı. Bakıdan Nigarın nişanlısı Anar gəlməli idi... Səlim eyvanda işini qurtarıb indi də oğlu Eminlə üz-bəsürət masanın arxasında oturdu. Emin toy dəvətnamələrini doldurmaqda idi.

- Bala, ikinci blokda kök kişi var e, xeyir-şərdən qalan deyil, onu da yaz.

- Cavidin atasını deyirsən?

- Hə.

- Adını bilmirəm axı.

- A bala, elə-belə də yaz: «Hörmətli qonşu».

Bunları deyib Səlim üzünü həyat yoldaşına tutdu:

- Ay Zümrüd, Xəlil bu evin uşağıdır, gəlir-gedir. O, toyumuzda başda olacaq, bu, heç. Bəs Pərinisə? Onu çağırısaq, nə ad qoyaq çağırısaq? Çağırmasaq, nə ad qoyub çağırmayacaq?

Zümrüd xoşlamazdı Səlimin birinci həyat yoldaşının adını çəkməsini. Odur ki, Pərinisə sözünü eşitcək özünü necə itirdisə, pilətədəki dəm çayniki qoyulan isti dəmirə toxunub əlini yandırdı...

Əslində, Zümrüd heç Xəlilin də bu evə gəlib-getməsini xoşlamırdı. Neçə dəfə demişdi ki, ay Səlim, sən uşağa ye-

timlik damğası vurmusan. Necə olsa da, bu evə gələndə onun ürəyində atalı-analı Nigarla Eminə qarşı bir paxıllıq baş qaldırır. Ancaq Səlim onu danlamış: «Allah göydən baxır, günah eləmə», - söyləmişdi.

İnsafən, Xəlil doğrudan da, sanki, bu evin uşağı idi.

Bakıda kirayələdiyi evdə qalsa da, ən azı həftədə bir gün bunlarda gecələyirdi, ailənin hər hansı bir problemi olurdusa, can-başla kömək edirdi. Atasına maddi cəhətdən də yardım edirdi. Dayıları onu öz ticarət işlərinə qoşmuşdular, pis-yaxşı qazanırdı.

Zümrüd əlinin yanmış yerini üfürə-üfürə mətbəxin pəncərəsindən həyəətə sarı boylandı. Nigar indilərdə gəlməli idi. Rəfiqəsi Aynurəgilə getmişdi.

Aynurə ilə həm 11 il bir sinifdə oxumuşdular, həm də universitetdə bir qrupda oxuyurdular. Toya çağırılacaq şagird və tələbə yoldaşlarının siyahısını tutacaqdılar...

Aşağıdan siqnal səsləri eşidildi. Səlim kişi ilə Emin siqnalı dərhal tanıdılar. Anarın «07»-sinin siqnalı idi. Maşının qapısı açılanda maqnitolanın səsi həyəti başına bürüdü...

Bəlalım, yaban çiçəyim,

Bəlalım, aşkım-gerçəyim...

Anar içəri girən kimi Nigarı soruşdu. Onun evdə olmasından bərk nigaran qaldı. Sakitcə eyvana çıxdı. Səlim onu çağıraraq söhbətə tutdu:

- Bala, evdə-əşikdə nə var, nə yox? Zaur neyləyir? Özü evlənmək istəmir?

Anar həvəssiz-həvəssiz böyük qardaşı Zaurun bu gün birhəftəliyə Rusiyaya gedəcəyini bildirib yenə də eyvana çıxdı, siqaret yandırdı.

Emin Anarın eşidə bilməyəcəyi bir səslə atasına dedi:

- Ata, Zaur mafiyadır, həyətdə uşaqlardan eşitmişəm.

Səlim əsəbiləşdi:

- Kiri. Boş-boş danışma...

Ancaq Emin susmadı:

- O gün məktəbimizin yanından cipnən keçəndə uşaqların da neçəsi dedi ki, Zaur mafiyadır. Odey, məktəbimizin divarına, Rüfətginin həyətlərindəki qaraja, hər yerə «Zz» yazıblar. Bir böyük Z, bir də kiçik z. Hamı deyir ki, bu, Zaurun mafiyasının işarəsidir.

Səlim oğluna gözünü ağartdı, onun dil boğaza qoymadığını görəndə isə: - Kəs! - deyib üstünə çəmkirdi.

Anar içəri keçdi. Zümrüd əlində məcməiyə qoyulmuş üç stəkan çay və xırda doğranmış qənd otağa girdi. Onun:

- Xoş gəlmisən, ay bala, - sözlərinə Anar burnu sallanmış halda: - Sağ olun, - cavabını verib yenidən eyvana çıxdı. Növbəti siqaretini alışırdı. Elə eyvandaca Eminə dedi:

- Niyə bacını tək buraxırsan?

***

Biləcəri körpüsünün altında iki qara «Mercedes» əylənmişdi. Qara rəngli «Land Rover» onlara çatıb dayandı. Maşından qara eynəkli cavan bir kişi düşdü. Dərhal «Mercedes»-lərdən bir neçə nəfər düşüb ona yaxınlaşdı. Onlardan ağappaq saçları arxaya daranmış biri üzünü ciplə gələnlə tutdu:

- Zaur, razborkaya tək gəlmisən? Yəni bu qədər özündən arxayınsan?

Zaur gülümsədi:

- Yalnız xainlər cüt gəzərlər.

Ağsaçlı kişi əsəbi-əsəbi ağzına siqaret qoydu. Yanında-kılar cəld siqareti yandırmaq üçün alışqan uzatdılar. Ağsaçlı siqaretini yandırıb dərindən qullab vurdu. Bir müddət susdu. Zaur saatına baxdı:

- Ağəli, mən tələsirəm, yol üstündəyəm. Bir həftə burada olmayacam.

- Hara gedirsən?

- Azərbaycanndan çıxıram. Səninki səndə, mənimki məndə. Gələrəm, bu söhbətin axırına çıxarıq.

- Zaur, gəl söhbəti uzatma, oğlum yerindəsən. Mən avtoritet adı alanda sən hələ əmzik əmirdin. Sənin bu yerə çatmağında mənim əməyim böyük olub, bunu dana bilməzsən. Gəl səhvini boynuna al. Gəl...

Zaur Ağəlinin sözlərini yarımçıq kəsdi:

- Dedim axı mən gedirəm. Gələrəm, söhbəti çürüdərik.

Ağəli xeyli dinmədi, sonra arxadakı «Mercedes»-ə tərəf getdi. Yanındakılardan biri qaçıb qapını açdı. Ağəli içəri oturarkən xırıltılı səslə dedi:

- Zaur, qulaqlarını aç, yaxşı-yaxşı eşit. Mənə atan hələ anasından olmayıb.

Zaur da öz avtomobilinə əyləşdi. Qara şüşə yavaşca endi. O, yenə də gülümsəyə-gülümsəyə dedi:

- İnsan anadan olmamış da doğula bilir...

Cip toz qopararaq «Mercedes»-lərdən aralandı...

Körpəykən doğum evindən hansı rəng maşında çıxdığını sonradan valideynlərdən soruşub öyrənə biləcəksən. Ancaq ölərkən qəbiristanlığa hansı rəng maşında aparıldığını heç zaman bilməyəcəksən. Bu da ən adi rəng fəlsəfəsi...

Nədənsə Zaur məhz bunları düşündü.

Avtomaqnitolada instrumental musiqi ifa olunurdu. Ennio MARRIKONENIN kompozisiyaları... Salon güzgüsündən asılmış balaca, yaşıl məxmərdən olan bükülüyə əlini çəkdi.

Avtomobilin spidometri 160-ı haqlamışdı. O, şəhərə doğru şütüyürdü...

...Zaurgil dörd övlad idilər, iki qardaş, iki bacı. Onlar balaca ikən valideynlərinin hər ikisi təyyarə qəzasında həlak olmuşdu... Zaur uşaqların böyüyü idi. Valideynlərini itirəndə onun 14 yaşı var idi. Qardaş-bacıları isə lap balaca idilər. Anarın 7, qızların isə 4 və 3 yaşları vardı...

Ataları tanınmış alim olmuşdu, vəzifəliylərlə oturub-durardı, institutlara tələbə düzəltdirərdi, bir neçə dost-tanış, qohum-əqrəba ilə şərikli obyekt açmışdı, sexləri, atelyeləri fəaliyyət göstərirdi. Ancaq bu şəriklər kişinin ölümündən sonra üzə çıxmədilər. Zaurgilin imkanlı əmiləri də itib-batdılar. O vaxt elə zaman idi ki, varlılar pullarını, qızıllarını qorxularından öz evlərində saxlamırdılar. Zaurgilin atası da 7 kiloya yaxın qızılını kiçik qardaşığıldə gizlətmışdi. Zaur bunu bilirdi. Odur ki, gec-tez əmisiylə haqq-hesab çəkəcəyinə əmin idi.

Həyat Zauru sərət sınağa çəkdi. O, uşaqkən kişiləşdi. Bibisi ilə köməkləşib Bakının lap mərkəzində olan atadanqalma evi satdılar, tək yaşayan bibisi onları evinə gətirdi. Zaur evin pulu ilə bacı-qardaşlarına atalıq etdi, onları böyütdü, sıxıntı çəkməyə qoymadı...Təcrübəsizliyinə görə səhvlər də buraxdı...

Həyatındakı adi bir təsadüf sonradan həmişə onu təəsüflənməyə vadar etdi... İnstituta yenicə qəbul olunmuş İlhamə adlı rayonlu qıza gözü düşdü, onun qarşısını kəsib

fikrini bildirdi. Hər ikisi 18 yaşın içində idilər. Qız ailə qurmağın hələ erkən olduğunu bildirdi, ancaq Zaur ondan əl çəkmədi. Rayona - qızın valideynlərinə zəng vurdu, onlardan qızı istəmədi, tələb etdi. Toysuz-filansız kəbinləri kəsildi. Ancaq bu ailə həyatının ömrü cəmi ay yarım çəkdi.

Zaur gəlini institutdan çıxartmış, qohum-əqrəbası ilə əlaqələrini kəsmişdi. Necə oldusa, yoldaşının ağlaya-ağlaya onun dalınca: «İt oğlu», - söyləməsinə eşitdi, bibisinin yalvar-yaxarına məhəl qoymadan gəlini döyüb evdən qovdu. Vəssalam. Heç bilmədi də ki, yazığın sonrakı taleyi necə oldu...

...18 yaşı tamam olanda hərbi xidmətə getmək barədə çağırış aldı. Onda bir-bir atasının köhnə şeriklərinə və kiçik əmisinə müraciət edib borcları tələb etməyə başladı. Düşünürdü ki, əsgərlikdən gələndən sonra bu pullarla ev alar. Ancaq yaşlı «qurd»lar Zaura nəşə verməkdən boyun qaçırdılar, onu qapıdan qovdular. Sonluq acı nəticələndi: Zaur kiçik əmisini bıçaqla vurub həbs olundu...

«Özü özünü məhv edənlərin sayı özgə adamların əli ilə məhv olanların sayından çoxdur». Zaurun həbsxanada tutduğu xatirə dəftərinə yazdığı ilk sətirlər bunlar oldu. Ancaq o, sonradan belə reallıqla barışmaq istəmədi. Özü-nü inandırmağa çalışdı ki, nə özü özünü məhv edib, nə də başqaları onu...

Həbsxanadan çıxandan sonra köhnə borclularla yenə kəllə-kəlləyə gəldi. Azadlıqda da həbsxana qanunlarını tətbiq etməyə çalışdı. İndi o, tamamilə dəyişmişdi. Tezliklə Ağəli adlı qanuni oğru ilə tanış oldu. Ömrünün sonrakı illərində vaxtilə kim tərəfindən incidilmişdisə, hamı-

sından qisasını aldı. Bacılarını ərə verdi. «Gənclik»də üz-büz iki mülk tikdirdi. Birini Anara, birini özünə...

Başına xeyli həmfikri toplaşmışdı. Onu özlərinə lider hesab edirdilər. Zaur həbsxanada biləyinə «Zz» tatuirovkasını döydürmüşdü. İndi ətrafındakıların hamısında bu tatuirovkadan var idi. Zaura xüsusən maraqlı gəlirdi ki, tanımadığı yeniyetmələr, gənclər də biləklərinə «Zz» döydürürdülər. Şəhərin müxtəlif yerlərində divarlarda «Zz» görmüşdü. Neçə dəfə olmuşdu, ondan soruşmuşdular ki, «Zz» nə deməkdir? Düzdür, hamı bilirdi ki, böyük «Z» Zaurun adının baş hərfidir. Bəs kiçik «z» nəyi bildirirdi? Zaur onlara heç bir cavab verməmişdi. Deməmişdi ki, bu, bir təsadüfdür. Əlinə Z hərfi döydürmək istəyəndə Kamil adlı kamera yoldaşına müraciət etmişdi, o da bu işi həyata keçirmişdi. Ancaq «Z» çox balaca çıxmışdı. Hərfi təzədən böyütmək mümkün olmadığından qarşısından bu dəfə bir qədər böyük «Z» yazdırmışdı.

Çox maraqlı idi ki, camaat «Zz»-yə belə bir açma tapmışdı: «Zülmə zərbə». Bu açma Zaura xoş gəlirdi. Axı o, həmişə zülm edənin yox, zülm olunanın tərəfində idi. O, zülmə zərbə endirirdi ki, onu yox etsin.

...Avtomobil sürətlə şəhərə yaxınlaşırdı. Valideynlərini, keçmişini xatırladığı üçün Zaurun gözləri dolmuşdu.

Düşündü ki, sivil insan cəmiyyətinin qanunları necə də cəngəllik qanunlarına bənzəyir. Parçala, did... Yoxsa səni parçalayıb didəcəklər.

Və nədənsə ona elə gəldi ki, insan doğularkən - qaranlıqdan işığa adlayanda hansı hissləri keçirirsə, ölərkən - işıqdan zülmətə adlayanda da həmin hissləri keçirəcək...

* * *

Bu qız harada qaldı?

Zümrüd bir əli qoynunda eyvandan içəri gəlmək bilmirdi. Səlim onları sakitləşdirdi:

- Gələr də. Niyə narahat olursuz?

Ancaq özü də narahat idi. Nigar əsl ev qızı olduğundan, heç vaxt heç yerdə yubanmazdı. Demişdi ki, Aynurəgildən saat 4-də gələcək. O deyən vaxtdan düz 50 dəqiqə keçirdi...

Anar əsəbiləşmişdi. Öz-özünə deyiniirdi:

- Heç olmasa, ünvanını götürərdiz də. Qızı buraxırlar, ancaq bilmirlər hara...

Tanış olduqları və sevişdikləri bu müddətdə birinci dəfə idi ki, Nigar Anarı nədənsə ötrü narahat edirdi... Tanışlıqlarının tarixi isə elə də çox deyildi. Anar universitetin yanından keçərkən birdən-birə yerində donub qalmış, bu gözəl-göyçək qıza həsədlə baxmışdı. Dərhal hiss etmişdi ki, ona vurulub. Və ən qəribəsi o idi ki, Nigara ilk dəfə eşqini bildirmək üçün universitet yolundakı kitab mağazasına girib bir xeyli kitab vərəqləmiş, nəhayət, Baba Vəziroğlunun kitabını alıb oradan bu parçanı vərəqə köçürmüş, Nigara vermişdi:

*Gecə-gündüz çıraqla sən,
Hələ məni gəzəcəksən.
Axtarmaqdan bezəcəksən -
Məndən bir də olmayacaq.*

*...Başqa yaz, bahar gələcək,
Yağış yağıb, qar gələcək,
Dünya sənə dar gələcək -
Məndən bir də olmayacaq.*

*Düz qəddini əyəcəksən,
«Hayıf ondan» deyəcəksən,
Dizlərinə döyəcəksən -
Məndən bir də olmayacaq.*

*Yatma belə, hələ oyan,
Getmə belə, hələ dayan.
Səni sevən, səni duyan -
Məndən bir də olmayacaq!
Məndən bir də olmayacaq!!!*

Ümumiyyətlə, Anar Nigarı dəlicəsinə sevirdi. Onu uzaqdan-uzağa qardaşı Zaura da göstərmişdi. Öləncən Nigarı sevəcəyini bildirmişdi. Nigar əvvəl-əvvəl bu dəli-sov oğlandan çəkinirdi. Onun qardaşı Zaurun həbsxanadan çıxması, hamını qorxu içində saxlaması da Nigarı narahat edirdi. Ancaq sonra o da Anara qəlbən bağlandı... Universitet onları qovuşdurdu. Hamıdan gizlin, düz iki il sevişdilər. İndi isə tale onların xoşbəxtliyini reallaşdırırdı. Bir həftədən sonra qız toyu olmalı idi... Növbəti həftəyə isə Zaur Anar üçün Bakının ən yaxşı şadlıq evində dəbdəbəli bir toy etməyə hazırlaşdı.

...Nəhayət, axşam saat 7-də qapı bərk-bərk döyüldü. Hamı gec gəldiyinə görə Nigarı danlamağa hazırlaşmışdı.

Ancaq qapı açılarda Nigarın İlahə adlı tələbə yoldaşı özünü içəri atdı:

- Qardaşım öz gözü ilə görüb. Nigarı... 9-cu mikrora-
yonun dayanacağı tərəfdə...

Hönkürdü. Haçandan-haçana «Ay qız, nə olub?», «Ay qız, sözünü de» nidalarına cavab olaraq çətinliklə sözünü axıra çatdırı bildi:

- ...Nigarı iki kişi döyə-döyə maşına basıb apardı...

Zz

2-ci HİSSƏ

«Kəndimiz çox gözəl idi. Klubu, poçtu var idi. Yaşlılığı göz oxşayırdı. Hamı mişar daşı töküüb təzə ev tikdirməyə başlamışdı. Bizim ev hamının-
kından böyük idi. Alt-üst on dörd otağımız, iri aynabəndimiz, mətbəximiz var idi. Həyatımızda hər cür ağaclar, güllər əkilmişdi...

Qəfildən atışma başlayanda və camaat qaçanda atam bizi maşına doldurub kənddən çıxartdı, qapı-pəncərəni də bərk-bərk bağladı ki, kəndə qayıdanadək evimizə girib-eləyən olmasın...

Evimizin açarları artıq 5 ildir ki, müvəqqəti məskunlaşdığımız məktəb otağının divarından asılıb. Atam hər gün o açarları götürüb, birtəhər kağız var, adamın əlini dalayır, onnan sürtür ki, paslanmasınlar. Deyir, nə qədər ki, bu açarlar paslanmayıblar, kəndə qayıdacağımıza ümidliyəm».

*(Məcburi köçkün Zərifə İbrahimovanın
inşa dəftərindən)*

* * *

*D*oğularkən hamımız ağlayırıq. Böyüyəndən sonra bəzilərimiz ağlayırıq, bəzilərimiz qəhqəhə çəkib gülürük. Ölərkən isə susuruq.

Allah yaşamağa hazırlıq üçün bizə cəmi doqquz ay vaxt verir. Ölümə hazırlıq üçünsə bütöv bir ömür qədər vaxtımız olur.

Neçə gün idi ki, bütün qonum-qonşu, kənd-elat Tələt kişinin evinə gəlib-gedirdi. Tələt kişinin - bir elin ağsaq-qalının vəziyyəti lap ağırlaşmışdı...

Yarıtikili məktəb binasına bu camaat 5 il öncə, torpaqlarını işğalçılar ələ keçirərkən gəlib doluşmuşdular.

İsti yay günü idi. Hava adamın sifətini qarsıdırdı. Traktor qoşqularında, yük maşınlarında və bəxti gətirənlər də minik avtomobillərində, avtobuslarda zülm çəkə-çəkə canlarını qurtarıb gəlmişdilər. Kimisi heç əyin-baş da götürə bilməmişdi. Kimisi isə mal-qarasını da özü ilə gətirmişdi...

Sumqayıta qədər onların köç karvanı xeyli say itkisi verə-verə irəliləmişdi. Tanış-bilişi olanlar başqa rayonlarda karvanı tərk etmişdilər. Başda ağsaqqal Tələt kişi olmaqla təqribən 200-ə yaxın şəxs isə burada - bu yarımqıq məktəb binasında yurd salmışdı.

Məktəb binası sentyabrda istifadəyə verilməli idi. İlk iki mərtəbəsi tikilmişdi, üçüncüdə hörgü işləri tamamlanmamışdı. Camaat iki mərtəbəni tutdu, zirək tərپənməyənlər isə üçüncü mərtəbəyə qalxası oldu. Dərhal köhnə-kürüşlə dəliklər yamandı, pəncərələr tıxandı. İmkanlılar əsl təmir də etdilər...

Tələt kişigil böyük bir ailə idi. Ömür-gün yoldaşı Bilqeyislə 45 il idi ki, bir yastığa baş qoyurdular. Oğulları Zəfər, Cəfər, Əjdər, qızları Pakizə, İradə və Dilarə ailəli, oğul-uşaqı idi. 6 övladın ailəsinin hər biri bir məktəb otağına doluşdu. Tələt kişi, Bilqeyis arvad, bir də rəhmətə getmiş qızları Rəisənin yeganə yadigarı Zaur isə bu sinif otağında yaşamağa başladılar. Zəfərin əlindən hər iş gəlirdi. Dərhal məktəbin təsərrüfat müdirindən sınıq-salxaq parta, stol-stul, şkaflar alıb əl gəzdirdi, abıra saldı. Parta taxtalarından isə hər evə bir taxt-çarpayı düzəltdi...

Gəlmələr yerli şəraitə dərhal uyğunlaşmağa başladılar. Birinci mərtəbədə məskunlaşanlar həyəti çəpərləyib göy-göyerti, müxtəlif tərəvəz əkdilər. Mal-qara gətirənlər tövlə tikdilər...

Kimin əlində pulu, qır-qızılı var idisə, alverə girişdi. Həyətdə, mikrorayonun dayanacağına mağaza açanlar da oldu, Aeroport yarmarkasında icarə yer götürüb alver edənlər də. Ali təhsillilərin bəziləri isə ixtisasları üzrə iş tapdılar.

Tələt kişinin oğulları da elatdan geri qalmadı. Cəfərlə Əjdər mikrorayonda mağaza açdılar, xırdat satmaqla çörək pulu çıxarmağa başladılar. Zəfər elə həyətdəcə taxta sexi açdı, qapı-pəncərə düzəltdi, şkaflar yığıldı, özünə yaxşı müştərilər tutdu.

Kürəkənlər də bekar qalmadılar, yığışib əllərindəki pulla bir avtoyuma məntəqəsi alıb işlətdilər.

Qızlardan təkçə böyüyü Pakizə evdə oturası oldu. İradə MİS-ə karguzar düzəldi, Dilarə isə məktəbdə 5-ci və 6-cılara dil-ədəbiyyatdan dərs dedi.

Beləcə, aylar illərə qovuşdu. Gələndə qundaqda olan körpələr böyüdülər, balacalar məktəbə getdilər, yuxarı sinifdəkilər ali məktəblərə girdilər... Oğlanlar əsgər gedib qayıtdılar...

Tələt kişinin isə bu beş ildə üzünün qırışları ilə yanaşı, ürəyinin dağı da artıb çoxaldı. Rayondakı günlərin xiffəti ona aman-iman vermədi. At belində oba-oba gəzməyi, dağı arana qatmağı, günəş işığı buraxmayan sıx meşələr, dişgöynədən bulaqlar, hər daşında xatirə yatan doğma kəndləri, poçtun qabağına yığışan tay-tuşları, dədə-babasının, qızı Rəisənin uyuduğu qəbiristanlıq, sağalmaz mərzələrə düşər olanların gəlib nicat tapdıqları Seyid Baba piri, doğulub boya-başa çatdığı artırmalı evləri, həyətlərindəki iri xar tut, dırnağından qığılcım qoparan kəhər atı, həyəti göz bəbəyi kimi qoruyan itləri, lap elə Bilqeyis arvadın qıpqırmızı çörəklər bişirdiyi təndir, lap elə Bilqeyisgil onların kəndinə təzə köçdükləri vaxtlar onunla ilk dəfə görüşdüyü kənd klubunun arxasındakı söyüdlük - hər gecə bunlar onun yuxusuna girir, yuxusunu qarışdırırdı.

Qocaldıqca insan necə də kövrəkləşərmiş. Bəzən uşaq kimi içini çəkə-çəkə ağlayardı. Bunu gizləsə də, neçə dəfə ya ömür-gün yoldaşı, ya da nəvəsi Zaur onun ağlamanlığının şahidi olmuşdular.

Doğrudan da, necə də çətin idi büsbütün keçmişin xatirələri ilə yaşamaq. Burada - bu binada nəvələrindən birini - Pakizənin qızını da köçürmüşdülər, əsl toy çaldırılmışdılar, ad günləri də keçirmişdilər. Olmuşdu ki, bir neçə gün şənlik şənliyə qarışmışdı. Ancaq üzdə gülsə də, Tələtin içi gülə bilmirdi.

İllər keçdikcə, keçmiş məfhumu gələcək məfhumunu qısaltdıqca insanın iç dünyasındakı xatirə yükü onu daha da ağırlaşdırır, yaşamağını çətinləşdirir. Xatirələri dəfn etməyi bacarmaq - bax, ən böyük azadlıq elə budur. Ancaq Tələt kişi xatirələrini yox, ümidlərini dəfn etməkdə idi.

Düzdür, hərdən o da Bilqeyisə, uşaqlara, nəvələrə qoşulub tezliklə kəndlərinə-kəsəklərinə qayıdacaqlarına inam yaradan nəsneləri götür-qoy edirdi. Televizordan görür, qəzetlərdən oxuyurdu ki, ölkə inkişafda, silahlı qüvvələr güclənməkdədir, diplomatik uğurlar əldə olunur... Qələbəyə inam əvvəlki illərdəkinə nisbətən xeyli artmışdı... Ancaq xaricilərdən asılılıq, öz müqəddəratımızın özümüz tərəfindən həll edilməsinə qoyulan yasaqlar onu ruhdan salırdı.

Belə hallarda o, məyusluqla düşünürdü ki, xoşbəxt gələcəyə qovuşmaq eşqi ilə yaşamaq, arzular, xəyallar qurmaq, ümidlərlə qol-boyun olmaq - bütün bunlar insanların qapqara həyat kətanına çəkdikləri al-əlvan rənglərdir. Çox təəssüf ki, qara rəng istənilən al-əlvan rəngi udur...

Təqribən bir il öncə, daha dəqiq, ötən ilin noyabrında isə Tələt kişi - iri cüssəli, qollu-budaqlı ağacı xatırladan bu ağsaqqal ürəyini tutub yıxıldı. O ili qış tez gəlmişdi, noyabr olmasına baxmayaraq, qar düşmüşdü, şaxta qılınc kimi kəsirdi. Səhər yenice açılmışdı. Binanın tinində ümumi bir ayaqyoluları var idi. Künc pəncərədən boylananda gördü ki, bir neçə qız-gəlin soyuqdan titrəyə-titrəyə ayaqyolu növbəsinə dayanıblar...

O, həyatında çox növbələr görmüşdü.

1941-45-ci illər müharibəsinin kartoçka ilə çörək növbələrini, Xruşşov dövründəki, Brejnev dövründəki çək və talon növbələrini... Ancaq ilk dəfə idi ki, o, ayaqyolu növbəsi görürdü...

Adətən, bu künc pəncərənin qarşısında paltar dolabı durardı, nəyə görə Bilqeyis dolabı çəkmişdi... Və bu illərdə ilk dəfə idi ki, Tələt o pəncərədən çölə boylanmışdı... Büzüşmüş, tir-tir əsən, donmamaq üçün yerlərində hərəkət edən qız-gəlinləri görəndə başa düşmüşdü ki, həya etdiklərindən bu yazıqlar ümumi ayaqyoluna yalnız obaşdan gedirlər...

Düşünmüşdü ki, görəsən, bu yazıqların, bu məsumların günahları nəymiş ki, şirin yuxularına haram qatıb bu adamı kəsən şaxtada ürkək-ürkək, o yan-bu yana boylana-boylana növbəyə dayanıblar?

Düşünmüşdü ki, dünyanın çarxını fırladan ütülü-sığallı cənabların xəbəri varmı ki, iyirminci əsrin sonunda bu cür şəraitdə yaşayan biçarələr var?

Ürək nahiyəsində ağrı, acışma hiss etmişdi, sonra nəfəsinin kəsilməsi, boğulması başlamışdı...

Məhz həmin gündən sonra nasazlıq ona aman vermədi. Ömründə həkim, dava-dərman görməyən, adicə başağrısı, soyuqdəymə həbi atmayan Tələt kişi ürək xəstəsi kimi qeydiyyata düşəsi oldu...

İndi isə bir həftəydi ki, yataqdan durmurdu. Lap ağırlaşmışdı...

...Bilqeyis arvad gözündə gilələnmiş yaşı biləyi ilə silib islanmış dəsmalı Tələt kişinin dodaqlarına toxundurdu.

Oğulları Əjdər həkimə tərəf çevrildi:

- Doktor, bəlkə, təzədən xəstəxanaya aparacaq? Nə deyirsiniz eləyək. Vallah obyektlərimizi satarıq, lap xaricə aparırıq. Kişi əldən gedir, biz də durub baxırıq.

Həkim ona zillənən baxışların qarşısında, sanki, sıxılıb kiçildi, əlindən bir əlac gəlmədiyi üçün məyus-məyus çiyinlərini çəkdi. Əjdərin qolundan tutub onu Tələt kişinin yatağından bir qədər araladı və pıçıldadı:

- Hazırlığınızı görün. Bu gün-sabahlıqdır.

Həkim nə qədər yavaşdan desə də, onun Əjdərə nə deyəcəyinə diqqət kəsilən Pakizə bunu eşitdi və qıy çəkdi.

Bu tükürpədicə səsdən hamı diksindi...

Zz

3-cü HİSSƏ

*Susuz səhralardan boranda, qarda,
Keçmişəm xoş gündə, çətində, darda.
Qəm yemə, sevgilim, bir gün baharda,
Dönərəm yanına qaranquş kimi.*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Мне жить не хочется, но страшно умереть,
В чем суть этой суеты, ты поймешь однажды.
Рожденного для жизни ожидает смерть,
Рождение и смерть не повторяются дважды.*

(yənə də oradan)

O dəhşətli hadisənin üstündən 6 gün keçdi. Balacaboy, cılız olan Səlim kişinin beli bükülmüşdü. Onun arıq sifətini tük elə basmışdı ki, təkcə gözləri sezilirdi... Gücünü vermişdi papirosa. Gündə azı üç qutu papiros çəkirdi...

Zümrüd arvad gözlərini yollara dikib zülüm-zülüm ağlayırdı. Bəxtə-yığvala söyür, yatsa, yuxusuna belə girməyəcək bir hadisənin baş verməsini Allahın növbəti divan payı hesab edirdi.

Emin bütün günü evdə oturub başını kitab oxumaqla, rəsm çəkməklə qatmaq istəyirdi. Nə dərəcə gedirdi, nə də həyəətə düşürdü. Ona elə gəlirdi ki, hamı onu barmaqla göstərib rişxəndlə deyəcək: bunun bacısını oğurlayıblar...

Evdə nə çay qaynadılırdı, nə qazan asılırdı... Heç kimin əli heç nəyə yatmırdı. Yarıyacan yazılmış dəvətnamələr masanın üstündə gözdağı kimi qalmışdı, hər gün onları daha da ağrıdırdı... Ancaq heç biri o dəvətnamələri gözdənqırağ yerə qoymağa özündə hey tapmırdı.

İlk saatlar, ilk günlər onlara elə gəlmişdi ki, bu, nə isə bir anlaşılmazlıqdır, hər şey yoluna qoyulacaq. Sonradan düşündülər: yəqin, qızı başqa istəyən var, o qaçırdıb. Qızı, doğrudan da, uzun müddət qarabaqara izləyən bir oğlan var idi. Hətta o, qız onuncuda oxuyarkən qəfildən hücum etmiş, saçlarından bir çəngə kəsib aparmışdı da... Ancaq bu oğlan kim idi, nəçi idi, heç kim bilmirdi. Heç Nigar özü də qəfildən onun saçını kəsən, onu kölgə kimi izləyən oğlanı düz-əməlli görə bilməmişdi. Oğlan peşəkarcasına özünü gizləyə bilirdi... Ən maraqlısı isə bu idi ki, o, qəfildən də yox oldu. Anar məsələsi gerçəkləşəndən,

Nigarla Anar görüşməyə başlayandan sonra həmin oğlan, sanki, qeybə çəkildi...

Onun barəsində Nigar Zümrüdə danışıbmışdı. Odur ki, qızın qaçırılması xeyrə yozuldu. «Qızı həmin oğlan, yaxud başqa bir istəyəni qaçırdıb» versiyası ailəni bir az sakitləşdirdi. Düzü, qohum-əqrəbadan da neçə nəfər Nigara elçi gəlmişdi. Qızı istəyən çox idi... Yüz faiz ola bilərdi ki, qızı məhz bu istəyənlərdən biri qaçırıb.

İlk gün Zümrüdlə Səlimi yalnız bir şey düşündürürdü: nişanlı qızın qaçırılması düşmənçilik törədəcək. Anar dəliqanlıının biridir. Zaur isə ondan da betərdir. Aləmi dağdacaqlar, qan tökəcəklər. Zümrüd arvad özündən nitq də icad eləmişdi: «Anar, bala, yazı Allah yazısıdır. Görünür, Nigarın qisməti başqası imiş. Nə çox halal südəmmişin biri. Sən də özünə birini tap, evlən. Özünü də, biçarə balamızı da bədbəxt eləmə...»

Adətə görə, qızı qaçıranda ən gec ertəsi günü ailəsinə xəbər eləyirlər... Ertəsi gün heç bir xəbər çıxmıyanda Səlim kişinin dalağı sancdı. Üçüncü gün artıq hamı, o cümlədən onların evinin yolunu su yoluna döndərən qohum-əqrəba da acı bir həqiqəti başa düşdülər: arada düşmənçilik söhbəti var. Hətta Nigarın ögey qardaşı Xəlil mütləq o kəsi tapıb öldürəcəyinə and da içdi. Bəs kim idi bu düşmən?

Ömür boyu hambaçılıq edən, bir tikə çörəkdən başqa heç nəyə iddiası olmayan yazıq bir ailə ilə axı kimin düşmənçiliyi ola bilərdi? Axı bu zavallılar kimin bostanına daş atmışdılar?

... Səlim kişi növbəti papirosu damağına qoydu, boş kibrit qutusunu dönə-dönə açıb, bağlayıb, heç olmasa, bir

dənə kibrit çöpü axtarmağa girişdi. Sonra axtarışının əbəs olduğunu başa düşüb papirosunu qaz pilətəsində yandırmağa çalışdı. Üzünün tükləri ütüldü... O, «lənət şeytana» deyib ikinci dəfə papirosunu yandırmağa cəhd etdi. Bu dəfə istəyinə nail oldu...

Emin Nigarın fotoalbomunu qarşısına qoyub vərəqləyirdi. Sevimli bacısından ötrü burnunun ucu göynəyirdi. Bacısının fotolarına baxdıqca qeyri-ixtiyari gözlərindən yaş damcılayırdı...

Xüsusilə bu foto... Onların ailəlikcə çəkirdikləri yeganə foto: 24 İyul, 1998-ci il. Həmin gün onlar necə də xoşbəxt idilər, İlahi. Ömürlərinin ən təkrarsız günü idi: şəhərə, beşmərtəbəyə köçürdülər. Bütün yır-yığışı etmişdilər. Ev əşyaları QAZ-51 maşınına yüklənmişdi. Elə bu vaxt, bəxtlərdən, boynuna fotoaparat taxmış qoca bir kişi: «Şəkil çəkirəm. «Paloroid»lə. Dərhal çıxarıb verirəm», - deyə-deyə yoldan keçirdi. Onu çağırırdılar. On minə yox, səkkiz minə razılışıb, bax, bu fotonu çəkirdilər. İndiki kimi yadındadır, aparatın «çakk» etməsi ilə Nigarın ağzını büzüb: «Mən oynamıram. Gözümü qırpanda çəkdiz. Gözüm yumuq düşəcək», - deməsi üst-üstə düşdü. Ancaq foto çıxıb öz əsl vəziyyətini alanda gördülər ki, hamısı yaxşı düşüblər...

İndi Emin bütün bunları xatırlayır, hıçqıra-hıçqıra ağlayırdı. Xüsusilə də düşünəndə ki, onun ən yaxın dostu olan, ürəyini açıb bölüşən, onu ən çox əzizləyən bir adamını - sevimli bacısını bir də heç vaxt görməyəcək, dəhşətdən dəli olmaq dərəcəsinə çatırdı.

Bu gün - Nigarın itkin düşdüyü bu altıncı gündə Eminə, xüsusilə çətin idi. Nigarsız keçən hər gün bacısını bir

daha görəcəyinə şübhəsini artırmışdı. Bu gün isə şübhələr tam dolub daşmışdı. Nədənsə bu gün, məhz bu gün Emin sevimli bacısını bir daha görməyəcəyini duymuşdu...

Zümrüd arvad gözünün yaşını yaylığı ilə silib bir müddət binalarının sol tərəfinə baxıb yenidən gözünü sağ tərəfə dikdi. Düşünürdü ki, Nigar məhz bu tərəfdən gəlməlidir. Axı avtobus dayanacağından evə gəlmək üçün binanın sağ tərəfindən keçən yol daha yaxın idi.

Şər qarışmaqda idi. Deməli, daha bir günün ümid payı bitib-tükənirdi yavaş-yavaş.

Zümrüd arvad əllərini göyə tutub ağı deməyə başladı:

- Elə bildik, bəxtimiz açılıb. Ömür boyu itin zülmünü çəkib bu işıqlı evə can atdıq. Nə biləydik ki, bu xaraba bizə zülmət günlər gətirəcək. Səni bala dağı görəsən, ay balamı bədbəxt edən...

Sonra hönkürdü. Qırıq-qırıq sözlərlə ağısını tamamladı:

- Heç olmasa, öldüsünü biləydim, meyitini verəydilər, üstündə vay-şivən qoparıb ağlayaydım...

* * *

Zaurun bomboş evi indi əvvəlkindən də boş görünürdü. Anar yonulmuş ağ mişar daşlarından tikilmiş bu qırmızı kirəmitli evə öz pəncərəsindən baxır, yağışın evin damını yumasını, navalçalardan axmasını, yerdə gölməçələr yaratmasını siqaret çəkə-çəkə seyr edirdi.

Baxdı ki, siqareti sönüb. Onu təzədən alışırdı. Masanın üstündəki soyuq çayı qurtumladı.

Bu sözləri Zaurdan eşitmişdi: «Ölüm kamerasında günəş işığına həsrət qalan məhbus günəş işığını xəyalında uydurub təsəvvüründə canlandırır, sonra bütün hissiyyəti ilə onu hiss etməyə başlayır».

İndi o da xəyalında öz düşməni uydurub təsəvvüründə canlandırmaq istəyirdi, ancaq bir şey alınmırdı...

Bircə onu bilirdi ki, bu şəxsi dişi ilə parçalayar, qanını içər...

Bu neçə günü Anar necə yaşamışdı, bir Allah bilir. Sübh tezdəndən gecəyədək Sumqayıtda olmuşdu. Dəli kimi orabura qaçmış, Nigardan bir xəbər bilmək üçün az qala hər şeyə əl atmışdı. Dostlarını, tanışlarını bu işə səfərbər etmiş, az qala məhəllə-məhəllə, həyət-həyət hamıdan əlamətlərinə görə Nigarı soruşmuşdular. Ən pisi o idi ki, Zaur burda yox idi...

Hətta tanış polislərdən, Zaurun dostlarından da kömək istəmişdi. Hamı bir ağızdan qeyd edirdi ki, Nigarı qaçıranlar elə-belə adamlar deyillər. Yalnız son dərəcə peşəkar oğrular bax beləcə, heç bir iz, heç bir güman qoymadan adam oğurlaya bilərdilər...

Bu ağır günlərdə bacıları öz yoldaşları ilə tez-tez Anara baş çəkir, onlar da bir çarə axtarırdılar. Dostları gəlib sakitcə onun yanında oturur, siqaret çəkə-çəkə susmaqla dərdinə həmrəy olduqlarını bildirirdilər.

...Günlər acı bağırsağ kimi uzanırdı... Nə əzəli, nə sonu sezilirdi bu günlərin... Altı gün. Az qala, bütöv bir ömür qədər uzun olan altı gün...

Qapının cırıltısına arxaya boylandı. Paşa idi, Zaurun ən yaxın dostu.

Paşa salamsız-kələmsız yaxınlaşıb Anarın siqaret qutusunda bir siqaret götürüb yandırdı. Anar onun biləyindəki «Zz» tatuirovkasını görüb Zaurdan ötrü lap darıxdı. Zaur burda olsaydı, necə də rahat olardı bu dərddə tab gətirmək, çıxış yolu tapmaq...

Paşa bir xeyli pəncərədən çölə boylandı. Zaurun evinin eyvanına qonan qarğaların tərpnəməz duruşlarına diqqət yetirdi. Sonra hasara bitişik it damına işarə edib: - İtə yemək-zad verirsən? - sualını verdi. Qəfildən də çevrilib stul çəkdi, oturdu, Anarla göz-gözə qaldı. Əlini onun çiyinə qoyub danışmağa başladı:

- Anar, sən bilirsən ki, Zaurla mən ölənəcən bir-birimizə qardaşıq. Biz onunla dustaqlıqdan bir yerdəyik. Hələ aramızda heç bir sirmimiz olmayıb. İlk dəfə olaraq Zaur bu son gedişini məndən gizlədi. Heç bilmədim ki, qəfildən hara gedir, niyə gedir. Yenə deyirəm, o, heç vaxt məndən heç nə gizləməzdi... Zaur gedən gün Ağəli onu razborkaya çağırmışdı. Bilirsən ki, Ağəli çox təhlükəli adamdır. Özü də avtoritetdir. Quşlar onu görəndə lələk salır. O ki qaldı adamlar ola. Yəqin, sənın xəbərini var, rəhmətlik atandan qalan var-dövləti atanın dostları və əmin kırısalıq edib Zaurdan gizlədəndə araya Ağəli girdi. Onların hamısına tavan qoydu, pulları artıqlaması ilə aldı. O gündən bəri rəhmətlik atanızın şərikləri nə qazanırsa, Zaur o pulun yarısını onlardan alır. İndi Ağəli hesablayıb, görüb ki, Zaur təxminən 300 min dollar alıb. Ağəli zakonnıkdir. Həmin pulları son qəpiyinəcən Zaurdan tələb edir. Deyir ki, sən bu işdə nepravsan. Gərək, o pulları biz şərikli yeydik... Bilirsən, belə baxanda Ağəli də düz deyir. An-

caq o birisi tərəfdən, Zaur da düzgündür. İş danışığından keçər. Ağəli ilk götürülən pula Zaura şərik gedib, sonrakı götürülən pullara yox... Ağəli çox qorxulu adamdır. Zaur, gərək, onunla düşmənçiliyə getməyeydi...

Paşa azacıq fasilə verib sözlərini tamamladı:

- Ola bilsin, Zaura yerini göstərmək üçün sənın nişanlığını da Ağəli oğurladıb.

Nəfəs belə dərmədən Paşanı dinləyən Anar gözləri təəcübəndən böyümüş halda yerindən durub:

- Ağəli?! - deyə soruşdu.

Paşa çiyinlərindən basıb onu yenidən oturtdu:

- Sən özün bilirsən, ən böyük qrex namus qrexidir... Özün savadlı oğlansan, institutda oxuyursan. Fikir ver, hər şey necə üst-üstə düşür: Ağəli Zauru razborkaya çağırır, onu neprav çıxarır. Zaur ona tabe olmur, deyir, gedim-gəlim, söhbəti çürüdərək. Ağəli də sözünün yerə düşdüyünü görüb o, gedən gün qızı oğurladı...

Bunları söylədikdən sonra Paşa ayağa durdu, qapıya tərəf bir-iki addım atıb geri qanrıldı və dedi:

- Doğrusu, heç özüm də bilmirəm, nə etmək lazımdır. Bircə Zaur tez gəlsəydi...

Qapı örtüldü.

Yağış damcıları əvvəlkindən də artıq taqqıltı qopararaq dama, pəncərəyə çırpılırdı.

Anar Paşa deyənləri bir daha saf-çürük etməyə başladı. Bu gümanda, doğrudan da, hər şey ağlabatan idi. Axı məhz qanuni oğru olan Ağəli onlara sataşa bilərdi. Başqa heç kəs. 300 min dollar çox böyük puldur. Belə böyük puldan ötrü bir sözünün iki olmasını sevməyən Ağəli bu

hərəketi törədə, Zaura bu yolla xəbərdarlıq edə bilərdi. Ancaq bu, axı xəbərdarlıq deyil. Bu, namus söhbətidir. Bu, adam öldürməkdən də betər bir hərəketdir. Kiminise öldürənin həbs edilməsinə çalışırsan. Namusa sataşandan isə qisas almalısan. Qisası polisün ümidinə buraxmaq na-kışilikdir...

Demək, Nigarı Ağəli oğurlatmışdı? Yüz faiz bu, belə ola bilərdi. İndi qalırdı ən müşkül suala cavab tapmaq: Anar özümü getsin Ağəlinin üstünə, yoxsa Zaurumu gözləsin? Hesabla, sabah Zaur qayıdıb gəlməli idi. Bir sutka onu gözləmək mümkün idi. Ancaq yenə də suallar doğurdu: Nəyə görə Anar öz qisasını özü almamalıydı? Axı onun nişanlısını qaçırılmışdılar, onun namusuna toxunmuşdular. Ancaq Zauruz da nəsə bir hökm vermək düzgün deyildi. Zaur ona təkcə böyük qardaş yox, həm də ata idi... Nəsə bir qərar vermək çətin idi. Birdən səhv qərar qəbul edərdi, hər şey məhv olardı... Azacıq da olsa, xoş sonluğa ümid var idi. Ola bilərdi ki, Ağəligil qıza heç toxunmasınlar. Onu, sadəcə, girov kimi saxlayıb Zaurdan pul tələb etsinlər... Hər şey ola bilərdi...

... Qarğalar nədənsə diksinib pırıltı ilə uçdular.

Yağış öz işində idi... Zaurun evinin pəncərələri də damı kimi par-par parıldayırdı...

«Həyatda inamsız və etiqadsız yaşayan insanlar, adətən, arzudan məhrum olurlar. Yalnız kimə, nəyə inanmalı - bu, həyatın başlıca şərtidir. Həqiqətdən gözəl din yoxmuş, sən demə».

Zaurun haçansa söylədiyi bu sözlər elə hey beynində fırlanırdı.

Ən böyük həqiqət o idi ki, onun, bəli, bəli, Zaurun yox, bir başqasının yox, məhz onun nişanlısını oğurlamışdılar...

«Qələbəyə inam, kişiliyə etiqad...» Ani olaraq Anarın beyninə gələn fikir çox çəkmədi ki, onu mətbəxdə eşlə-nib iri tiyəli iti bıçağı köynəyinin yaxasında gizlətməyə, «07»-ni işə salıb sürətlə həyətdən çıxmağa vadar etdi. Təqribən yarım saat ora-bura maşın sürüb öyrənə bildi ki, Ağəli Yuxarı Dağlı küçəsində hüsr yerindədir...

Hüsr yerini çətinlik çəkmədən tapdı. Həyətdə qurulmuş yas mağarının qarşısında yağışa baxmayaraq, üzütüklü bir neçə nəfər dayanmışdı. Xınsın-xınsın söhbətləşirdilər. İri samovarın tüstüsünü külək vurub dağıdır, içəridə yasin oxuyan mollağın səsinə ətrafa yayırdı... Anar kişilərə yaxınlaşıb üzünü onlardan birinə tutdu:

- Ağəli hardadır?

Kişi: - Burdadır, - deyib dərhal da sual verdi:

- Neynirsən Ağəlini?

- Lazımdır.

- Deyim, səni kim çağırır?

- Deynən tanışın.

- Hansı tanış?

Anar susdu. Kişilərin çiyinləri üstündən içəri boylandı. Sonra onları aralayıb içəri keçmək istədi. Ancaq müraciət etdiyi kişi ona imkan vermədi:

- Olmaz.

- A kişi, mən hüsrə gəlmişəm. Necə yəni olmaz?!

- Kimin hüsrüdür, heç bilirsən?

Anar yumruğunu düynləyib kişiyə hədə-qorxu gəldi:

- Bura bax, sənin ölümün çatmasın.

O biri kişilər Anarı sakitləşdirməyə çalışdılar. Ağsaqqal birisi ona öyüd-nəsihət verdi:

- A bala, camaatın hüsrü düşüb, sən gəlib dava salırsan. Axı belə olmaz. Kimlərdənsən, kimin oğlusan, burda qalansanmı?

Anar əsəbi tərzdə sözüne davam etdi:

- Ay dayı, mənə Ağəli lazımdır. Söhbətim var onnan.

Qapının ağzındakılardan biri içəri xəbər ötürmüşdü. Hündür, enlikürək bir oğlan içəridən çıxıb Anarın qolundan yapışdı və onu kənara çəkdi:

- Nə lazımdır sənə?

- Ağəliyə söhbətim var.

- Sənin Ağəliyə nə söhbətin ola bilər? Sən kimsən ki, onunla söhbət edəsən?

- Zaurun qardaşıyam.

Oğlan Zaurun adını eşitcək Anarın qolunu buraxdı, - Gözlə, - deyib içəri keçdi. Az keçmiş Ağəli qapıda görünürdü. Hamı çəkilib ehtiramla ona yol verdi.

Anar Ağəli yaxınlaşan kimi qəzəbli səslə dedi:

- Hanı nişanlım?

Ağəliyə Anarın danışığı xoş gəlmədi:

- Küçük, nişanlını məndən niyə soruşursan?

Anar az qala qışqıra-qışqıra söylədi:

- Küçük sənə böyüyündür, Zaurdan bu yolla qisas alırsan? Səni...

Ağəli ona sözünün ardını deməyə imkan vermədi, sinəsinə - nəfəs boşluğuna qüvvətli bir yumruq vurdu. Anar iki qatlandı, sonra dizi üstə yerə çökdü.

- Sənə dərs olsun, bir də başından böyük qələt eləmə.

Ağəli bu sözləri deyib çevrildi, içəri qayıtmaq istədi. Bunu gören Anar birtəhər ayağa qalxdı, köynəyinin altında gizlətdiyi bıçağı çıxarıb səntirləyə-səntirləyə onun dalınca getdi. Ağəlinin yanındakı oğlan səsə geri qanrılıb bunu gördü, cəld qışqıraraq Anarın üstünə şığıdı, onun bıçaq tutan əlini burdu. Bıçaq yerə düşüb palçığa sancıldı. Hay-küyə içəridən tökülüşüb gələn Ağəlinin adamları Anarı döyməyə başladılar. Onun bədəninə vurulan təpiklərin sayı-hesabı yox idi...

Hüsr yiyələri, ağsaqqallar, ağbirçəklər huşsuz vəziyyətdə, al qanın içində yerə yıxılıb qalan Anarı çətinliklə Ağəlinin adamlarının əlindən qopara bildilər.

ZZ

4-cü HİSSƏ

«Vətən və ana! İnsana həyatda ən şirin və ən qiymətli olan məhz bu iki varlıqdır. Ancaq indiki dövrdə - 3-cü minilliyin ərəfəsində də hələ başqasının torpağına göz dikən, onu vətənindən məhrum edən qəsbkarlar var. Belə qəsbkarlar günlərin birində bizim ailəni də doğma yurdumuzdan didərgin saldılar...»

(Həmin inşa dəftərindən)

* * *

Həyətdə taxtadan iri bir stol və oturacaqlar düzəldilmişdi. Səhərdən ta gecəyarıyadək burada nərd və domino oynayanlar bir-birlərinə aман-aman vermir, səs-küy sala-sala vaxt öldürürdülər.

Axşamüstü idi.

4 nəfər domino daşlarını var gücləri ilə stola çırpmaqda idilər. 5-6 nəfər başlarının üstündə durub onlara azarkeşlik edirdi.

- Qoşqar, demədim, əlimi vurma?!

- Ə, sən niyə yenə beş buraxırsan?!

- Tfu, lənət sənə. Ə, niyə konets saxlayırsan?!

- Ha-ha-ha. Az qalıb, bu dəqiqə yenə dərsinizi verəcəyik.

Tələt kişinin oğlu Cəfər də ayaq üstə duranların arasında idi. Ancaq nə baş verdiyi, sanki, onun eyninə deyildi. Gözləri yol çəkirdi. 3 nəfər yaşlı kişi arxası domino oynayanlara tərəf oturub söhbətləşirdilər:

- Deyirəm, a fani dünya, kimə-kimə, ancaq Tələtə, görək, qıymazdın.

- Müzəffər, torpaq dərdi belədir də. Ağlın bunlara getməsin (başı ilə domino oynayanlara və azarkeşlərə işarə elədi). Bunlar bir azdan Sumqayıta elə öyrəşəcəklər ki, sumqayıtlı olub gedəcəklər. Onların oğul-uşaqları, bəlkə, əsil-nəsillərindən tamam bixəbər oldu. Nə olubsa, bizlərə olub.

- Dadaş, yəni bizə qismət olmayacaq, bir də o torpaqları görək?

- Mən nə karəyəm ki, ay Müzəffər. Təki olsun...

... 14-15 yaşlı yeniyetmələr stoldan bir qədər aralıda, asfalt yolun kənarında dayanıb gəlib-gedən maşınlarla, bir də mikrorayonun qızlarına baxırdılar.

- Xəbərin var, dünən Zaurun mafiyası bazarda nələr edib?

Arıq, qara oğlanın bu sözü Tələtin nəvəsi Zaurun marağına səbəb oldu:

- Nələr edib ki? Babama görə evdən çıxmıram, dünyadan xəbərim yoxdur.

- Girib polkaları dağıdıblar. Bir-iki nəfər əl-qol atıb, onları da çırpıblar.

Digər yeniyetmə söhbətə qarışdı:

- Burda yox e, Bakıda, Vosmoyun bazarında olub hadisə. Mənə atam danışıdı.

Zaur qələmlə biləyinə yazdığı «Zz» işarəsinə göz yetirdi.

- Ona baxın, ona baxın.

Yerli yeniyetmələrdən biri atasının «07»-sini yavaş-yavaş sürürdü.

Pəncərələri tam aşağı salmışdı. Avtomaqnitolda səslənən «texno» stilli musiqiyə elə səs vermişdi ki, maşın bütün guppuldayırdı. Qulağına isə mobil telefon tutmuşdu.

Yeniyetmələr az qala ağızları açıq halda onu gözədən itənəcə baxışları ilə müşayiət etdilər.

...Qadınlar binanın girişinin beton pillələrinin üstündə oturub söhbətləşirdilər.

Lobyaya artlayan kök qadın dedi:

- Dünən Mürvət məni Bakıya toya aparmışdı. «Günəş» şadlıq sarayına. Qəşəng geyinib-kecəndim, qızıllarımı da

taxdım. Bir vur-çatlasın idi ki. Yedik-içdik, şənləndik. O qədər oynadım, o qədər oynadım...

- Ay Badam, bizimkilərdən idi toy eləyənlər?

- Yox ay bacı. Zərdablılar idi. Mürvətnən bir yerdə al-ver eləyirlər. Bəxtəvərlər kalandırlar ey, kalan...

Başı çalmalı qadın köks ötürdü:

- Eh, ay gəlinlər, heyif deyildi bizim toylar? Mağarlar quruları, üç gün-üç gecə çalğı çalınardı. Yemək paylanardı...

Gəlinlərdən biri də köks ötürdü:

- Bir də o günləri görə biləcəyikmi?

Başqa bir gəlin başını göy rənglə rənglənmiş pəncərəyə tərəf çevirib söylədi:

- Pakizəgildən nə xəbər? Görən, kişi necə oldu?

...Bir qədər aralıda yeniyetmə qızlar xıssın-xıssın söhbət edirdilər.

- Anam qoymadı baxım, otaqdan çıxartdı. Elə yaxşı yeri idi ki. Mariana oğlanı yataq otağına salmışdı. Kuiza da pusquda durmuşdu...

- Mən baxdım. Axıra kimi. Az, bilirsən, necə öpüşürdülər?!

Qızlar pıqqıldayıb güldülər.

- Az, Zərifə, adaxlın yaman bu tərəfə boylanır.

Nejdə adlı qız başı ilə yolun kənarında dayanan Zaura işarə edib bunları söyləyər-söyləməz, Zərifənin sifətinə xəfif qızartı çökdü:

- Nejdə, sənə deməmişəm, belə demə?!

- Ay qız, bütün camaat bilir ki, Zaur səni istəyir. O gün qardaşıma bilirsən, nə deyib? Deyib ki, Zərifədən ötrü ölümə gedərəm.

...Domino oynayanların mübahisəsi düşdü:

- İsrafil, Allah haqqı cinlənirəm. Uduzmuşunuz, şirvanı düşün.

- Ə, niyə uduzuruq? Sən ikiyə üç soxmusan, bu, kişilikdən deyil.

- Nə kişilikdən deyil, ə? Vaxtında tutmamısan ki?! İndi davay, şirvanı düşün.

- Qoşqar, cığallıq eləyirsiniz, yekə kişisiz.

- Ə, bura bax. Bu saat sənin ənginə qoyaram.

Ağsaqqallardan biri çəliyini stolun üstünə vurdu:

- Ə, qurumsaq köpəkuşağı. Camaat işləyir, çörəkpulu qazanır. Siz də sübhədən gecəyədək tappatarap başımızı ağrıdırsınız. Üstəlik də dəqiqədən bir qırğına çıxırsınız.

Əjdərin evdən çıxıb onlara yaxınlaşdığını görcək hamı səsinə kəsdi. Cəfər ümid dolu baxışlarla qardaşına baxdı:

- Nə xəbər?

Əjdər başını buladı:

- Elə əvvəlki kimidir.

Açıq pəncərələrin hansındansa televizorun səsi gəlirdi. Bayaq dalaşanları sakitləşdirən ağsaqqal barmağını dodaqlarının üstünə qoyub dedi:

- Sss... Axşam xəbərlərini oxuyurlar.

Diktör qadının səsi eşidilirdi:

- Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin bölmələri sentyabrın 13-də, saat 8.55-dən 9.05-dək Ağdam rayonunun Kəngərli və Sarıcalı kəndləri yaxınlığında yerləşən mövqelərdən Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin üzbəüz mövqelərini avtomat və pulemyotlardan atəşə tutublar. Müdafiə Nazirliyinin Mətbuat xidmətindən verilən məlumata görə,

bütün hallarda düşmən cavab atəşi ilə susdurulub. İtki yoxdur...

Cəfər Zauru səslədi:

- Zaur!

Zaurun fikri uzaqlarda idi. Yanındakı yeniyetmələrdən biri onu dümsüklədi:

- Dayın çağırır.

Zaur dayısına yaxınlaşdı. Dayısı: - Çıxaq evə, - söyləyib evə tərəf addımlamağa başladı. Zaur da onun ardınca.

...Otaq bütün günü dolub-boşalmaqda idi. Hətta Bakıda, Abşeronun digər yerlərində məskunlaşan həmyerliləri də özlərinə borc bilirdilər ki, gəlib Tələt kişi ilə vidalaşsınlar.

İlk öncə dərmanlardan, sonra yeyib-İçməkdən imtina edən Tələt kişi son iki gündə yatağında qımıldanmırdı da. Ara-sıra dodaqları tərənirdi. Bilmirdin, nə demək istəyir. Qızları və Bilqeyis başının üstündən əskik olmurdu. Qız nəvələri də imkan düşən kimi sevimli babalarının yanına gəlib kirimişcə ağlayırdılar.

- İcra nümayəndəliyindən gəliblər.

Səslər bir-birinə qarışdı. Kostyumda, qalstukda iki kişi içəri girdi. Cəfər durub onlarla görüşdü, birlikdə Tələt kişinin yatağına yaxınlaşdılar.

- Necədir kişi?

Gələnlərdən biri bunu soruşdu, özü də hiss etdi ki, soruşmağı yersizdir. Çünki həkimin 6 gün öncə söylədiklərini artıq hamı bilirdi. Ardınca yavaşca dedi:

- Allahın işidir. Bir gün doğulan bir gün də ölməlidir. Möhkəm olun. İndidən işinizi görün. Yas təşkil eləmək xırda iş deyil. Bunun qəbiristanlıqda yer götürülməsi var,

məsciddə yuyulması var, həyətdə çadır qurulması, ayın-oyun alınması, molla gətirilməsi var...

Qəfildən Bilqeyis arvad qışqırdı:

- Kəsin. Kişi nəsə söyləyir...

Dərhal bütün danışıqlar, ah-uflar kəsildi. Hamı Tələtin çarpayısına yaxınlaşdı. Öncə elə bildilər ki, ac-susuz halda kişinin başı üstündə oturmaqdan Bilqeyis arvadı qara basır. Ancaq yox, Tələt kişi, doğrudan da, danışırdı:

- Əziyyət çəkirəm, ancaq ölə bilmirəm. Kənddən bir ovuc torpaq gətirin, gözümə tökün, yazığınızı gəlsin mənə.

Hamı bir-birinə baxdı.

Əriyib yumağa dönmüş dağ cüssəli kişi zorla eşidiləcək bir səslə təkrarladı:

- Kəndin bir ovuc torpağını gətirin, mənə zülm verməyin...

Zz

5-ci HİSSƏ

Tale mənə yar olmadı, neynim.

Əhdə vəfadar olmadı, neynim.

Vuruldu mən o gülüzlü yara,

Vot takaya dolya varavskaya.

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

Воровская доля словно птица,

День на воле- в клетке 10 лет.

И из этой клетки, дорогая,

Шлю тебе последний свой привет.

(yənə də oradan)

- Ay ana, Aynurə gəlir.

Eyvanda bitmiş Emin qaça-qaça içəri girdi. Onun bu qəfil sözlərindən Səlim kişi də, Zümrüd arvad da, dünən axşamdan gəlib onlarda gecələyən Xəlil də diksindilər.

7 gün öncə Nigarı məhz Aynurəgildən çıxarkən oğurlamışdılar. Bu arada Aynurə üzə çıxmamışdı...

Nigarın valideynləri Aynurənin nəyə görə bir dəfə də olsun rəfiqəsigilin qapısını açmamasından çox üzülmüşdülər...

... İçəri keçən kimi Aynurə hönkürərək özünü Zümrüd arvadın üstünə atdı.

Xeyli qucaqlaşdıb ağlaşdılar. Haçandan-haçana Aynurə qırıq-qırıq sözlərlə soruşdu:

- Xəbər-ətər var?

Zümrüd başını yellədi.

Aynurə birtəhər özünü toplayıb danışmağa başladı:

- Nigarın qaçırıldığını eşidəndə necə şoka düşdümse, özümə gələ bilmədim. Əvvəl mən də elə bilirdim, onu kim-sə istəyib qaçırdıb. Narahat idim ki, nişanlı qızı qaçıрмаq ağır nəticə verir... Ancaq indi bütün şəhər danışır ki, burada mafiya söhbəti var... Yazıq Nigar...

Aynurə yenə hönkürdü, sonra da indiyə qədər nə üçün gəlmədiyinin səbəblərini açıqladı:

- Heç özümə gələ bilmirdim... Güclü stress keçirmişdim, «valeryanka» içirdim... Axır, dedim, birtəhər özümü toplayım, gəlim...

Səlim kişi qəhərli səslə soruşdu:

- Ay qızım, siz rəfiqə idiz. Bəlkə, başqa istəyib-eləyən var idi onu?

- Səlim dayı, o vaxt biz onuncuda oxuyanda Nigarın başına gələn hadisəni, yəqin, bilirsiniz də. Məktəbdən çıxanda qızlar hamımız evə gəlirdik. Bir adam Nigara hücum çəkib, əlindəki qayçı ilə saçından bir çəngə kəsib aparmışdı. Sonradan institutda neçə dəfə Nigar mənə demişdi ki, kimsə onu izləyir... Bilmirdi kimdir. Üzünü görmək olmurdu. Bir-iki dəfə mən də o qara kölgəni görmüşdüm... Nigar deyirdi ki, saçından kəsən adam, yəqin, elə onu izləyən adammış... Başqa da ki... Axı hamı bilirdi, Nigar nişanlıdır. Özü də bandit Zaurun qardaşına...

Aynurə susdu. Otağa üzücü bir sükut çökdü.

Xəlil kresloda oturmuşdu, durub var-gəl elədi və qəfildən sükutu pozdu:

- Dərəbəylikdir e! Bir həftədir, adam oğurlanıb, ancaq buranın uçaştkovısı yatır. Yaxşı qoyasan, ona-buna torba tikə...

Siqaret yandırdı, bir az çəkdikdən sonra sözünü davam etdi:

- Ancaq bilməsinlər ki, biz özümüz hərəkətsiz duracağıq. Mən lazımı adamlarla görüşürəm. O oğraşı yerin deşiyində də olsa, tapacam. Qoy özündən küssün.

Bu evə xas olan sükut az keçmiş yenə bərqərar oldu. Ev adamları hərəkətsiz oturub susurdular. Xəlil eyvandan boylandı. Aynurə elə hey süfrənin saçaqlarını sıgallayırdı...

* * *

Zaur gözləri yumulu halda danışan Anarı dinlədi. Qəzəbindən əli əsə-əsə telefonla nömrə yığmaq istədi, ancaq telefon onun əsəbi barmaqlarına ram olmurdu.

- Sən axı niyə getdin? Sən getməsən, belə olmazdı...

Anar zarıya-zarıya bu sözləri söylədi. O, yataqda uzanmışdı. Üz-gözü tənzip içində idi. Böyük bacısı Aygün gözüyaşlı onun dodaqlarını dəsmalla isladırtdı. Digər bacısı Aygül isə böyründə oturub sakitcə ağlayır, hərdənbir də təzə qohumlarının ünvanlarına söyüş yağdırırdı:

- Ağırayaq köpək qızı. Adını çəkəndən gör bir başımıza nələr gəldi...

Anar gözlərini açmaq istədi. Ancaq şişmiş sağ gözü açılmadı. Zarıdı.

Aygün: - Ay can, - dedi, sonra da: - Səni bu hala salanın qolları yanına düşsün, evində bayquş ulasın, - söyləyib hıçqırdı.

Zaur heç nə deməyib otaqdan çıxdı. O, çıxan kimi Aygül özünü telefonun üstünə atıb nömrə yığdı:

- Ananı çağır... Allah sənin evini yıxsın. Qızına düzəməlli tərbiyə versəydin, küçələrdə qalmazdı... Niyə kiryirəm. Tərbiyəli qızı heç kəs oğurlamaz... Sizə rast gələn günə daş düşəydi... Gəl gör Anarı nə günə salmışız!..

Zaur bacısının sözlərini qapı arxasından eşidib, bir istədi, geri qayıtsın, artıq-əskik danışdığı üçün onu danlasın. Ancaq bu fikrindən dərhal da daşındı. Axır ki, yığmaq istədiyi nömrəni yığdı və salamsız-kələmsız Paşadan soruşdu:

- Bunu kim edə bilərdi?

...Az keçmiş «Land Rover» doqquzmərtəbələrində hərə-tində yerləşən balaca çayxananın qarşısında dayandı. Paşa cəld çölə çıxıb onu qarşıladı. Birlikdə içəri keçdilər.

Tünlük idi. Onu görcək hamı danışığına ara verdi.

- Hər vaxtınız xeyir, - söyləyib Zaur küncdəki boş masanın arxasına keçdi.

Paşa çayçıya: - Bir çaynik kəkotulu çay ver, mürəbbəynən. Limon da olsun, - söyləyib Zaurun yanına gəldi, onunla üzbəüz əyləşdi.

Zaur telefonda verdiyi sualı bir də təkrarladı:

- Bunu kim edə bilərdi?

Paşa heç nə demədi. Sakitcə onun üzünə baxdı. Zaur öz-özünə danışmağa başladı.

- Mənim düşmənlərim kimdir? Bəlkə, atamın şərikləri, qohumlarım? Ancaq onların buna qeyrətləri çatmaz axı. Bəs onda kim? Doğrudanmı Ağəli? Bəlkə, o?

Paşa axır ki, bayaqdan demək istədiyini dedi:

- Başqa kim olasıdır ki?! Yüz faiz Ağəlidir. Anara da Ağəlinin adını mən vermişdim. İntəhası, gözləmədim ki, uşaqıq eləyib bizsiz söhbət xırdalamağa gedə.

Çayçı masanın üstünə bir çaynik çay, iki stəkan-nəlbəki, qənd, böyürtkən mürəbbəsi, bir nəlbəkədə də limon və iki çay qaşığı qoydu. Stəkanlara çay süzdü, içinə limon saldı. Elə ömrə müntəzir dayanmışdı ki, sanki, stəkanları götürüb çayı onlara içizdirəcəkdi də.

İçəridəkilərin əksəriyyəti Zaurgilə baxıb xırsın-xırsın danışdı.

Zaur telefonunu çıxarıb nömrə yığdı. Cavab gəlmədi. Başqa bir nömrə yığdı.

- Ağəli hardadır?... İranda neyniyir?... Dünən burda deyildi? Qəhrəmanlıq edirdi, adam döydürürdü... Gecə çıxıb? Nə məsələdir ki?... Bilmirsən? Yaxşı, de görüm, nə vaxt gələcək?... Hm... Yaxşı.

Telefonu bağlayıb cibinə qoydu. Qaşıqla limonu sıxıb çayı içməyə başladı.

Telefonuna zəng gəldi. Götürdü. Rəhmətlik atasının dostu idi:

- Hə, Professor, gəlmişəm. Pis keçmədi. Nə sirr, adicə biznes işləri idi. Vaxt eləyək, mütləq görüşərik. Sağ olun.

Həmişə düşünürdü ki, nə yaxşı bu Professor adlandırıdığı şəxs var. Atasının yeganə yadigarı idi o. Düzdür, hərdən valideyn kimi öyüd-nəsihətlər verməsi də var idi. Zaur bunu heç bəyənmirdi. Ancaq atası barədə xatirələrini dinləməkdən doymazdı. Ümumiyyətlə, bibisi rəhmətə gedəndən sonra özünə böyük saydığı yeganə şəxs Professor idi.

- Uşaqlar səni görmək istəyir. Hamısı bu hadisədən şoka düşüb. Nə etmək lazım olduğunu bilmirik. Səni gözləyirdik. İndi gəldin, qərar sənindir.

Paşa bunu söyləyib eynən Zaur kimi qaşıqla limonu sıxıb çayı içməyə başladı.

... - Gedək!

Az keçmiş Zaur bunu deyib çay mərasimini yarımçıq qoyaraq ayağa durdu, çayxanadan çıxıb cipə əyləşdilər. Zaur mühərriki işə saldı. Əlini salon güzgüsündən asdığı balaca, yaşıl məxmərdən olan bükülüyə sürtdü. Dodaqaltı nələrə dedi.

Avtomobil sürətlə Novxanı bağlarına tərəf səmt götürdü...

Avtomaqnitolada Fausto Papettinin musiqisi səslənirdi.

Şəhərin çoxmərtəbələri, sonra qəsəbənin alçaq evləri, sonra buruqlar, sonra bağ massivi, nəhayət, dəniz kənarı... Paşa kiməsə zəng etdi: - Çatırıq, darvazanı açın, - söylədi.

Hündür hasarlı bir bağ evinə çatdılar, açıq darvazadan içəri keçdilər. Qapı ağzında duran iki şəxs darvazanı bağladı.

Zaur avtomobili saxlayıb düşdü, həyətdə doqquz nəfər düzülüşdü, hamısı ilə əllə görüşdü.

Sonra içəri, ikimərtəbəli evin qonaq otağına keçdilər. Zaur iri, yumru masanın baş tərəfində qoyulmuş kreslo da əyləşib yerini rahatladı. Paşa və digərləri masaboyu əyləşdilər. Bir nəfər həyətdə qaldı.

Zaur çox fikirli görünürdü.

- Ağəli burda yoxdur, qoy gəlsin, məsələni çürüdərik, - söyləyib xeyli susdu. Sonra Paşaya başı ilə işarə verdi. Paşa danışmağa başladı:

- Optavoylarda, tolkuçkalarda olan borclularımızdan pulları rahatca yığıriq. Zapravka və maşın sexlərində də vəziyyət pis deyil. Ancaq böyük obyektlər cığallıq edirlər. Polisdən, prokuraturadan dəm vururlar.

Zaur soruşdu:

- Qanuna riayət edirsiniz? Yalnız əyri yollarla qazananlardan pul tələb edilməlidir.

Paşa əlüstü cavab verdi:

- Əlbəttə.

Sonra dəftəri çıxarıb oxumağa başladı:

- «Şəms» marketi - üç yüz dollar, «Günəş» şadlıq sarayı - beş yüz dollar, 5 nömrəli optavoy - beş yüz dollar...

Paşa oxuyurdu, ancaq Zaurun fikri çox-çox uzaqlarda idi. Haçandan-haçana Paşa sözlərini tamamladı:

- Üç min dollar zona, bratvaya göndərmişik. Min dollarlıq konserva, un, quru süd və kartof alıb hərbi hissələ-

rə - əsgərlərə yollamışıq. Beş uşaq evinə pal-paltar, şirniyyat paylamışıq...

Zaur masa arxasında əyləşənləri bir-bir süzdü:

- Məşqlərə gedirsiniz?

Hamısı bir ağızdan: «Bəli», - söylədilər.

- Məşqlərdən qalmayın. Siz mənim əsas gücüksünüz. Briqadalarınızda ki uşaqlar da qoy məşqlərdən qalmasınlar. Yalnız sizə pislik edənləri yox, pislik etmək istəyənləri də cəzalandırmalısınız. Qalib gəlmək istəyən məğlubiyyət şübhəsi hiss etdiyi bütün ehkamları uçurub-dağıtmağı bacarmalıdır...

Zaur danışığa ara verib masanın arxasından durdu, kitab şafına yaxınlaşıb oradan qalınüzlü bir kitab götürdü, onu vərəqləyib, qatladığı səhifəni tapdı, gəlib yerində əyləşdi:

- Qanunları oxuyaq, həmişəki kimi. Sonra filmə baxırıq. Sabah saat on birdə isə tirə gedirik.

Yerini rahatlayıb aramla oxumağa başladı:

- Bilin ki, üstünlük birincilərdədir. Birinci cərgənin sonunda olmaqdan, ikinci cərgənin önündə olmaq yaxşıdır.

O, qaydanı oxuduqca hamı yazırdı. Sonra da xorla təkrar edirdilər.

- ... Fəndləri dəyişin. Həmişə eyni olmaqdan qaçın. Qoy heç kəs sizi axıradək oxuya bilməsin. Öz nöqsanlarınızı gizləməyi bacarın.

- ...Nöqsanlarınızı gizləməyi bacarın.

- ...Hər kəsə fərdi yanaşmaq lazımdır. İnsanları idarə etmək qabiliyyəti məhz bundan asılıdır. Hər kəs nəyəsə sitayiş edir: var-dövlətə, ad-sana, eyş-işrətə. Hər kəsin si-

tayış etdiyi şey onun zəif yeridir. Bu zəiflikdən istifadə etmək lazımdır.

- ...Zəiflikdən istifadə etmək lazımdır.

- ...Fikirlərinizdə azlıq tərəfdarı olsanız belə, dildə daim çoxluq tərəfdarı olun!

- ...Daim çoxluq tərəfdarı olun!

... Zaur gözlərini kitabdan qaldıraraq diqqətlə onu izləyən yoldaşlarını bir-bir süzdü, sonra oxumağına davam etdi:

- Uğurlu oyunu belə vaxtında dayandırın. Fasiləsiz bəxtin gətirməsi çox şübhəlidir.

- ...Çox böyük xülyalarla yaşamayın. Göylərdə uçmayın. Nəyisə xəyalda əks etdirmək asan, reallıqda ona çatmaq çox çətin. Xəyalla reallıq arasındakı uçurum bədbəxtliyə aparır.

- ...Kartların hamısını birdən açmayın. Bu gün nəyiniz varsa, hamısını üzə çıxarsanız, sabah heç nə ilə heç kəsi təəccübləndirə bilməzsiniz...

- ...Buraxdığınız səhvlərlə yaşamayın. Çalışın, onları unudasınız.

... O oxuyurdu, xorsa təkrar edirdi:

- ...Kartlarınızın hamısını birdən açmayın... Buraxdığınız səhvlərlə yaşamayın...

* * *

Saatın əqrəbləri üzücü hərəkətlə irəliləyirdi. Aynurə çoxdan getmişdi. Xəlil də müəyyən adamlarla görüşəcəyini bildirib evdən çıxmışdı.

Yenə üçlükdə, mənzilin ölü sükutunda bu ağır dərdi çəkə-çəkə qalmışdılar. Anarın bacısının zəngindən və təhqirlərindən sonra Zümrüd arvad lap sınımışdı. Təzə qohumlarının bunların dərdinə şərikinə əvəzinə artıq-əskik söyləmələri onu lap üzürdü...

Səlim kişi papirosun tütününü didişdirirdi. Emin isə üzüstə uzanıb başını əlləri arasına alaraq, gözlərini bir nöqtəyə dikib durmuşdu.

Qapı döyüldü.

Heç biri hiss etmədi bunu.

Qapı bir də döyüldü. Emin durub qapıya yaxınlaşdı: «Kimdir?» - soruşdu. Cavab gəlmədi.

- Kimdir ki? - deyib Zümrüd arvad da dəhlizə gəldi.

Emin: - Səsini çıxartmır,- dedi.

Zümrüd arvad Emmini yüngülcə kənara itələyib: - Kim olar axı? - söylədi, qapını açdı və ...yerindəcə donub qaldı.

Gələn Nigar idi...

Zz

6-cı HİSSƏ

«Otağım hər gecə yuxuma girir. Yorğan-döşəyim elə yumşaq idi ki. İçində itib-batırdım. Məktəbli çantamı, kitab-dəftərimi həmişə səliqə ilə masamın üstünə qoyardım. Paltarlarımı heç vaxt yerə atmazdım. Çoxlu da oyuncaqlarım var idi. Ən çox sevdiyim oyuncağım - səs çıxaran gəlincik idi. Onu dayım Bakıdan alıb gətirmişdi. Çox vaxt yatanda da gəlinciyimlə yatırdım...

Oyuncaqlarımı bacılarımdan gizlətmək üçün hər dəfə müxtəlif yerlər seçərdim...

Qaçhaqaç düşəndə gəlinciyimi götürməyə imkan olmadı. Yolboyu: «Mənim gəlinciyim», - deyərək ağladım...»

(Həmin inşa dəftərindən)

* * *

Tələt kişi can verirdi, ancaq canını verib qurtara bilmirdi... Qonum-qonşu, qohum-əqrəba, dost-tamış dəstə-dəstə gəlir, kişiylə vidalaşırdı, haqlarını halal eləyirdi. Zəfər qəbiristanlıqda yer almış, qəbir də qazdırmışdı. Həyətdə mağar qurmaq üçün yer də hazırlanmışdı. Əjdər gedib kirayə mağarın, stol-stulun, qab-qacağın yerini də danışmışdı...

Ancaq Tələt kişi ölə bilmirdi. Hamı narahatlıq içində idi. Allahın ucuz ölümü gəlmirdi ki, gəlmirdi.

Bilqeyis arvad ömür-gün yoldaşının başının üstündən durub yavaş-yavaş bir dəstə kişi ilə əyləmiş böyük oğlu Zəfərə tərəf gəldi, astaca dedi:

- Ay bala, bu gecə yuxumda gördüm ki, sənnən Cəfər gedib kəndimizdən torpaq gətirmisiz, kişinin gözüne tökmüsüz. O da canını tapşırıb, rahatlanıb. Bəlkə, doğrudan da, kişi torpaq gözləyir?

Zəfər başını buladı:

- Ana, sən heç bilirsən, nə danışırısan? Kənd erməninin əlində deyil? Ora getmək olar? Bir də ki, kişinin əcalı çatıb, gedəsidir. O, torpaq məsələsini elə-belə dedi. Kəndin xiffətini eləyirdi, onçün.

Oturanlardan biri söhbətə qoşuldu:

- Bilqeyis xala, Tələt əmi dünyagörmüş adamdır. Hitlerin qoşununu Berlinəcən şəxsən qovub. Həmişə qələbə görüb. Ona yer eləyir torpaqlarımızın getməsi. O vaxt Tələt əmi: «Za Rodinu», «Za Moskvu!», - deyib nemesin üstünə şığıyır-dı. İndi rusun erməniyə qahmar çıxması onu çox incidir...

Torpaq söhbətini elə də ciddiyyə almayın. Bəyəm o bilmir ki, o qədər pozisiyanı keçib kəndə girmək mümkün deyil?!

Oturanlardan digər biri də söhbətə qoşuldu:

- Xəstəlik, üzgünlük də öz işini görür. Dağ boyda kişi gör necə əriyib. Yemir, içmir... Ağı da başında deyil. O sözləri huş aparanda deyib.

Zəfər qarşısındakı çay stəkanını əli ilə yana itələyib həyat yoldaşını səslədi:

- Ay Sürəyya, gəl bu çayları təzələ.

Bilqeyis arvad sakitcə qonşu otağa keçdi. Otaqdakı güzgülü kamodun üstü ağ örtüklə örtülmüşdü. Böyük qızı Pakizə paltar ütüləyirdi. Nəvəsi Zaur televizora baxırdı. Nənəsinin içəri girdiyini görcək Zaur cəld televizoru söndürdü. Bilqeyis gəlib Zaurun başını qucaqladı: - Açı bax, eyib etməz, - söylədi. Sonra pəncərənin qarşısında durdu. Gözləri yol çəkirdi.

- Ana, indi necə olacaq?

Bunu söyləyərək Pakizə ona yaxınlaşdı. Bir müddət hər ikisi həyətdə baxdılar. Pəncərələrinin düz qarşısı bağça idi. O vaxt bura köçəndə bağçanı Tələt kişi salmışdı. Çoxlu alma, gilə, armud, alça ağacı əkmışdi. Abşeronun iqliminə uyğunlaşmayıb cəmi 5-6 ağac böyümüş, bar vermişdi. Odur ki, sonradan Tələt kişi bir neçə söyüd ağacı da əkmış, yaşıl guşə yaratmışdı...

AzTV-dən film nümayiş olunurdu. Yalnız bu kanalda Azərbaycan dilində filmlər verildiyindən, Zaur televizoru açan kimi kanalı bura çevirirdi.

Savaş filmi idi. Zaur diqqətlə ekrana baxırdı. Tez-tez də «vur», «bax, belə», «afərin» sözlərini söyləyirdi. Fil-

min qəhrəmanı quldurlar tərəfindən ailəsi girov götürülmüş bir polis işçisi idi. Polis quldurlarla savaşa girəndə girov olan yeniyetmə oğlu da qəhrəmanlıq göstərdi... Onlara keşik çəkən quldurun başına boya tökdü...

Ailənin qovuşması, atanın yeniyetmə oğlunu qucaqlaması səhnəsi Zaur üçün xüsusən təsirli oldu. Gözləri yaşardı. Qəfildən nənəsinə sual verdi:

- Nənə, mənim atam hanı?

Bilqeyis arvad da, Pakizə də diksindilər. Anasının tutulduğunu görən Pakizə cəld söylədi:

- Xala qurban, guya bilmirsən? Sənin atan da ölüb, anan da.

Zaur ayağa durub onlara tərəf gəldi:

- Bəs niyə bu evdə anamın şəkilləri var, atamınkı yoxdur?

Pakizə bir az düşündü, cavab tapa bilmədi. Bu dəfə Bilqeyis arvad dilləndi:

- Ay bala, atanın şəkilləri kənddə qaldı.

- Hamısı qaldı? Yəni heç birini də götürə bilmədiz?

- Yox ay bala. Elə tələsik çıxdıq ki, götürə bilmədik.

- Nənə, bəs necə oldu, anamın şəklini götürdük, babaynan sənin cavanlıq şəklini götürdük, ancaq atamın şəklini götürmədik? Axı mən atamın şəklini heç kənddəki evimizdə də görməmişdim...

Bilqeyisin o biri qızlarının - İradəylə Dilarənin otağa daxil olmaları söhbəti yarımçıq qoydu. Bilqeyis arvad cəld qızları sual yağışına tutdu ki, Zaur ondan əl çəksin.

- Niyə gec gəlibsiz?..

- Necə yəni, işdən buraxmırdılar?..

- Atası ölüm ayağında olanlar bəyəm bu vaxt gələr?..

- Axı o qədər iş-güc var. Bəs kim gəlib sizin əvəzinizə işləyəcək?..

Zaur nənəsindən bir cavab ala bilməyəcəyini görüb otaqdan çıxdı. Dəhlizdən kəsif xörək qoxusu gəlirdi. O dəqiqə bildi ki, nənəsi demişkən, imkansız ailələrdən hansısa ucuz yağla xörək bişirir.

Dəhlizin o biri başına tərəf boylandı. Axırdan ikinci qapı Zərifəgilin idi. Ürəyi titrədi ki, birdən Zərifəni görər. Ancaq Zərifə görünmədi. O da düşündü ki, yəqin, qız otaqda oturub dərslərini oxuyur. Ya da Nejdəgilnən söhbətləşir...

Çevrilib babası yatan otağa keçdi. Otaqda xeyli adam var idi. Dayıları Cəfərlə Əjdər orada idilər, Zəfər gözə dəymirdi.

Babası gözüyumulu halda uzanmışdı. Sinəsinə örtülmüş döşəkağı tərpnirdi və yalnız bundan bilmək olurdu ki, onun nəfəsi gedib-gəlir.

Zaur babasına yaxınlaşdı, gözləri doldu. Babası qəfildən çarpayuya yıxılandan sonra Zaurun iç dünyasında nə isə qırılmışdı... Uşaqlıqdan babasının yanında böyümüşdü, onun tərbiyəsini almışdı. Babası onu tay-tuşları ilə güləşdirər, hətta özündən böyüklərə sataşmağa məcbur edərdi, daim ona ağır yük qaldırdar, əzələlərinin inkişaf etməsinə çalışardı: «Bütün bunlar sənin əsl kişi kimi yetişməyin üçündür», - söyləyərdi... Babasının yanında olmaq ona atasızlığını büsbütün unutturmuşdu. O, babasıyla qürrələnər, onunla nəfəs alardı... Ancaq indi - babası ölüm ayağında kən Zaur atasızlığını bütün dəhşəti ilə hiss etməyə başlamışdı...

Tələt kişi qımıldanmadan uzanmışdı... Sifətinin birçə əzası belə tərpnirdi...

Səssizliyi qadınların hıçqırtısı pozurdu.

- Bu, nə dərdidir bizə verirsən, İlahi!

Bilqeyis arvad içəri girib bu sözləri söylədi və əllərini dizlərinə vurdu. Yaxınlaşıb kətilin üstündəki su ilə dolu nəlbəkiyə tənzihi salıb islatdı, Tələt kişinin dodaqlarına sürtdü. Tələt kişi gözlərini açdı, bulanmış gözlərində heç bir ifadə yox idi. Bir qədər baxdıqdan sonra yenidən gözlərini yumdu.

Bu vaxt Zəfər içəri girdi. Əlində sellofan torbada torpaq var idi. Atasına yaxınlaşdı. Sellofan torbanı onun sinəsinə çarpazladığı əlinin üstünə qoydu. Tələt kişi yenidən gözlərini açdı. Zəfər dedi:

- Ata, kəndimizin torpağıdır. Gedib gətirdim...

Otağa sükut çökdü. Hətta çay içən qonaqlardan biri stəkanı əlindən yerə saldı. Bilqeyis arvad tərs-tərs Zəfərə baxdı, him-cimlə ona başa saldı ki, torbanı götürsün. Zəfər torbanı götürmədi, əksinə, onun yerini daha da rahatladı, ağzını da açdı.

Tələt kişi sağ əlini qaldırıb torbanın içinə saldı. Hamı nəfəs belə dərmədən bu mənzərəni izləyirdi. Bir çimdik torpaq götürüb onu burnunun qabağına gətirdi, qoxuladı. Sonra güclə eşidiləcək bir səsle:

- Yalan deyirsən, - söyləyib yerə tulladı...

Mənzərənin təsirindən hamı içini çəkdi.

Bilqeyis arvad torbanı götürüb qapı istiqamətinə atdı və hönkürdü:

- Ayıb olsun sənə, Zəfər.

Zəfər başını aşağı salıb, pərt halda otaqdan çıxdı.

Bayaqdan bəri baş verənləri həyəcanla izləyən Zaur da otaqdan çıxdı, həyəətə düşdü. Dayısının bu hərəkəti ona çox pis təsir etmişdi. Şər qarışırdı. Adəti üzrə, qızlar dayanan səmtə baxdı. Qızlar yox idilər. Sonra yolun kəna-

rında dayanmış oğlanların yanına gəldi. Onlar kompüterdə oynamaq üçün pul tədarükündə idilər...

Zaur burada da qərar tuta bilmədi. Domino stoluna yaxınlaşdı. Dayısı Əjdər də siqaret alışdırma-alışdırma bura gəlirdi. Dayısından sakitcə soruşdu:

- Dayı, mənim atam hanı?

Dayısı etinasızlıqla: - Ölüb, - söylədi və domino oyunçularının yanında əyləşdi...

Hava qaralmışdı. Pəncərələrdən, eyvanlardan analar azyaşlıları evə səsləməkdə idilər. Zaur məskunlaşdıqları bu məktəb binasına, onun pəncərələrindən közərən işıqlara tamaşa etdi. Bu işıqlardan birinin - Zərifəgilin işığının üzərində baxışlarını xeyli yubatdı. Ani olaraq başını əks istiqamətdə çevirib beşmərtəbəli yaşayış binasına baxdı. Binanın işıqları ona daha gur göründü...

... Vaxt çox ləng keçirdi. Sanki, saatın oqrəbləri and içmişdilər ki, irəli getməyəcəklər... Evə qayıtdı. Yenə bir müddət babası yatan otaqda oturdu, bir müddət öz otaqlarına keçib televizora baxdı. Nənəsinin süfrəyə qoyduğu südlü sıyığa əlini də vurmadı...

Az keçmiş nənəsi yatağa uzandı. Onun yuxuladığına əmin olduqdan sonra yavaşca idman çantasını götürüb içinə yarım kömbə çörək, bir şüşə su, babasının tiyəli iri bıçağını və fənərini qoydu. Nənəsinin pul düyünçəsini açıb oradan 5 dəne onminlik götürdü. Qalın gödəkcəsini geyindi. Paltar dolabında - ütülənmiş və səliqə ilə yığılmış paltarların altında gizlətdiyi qırmızıüzlü ümumi dəftəri çıxartdı, onun içindən bir şəkil götürdü. Zərifənin şekli idi. Xeyli şekli süzdü.

Sonra dəftərin içindən bir vərəq qoparıb iri hərflərlə yazdı: «Mən gedirəm babam üçün kəndimizdən torpaq gətirməyə».

ZZ

7-ci HİSSƏ

*Elə bil, dünyada batıbdır gədim,
 Üzümdən oxunur kədər, qəmim.
 Göz yaşı tökməkdən kordur gözlərim.
 Niyə belə oldu taleyim, niyə?*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Я сам себя не береж,
 Для тихой жизни, для улыбок.
 Как мало пройдено дорог,
 Как много сделано ошибок.*

(yənə də oradan)

Nigar heç kimə heç nə danışa bilmədi... Key-key eydəkilərin üzünə baxdı. Sakitcə ağladı, ağlamağa ara verdikdə isə susub gözlərini bir nöqtəyə dikdi... Sonra ayaqlarını sürüyə-sürüyə öz otağına keçib çarpayıda oturdu. Səlim, Zümrüd nə ilah elədilər, ondan bir şey öyrənə bilmədilər...

Yazıqlar odla su arasında qalmışdılar. Neyləsinlər, nə cür etsinlər? Gözlərinin ağı-qarası iki ciyərparələri varıydı. Ömür boyu əlləşib-vuruşmuşdular, bir qarnı ac, bir qarnı tox tifillərini böyüdüb başa çatdırmışdılar. İndi-in-di: «Allaha şükür», - deyib sevinmək, qızlarının toyunda qol götürüb oynamaq istəyirdilər ki, arzuları gözlərində qaldı. Yazıqlar, heç olmasa, qızlarının başına nə gəldiyini bilsəydilər, fikirləşib nəsə bir şey tapar, atacaqları sonrakı addımı müəyyənləşdirərdilər...

Bir azdan üzü-gözü sarıqlı halda Anar gəlib çıxdı. Heç kimə heç nə deməyib Nigarın otağına keçdi. Key-key tavana baxan Nigarı sorğu-suala tutdu. Onun dinmədiyini görüb qışqırdı, söydü. Sonra qızın saçlarından tutub başını balısa döyməyə başladı. Nigar özünü qorumağa da cəhd etmədi, donuq baxışlarla Anara baxdı... Sonra da gözlərindən sel kimi yaş axdı...

Anar getdi. Nigarı sorğu-suala tutmaq missiyası yenə ata-anaya keçdi... Sonra yenə də Anar gəldi... Nigarsa elə hey susurdu... Qohum-əqrəba yığışib gəldi, həkim çağırmağı lazım bildilər. Həkim donuq baxışlarını tavana zilləyib key kimi duran qızı ha suala tutdu, bir şey öyrənə bilmədi.

Az keçmiş sahə müvəkkili də gəldi. Ancaq onun sorğu-sualları da heç bir nəticə vermədi...

Səlimgə Zümrüd səhəri Nigarın başının üstündəcə açdılar. Hər ikisinin ürəyinin dərinliyində bir ümid qalmaqda idi. Ola bilərdi ki, qızın namusuna toxunulmamışdı...

* * *

Ertəsi gün Nigar gözlərini açanda pəncərədən gur günəş şüası düz onun gözlərinə düşdü... Hiss etdi ki, günəş üçün əməlli-başlı darıxıb... Zarafat deyil, düz altı gün qaranlıq bir otaqda qalmışdı... Getsin həmin günlər, bir də gəlməsin.

İndi öz doğma evlərində, öz yatağında uzanmışdı, həmin o cəhənnəm əzablı altı günü kino lenti kimi gözlərinin önündən keçirirdi...

... Sentyabrın 7-də Aynurəgildən az qala yüyürərək çıxdı. Valideynlərinə dediyi vaxtdan xeyli keçdiyi üçün evə tələsirdi... Həmişəki kimi başını aşağı dikib iti addımlarla dayanacağına tərəf gedirdi... Bir də görürsən, çöldə-bayırda oğlanlar söz atırlar, tanış olmaq istəyirlər. Nigar belə qırsaqqızlara bəhanə verməmək üçün heç vaxt küçədə başını qaldırmazdı...

Avtobus dayanacağına təqribən on-on beş addım qalmış qəfildən yanında qara rəngli bir maşın dayandı. Arxa qapı açıldı. İki iricüssəli adam üstünə atılıb zorla onu maşına basdı... O qışqırıb əl-qol atdı, ətrafdakı adamlardan kömək umdu. Ancaq nə fayda?... Maşın tərpendi. Gözlərini bağladılar.

Maşın xeyli getdi... Haçandan-haçana sürət yavaşdı, kələ-kötür yola düşdülər. Açıq pəncərədən içəri hava dolurdu və bu havadan hiss olunurdu ki, bura haradırsa, dənizkənarıdır... Sonra maşın dayandı. Onu düşürdü bir

evin içinə gətirdilər. Orada gözlərini açdılar... Nigar onlara yalvarıb, hönkürüb evə buraxılmasını xahiş etdi... İçəri qaranlıq idi. Siluətlərdən aydın olurdu ki, içəridəkilər onu maşınla gətirən həmin iki nəfərdir. Fincanın içində qaşıqla nəsə qarışdırdılar, zorla ona içirdilər. Yavaş-yavaş Nigarın başı ağırlaşmağa, gözləri dumanlanmağa başladı. Qapı cırıltısı eşidildi. Ani olaraq içəri işıq şüası düşdü. Qapı bağlanan kimi şüa da yox oldu... Otağa üçüncü şəxs girdi. O da bu ikisi kimi hündürboylu idi... O, içəri keçən kimi içəridəki ikisi otaqdan çıxdı. Üçüncü Nigara yaxınlaşdı. Onu qucaqladı, dodaqlarından öpməyə başladı. Nigar heysiz-heysiz özünü müdafiə etməyə çalışdı. Ancaq cəhdləri əbəs idi... Üçüncü onu soyundurdu, çarpayuya yıxdı. Nigarın yalvarışları iniltiyə döndü... Və tezliklə o, artıq heç nə hiss etmədi...

...Nigar ayılıanda bədənində bir zoqqultu var idi. Başa düşdü ki, artıq iş işdən keçib. Hönkürdü. Fasiləsiz suallar onu tərk etmirdi. Axı niyə? Nə üçün? Kim idi bu şəxs? Niyə onu bədbəxt etdi?

...Qaranlıq otaqda saatdan, gündən xəbəri yox idi. Siluətləri tanıyırdı. İki nəfər gəlir, ona yemək, su verir, halını soruşurdu. Onu vanna otağına aparanda da gözləri bağlı halda aparırdılar. Bu iki nəfər girib-çıxanda Nigar o qədər də narahat olmurdu. Bilirdi ki, bunlardan heç bir təhlükə gözləməyə dəyməz...

Təqribən iki sutkadan sonra üçüncü yenidən gəldi. Qəribədir ki, o, heç səsini çıxarmırdı. Nigarı ehtiraslı öpüşlərə qərq edir, az qala duz kimi yalayır, aralarında yaxınlıq olandan sonra isə çıxıb gedirdi.

Nigar digər iki nəfəri sual atəşinə tuturdu. Təkcə bir dəfə onlardan biri Nigara üçüncü şəxs barədə belə bir məlumat vermişdi:

- O, səni dünyada hamıdan çox istəyir...

Bəs niyə istəyini məhz bu cür göstərirdi? Yəni başqa cür, insanlara xas qaydada hər şey etmək olmazdımı? Nigar bu sualına cavab alamır, əlavə heç nə öyrənməyə nail ola bilmirdi...

Beləcə, bir gün də onun gözlərini bağlayıb geri gətirdilər. Evlərinə bir tin qalmış gözlərini açıb maşından düşürtdülər. Nigar maşının ardınca baxıb gördü ki, həmin qara maşındır, özü də nömrəsiz...

* * *

Günəş şüaları Nigarın gözlərinin içinə düşürdü. O, ya-
tağından durmağa özündə bir təpər hiss etmirdi... Bir az-
dan çox ağır dəqiqələr başlandı. Ata-anası yenidən onu
sorgu-suala tutdular. Sonda atasının:

- Heç olmasa, onu de, sənə toxunublarmı? - sualına
hönkürə-hönkürə «hə» cavabı verdi...

Anası əllərini dizlərinə çırpıb saçlarını yolur, atası bü-
züşüb hıçqırırdı...

Nigar içindəki qüssədən ürəyinin üzüldüyünü hiss
edir, bu gen-bol otaqda yox olmağa, gizlənməyə, üzə çıx-
mamağa yer axtarırdı...

Yox, o, gərək, qayıdıb evə gəlməyəydi. Necə oldu axı,
o murdarlar onu azad edəndən sonra qayıdıb evə gəldi?
Həmin anda niyə şüurla hərəkət etmədi, instinktlərin onu
idarə etməsinə göz yumdu?

* * *

Üç qara maşın - öncə iki «Prado», arxada isə «Land Ro-
ver» gəlib uçuq-salxaq bir binanın yanında dayandı. «Pra-
do»-lardan bir neçə iricüssəli, qara eynəkli oğlan düşüb
binaya girdi. Zaur öz avtomobilində oturub diqqətlə binanı
süzməyə başladı. Az keçmiş onunla gələn oğlanlar, eləcə də
bir nəfər qalstuklu kök kişi binadan çıxıb avtomobillərə tə-
rəf gəldilər. Oğlanlar kök kişini Zaurun maşınına qədər
ötürdülər. Kök kişi içəri əyləşən kimi ikiəlli Zaurla görüşdü:

- Zaur müəllim, hər vaxtınız xeyir.

Zaur əlini dərhal çəkib:

- Mən müəllim deyiləm, mənə müəllim demə, - söylədi.

Diqqətlə kök kişini süzdü. Hiss etdi ki, kişi çox həyə-
canlıdır, qorxu içindədir.

Kök kişi dili topuq vura-vura: - Həmişə sizinlə tanış
olmaq istəmişəm. Sizin kimi mərd oğullarla həmişə fəxr
etmişəm, - söylədi.

Zaur diqqətlə onun gözlərinin içinə baxdı:

- Niyə qızın yaşda olan qızları aldadıb bədbəxt edirsən?

Kök kişi sifətinə süni gülüş qondurdu:

- Zaur müəllim...

- Demədim, mənə müəllim demə?!

- Siz Allah, bağışlayın...

- Nəyi bağışlayım, qızları aldadıb bədbəxt eləməyini?

- Hə. Yox. Hə... Daha eləməyəm. Cavanlıqdır da, hərdən...

Siz Allah bağışlayın. Atamın goru üçün daha heç bir qızı...

Zaur onun sözünü kəsdi:

- Nə qədər pulun var?

Kök kişi yenə sifətinə süni gülüş qondurdu:

- Pulum nə gəzir? Elə hərdən 5-10 manat pul olur. Assosiasiya ancaq geriləyir... İrəliləyiş yoxdur... Vallah, dost-tanışdan...

Zaur yenə onun sözünü kəsdi.

- Moizə oxuma. Hər bir qızın üzünü açıb min dollar pul verirsən. Aylıq qazancını da bilirik. Uşaqlar saunada çıxartdığı oyunları videoya çəkdiriblər. Ya əlli min dollar gətirib verirsən, ya da batdın.

Kök kişinin üzündəki süni gülüş dərhal yox oldu:

- Nə qədər? Əlli min? Zaur müəllim, bağışlayın, Zaur qardaş, siz bilirsiniz ki, mən hörmətli adamam, hansı nəsil-dən olduğumu da bilirsiniz, çöldə qalan bir-iki cındır qızdan ötrü siz məni belə yükləməyin... Vallah, məndən sizə çox fayda gələr...

Zaur maşının dolabını açıb oradan bir videokaset çıxartdı:

- Dedim əlli min. Burda bazar açma. Mən hər şeyin qiymətini yüz ölçüb bir biçəndən sonra söyləyirəm. Sənin heyvani hisslərə, eyş-işrətə xərclədiyən pullara, heç bilirsən, nə qədər yetim uşağın ehtiyacı var?

Kök kişi ürəyini ovuşdurmağa başladı:

- Siz bilirsiniz ki, bura Rusiya deyil, Azərbaycandır. Burda reketlik keçmir. Bizim də adamımız var, lazım gələsə, bizi də eşidərlər.

Zaur gülümsədi:

- Sən mənə hədə-qorxu gəlirsən?

- Allah eləməsin. Mən kiməm ki, sizə hədə-qorxu gəlim. Sadəcə, həqiqəti söyləyirəm.

- Sənin həqiqətinə mən heç tüpürmək belə istəmirəm. Bəsdirin xalqın qanını sorduz... Sən və sənin kimilər gec-tez layiqli cəzanızı alacaqsız. Ən azı, Allah sizi cəzalandıracaq.

Zaurun telefonu zəng çaldı. Anarın həyəcanlı səsi gəldi:

- Nigar dünən gecədən qayıdıb. Mən onların həyətin-dəyəm.

Zaur: - Bu dəqiqə gəlirəm, - söyləyib barmağını kök kişinin sinəsinə tuşladı:

- Sənə bir sutka vaxt verirəm. İndi saat...

Qol saatına baxdı.

- ... On beş qırx ikidir. Sabah saat on beş qırx ikidə elə bu yerdə Paşaya əlli min dolları gətirib verirsən, bu kaseti götürürsən... Özü də ağılna başqa variant gətirmə. Birdən polisə-zada şikayət edərsən. Mən Zauram, yaddan çıxartma! Düş maşından!

Kök kişi sakitcə avtomobildən düşdü. Zaur Paşanı yanına çağırıb Anarın zəngi barədə məlumat verdi və avtomobili işə salıb sürətlə magistral yola doğru yollandı...

... Cəmi otuz beş dəqiqədən sonra o, Sumqayıtda - Nigarginin evinin qarşısında idi. Avtomobilini Anarın «07»-sinin arxasında saxladı. Anar blokun ağzında onu gözləyirdi. Avtomobildən düşəndə uşaqların söylədikləri: «Mafiya Zaur gəldi», - sözlərini qulaqardına vurdu, qardaşına yaxınlaşdı. Sonra hər ikisi yuxarı qalxdılar. Ölü süku-tu çökmüş mənzilə girdilər. Salamsız-kələmsız keçib qonaq otağında əyləşdilər. Anar Zümrüddən soruşdu:

- Danışmağa başladı?

Zümrüd başını tərپətdi.

- Bir şey öyrənə bildiniz?

Zümrüd yenə başını tərptədi.

- Toxunublar, ya yox?

Zümrüd üzünü tutub hönkürdü. Anar yumruğunu masanın üstünə çırpdı. Sonra başını masanın üstünə qoyub hönkürməyə başladı. Zaur qalxıb-enən çiyinlərindən tutub onu sakitləşdirmək istədi:

- Yaxşı, qurtar. Yaxşı... Uşaq deyilsən ki...

Durub eyvana çıxdı. Hiss etdi ki, otaqda sıxılır. Səlim də eyvanda papiros çəkirdi. Zaur üzünü ona tutdu:

- Qız hər şeyi necə danışsıbsa, mənə danış.

Səlim Nigarın başına gələnləri bircə-bircə danışdı. Zaur onu dinləyib içəri qayıtdı, Nigarın otağına keçdi. Nigar yatağında uzanmışdı. Donuq baxışlarla tavana baxırdı. Zaur soruşdu:

- Sənə kim toxundu? Adını deyə bilərsənmi?

Nigar başı ilə «yox» cavabı verdi.

Zaur səsini yüksəltdi:

- Bəlkə, səni qorxudublar, ona görə demirsən?!

Qız yenə başı ilə «yox» cavabı verdi.

Anar da gəlib otağa girdi. Nigar hələ də hıçqırırdı. Zaur lap səbirsiz idi:

- Heç olmasa, sir-sifətini de. Necə idi?! Yəni bunu da deyə bilməzsən?

Nəhayət, Nigar inilti səsle: - Yox, ora həmişə qaranlıq olurdu, - söylədi.

Anar gəlib yenə onun saçlarından yapışdı:

- Sən qəsdən gizlədirsən hər şeyi. Qəsdən gizlədirsən. Tez elə, danış! Yoxsa səni doğrayacam.

Emin qapının arasından onlara baxır, dişi ilə dodaqlarını gəmirirdi...

Zaur Anarı kənara itələdi:

- Bəsdir, sakitləş!

Nigar lap alçaq səslə hıçqıra-hıçqıra:

- Qurban olum, məni rahat buraxın, - söylədi.

...Otaqdan çıxanda Zaur arxaya qanrılıb Nigara dedi:

- Sonra sən hər şeyi mənə danışarsan...

Keçib yenə qonaq otağında əyləşdilər. Hamı susurdu. Haçandan-haçana Zaur dilləndi:

- Anar, dur gedək, bir-iki yerə dəyək. Bəlkə, nəsə aydınlaşdırırsınız bildik...

Dəhlizdə Zaur Zümrüdə dedi:

- Gec-tez hər şeyi yerinə qoyacam. Qızdan göz-qulaq olun. Birdən özünə qəsd eləyər...

Zümrüd ümidlə dedi:

- Boyuna qurban olum, ay Zaur. Hamımızın ümidi sənədir...

Ancaq Anar çox kəskin danışdı:

- Nə ümid?! Təzədən nə olacaq ki?! Olan oldu. Nigar daha murdardır.

* * *

Bu da gecə... Dərdli insanlar üçün gecələr xüsusən yaşanmaz olur... Sanki, saat əqrəblərinin ayaqlarından daş sallanır gecələr...

Nigar sakitcə ağlayırdı. Anarın dəhlizdə dediyi sözlər onu əzirdi, tapdalayırdı: «Nigar daha murdardır...» Əslin-

də, o, özü də bilirdi ki, murdarlanıb. Ancaq qəlbinin ən uzaq əlçatmazlığında nəşə bir inam, bapbalaca bir ümid işartısı var idi.

«Birdən nəşə oldu...» Hərçənd, Nigar özü də bilmirdi ki, bu «nəşə» nədir. Axı birdən nə ola bilərdi?... O, artıq ləkələnmişdi... Heç nədən, heç bir səbəb olmadan ləkələnmişdi... Hər addımını ölçüb-biçən, «birdən haqqımda söz çıxararlar» ibarəsindən qorxan, təmiz adını qorumaq üçün gənclik əyləncələrindən, kefdən-damaqdan imtina edən Nigarı bədbəxtlik özü də gözləmədən haqlamışdı... Ancaq onun günahı yox idi axı... Bütün ümidini Allaha bağlamış, «Allah özü bilən məsləhətdir», - deyə-deyə səbirlə gözləmişdi. «Birdən nəşə oldu...» Budur, sonuncu ümidini Anar qəddarcasına qırdı: «Nigar murdardır...» Murdarı kim qəbul eləyər?! Əlbəttə ki, heç kim...

Anası onun yanındaca yerə döşəkcə atıb divara söykənmişdi. Arabir mürgüləsə də, başı aşağı düşən kimi diksinib ayılır, qızına tərəf boylanırdı. Zaurun xəbərdarlığı onun ağına batmışdı...

Gecə saat dördə işləmiş anasının yuxuladığına tam əmin olandan sonra Nigar astaca yataqdan durdu, barmaqlarının ucunda mətbəxə keçdi. Mətbəx şkaflının qaşığı-çəngəl yığılan gözünü açıb oradakı dərman topasını götürdü. Dərmanların qabları xışıldadıqca Nigar hürkə-hürkə mətbəxin qapısına doğru boylanırdı. Bu, «Aspirin»dir. Düşündü ki, «Aspirin»in təsiri zəif olar. «Baralgin». Bu da zəif dərmandır. «Analgin». Aha, tapdı. «Analgin»in cəmi birindən istifadə olunmuşdu. 9 həbi bir-bir qabından çıxartdı. Bir stəkan su götürüb həbləri ovcunda tutdu.

Beyni sakit idi, fikri durulmuşdu. Qəribə idi ki, heç nə haqqında düşünmürdü... Ölüm, bax, bu dəqiqə onun üçün ən arzuolunan aqibət idi. Dərmanları dilinin üstünə qoyub, suyu başına çəkdi...

Elə bu vaxt mətbəxin işığı yandı. Anası başılovlu özünü içəri salıb yerə atılmış boş dərman qabını və əlində stəkan quruyub qalmış qızını görüb dəhşətli səslə çığırdı:

- Ay Səlim!!! Dur!!! Qız özünü zəhərlədi!!!

Zz

8-ci HİSSƏ

«Mən həmişə öz Milli Ordumuza inanmışam. Əminəm ki, bizim əsgərlər istənilən vaxt düşməni məhv etməyə hazırdırlar. Axı bizim xalq qəhrəman xalqdır. Axı bizim Cavanşirimiz, Babəkimiz, Koroğlumuz, Xətəimiz, Qaçaq Nəbimiz, Mixaylomuz var. Elə təkcə bizim kəndimiz bu müharibədə 37 şəhid verib.

Mən həyəət və sinif oğlanlarının hansı birində bir qorxaqlıq görəndə: «Sən əsl azərbaycanlı deyilsən», - söyləyirəm.

İnanıram ki, gün o gün olacaq, bizim əsgərlər Qarabağımızın ürəyi olan Şuşaya üçrəngli bayrağımızı sancacaqlar! Buna çox inanıram...»

(Həmin inşa dəftərindən)

* * *

Avtobus çalaya düşüb bərk yırgalandı. Bayaقدan bəri mürgüləyən Zaur ayıldı. Gözləri acışırdı... Pəncərədən yola baxdı. Bir-birini ötüb keçən avtomobillər, birmərtəbəli kənd evləri, təkəm-seyrək ağaclar...

Görəsən, hələ çoxmu getməli idi?

Böyründə oturmuş yaşlı kişi öskürdü. Zaur kişi səmtə baxdı. Adi, sadə bir insan idi. Özlüyündə həmişə insanları iki yerə bölərdi: sadə insanlar və mürəkkəb insanlar. Bu bölgünün içində isə başqa bir bölgü də olardı. İlk öncə o, sadə və mürəkkəb insanları zahiri görünüşləri ilə müəyyənləşdirirdi. Hansısa bir qeyri-adiliyi, məsələn iri şələ bıığı, qabarıq əzələləri, daz başı olan kişilər, fitri gözəlliyi, yaxud dəhşət dərəcədə eybəcərliyi olan qadınlar, eynəklilər, şikəstlər və bu qəbildən bütün insanlar mürəkkəb, yerdə qalanlar sadə adamlar bölgüsünə daxil idi. Sonrakı mərhələdə isə o, ünsiyyət qurduğu adamları daxili əməllərinə görə sadə və mürəkkəblərə bölürdü. Xarakterində heç bir qabarıq hal görünməyənlər sadə adamlar idilər. Ancaq dalaşqan, söyüşkən oğlanlar, dəyməduşər, aravuran qızlar, lap ağıllılar, lap səfehlər, hansısa fitri istedadı olanlar isə əksinə, mürəkkəb adamlar idilər. Zaurun təsnifatında insanlar ümumilikdə 4 yerə - sadə-sadə, sadə-mürəkkəb, mürəkkəb-mürəkkəb və eləcə də mürəkkəb-sadəyə bölünürdülər. Bəzən hədəfindəki insanın hansı bölgüyə uyğun gəldiyini aydınlaşdırmaq üçün saatlarca vaxt sərf edirdi. Bütün doğmalarını, qonşularını

nı, sinif yoldaşlarını təsnifata salmışdı. Babası Tələt kişi mürəkkəb-mürəkkəb insan idi. Dağ cüssəsi, əzəməti ilə zahirən, mərdliyi, hədsiz ciddiliyi ilə daxilən bu təsnifata uyğun idi. Nənəsi Bilqeyis tam babasının əksi idi: sadə-sadə. Heç bir qeyri-adiliyi yox idi nənəsinin. Dayılarının üçü də zahirən sadə, daxilən mürəkkəb idilər. Xüsusən Zəfər dayısı. Həddən artıq bicliyi var idi. Tələt kişini torpaq məsələsində aldatmaq istəməsi də bu bicliklərdən növbəti idi... Xalalarının böyüyü - Pakizə də anası Bilqeyis kimi sadələrin sadəsi idi. Di gəl ki, İradə və Dilarə... İradə xalası MİS-də arayışı hamıya pulla yazırdı. Onun mürəkkəbliyi mənfi mürəkkəblik idi. Dilarə xalası isə çox bilikli idi, nə qədər uşağı evdə hazırlayırdı, instituta girmələrinə yardımçı olurdu. Zərifəyə də əlavə dərs keçirdi. Dilarə xalasının mürəkkəbliyi müsbət mürəkkəblik idi. O ki qaldı Zərifəyə, təbii ki, Zaur üçün Zərifə mürəkkəblərin mürəkkəbi idi. Zahirən qızların ən gözəli, daxilən də qızların ən gözəli onun aləmində Zərifə idi...

Avtobus növbəti dəfə çalaya düşdü. Yanında əyləşən kişi yenə öskürdü... Zaur bu cür darıxdırıcı insanla yol yoldaşı olmasından lap üzüldü. Ancaq sonra düşündü ki, elə belə yaxşıdır. Yoxsa bu kişi onu sorğu-suala tutardı, hara getdiyini, niyə getdiyini soruşardı...

Pəncərədən ucsuz-bucaqsız çöl görünürdü. Şoran torpaqlar, sapsarı kollar...

Görəsən, indi evdə nə həngəmədir? Yuxudan duran kimi yüz faiz nənəsi onun yazdığı kağızı görüb, ancaq bu əlifba ilə oxuya bilmədiyindən, yəqin, dərhal Pakizə xalasını çağırıb. O da kağızı oxuyan kimi qışqıraraq bayılıb.

Aləm dəyib bir-birinə. Yəqin, dayıları polisə qaçıblar. Bircə kəndə gedib çıxaydı, bircə torpaqdan yığıb gətirəydi... Babasının istəyini yerinə yetirsəydi, nə yaxşı olardı...

Düşündü ki, əsl qəhrəmana çevriləcək. Tay-tuşları onu görcək çəkinəcəklər. Onun kimi qəhrəman olmaq istəyəcəklər. Zərifə də onunla fəxr edəcək. Rəfiqələri, xüsusən Nejdə ona həsəd aparacaq, paxıllığından yanacaq...

Zərifə barədə düşündükcə ürəyi atlanmağa başladı, sanki, köksünü yarıb çıxacaqdı. Sağ biləyindəki «Zz» yazısını sığalladı. Zaur və Zərifə... İki il idi ki, biləyinə qələmlə bir böyük və bir balaca «Z» hərfi yazırdı. Pozulduqda təzələyir, ona baxmaqdan doymurdu. Zaurun «Z» hərfini böyük, Zərifənin «Z» hərfini nisbətən kiçik yazırdı.

Şəhərin bir neçə yerində «Zz» işarəsini görmüş, çox bəyənmişdi. Ona görə biləyinə «Z»-ləri eynən o cür yazmışdı. Sonradan öyrənmişdi ki, «Zz» işarəsi Mafiya Zaurun dəstəsinin işarəsidir. Bundan sonra biləyindəki yazıdan iqiqat qürur duymağa başlamışdı...

...Avtobus nəhayətsiz çöllərlə irəliləməkdə idi. Dünən günortadan bəri heç nə yemədiyindən bərk aclıq hiss etdi. Ancaq çantasını açıb oradan çörək çıxarmağa ərindi...

Yanıdakı kişi onun acdığınyı duyurmuş kimi yerə qoyduğu iri zənbilini eşələyib oradan kağız bükülüsünü çıxartdı, bükülüdəki şüşə bankanın içindən qızardılmış toyuq budunu götürüb, bir dilim çörəklə dişinə çəkdi. Sanki, Zaura acıq verirdi. Zaur ağızının sulandığını hiss etdi. Üzünü çevirib alnını avtobusun pəncərəsinə söykədi. Düşündü ki, yanındakı kişi sadə-mürəkkəb adamdır. Zahirən adi olsa da, daxilən adi deyil. O, çox qanmaz adamdır.

Çünkü mərifət xatirinə insan çörək yeyəndə yanındakına da təklif edər.

Babası heç vaxt həyətdə manqal qalamağın tərəfdarı olmamışdı, demişdi ki, tüstü qonşulara gedər, umsunarlar. Nənəsi buna dondurma pulu verəndə həmişə deyərdi ki, gəl, evdə ye. Həyətdə kiminsə uşağı görər, ağzı sulanar...

Zaur ürəyində «qonşusunu» xeyli yamanladı...

Arxada əyləşən qadınların söhbətindən başa düşdü ki, mənzil başına çatmalarına lap az qalıb. Sonra sadə-mürəkkəb qonşusu barədə düşünməkdənsə, bu qadınların söhbətini dinləməyi üstün saydı.

- Maşallah, torpaq bölgüsünü də yaxşı apardılar. Bir hektarımız var.

- Nə yaxşı. Nə əkmisiz?

- Bahadur bu il qarğıdalı vurdu. Qarğıdalı sərif edən bitkidir. Çox məhsuldardır. Əkib-biçirik, sonra Bahadur onu firmaya təhvil verir. Yemək-içməyimizə, əyin-başımıza da bəs edir, xeyli artığımız da qalır.

- Deyirəm, a bacı, evi yıxılmışlardan o biri kəndlərimiz də alınsaydı, el-elat yenə bir yerə yığışardı. Kənd-kəsək hamımızın ruzi-bərəkəti idi. Vallah, şəhərdə heç birimiz xoşbəxt deyilik.

- Yox, bizim güzəranımız yaxşıdır. Bu il, Allah qoysa, böyük gədəni də evləndirmək istəyir Bahadur...

- A bacı, Allah heç bir uşağı atasız qoymasın...

Zaur cəld fikrini qadınların söhbətindən yayındırdı... Ancaq son sözlər beynindən çıxmadı ki, çıxmadı: «Allah heç bir uşağı atasız qoymasın». Bəs onu niyə atasız

qoydu? Üstəlik də, anasız. Üstəlik, indi də babasını itirir. Görəsən, arxadakı qadının böyük «gədəsinin» nəyi bundan artıqdır ki, onun atası var, ona toy etməyə hazırlaşırlar?

Sürücünün səsi Zauru xəyalından ayırdı:

- Çatırıq. Yığışın.

Avtobus, az keçmiş, dayandı. Zaur idman çantasını çiyinə atıb avtobusdan düşdü. Həyatında, bəlkə, bir də heç vaxt rastlaşmayacağı yaşlı kişiye, həmin qadınlara sonuncu dəfə baxdı. Cır səslə sürücüylə də baxışları ilə vidalaşdı...

Avtovağzalın əks hissəsindəki platformalara yaxınlaşdı. Çıxmağa hazırlaşan RAF mikroavtobusuna mindi.

Sürücü onu görək: - Ay uşaq, sən hara gedirsən? - söyləyib onun qarşısını kəsdi. Zaur: - Necə yəni hara, evə gedirəm, - deyərək sürücünü yana itələdi, arxa sırada boş yerə keçib əyləşdi.

Cəmi 30 dəqiqəlik yol idi. Sumqayıtdan 5 saatlıq yol gəlmişdi, heç bir həyəcan hiss etməmişdi. Ancaq bu qısa yolda ürəyi o qədər şiddətlə döyündü ki... Axı hər bir kilometr onu düşmən mövqelərinə yaxınlaşdırırdı.

Nəhayət, son nöqtəyə çatdılar. Gedışhaqqını verib mikroavtobusdan düşdü. Özünü çox pis hiss edirdi. Həm beyni zoqquldayır, həm də ürəyi bulanırdı... Bununla belə, öz-özünə: «Yolçu yolda gərək», - söyləyib meşəyə doğru irəlilədi. Bu istiqamətdə getsəydi, meşənin dərinliyini kəsə keçəcəkdi. Gərək ki, sağ tərəfdə nənəsinin doğulduğu kənd yerləşir. Xeyli gedib burulmalıydı ki, öz kəndlərinin üstünə çıxsın...

Meşəyə lap yaxınlaşmışdı ki: - Dayan, kimdir gələn? - sözlərini eşidib dayandı. Düşündü ki, bircə bu, əskik idi... İki əliavtomatlı əsgər ona yaxınlaşıb hara getdiyini soruşdular. Zaur gəlişinin məqsədini əsgərlərə söyləyəndə onlar təəccübləndilər. Əsgərlərdən lap zənciləri xatırladan qarabənizi dedi:

- Qardaş, sənin başın xarab olub, nədir? Uşaq ki, uşaq. Buradan 2 kilometr sonra erməni mövqeləri başlayır. Ora getməkmi olar? Qayıt, çıx get.

Zaur qarabəniz əsgərin qətiyyəti görüb xahiş-minnətə keçdi. Onu, heç olmasa, komandirle görüşdürməyi xahiş etdi. Nəhayət, qarabəniz əsgər digər əsgərə tapşırırdı ki, Zauru komandirin yanına aparsın. Əsgər Zauru hərbi hissəyə gətirdi. Yolboyu onları görənlər suallar verir, babası üçün bir ovuc vətən torpağı aparmağa gəlmiş bu yeniyetmə oğlanı maraqla süzürdülər...

Budur, bu da qərargah. Əsgər Zaura gözləmək işarəsi verib otaqlardan birinə girdi, az keçmiş çıxaraq Zauru içəri səslədi.

Uzun bir otaq idi. Lap başda, dairəvi masanın arxasında paqonunda 2 iri ulduz olan çalsaçlı bir zabit əyləşmişdi. Zaur yaxınlaşıb onunla əllə görüşdü. Bu, zabitə lap ləzzət elədi.

- Hə, qəhrəman. Eşitdim, ermənilər tərəfə keçib babana bir ovuc vətən torpağı götürmək istəyirsən. Adın nədir?

- Zaur.

- Neçə yaşın var?

- On beşin içindəyəm.

- Sumqayıtda harada məskunlaşmışsınız?

Zaur qaldıqları ünvanı dedi.

- Orada babandan başqa kimlər var?

Zaur bir-bir hamısının adını söylədi.

- Bir telefon nömrəsi verə bilərsənmi ki, sən, həqiqətən, baban üçün torpaq aparmağa gəldiyinə inanaq? Bəlkə, sən düşmən casususan?

Zaur cəld dayısı Zəfərin mobil telefonunun nömrəsini söylədi.

Zabit: - Yaxşı ki, «Azərsel»dir, əlaqə yaratmağımıza problem olmaz, - söyləyərək başını tərpətdi, sonra təkrarən soruşdu:

- Deyirsən, neçə yaşın var?

- On beşin içindəyəm.

- Mən çox istəyərdim ki, sən hərbi olasan. Ordumuza sən kimi cəsurlar çox lazımdır.

Üzünü əsgərə tərəf tutdu:

- Çavuş Bədəlov, bu balaca əsgəri apar yeməxanaya. Doyunca yedirt. Sonra apar kazarmaya. Qoy bir az dincəlsin, yorğunluğu çıxsın. Səhər işıqlaşanda onunla birgə gedərsiz tapşırığı yerinə yetirməyə. Onun babasının arzusu mütləq həyata keçməlidir.

Zaur komandirə minnətdarlığını bildirdi. Hətta istədi ki, gedib qucaqlayıb öpsün onu. Komandir əsgərləri də ona qoşmaqla işini xeyli yüngülləşdirirdi. İndi kəndə gedib babası üçün torpaq gətirmək xeyli asan olacaqdı.

Çavuş Bədəlovla yeməxanaya gəldi. Ətli qarabaşaq yarmasını lap gözünə təpdi, üstündən 2 stəkan kompot içdi. Çıxıb kazarmaya gələndə tonqal qalayıb başına yığış-

mış əsgərlərə yaxınlaşdılar. Onlardan biri: «Afərin, Rauf», - sədaları altında gitarada çalib-oxuyurdu. Zaur ifa olunan mahnını maraqla dinləməyə başladı:

*Barıt qoxulu o yollar,
Səni bəs nə vaxt qaytarar.
O gün gələcək, qəm yemə,
O vaxt dönəcəm mən sənə.*

*Hay ver mənə, cənab leytenant,
Hay ver mənə, leytenant!
Xoş müjdəli bir savaştan,
Pay ver mənə, leytenant!*

Tonqal çırtıldı ilə yanır, az qala göz belə qırpmadan ifaçıya baxan əsgərlərin sifətlərini işıqlandırır.

Qəribə bir ritm var idi Rauf oxuyan mahnıda. Sanki, insanı intiqama, qisasa səsləyirdi.

*Qisas, son qisas yetməyib,
Savaş, son savaş bitməyib.
Səngər yanındakı çatdığı ocağın,
Odun hənirtisi hələ keçməyib.*

*Hay ver mənə, cənab leytenant,
Hay ver mənə, leytenant!
Xoş müjdəli bir savaştan,
Pay ver mənə, leytenant!*

...Sonra kazarmaya gəldilər. Çavuş ona yer göstərdi, o da ikimərtəbəli çarpayılardan ən birincisinin birinci qatı-

na yaxınlaşdı, yataq örtüyünün üstündəcə uzandı, əynini soyunmadı.

Çavuş gedəndən sonra gözlərini yumdu. Yuxusu gəlirdi. Dəhşətli dərəcədə yatmaq, canından yorğunluğu və yuxusuzluğu çıxarmaq istəyirdi.

Gözünün qabağına ağappaq duman gəldi, bu dumanda babası Tələt kişinin nurani sifətini gördü... Babası əlini onun çiyninə qoydu...

Zaur diksinib gözünü açdı, yerindən durdu. Kazarmadakı növbətçinin yanından keçib bayaq gəldiyi istiqamətdə geri qayıtdı. Ürəyi ona deyirdi ki, komandirin otağına yaxınlaş.

Qapı aralı idi. Dayanıb içəridən gələn səsləri dinləməyə başladı. Komandir ucadan telefonla danışdı:

- Bayaqdan yığıram, telefonunuz bağlıdır. Adınız Zəfərdir, eləmi?... Zaurun dayısısınız?... Yox, burada, hərbi hissədədir... Əlbəttə, gəlin aparın.

Sonra komandir kiməsə tapşırıq verdi:

- Gözünüz o uşaqlarda olsun. Birdən qaçıb-eləyər...

ZZ

9-cu HİSSƏ

*Neyçün ürəyini mənə açmadın?
Günəş tək üstümə şölə saçmadın?
Əğyarın qoynundan niyə qaçmadın?
Niyə belə oldu taleyim, niyə?*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*В мозгах покрылись плесенью места,
Хожу порой без мыслей и без цели.
Вокруг шумит людская суета,
Мне близок мир, но люди надоели.*

(yənə də oradan)

Növbəti gündə də Nigarın fikri-zikri yalnız onda idi ki, əlinə bir fürsət düşən kimi özünə qəsd etsin. Özü-özünü danlayırdı ki, nəyə görə həmin gün ehtiyatsızlıq etdi, anasının oyanmasına imkan verdi. Axı hər şey başqa cür də ola bilərdi... Anası beşcə dəqiqə gec oyansaydı, o, gedib təzədən yatağının içinə girər, orada da ölüm saatını gözləyərdi... Ancaq mətbəxdə dərmanlarla bir yerdə onu görəndə kimi anası hay-küy qopardı... Hamı tökülüşüb gəldi. Təcili yardım çağıraraq Nigarın mədəsini yudular. Qoymadılar, zəhər öz işini görsün...

Qəribədir, hərdən insan həyatda çox ucuz olan bir şeyi - ölümü arzulayır, ona can atır. Ancaq ölüm gəlmək bilmir ki, bilmir...

Nigar indi tam əmin idi ki, ölüm heç vaxt onu gözləyənlərin qapısını döymür. O, həyatı sevən, yaşamaqdan zövq alan bəxtəvərləri, xoşbəxtləri aparmağı özünə borc bilir. Yalnız buna görə də ölüm özü haqqında mənfi fikirlər yaratmağa qadirdir. Yalnız buna görə də ondan qorxurlar... Kim ölməyi arzulayırsa və ölürsə, onda ölümün adı «ölüm» olmazdı ki, «xilas» olardı...

Bu günlərdə Emin bacısının başının üstündən durmurdu. Ata-anası tez-tez girib çıxır, yenə də ondan nəsə öyrənməyə cəhd göstərirdilər. Nigar vicdan əzabı çəkirdi. Doğmalarını bu qədər təhqir etdiyinə görə, onları danlaq yiyəsi, istehza hədəfi etdiyinə görə özünə nifrət edirdi...

Dünən gecə ikigünlük Rusiya sərhədinə getdiyini bildirən Xəlil gəlmişdi. Xəlili görəndə Nigar hönkürüb ağlamışdı.

Xəlili o və Emin həmişə əzizləyə-əzizləyə «qaqaş» adlandırdı. O vaxtlar qaqaşları ayda-ildə bir dəfə onlara gəlirdi...

Nigarın dəqiq yadındadır, 1997-ci ilin gəlişini qeyd etməyə hazırlaşanda adicə qohum hesab etdikləri Xəlillə bağlı əhvalatı, axır ki, anaları açıb onlara danışdı... Sən demə, Xəlil, doğrudan da, Nigarla Eminin qardaşı idi. Atabir, anaayrı qardaşı. Zümrüd hər şeyi balalarına danışmışdı: Ucqar dağ kəndində atalarının Pərinisə adlı bir qızla evlənib dünyaya Xəlil adlı bir uşaq gətirmələrini, sonradan yola getməyərək ayrılmalarını... 1976-cı ildə - Xəlilin 5 yaşı olarkən atalarının çıxıb Sumqayıta gəlməsini, burada onunla - Zümrüdlə ailə qurmasını... Sonradan Bakıya oxumağa gələn Xəlilin ara-sıra gəlib atasına baş çəkməsini... Onun - Zümrüdü Xəlilə əsl ana münasibəti göstərməsini...

Anası bütün bunları danışdıqdan sonra Nigar Xəlili ikiqat sevgi ilə sevməyə başlamışdı. Eləcə də Emin. Zərafət deyildi, onların böyük qardaşları var idi...

...İndi Xəlil hirsli-hirsli oturmuşdu, siqareti siqaretin oduna calayırdı.

Nigar bu doğma adamına baxdıqca düşünürdü ki, əsl arxası elə odur. Xəbərdar idi ki, Xəlilin son vaxtlar işləri yaxşı gedir, böyük biznesə girişib, dayılarının Bakıdakı topdansatış mağazalar şəbəkəsini işlədir. Nigar bilirdi ki, Xəlilin imkanı da az deyil, əlaqələri də yaxşıdır.

Hətta Nigar onu da bilirdi ki, Xəlil Bakıdan ev almaq, anasını ora gətirmək istəyir. Ancaq anası hər dəfə: - Yox, mən öz yuvamı atıb gedəmmərəm, - söyləyərək Bakıya köçməkdən imtina edir. Odur ki, Xəlilin bir ayağı rayonda idi, tez-tez gedir, anasına baş çəkirdi...

... Xəlil durub eyvana çıxdı, orada da qərar tuta bilməyib içəri qayıtdı, bayaq əyləşdiyi yerdə əyləşib siqaret yandırdı.

Dünən axşamdan gəlsə də, nə bir tikə çörək yemiş, nə bir stəkan su içmişdi. Zümrüd dəfələrlə ona: «Sənin mədən xəstədir, ağzına bir loxma çörək al, ay bala», - desə də, Xəlilə heç nə kar eləmirdi... Günortaya yaxın Xəlil Nigarın otağına keçdi. Gəlib gözlərini tavana dikərək uzanmış Nigarın bir addımlığında dayandı. Onu görcək Nigarın gözlərindən yaş damcılamağa başladı. Artıq neçənci dəfə Xəlil Eminə Nigarın özünü zəhərləmək istəməsi epizodunu hər bir xırda təfərrüatınacan danışdırmışdı. Emin danışdıqca Xəlil Nigara baxırdı. Onun gözləri doldu, burnunun pərləri titrəməyə başladı. Birdən Xəlil hönkürüb üzünü tutdu. Qırıq-qırıq cümlələrlə:

- Nigarı qoruyun, gözdə-qulaqda olun. Mən bunu belə qoymayacam, - deyib evdən çıxdı.

* * *

Yox, axı bu qanundur. Yuvadan düşən quşcuğaz ya qanad açıb uçmalı, ya da yerə yuvarlanıb parça-parça olmalıdır. Üçüncü bir yol yoxdur. Əslində, bu şərtlər müstəqil həyata atılan insanlar üçün də eynidir. Di gəl ki, quşların uçması və ya yerə çırpılması dərhal baş verdiyi halda insanda bunlar zaman-zaman baş verir...

Şərait və mühit zaman-zaman insanı uçuruma yuvarlayır... Ancaq o da var ki, şərait yalnız xammaldır. Hər şey ondan necə istifadə edib nə düzəldəcəyindən asılıdır.

Şəraitdən və vəziyyətdən gileylənmək, əslində, öz gücsüzlüyünə bəraət qazandırmaqdan başqa bir şey deyil.

Zaur aşağıdan yuxarı körpüyə baxdı, onun çat vermiş, suvağı tökülmüş hissəsinin get-gedə böyüdüyünü təxmin etdi. Çünki ona elə gəldi ki, son dəfə burada olanda bu hissə xeyli balaca idi. Görəsən, körpünün çat verməsində üzərindən keçən ağır yük maşınları əsas rol oynamışdı, yoxsa fasiləsiz yağan yağışların oyuqlara dolması?

Yenə şərait və mühit anlamı barədə düşünməyə başladı. Və özlüyündə qərarlaşdırdı ki, şəraitin insanı yetişdirməsi, yaxud insanın şəriti yaratması, haradasa, toyuğun, yaxud yumurtanın daha əvvəl yaranması mübahisəsi kimi cavabsızdır.

Biləcəri körpüsünün altında iki «Mercedes» və Zaurun cipi dayanmışdı. Zaur yenə də Ağəli ilə görüşə tək gələrək öz maşınına söykəlib durmuşdu. Ondan iki addım aralıda Ağəli dayanmışdı. Ağəlinin adamları xeyli kənar da idilər. Təqribən bir saatdan artıq vaxt idi ki, aralarındakı mübahisəni çürütmək istəyirdilər. Ancaq bir şey alınmırdı. Söhbət hərlənib-fırlanıb elə hey Nigarın oğurlanmasının üstünə gəlirdi...

Ağəli dişi ilə dodaqlarını gəmirirdi. Deyəsən, lap səbir kasası daşmışdı onun:

- Zaur, bura bax. O gün qardaşın üstümə bu məsələyə nə bağlı gəldi. İndi sən də bu məsələni fırladırsan. Ağəli kimdir, nəçidir, bütün Abşeron bilir. Biz kişi işimizə zənən qatmırıq. Şükür Allaha, özün yatıb çıxıbsan, pan-yatkan var. Mənim sənə pul razborkam gedir. Sən mənə ən azından 150 min kağız verməlisən. Mən özüm mət-

tələm, niyə bu qız məsələsi gəlib indiyə düşsün? Niyə sən bu pul məsələsində neprav ola-ola, indi gəlib qız məsələsində məni neprav çıxartmaq istəyirsən? Sənin qardaşın da, sən də axı mənə heç nəyi dakazat eləyə bilmirsiniz? Boş-boş danışıqdan bir şey çıxmaz. Məni ucuzsaqqal eləmək istəyirsən... Bax, yenə sənə sual edirəm. Niyə məndən şübhələnirsən?

Zaur gözlərini Ağəlidən yayındırıb xeyli uzaqlara baxdı... Sonra baxışlarını Ağəlinin baxışlarına tuş gətirdi:

- Qızgilin ailəsi çox fağırdır. Bir kimsənin toyuğuna daş atmayıblar. Düşmənləri yoxdur. Bu, hər nədirsə, yüz faiz əminəm ki, mənimlə bağlıdır. Qızı düşməncəsinə oğurlayıb, namusuna toxunub buraxıblar. Mənim də düşmənim...

- Təkcə mənəm, hə? Get yaxşı-yaxşı fikirləş. Fikirləş, gör neçəsini mələr qoymusan. Yoxsa mən sayım?

- Ağəli, mən uşaq deyiləm. O dediyin adamların heç birinin kişiliyi çatmazdı bunu eləməyə. Heç kim mənə bu cür sataşa bilməzdi...

- Bura bax, Zaur. Bütün şəhər sənə başıpozuq dəstəndən danışır. Sən tamam bezpridellik eləyirsən. Artıq arxalı, vesli adamlara ilişirsən. Polisi, silisi də vecinə almırsan. Bu xəmir çox su aparacaq, görəcəksən.

- Ağəli, ağıllı adamlar taleni özləri yazır, səfeh adamlar isə yazılanları icra edirlər.

Ağəli dişi ilə dodaqlarını gəmirərkə idi:

- Nə isə, bu söhbət uzandıqca uzanır. İndi başına iş gəlib, get düşməni axtar. Bu gün sentyabrın on yeddisi, saat (qolunu qaldırıb biləyinə baxdı) dördün yarısıdır. Al-

lah qoysa, oktyabrın on yeddisində, elə bu vaxtda, burada, sxodka yerində səni yüz əlli min kağızla gözləyəcəm. Gətirməsən, baxtımdan küs.

Zaur diqqətlə Ağəlinin qırışmış sifətinə baxdı:

- Bu bir ayda, yəqin ki, hələ görüşəcəyik. Sən hələ bu məsələdə təmiz olduğunu sübut etməlisən.

Ağəli əllərini yelləyib «Mercedes»-lərdən birinə əyləşdi. «Mercedes»-lər yola düzəldi.

Zaur bir xeyli baxışları ilə onları müşayiət etdi. Sonra əyləşib «Land Rover»-in mühərrikini işə saldı, güzgüdən asılmış yaşıl parçadakı balaca bükülünü xeyli süzdü. Maqnitolanın içindəki audiokaseti əvvələ yığdı. Instrumental musiqinin səsi bir anda salona doldu.

«Bir dəfə Amerikada» adlanan məşhur qanqster filminin musiqisi idi... Filmdəki cinayət yolunu tutmuş yeniyetmələrin taleyi necə də onun taleyinə bənzəyirdi...

Barmaqları ilə yaşıl bükülünü oxşamağa başladı. Gözləri doldu. Nə olardı, atasıyla-anası o vaxt qəzaya düşməzdilər... Deyirlər, dünyada ən yaxşı şey valideyn nəvazişidir. Və əksinə, ən pis şey də bu nəvazişdən məhrum olmaqdır...

Uşaqlıqdan kitab ölüsü idi, atasının yığdığı cild-cild kitabları həvəslə oxuyar, bədii qəhrəmanların dili ilə danışmağı xoşlayardı... Fitri istedadı var idi. Gözəgörünməz şeylər barədə mühakimələr söyləyər, hökmlər verərdi. Qarşısındakı insanları kitab kimi oxumağı bacarırdı. Ondan nəyisə gizlətmək müşkül idi...

Valideynləri sağ olsaydılar, onu oxutdurardılar. İndi, yəqin, məşhur bir şəxs olardı, özü kitablar yazardı... Bir vaxt-

lar o, bədii qəhrəmanlara oxşamaq istədiyi kimi, indi minlərlə gənc bunun yaratdığı qəhrəmanlara bənzəmək istəyirdi.

Düşündü ki, həyatdakı Zauru - səksəkəli, riskli həyat sürən bu Zauru o, öz əsərində yaradardı, gənclər də eynən onun qəhrəmanı kimi biləklərinə «Zz» tatuirovkası döydürərdilər...

Bakının girəcəyində avtomobilin istiqamətini dəyişib motelə sürdü, çox yorğun idi, həm də ac. Moteldəki restoranda yaxşı dana basdırması verirdilər.

Avtomobili saxladı, pişvazına çıxmış motel işçisinin ardınca restorana girdi. Zal ala qararı idi. Müştərilər az idilər. Onu görəni kimi ofisiyant yaxınlaşıb yer göstərdi. Zaur əyləşməyə macal tapmamış motelin müdiri gəlib onunla iki-əlli görüşdü:

- Zaur qardaş, bizim obyektə xoş gəlmisiz. Sizə qulluq etmək bizimçün şərəfdir.

Zaur dana basdırması, 3 şüşə «Bavariya» pivəsi və yərfistığı sifariş verdi. Dana basdırması gətirilənə kimi bir şüşə pivəni yərfistığı ilə asta-asta boşaltdı. Orkestr podiumunda bir neçə musiqiçi əyləşmişdi. Çalğı alətlərini kökləyirdilər.

Zaur ofisiyantı çağıraraq soruşdu:

- Skripaç burdadır?

Ofisiyant: - Ceyhunu deyirsiniz? Hə, burdadır, - söylədi.

Zaur: - Mənim mahnımı sifariş ver, - deyib ikinci pivə şüşəsini göstərdi.

Ofisiyant şüşənin ağzını açıb Zaurun bakalını doldurdu və musiqiçilərə tərəf getdi.

Skripkaçı «Baharın on yeddi anı» filmindəki məşhur musiqini ifa etməyə başladı.

Zaur bütün diqqətini musiqiyə yönəltdi. Həmişə bu melodiyanı dinləyəndə uşaqlıqdan sevə-sevə baxdığı, az qala hər bir epizodunu əzbər bildiyi filmin müxtəlif kadr-ları gözlərinin qabağına gəlirdi.

...Sovet kəşfiyyatçısı Ştirlits öz kabinetində masa arxasında oturaraq gizli şifroqramları oxuyaraq yandırır... İçində ratsiya olan çamadandan onun barmaq izləri tapılır və o, alman zabitini aldatmaq üçün planlar cızır...

Dana basdırmasını gətirən ofisiantla birgə motelin müdiri yenidən gəldi.

Müdür: - Zaur qardaş, hər şey normaldır? - soruşdu.

Zaurun musiqiyə aludə olduğunu görüb gülümsədi:

- Doğrudan da, Ceyhun bir başqa aləmdir. Skripkanı necə dilləndirirsə, adamın bütün içini tərpədir.

Ardınca Dominiko Modunyanın məşhur «Skripka müəlimi» əsəri səsləndi. Musiqi, sanki, Zauru öz ağışuna alıb bu restorandan, bu şəhərdən, bu ölkədən, bəlkə də, bu dünyadan qoparmışdı...

* * *

Axşamüstü idi. Günəş batırdı. Zümrüd zorla səhərdən ac olan Nigara yemək yedirdirdi. Emin onların yanında oturmuşdu. Səlim bir küncdə papiros çəkir, qızına ürək-dirək verirdi:

- Ay qızım, zamanın üzü pisdirdi. İndi qızlar min yola gedirlər, min hoqqadan çıxırlar, sonra ərə gedirlər. Sən... (doluxsundu, səsi titrədi) təptəmiz qaldın, təmiz adını qorudun. Anarın Zaur uşaq deyillər ki. Onlar hər şeyi gözəl bilirlər. Sən Anarın qanuni nişanlısın. A bala, kör-

pə uşağa da gün tək aydıdır ki, sən onların güdazına getmişən. Özünü belə zora salma. Ömürlük xəstə düşərsən... Axı bizim (yenə səsi titrədi) sizdən başqa kimimiz var?... Anar nakişilik edib səni atmaz...

...Axşam Nigarı zorla qonaq otağına aparıb televizorun qarşısında əyləşdirdilər. Nəşə bir musiqi proqramı idi. Nigar televizora baxırdı. Ancaq xəyalları uzaqlara uçurdu: Anarla qoşa addımlamaqları... Anarın dil-boğaza qoymadan ona maraqlı əhvalatlar danışmağı... Onların ikisinə məxsus olan sevgi dolu bir dünya...

Bu dünyada Nigar yalnız susar, hərdən Anarın əlləri əllərinə toxunanda qızarar, tez-tez səslənən: «Məni sevirsen?» - sualını başı ilə cavablandırardı. Xəyalında gələcək xoşbəxt ailələrini canlandırır, Anara qulluq edər, uşaqlarına öyüdnəsihət verərdi. Bu dünyada həm də rahatlıq, firavanlıq var idi. Yaraşlıq bir evdə yaşamaq, yaxşıca geyinib-kecinmək, ailəvi «07»-də gəzmək... Necə oldu, birdən-birə hər şeyi itirdi? Salıb sındırdı o xoşbəxtlik camını...

Görəsən, Allah niyə belə zülm verdi ona? Axı niyə hər şey belə oldu?

Ürəyinin dərinliyində nəşə bir inam hiss edirdi. Hiss edirdi ki, gec-tez hər şeyin üstü açılacaq, Anar onu bağışlayacaq... Bəs onda sonuncu dəfə onlardan çıxarkən Anar nəyə görə: «Olan oldu, Nigar daha mürdərdir», - söyləmişdi?

Bayaq atası o ümidverici sözləri deyəndə Nigar atasına inanmışdı, az qalmışdı ki, qanad açıb uçuşsun. İndi Anarın sözlərini, onun soyuq münasibətini (4 gün əvvəl getdiyi idi) xatırladıqca sandı ki, qanadları təzədən sındı...

...Qapıları bərk-bərk döyüldü. Gələn Xəlil idi. Ayaqqabılarını soyunmadan içəri keçib düz otağın ortasında dayandı. Hamını bir-bir süzməyə başladı.

Zümrüd arvad televizorun səsini kəsib üzünü Xəlilə tutdu:

- Ay bala, nə sə sözlü adama oxşayırsan.

Xəlil, az qala, pıçıltı ilə dedi:

- Deyəsən, tapmışam həmin adamı.

Zz

10-cu HİSSƏ

«Ana barədə mən heç nə yaza bilmirəm. Çünki anamın üzünü də görməmişəm. Ancaq bilirəm ki, ana dünyada ən müqəddəs varlıqdır. Dostlarımin hamısının anası var. Anaları onları əzizləyir, geyindirir, yedizdirir, dərslərinə baxır. Onlara qibtə edirəm. Hətta anaları onları döyəndə də qibtə edirəm. Deyirəm, təki anam olaydı, mənə döyəydi, tərbiyələndirəydi...

Lap pisi odur ki, mənim heç atam da yoxdur...»

(Məcburi köçkün

Zaur Əsədovun inşa dəftərindən)

* * *

Kazarmanı xorultu səsləri bürümüşdü. Zaur yerindən durdu. Çarpayı cırıldadı. Cəld böyründəki çarpayıya uzanmış çavuş Bədəlov dik atıldı:

- Nə oldu, niyə durdun?

Zaur çavuşun belə ayıq yatmasına içində xeyli qəzəbləndi:

- Ayaqyoluna istəyirəm, - söylədi.

Təqribən bir saat öncə də o, durmaq istəyərkən çavuşu oyatmış, onda da elə beləcə söyləmişdi.

Çavuş gözləri yarıyumulu halda mızıldandı:

- Bayaقدan neçə dəfə ayaqyoluna getmişən?

Zaur heç nə deməyib kazarmanın o biri başına tərəf yollandı. Çavuş da ayağına çəkələk geyinib alt paltarında-cə onu müşayiət etdi.

Zaur ayaqyolunda xeyli yubandı. Düşünürdü ki, görəsən, dayısı gecə avtobusuyla çıxmışdı, yoxsa hələ səhər avtobusuyla çıxacaqdı? Gecə çıxmışdısa, səhər tezdəndən gəlib buranı kəsdirəcək, onu aparacaqdı. Bəs nə etsin?

Ayaqyolundan çıxdı. Az qala ayaq üstündə mürgüləyən çavuş onu görcək: - Çox şükür, - söylədi.

Qayıdıb yerlərinə uzandılar. Zaur çarpayının lap qırağına uzandı ki, tərpenəndə səs çıxmasın.

Gözlərini yumub düşünməyə başladı. Turalım, çavuş yuxuladı, o da kazarmadan çıxıa bildi. Bəs hərbi hissədən necə çıxacaqdı?

Çətini buradan çıxmaq idi. Sonrası isə nisbətən asan idi. Çünki hərbi hissədən çıxıa bilsəydi, cəmi yüz addım

aralıdakı meşəyə girərdi. Meşə ilə irəliləmək asan idi. Ermənilərin nəzarət etdikləri ərazidə erməni əsgərləri bizim əsgərlər kimi ciddi xidmət aparmırlar. Zaur döyüşlərdə iştirak edən həmyerlilərindən eşitmişdi ki, ermənilər hərbiçiyə kimi heç nəyə yarayan deyillər. Sadəcə, onların işlərini gəlmə muzdlular görür...

Sakitcə yerindən qalxdı. Çantasını götürüb iki-üç addımlıqdakı qapıya tərəf yollandı. Elə bu vaxt arxadan: - Dayan, hara gedirsən, - sözlərini eşitdi və qolundan dəmir kəlbətin kimi yapışan barmaqların ağrısını duydu. Arxaya çevriləndə çavuş Bədəlovun təəccüb dolu baxışlarını gördü...

Vəssalam. Hərbi hissədən qaçmaq mümkün olmamışdı. İndi səhərəcən rahatca yatıb bir az enerji toplamaq, qarşıdakı çətin sınağı dəf etmək lazım idi. Dayılarından tək Zəfər gəlməyəydi. O birilərin hər ikisinin əlindən qurtulmaq olardı...

Çavuş bu dəfə Zauru əynini soyunub uzanmağa məcbur etdi. Onun ayaqqabısını paltarlarına büküb öz döşəyinin altına dürtdü.

- Bir də zarafat eləmək fikrinə düşmə, oldumu? - söyləyib yerinə uzandı və dərhal da xoruldadı.

Zaur, sanki, indi hiss elədi ki, necə yorğun və yuxusuzdur. Göz qapaqları ağırlaşdı. Az keçmədi ki, onu yuxu apardı...

...Bir də səhər bərk silkələnməyinə dik atıldı. Başının üstündə çavuşu və dayısı Cəfəri gördü. Dayısı əməllicə kövrəlmişdi:

- Ayıb deyil sənə, bu, nə işdir, tutmusan? Heç bilirsən, nənən, xalaların, qonum-qonşu indi nə vəziyyətdədirlər?

Zaur Cəfər dayısını görcək xeyli sevindi. Nə yaxşı Zəfər dayısı gəlməmişdi...

...Dayısının öyüd-nəsihətləri geri - rayon mərkəzinə qayıdarkən hərbi «Zil»də də davam etdi:

- Yazıq Rəisədən birçə yadigarsan. Babannan nənən səni necə zülmə böyüdü bu yaşa çatdırıblar. Elə düşünürsən ki, bu boyda dayıların kişi deyillər, sən kişisən? Sən vur-tut uşaqlıq eləyirsən. Baban ölüm ayağındadır. Nə dediyini özü də bilmir. Əgər biz - mən, Zəfər, Əjdər bilsek ki, doğrudan da, kəndin torpağı babanın dərdinə dərmandır, özümüzü güllə qabağına verib gedərik. Bilirik axı bu, belə deyil... Ancaq sən uşaqlıq eləyirsən, bizim papağımızı yerə soxursan. Camaat eşidəndə ki, biz dura-dura sən bu addımı atmısan, başlayıblar bizə rişxənd eləməyə... Yekə oğlansan, həmişə bir iş görəndə başqalarını - öz doğmalarını düşün...

«Zil» kələ-kötür yollarda onları o qədər atıb-tuturdu ki, hərdən dayısının səsi uzaqlara gedirdi, hərdən də lap yaxınlaşır, az qalır, qulağını deşsin.

Bu da mərkəz. Dayısı sürücüyə minnətdarlıq elədi, maşından düşdülər. Zaurun qolundan yapışıb: - Gəl toqqamızın altını bərkidək. Bakı avtobusu hələ saat yarım çıxacaq, - söylədi.

Yaxınlıqdakı xırda qəlyanaltıya girdilər. Ofisiant: - Nə qulluq eləyək? - deyib dərhal da menyunu sadaladı:

- Vermeşil, qreçka, püre kotletnən. Borşumuz da var, dovğamız da.

Keçib küncdə əyləşdilər.

Dayısı Zaurdan heç nə soruşmadan sifariş verdi:

- İki dənə kotlet-püre ver. Birinin kotletini iki elə. Xolodni ver. Mənə bir araq ver, uşağa da limonad.

...Dayısı ilk qədəhi Zaurun sağlığına içdi:

- İçirəm sənə sağ-salamat tapılmağının sağlığına.

Zaur da öz stəkanına limonad süzüb içdi, könülsüz-könülsüz çəngəli yeməklə doldurub bir qədər yedi. Komandiri, çavuş Bədəlovu hey yamanladı. Onlar olmasaydılar, indi, yəqin, meşənin dərinliklərində idi...

Dayısı ikinci qədəhi Tələt kişinin «sağlığına» içdi:

- Allaha ağır getməsin, kişi o dünyanın qapısının ağzındadır. Rahatca canını tapşırırsın, özünün də canı qurtarsın, bizim də.

Zaur dinmək istədi, ancaq dinmədi. Biləyindəki «Zz» işarəsi gözüne sataşdı, Zərifəni xatırladı.

«Görəsən, Zərifə indi neynəyir?» Öz-özünə sual verdi, dərhal da cavabını söylədi: - Necə yəni, neynəyir? Dərsdədir. Oturub pəncərə tərəfdən ikinci partada, Nejdəylə. Dərsə qulaq asır, ya da cavab verir. Axı Zərifə əlaçdır, onun tayı deyil.

Dayısının səsi Zauru fikrindən ayırdı:

- O, nədir, biləyinə yazmısan? Heç bilirsən, o, nə deməkdir?

Zaur özünü bilməməzliyə vurdu:

- Nədir ki?

- Onu təcili sil. Polis görər, basar səni içəri.

Dayısı sağlıqsız-filansız bir qədəh də içib sözünü davam etdirdi:

- O dəstə lap ağ eləyib. O gün gəlib bizdən də pul istəyirdilər. Dedim, biz qaçqınıq, çıxıb getdilər...

Zaur dayısının «başının altına yastıq qoymaq üçün» söylədi:

- Gəlməyimə çox peşmanam. Evə qayıtmaq istəyirəm.
... Görəsən, hansı məqamda aradan çıxıb bilərdi?

Dayısı bayaqkı öyüd-nəsihətləri yenə sıralamaqda idi. Ay nə bilim, biz böyük nəsilik, adımızı batırma, düşünməmiş iş görmə...

Zaur çörəyin üstünə qonan milçəyi qovdu, milçək hər-lənib-fırlanıb bu dəfə turpla göyərtinin üstünə qondu. Zaur yenə də milçəyi qovdu. İndi də milçək dayısının burnuna qondu. Dayısı milçəyi qovub danışığına ara verdi. Ofi-siantı çağıraraq saatı soruşdu.

- Hələ avtobusun getməyinə qırx dəqiqə var, - söyləyib arağın yerdə qalanını Zaurun limonad içdiyi iri stəkana süzüb başına çəkdi.

Zaur düşündü: «Görəsən, atam sağ qalsaydı, indi necə insan olardı, sadəmi, mürəkkəbmi?»

Az keçmiş dayısı yerindən durdu, ona: - Sən otur, ora dəyib gəlirəm, - söyləyərək qəlyanaltıdan çıxdı. Zaur dayısının bu qədər ehtiyatsız olacağını heç ağlına belə gətirmirdi.

Çantasını götürüb ildirim sürəti ilə qəlyanaltıdan çıxdı... Arxasına baxmadan rayondaxili işləyən avtobusların dayanacağına gəldi. Bəxtindən bir RAF artıq tərpenirdi, özünü birtəhər avtobusa saldı.

- Ay uşaq, sən hara?

Bu sualın cavabını hazırlamışdı:

- Necə yəni hara, evimizə.

...Bu dəfə meşəyə düşmək üçün bir qədər əks istiqamətdə getməyə başladı, əlavə yol qət etsə də, çavuş Bədəlovgi-

lin hərbi hissəsindən yan keçəcəkdi. Şər qarışanda artıq meşə ilə irəliləyirdi. İçində bir qətiyyət var idi. Heç bir qorxu-hürkü olmadan meşənin dərinliklərinə doğru gedirdi.

Buranın bu sıx ağacları, tala, moruqluq - hər yer ona tanış idi. Vaxtı ilə babası ilə o qədər bu meşəyə gəlmişdilər ki. Gah odun yığmağa, gah ot-ələfə, gah da kabab bişirib yeməyə...

Bax, elə bu an babasının «onun başına açdığı oyunları» xatırlamağa başladı. Babası Zauru uşaq vaxtı çox sərt qanunlarla tərbiyə etmişdi. Gecə onu həyətdə düşüb nəyisə gətirməyə göndərər, təkbaşına meşəyə yollayar, ağır odun şələsini, su çəlləklərini daşımağa məcbur edər, odun doğradar, yer bellədər. Qışda soyuq suda yuyundurur, sal qayaya dırmaşdırardı. Nənəsi hər dəfə bunu irad tutanda babası onun üstünə acıqlanardı... Bir dəfə isə bu sözləri söyləmişdi və bunlar babasının «gestapo» rejimindən tənqə gələn Zaura da xoş gəlmişdi:

- Mənim işimə qarışma. Oğullarımı ürəyim istəyən kimi tərbiyələndirə bilmədim. Ancaq indi bu uşaqı əsl Azərbaycan kişisi kimi böyütmək istəyirəm. Siz arvadlar, gərək, oğlan uşaqlarının tərbiyəsinə qarışmayasız. Onları uşaqkən əzizləmək, yağ içində böyrək kimi saxlamaq düz deyil. Oğlan uşaqı, gərək, çətinliklər görsün, əlləri istidən yansın, soyuqdan göynəsin, ayağını daş-kəsək əzsin. Yoxsa o, əsl kişi ola bilməz. Kişini qadından fərqləndirən gücdür, qorxubilməzlikdir, möhkəm iradədir. Bunlar da ya qannan keçir, ya da körpə ikən düzgün tərbiyə verməknən yaranır...

Bu da meşəarası yol. Gözləri doldu. Bax, bu yol düz onu kəndlərinə aparacaqdı.

Yol boyu tırtıl izləri görünürdü. Əyilib izlərə baxdı. Təzə idilər. Deməli, düşmən texnikası təzəlikcə buradan keçmişdi...

Yolla irəliləsəydi, onu görə bilərdilər. Odur ki, yolun istiqamətini götürüb meşə ilə irəliləməkdə davam etdi. Bərk susamışdı. Çantasından su qabını çıxarıb suyu qurtumladı. Yangısı sönmədi. Suyun hamısını içib qurtarmaq da olmazdı...

Qaranlıq idi. Ağacların siluetləri Ayın işığında hərəkətdə olan əcaib-qəraib varlıqlara bənzəyirdi. Lap yaxınlarda qurd uladı. Bu ulaşma səsi müxtəlif qəribə səslərə və Zaurun ağac budaqlarına, kollara toxunduqca çıxartdığı xışıltılara qarışaraq vahimə yaratdı. Bayaقدan bəri ilk dəfə Zaur qorxu hiss etdi, canından bir üşütmə keçdi.

Babasının fənərini də gələrkən özü ilə götürmüşdü. Ancaq ehtiyat üzündən yandırmırdı. İndi onu yandırması oldu. Eşitmişdi ki, qurd işıqdan çəkinir...

Bir qədər də irəlilədi. Ayaqları ağırlaşmışdı. Dayanıb nəfəsini dərdi. Yenə də yola düzəldi...

... Birdən arxadan ağac xışıltısı eşitdi. Geriyə qanrılında gözlərinə güclü işıq düşdü. Nə baş verdiyini anlamamış havaya güllə açıldı, yad dildə sözlər eşitdi.

Qaçmaq istədi, ancaq ayaqları sözünə baxmadı... Gözləri işığa alışanda gördü ki, qarşısında iki nəfər hərbi dayanıb. Biri onun gözünə işıq salır, o birisi isə avtomat tuşlayıb.

Ürəyində: «Nə pis oldu, ilişdik», - söylədi.

Hərbiçilər nəsə dedilər, qışqırdılar. Əlində avtomat olan avtomatı Zaurun sinəsinə dirədi.

Zz

11-ci HİSSƏ

*Zindanlar qoynunda keçdi gəncliyim,
Dayaz sahillərdə batıbdır gədim.
Gülərmə bir daha gözlərim mənim,
Niyə belə oldu taleyim, niyə?*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Он поет, как трудно жить в неволе,
Без любви ласковых подруг.
В этой песне было столько горя,
Вся тюрьма задумалась вокруг.*

(yənə də oradan)

Günlər ağır-ağır ötürdü. Bədbəxtliyin gəldiyi o məşum günün üstündən keçən bu günlər ay qədər, il qədər uzun görünürdü Nigara.

Bu günlərdə Nigar o qədər dəyişmişdi ki, təsadüfən dost-tanışlardan, qohum-əqrəbadan kimsə onu evdən kənardə görsəydi, tanımazdı... Xeyli arıqlamışdı, rəngi solmuşdu, gözləri çuxura düşmüşdü... Özünü bütün ətraf dünyadan təcrid etmişdi. Evdən bayıra çıxmırdı, universitetə heç vaxt getməyəcəyinə qərar vermişdi. Axı necə gedəydi? Adicə, evlərinə kimsə gələndə, ona kiminsə baxışı zillənəndə utandığından yerin altına girmək istəyirdi... O ki qaldı küçəyə çıxa, məktəbə gedə. Sanırdı ki, indi bütün şəhər ondan danışırdı...

Fikrini heç nə ilə dağıda bilmirdi. Kitab oxumaq, televizora baxmaq da onun karına gəlmirdi. Hər şey bircə andaca çevrilib zülmət otağa dönür, bu zülmət otaqda hündürboy bir oğlanın silueti canlanır, sonra bu siluet onun canına daraşır, dəhşət filmlərindəki vampirlər kimi onun qanını sorurdu...

Elə hey özünü qınayırdı ki, axı niyə qayıdıb evlərinə gəldi. Gərək, maşının altına atılıb xıncım-xıncım olaydı...

Səlim kişi bu gün son günlərdə ilk dəfə evdən çıxmışdı. Getmişdi bostana. Nə vaxt idi, göy-göyerti suya həsrət idi. Allah bilir, hamısı qurumuşdu.

Emin də məktəbə yollanmışdı. Sakitcə evdən çıxıb getmiş, heç kimlə kəlmə kəsməmiş, dərslərə cavab verməmiş, sakitcə də evə qayıtmışdı...

Təkcə Zümrüd arvad öz «məşğuliyyətindən» əl çəkə bilmirdi: səhər-axşam mərdimazara lənət deyə-deyə ağlayırdı...

Hamının «Mafiya Zaur» deyə adlandırdığı Zaurun dərhal düşməni tapıb cəzalandıracağına təzə-təzə çox inanırdı Zümrüd. O vaxt Anar Nigarı istəyəndə oğlangilin kimlərdən olmasını dərhal öyrənmişdi. Öncə qorxmışdu, qızı «türemşikin» qardaşına verməməyi qərarlaşdırmışdı. Ancaq sonradan camaat Zauru o qədər tərifləmiş, onun necə nüfuz yiyəsi olmasını elə bəzəyib-düzəmişdi ki, Zümrüd çar-naçar razılaşmalı olmuşdu. Həm də qorxmışdu ki, birdən qızı verməzlər, onlar da acıq çıxarlar. O vaxtlar Zümrüd arxasız, yiyəsiz olduqlarına görə bu izdivacdən bir fayda umacaqlarını da yavaş-yavaş beyninə doldurmağa başlamışdı. Madam ki, Zaurun bir sözünü heç kəs iki eləmir, madam ki, Zaurun hörməti var, deməli, bu nüfuzdan, hörmətdən onlar da bəhrə götürə biləcəklər...

Ancaq bu işdə Zaurun heç nə edə bilməməsi, hadisələrin adicə seyrçisinə çevrilməsi Zümrüd arvadı çox ağrıtmışdı. Və qəfildən Xəlilin: “Deyəsən, tapmışam həmin adamı”, - söyləməsi onu ümidləndirmişdi.

Xəlil rayondan gəldiyi bu iki gündə onlarda qalırdı, səhər çıxır, bir də gecə qayıdırdı... Bu səhər isə Zümrüd arvada bildirmişdi ki, rayona qayıdır. Elə bu məsələni həll etmək üçün kimlərləsə məsləhətləşməlidir...

...Xəlilin sözləri Nigarı da ümidləndirmişdi, düşmənin kimliyini əvvəl-axır biləcəyi ona dəhşətli dərəcədə maraqlı gəlirdi. Ən azından ona görə ki, Zaurun güdazına getdiyi təsdiq olunacaqdı.

Hələlik isə günlər acı bağırsağ kimi uzanırdı və bu ağrılı-acılı yaşantıların içində Nigarı ən çox ağrıdan Anar idi. 6 gün idi ki, Anar bu evdən çıxıb getmişdi. Bu müd-

dətdə heç olmasa, bir dəfə zəng edib onun öldü-qaldısını soruşmamışdı... Hərdən Nigar Anara bəraət qazandırır, «murdarlanmış bir qıza» yaxın dura bilməməsinə təbii baxırdı. Az-çox tanınan, sözükeçən bir adamın - Zaurun qardaşı namusu ləkələnmiş bir qızla necə ailə həyatı qura bilərdi axı? Ancaq hərdən də Nigar özünün zərrəcə günahı olmadığını dərk edir, taleyin onu nəyə görə belə sərt sınaqlara çəkdiyini anlaya bilmirdi...

* * *

...Aynurə gəldi. Bir-birlərini görən kimi qucaqlaşdı ağlaşdılar...

Aynurə çətinliklə soruşdu:

- Bir xəbər var?

Nigar başını yellədi. Aynurə bir xeyli susub içini çəkdi:

- Allah məni öldürsün. O gün bizə gəlməsəydin, heç belə də olmazdı...

Zümrüd arvad da gəlib onların yanında əyləşdi. Aynurədən soruşdu:

- Anar məktəbə gəlib-gedir?

- Maşını universitetin yanında görmürəm. Yəqin, gəlmir.

Zümrüd ah çəkdi:

- Ay balam, bəs sən nə fikirləşirsən, necə olacaq bu işlərin axırını?

Sonra Xəlilin gəlişini, onun «o it oğlunu» tapmasını, ancaq hələ adını deməməsini bircə-bircə Aynurəyə danışdı. Elə bu vaxt qapı döyüldü. Gələn Anarın böyük bacısı idi. Onun gəlişindən Nigarın ürəyi sancdı. Hiss etdi ki, nəşə qara xəbərlə gəlib baldızı.

Gəlin susurdu. Zümrüd arvad araya körpü atmaq üçün ordan-burdan xeyli danışdı, mərdimazarı lənətlədi, Zaurun sözlərini xatırlatdı, qızın onların güdazına getdiyini bildirdi... Ancaq gəlin hələ də susurdu. Haçandan-haçana Zümrüd arvad özünü toplayıb soruşdu:

- Aygün, xeyir olsun, elə-belə gəlmisən, yoxsa...

Aygün baxışlarını yayındıraraq dedi:

- Üzüyü aparmağa gəlmişəm. Nigar daha ləkələnib. Ondan bizə gəlin olmaz...

* * *

«Reno» markalı taksi kəndin girəcəyindəki ikimərtəbəli evin qarşısında dayandı. Xəlil taksidən düşüb sürücüyə pul uzatdı. Sonra dəmir darvazanı döyəcləməyə başladı.

O üzdən qadın səsi gəldi:

- Kimsən?

- Mənəm, ana, aç.

Qadın darvazanı aç-aça: «Boyuna qurban olum, ay bala. Bəs niyə belə gecikdin?» - deyib Xəlili qucaqladı. Sonra həyəətə keçdilər. Qadın bir də təkrarladı:

- Niyə belə gecikdin?

Xəlil cib dəsmalı ilə üzünü yellədi:

- Yaman istidir. Elə bil, iyulun cırhacıdır... Qoy yuyunub bir loxma çörək yeyim, sonra hər şeyi bircə-bircə danışacam...

Pərinisə arvad qayğılı halda soruşdu:

- Mədən ağrıyıb-eləmir?

Xəlil başını bulayıb evə girdi. Qadın bağda gəzən toyuqları «cip-cip» deyərək hayladı, toyuqlar ona yaxınlaşan kimi onlardan birini tutdu. Qonşu uşağı çağıraraq arxın qırağın-

da toyuğu kəsdirdi. Yoldu, doğrayıb qazana asdı. Eyvanda Xəlili görcək bir daha ondan soruşdu:

- Ay Xəlil, işlə bağlı idi yubanmağın, yoxsa...

Xəlil gülümsədi:

- Ay ana, altı aylıq deyilsən ki... Dedim, hamısını danışacam.

...Haçandan-haçana süfrə açıldı. Xəlil bir qab toyuq çıxırtmasını yedi, üstündən özü ilə gətirdiyi «Efes» pivəsindən iki şüşə içdi, sonra da siqaret yandıraraq dərinədən bir qullab vurdu.

- Ay ana, atagilə bədbəxtlik üz verib.

Pərinisə arvad fikrini cəmləşdirdi:

- Nə bədbəxtlik?

- Bilirsən də, qızın toyu olmalı idi. Toyqabağı qızı oğurlayıblar. Kimsə aparıb bir həftə saxlayıb, qızlığına toxunub. Sonra gətirib atıblar üstlərinə.

Qadın xeyli susdu. Sonra əllərini göyə qaldırdı:

- Allah, sənə qurban olum, sənə inanmayan külli-kafirdir.

Gözləri doldu. Gözünü biləyi ilə silib sözlərinə davam etdi:

- ...Bəs mənə bir tifiyimlə çöllərə atıb təzədən eşqə düşəndə, bilmirdi ki, mənim ahım onu tutacaq? Hələ bundan da betər günləri olacaq.

Xəlil anasını sakitləşdirməyə çalışdı:

- Ay ana, düz danışmırsan, qızın nə günahı var axı?

Bir müddət hər ikisi susdu. Qadın gözlərini pəncərəyə dikdi. Xəlil bir şüşə də pivə içdi.

Sonra söhbət gəlib Xəlilin dayılarına, onun işinə-gücünə çıxdı. Qadın bircə-bircə hər şeyi oğlundan ətraflı öyrənməyə çalışdı. Handan-hana yenə də Nigarı soruşdu:

- Yaxşı, bəs qızı oğurlayan adam kim imiş?

Xəlil siqareti kötüyünəcən sümürüb dilləndi:

- Onlar bilmirlər kimdir, ancaq mən bilirəm. Özü də çox qorxulu adamdır.

Qadının gözləri böyüdü:

- Sən heç nəyə qarışma, sənə nə dəxli var, kimdir? Başını salla, işini gör. Qurban olum sənə, heç yerdə demə burda dediyini.

Ancaq Xəlil anası ilə həmrəy olmadığını bildirdi:

- Nigara sataşan adamdan mütləq qisas almalyam. Ancaq o, çox təhlükəli adamdır. Qorxuram, ona bata bilməyim. Əlac qalıb polisə. Çox güman ki, polisləri araya salacam. Sonrası nə olacaq, bilmirəm...

Qadın ağlamağa başladı:

- Qurban olum, səndən başqa mənim kimim var?! Özünü cəncələ salma. Bir dəfə o əclaf məni bədbəxt etdi. İndi ikinci dəfə məni bədbəxt etmək istəyir.

Xəlil ayağa durdu:

- Yox, ana, Nigar mənim bacım sayılır. Onun namusu mənim namusumdur. Mən bir qədər fikirləşib lazımı təhlükəsizlik tədbirlərini görəcəm. Sonra da həmin adamla haqq-hesabı çürüdəcəm.

* * *

«Keçmişdə qladiatorların döyüşündə məğlub olanın boynu vurulurdu. Matadorla döyüşdə yenilən öküzə də ölüm hökmü kəsilirdi. Bəlkə, məğlub olduğum üçün mənə də ölüm hökmü verilib?»

Zaur bunları düşünür, maşını dənizkənarı səmtə qovurdu. Bu gün Professorla görüşəsiydi, vədələşdikləri vaxtdan 15 dəqiqə keçirdi, indi, yəqin, Professor onu gözləyirdi...

Bir qədər öncə xoşagəlməz hadisə baş vermişdi. Dənizkənarı parka gedib maşını əyləmiş, bir stəkan çay içmək istəmişdi. Bu vaxt mülki geyimli, ağsaçlı bir kişi ona yaxınlaşaraq söyləmişdi:

- Sənin barədə bizə çoxlu məlumatlar daxil olur. Keçmişin barədə də hər şeyi bilirik. Atanın var-dövlətini əlinizdən almış əmilər, şəriklər, onlardan hansı yollarla qisas almağın barədə kifayət qədər məlumatlıyıq. Düzdür, bizim öz mentalitetimiz var. Bəzi məqamlarda sənə haqq qazandırmaq olar. Ancaq həbsdən sonrakı həyatında müəyyən dərəcədə sənə ayrılmış çərçivədən kənara çıxmısan. Başa düş, ancaq müəyyən həddə qədər sənin hərəkətlərinə dözmək mümkün idi. O həddi keçəndən sonra sənə heç bir güzəşt olmayacaqdı. Sən o həddi keçmişən. Biz indi, sadəcə, sən cinayət başında yaxalanmağın gözləyirik. Bu reket hərəkəti altı il öncə, ölkədə hərc-mərclik olanda elə böyük miqyasda başlayıb ki, onun kökünü tam kəsə bilməmişik. Adamlar qorxurlar, şikayət etmirlər. Hələ ki, bu, sənə kömək olur.

Ağsaçlı kişinin hansı qurumu təmsil etməsini Zaur xeyli götür-qoy edərək müəyyənləşdirmişdi... Deməli, onu ən yaxşı halda həbs etmək, ən pis halda isə aradan götürmək istəyirdilər. Bəlkə, doğrudan da, hər şeyi dayandırın?

«Qırmızı xətt»i keçmək olmazdı, o isə artıq keçmişdi...

Dayansa, tərksilah olsa, rahat yaşamasına imkan verəcəkdilərmə? Gör bir nə qədər düşməni peyda olmuşdu? Eşitseydilər ki, Zaur düz yola qayıdıb, tutalım, mağaza işlədir, yaxud xaricdən mal vurub gətirir, buna necə reaksiya verərdilər? Nəyi vardsa, tutub əlindən almazdı-larmı? Ya da lap tutdurardılar, daha alçaldıcı işlər də görə bilərdilər...

Yox. Dayanmaq mümkünsüzdür. Bunun köməyinə ehtiyacı olanları da düşünmək lazımdır. Həbsxanalardakılar, uşaq evlərindəkilər, əsgərlər, kimsəsiz qocalar, daha kimlər, daha kimlər...

Aybaay ondan yardım alanların axırı necə olacaqdı? Bəs daha böyük amallar - düşmən tapdağında olan torpaqların azadlığı uğrunda mücadilə aparılacaq bir gündə öndə getmək üçün fədailər formalaşdırılması? Bunu necə yarımçıq saxlamaq olardı?!

* * *

- Əslində, insanlar elədikləri səhvləri düzəltmək üçün bir-birlərinə möhlət verməklə özləri-özlərini aldadırlar. Yayıdan çıxmış oxu geri qaytarmaq mümkün olmadığı kimi səhvi də düzəltmək olmaz. Sən mənə söymüsən. Üzr istə, səhvini düzəlt?! Gülüncdür, deyilmi?

Yaşlı Professor bunları söyləyib Zaura baxdı. Zaur gü-lümsədi: - Gülüncdür, - söylədi.

Dəniz kənarında idilər. Ləpədənə astə-astə addımlayrdılar.

- Bəs səhvi necə düzəltmək olar?

Zaur soruşdu.

Professor ayaq saxladı:

- Hər bir səhvi düzəltmək üçün insan nəyinsə qurban verir. Ən böyük səhvlər isə insana həyatı bahasına başa gəlir. Ümumiyyətlə, dostlardan xəyanət və düşmənlərdən nifrət görməmək üçün çalışmaq lazımdır ki, nə dostun olsun, nə də düşmənin... Sənin ən böyük səhvin heç bilir-sən nədir?

Zaur maraqla soruşdu:

- Nədir?

Professor dik onun gözünün içinə baxdı:

- Bu yaş üçün həddindən artıq böyük düşmən kolleksiyası yığmısan.

Zaur üzündəki gülümsər ifadəni dəyişmədən dərhal növbəti sualını verdi:

- Necə başa düşək, bu, hansı səhvdəndir? Nəyisə qurban tələb edən xırda səhvdən, yoxsa həyat bahasına başa gələn böyük səhvdən?

Professor cavab verməyib asta-asta addımlamağa başladı.

Hava tutqun idi. Səma ilə dəniz eyni rəngdə idi, birləşmişdilər. Ha baxırdın, onların sərhədini müəyyənləşdirə bilmirdin. Xəfif gilavar əsirdi, dəniz o qədər sakit idi ki, xırdaca ləpəsi belə yox idi...

Zaur uzaqlara baxırdı və bu uzaqlar çəkib onu özünə aparmaq istəyirdi... Qərribə bir hiss idi. Sanki, hansısa bir qüvvə onu yerindən tərpədəcəkdi...

- Xoşbəxtlik deyilən nəsnəyə doğru gedən yol o qədər uzundur ki, onu qət etməyə bir ömür bəs etmir. İkinci dəfə isə heç kəs doğulmur.

Professordan cavab gözləyən Zaur əvəzində bu sözləri dinləyəsi oldu...

Bir qədər aralıda külrəngi «06» dayanmışdı. Yeniyetmə, uzağı 15-16 yaşlı oğlanla qız əl-ələ tutub avtomobillə söykənərək dənizə tamaşa edirdilər. Avtomobilin açıq pəncərəsindən musiqi səsi gəlirdi:

Qar bəyazdır, ölüm,

Əllərindən, gülüm.

Yenə yoxsan deyə,

Düşmənim hər günə...

Çox hüznü bir səslə kişi müğənni oxuyurdu. Zaur yeniyetmələrə tərəf baxdı. İlahi, onlar necə də xoşbəxt idilər. Sevidilər axı... Görəsən, dünyada sevgidən ali, müqəddəs hiss varmı?

Qəhərdən udqundu. Düşündü ki, nə düz-əməlli uşaqlıq görüb, nə yeniyetməlik, nə də gənclik... Yetimçilik, zərif çiyinlərini ailə yükünün altına verməsi, sonra ədalətsizliklərlə, haqsızlıqlarla mübarizəyə girişməsi, uğursuz ailə həyatı, sonra həbsxana... İndi də bu gərgin rejimli həyat. Dörd bir tərəfdən gözlənilən təhlükə...

- Çox kədərli musiqidir.

... Professorun səsi onu fikrindən ayırdı. Deməli, Professor da onunla həmfikir idi.

Qar bəyazdır, ölüm,

Əllərindən, gülüm.

Yenə yoxsan deyə,

Düşmənim hər günə...

Doğrudan da, hədsiz dərəcədə kədərli, hüznü musiqi idi. Sən yoxsan, ona görə də hər günümə - həyata düşmənəm. Gör bir, yaddaşının ən dərin qatlarından bu musiqi dartıb-dartıb 15-16 il öncəki xatirələri çıxardı... Onda o da sevirdi. O rayonlu tələbə qız - İlhamə necə də yaraşılıq idi. Həm də məğrur idi... O vaxt ömrü ay yarım olmuş ailələri dağılmasaydı, görən indi Zaur harada olardı? Çox yəqin ki, rəhmətlik atasının dostu ilə dəniz sahilini gəzmək əvəzinə indi övladlarının tərbiyəsi ilə məşğul idi. Görəsən, ailəsi dağılmasaydı, indi neçə övlad sahibiydi? Qız heç, ancaq ən azı bir oğlu olardı...

Yenə də Professorun səsi onu xəyaldan ayırdı:

- Nədənsə mənə elə gəlir ki, bir-birinə əks olan şeylər bir-birindən uzaqlaşdıqca, daha da bir-birinə yaxınlaşır. İnsanlar da eləcə.

Səhər ertədən Zaurun qanı çox qara idi. Yuxusunu qarışdırmağı, ardınca naməlum şəxsin ona hədə-qorxu gəlməsi...

Ancaq Professorla görüşəndən, sahilboyu gəzib Xəzərin ətrini uda-uda söhbətləşəndən bəri xeyli sakitləşmiş, yüngülləşmişdi. Professor danışmaqda idi:

- Rəhmətlik atan sağ qalsaydı, zəmanənin ən böyük filosofu olardı. Onun çox gözəl təlimləri var idi. Məsələn, o deyirdi: «Əvvəl mifik, sonra teoloji, sonra metafizik, sonra elmi inkişaf yolu keçən insan şüuru, əslində, bütün bu inkişaf mərhələlərində yalnız bir aksiomu dərk etməyə hazırlaşır: İnsanın inkişafı onun məhvini labüdləşdirir». O, bir çox böyük mütəfəkkirlərin aforizmlərində qüsür tapmağı xoşlaydı. Dahi Nizaminin «Xəmsə»sindəki bütün ibrətamiz kəlamları əzbərdən bilirdi. Bir də ispan Baltasar Qratsianın

«Yaşamaq qanunları»-nı qəbul edirdi. «Sürüşkənliyi bacar. Ağıllı adamlar ən qarmaqarışlıq labirintdən belə zarafat edə edə çıxır, ən təhlükəli mübahisəni belə gülümsəməklə yoluna qoyurlar. Söhbəti dəyişə bilmək, verilən suala konkret cavab verməkdən yayınmaq, uzaqbaşı, guya, söhbətin nədən getdiyini başa düşmədiyini ətrafdakılara təlqin etmək - bunlar olduqca vacibdir...» Görürsən, nə qiymətli kəlamlardır?! Atan yaşamaq qanunlarına çox gözəl əməl edirdi. Nüfuzundan şəxsi kapitalını artırmaq üçün məharətlə yararlanırdı. Düzdür, ona alim-kommersant deyənlər də var idi. Düzdür, rəsmi orqanlar hərdən kommersiya fəaliyyətinə görə onu incidirdi də. Ancaq o, öz yolundan dönmürdü. Deyirdi ki, özünə hörmət qoyan insan zəngin yaşamağa borcludur. Heç kəs, hətta mən də ondan öyrənmək istəsək belə, onun kimi ola bilmirdik...

Ara-sıra xəfif yel əsir, sükut içində olan dənizin, onunla birləşmiş səmanın hərəkətsiz səssizliyində mütləq hərəkətsizlik təəssüratlarını yox edirdi...

Yeniyetmələr bayaqdandır, dənizə tamaşa edirdilər...

Professor hələ də danışmaqda idi:

- Tufan olarkən dənizçi dənizə çıxmağı təxirə salıb, tufanın yatmasını gözləməlidir. Bu an geri çəkilməlidir ki, sonra irəliləyə bilsin. Fövqəlgüvvələrlə döyüşmək olmaz...

Zaur diqqətlə Professoru dinləməkdə idi... Sonra gecə gördüyü yuxunu danışmağa başladı. İlk dəfə idi ki, kiməsə sırf özünə aid olan nəyisə danışırıdı:

- Gecə qərribə bir yuxu görmüşəm. Görmüşəm ki, qaranlıqda meşə ilə qaçıram. Ardımca itlər düşürlər. Sonra havaya güllə açıldı, ayağım büdrədi. Yıxıldım. İtlər gəlib

başımın üstündə dayandılar. İki it idi. Nəfəslərini üzüm-də hiss edirdim... Çox əcaib bir yuxu idi. Ayıldım, gördüm, qan-tərə batmışam. Səhərəcən yata bilmədim. Gü-lünc olsa da, itlərin nəfəsini hələ də hiss edirəm.

Yeniyetmələrin «06»-sının mühərrikinin səsi hər ikisi-nin diqqətini cəlb etdi. Onlar getdilər. Sahildə bunlar iki-si qaldı. Zaur uzaqlara baxırdı... Doğrudan da, görəsən, dənizlə səmanın qovuşduğu xətt hansı idi?

Professor isə danışırdı:

- Sənin haqqında qulağıma çox pis-pis sözlər çatır. Sən-dən çox nigaranam...

...Şər qarışmışdı. Zaur maşını həyəətə saldı. İti dərhal onun qabağına qaçdı, ayaqqabılarını qoxulamağa başladı. Zaur itin başını sığalladı. Öncə istədi, öz evinə getsin. Ancaq Anarın evinin işığını yanılı görüb ora yollandı. Qa-pı açıq idi. İçəri keçdi.

Anar videoda nəyəsə baxırdı. Qardaşını görən kimi kanaldəyişəndə düyməni basıb ekrana televiziya verilişini gətirdi. Gözünü ekrandan çəkməyərək söylədi:

- Aygünü Nigargilə göndərmişdim.

Zaur gəlib onun qənşərində dayandı, təəccüblə soruşdu:

- Niyə?

Anar bayaqkı tərzdə söhbətini davam etdi:

- Üzüyü almağa.

Zaur onun yaxasından yapışdı:

- Sənə kim icazə verib mənsiz iş görməyə?! Kim?! Tez elə, dur get, deynən ki, lazım deyil.

Anar ayağa durdu:

- Yox, Zaur. Bu dəfə mən sənin sözündən çıxacam. Başqasının artığı mənə lazım deyil.

Az qala burun-buruna dayandılar:

- Anar, özün də bilirsən ki, o qızın heç bir günahı yox-dur. Mənim güdazıma getdi o. Dur get, üzüyü dala qaytar.

Anar inadla dedi:

- Yox, Zaur. Mən o qızı almayacam.

Zaur onu silkələdi:

- Almayacaqsan?!

Anar yaxasını dartıb Zaurun əlindən çıxartdı:

- Yox.

Otağa sükut çökdü. Zaur dişləri ilə dodaqlarını dişlə-məyə başladı. Əsəbi tərzdə söylədi:

- Onda mən alacam...

Zz

12-ci HISSƏ

«O ki qaldı Vətən sevgisinə...

Məncə, hər bir kəs öz Vətənini sevməlidir. Onun havasını udur, suyunu içir, çörəyini yeyir, üzərində gəzirik, ömrümüz boyu ona borcluyuq. Yaşadıqca, gərək, bu borcdan çıxacaq. Babam deyir ki, biz, gərək, ev tikək, gözəllik yaradaq, ağac əkək, ən əsası da, Vətəni qoruyaq.

İndi biz öz Vətənimizdə vətənsiz kimiyik. Çünki Vətən insanın doğulduğu yerdən başlayır. Hər bir kəs üçün Vətənin ürəyi onun anadan olduğu yerdir. Bizim kəndimiz isə düşmənlərin əlindədir. Deməli, bizim üçün Vətən ürəksizdir.

Babam deyir ki, biz, gərək, hər gün son döyüşə hazır olaq, Vətənimizin ürəyini geri qaytaraq».

(Həmin inşa dəftərindən)

* * *

Tələt kişi hərəkətsiz uzanmışdı. Bilqeyis arvadın sifətinin cizgilərindən hiss edirdi ki, ağlayır. Ancaq gözündən yaş çıxmırdı. Bu neçə gündə o qədər göz yaşı axıtmışdı ki, indi daha gözündə yaş qalmamışdı. Qızları Pakizəylə Dilarə də sakitcə ağlayırdılar...

Bir yandan ağsaqqalın dərdi, bir yandan da Zaurun evdən qaçması...

Zaurun «Mən gedirəm babam üçün kəndimizdən torpaq gətirməyə» sözləri yazılmış kağız üzə çıxanda hamısı birbirinə dəymişdi. İlk öncə, bunu ciddi qəbul etməyənlər də tapılmışdı. Əlləri çatan hər yeri gəzmişdilər, ancaq uşağı «gördüm» deyən olmamışdı. Yalnız bundan sonra inanmışdılar ki, o, doğrudan da, cəbhə bölgəsinə yollanıb. Polisə, Hərbi Komissarlığa, Müdafiə Nazirliyinə, Prokurorluğa, İcra Hakimiyyətinə - güman çatan hər yerə uşağın itməsi barədə məlumat vermişdilər...

Gözlənilmədən hərbi hissədən zəng gələndə hamı sevinmiş, rahat nəfəs almışdı. Ancaq Cəfərin gedib uşağı götürdükdən sonra içkilənməsi, uşağın da qaçması hamını sarsıtmışdı. Cəfər bir qədər əvvəl təmtək gələndə hamının sual dolu baxışları altında sıxılmış, xeyli yubatsa da, baş verənləri bircə-bircə danışmalı olmuşdu. Bilqeyis arvad qıy çəkərək bayılmış, qadınlar hönkürmüş, kişilər ah-uf etmişdilər. Zəfər isə yaxınlaşıb qardaşına tərs bir sille vurmuşdu...

Divardan asılmış saatın əqrəblərinin taqqıltısı eşidildi, nədənsə Zəfərə elə gəlirdi ki, əqrəblər get-gedə daha

sürətlə hərəkət edirlər və onların sürəti artdıqca bacısı oğlu Zauru - hamısının sevimlisi olan bu qeyri-adi uşağı bir də görmək ehtimalı azalır...

- Bütün günahlar məndə oldu. Gərək, özüm gedəydim. Başım batsın mənim.

Enli masanın arxasında oturmuş Zəfər başına yumruq ilişdirdi:

- Başım batsın, gərək, özüm gedəydim. Nə bilirdim ki, bu qurumsaq gedib keflənəcək, uşağı qaçırdacaq... Kimin ağına gələrdi...

Tələt kişi tərpenmirdi. Əllərini sinəsində çarpazlamışdı. Sifətində heç bir həyat ifadəsi yox idi. Yalnız lap diqqətlə baxanda sinəsinin tərpendiyini görürdün. Bir az öncə həkim gəlib qərribə bir söz söyləmişdi. Demişdi, tibb tarixində belə bir halla rastlaşılmayıb ki, qidasız, susuz insan bu qədər duruş gətirsin. Təklif etmişdi, gəlin, böyük professorları dəvət edək, bu cür fenomenal halı araşdırırsınlar...

Zəfər həkimə qanlı-qanlı baxıb söyləmişdi:

- Biz nə hayda, sən nə hayda. Qoy kişi rahatca canını tapşırırsın.

Kişi isə canını tapşıra bilmirdi. Gün ərzində bir, ya iki dəfə gözlərini açır, nəse söyləmək istəyirdi. Sonra yenə də gözlərini yumurdu.

Qəbiristanlıqda qazılan qəbrin içi dolmuşdu. Güclü yağışdan sonra su lillənib çuxuru doldurmuşdu. Gedib təzədən qəbir yerini boşaltmışdılar.

Tələt kişinin çarpayısının yanında əyləşmiş ağsaqqal əlini göyə tutub söylədi:

- İlahi, sən özün bilən məsləhətdir.

Bilqeyislə qızları ağlayıb kirmişdilər, donuq baxışlarla Tələt kişiye baxırdılar. Bu vaxt İradə gəldi. Zaurun Cəfərin əlindən qaçması xəbərini indicə - işdən qayıdarkən eşidən İradə özünü Bilqeyis arvadın üstünə atıb hönkürdü.

- Bəlkə, nəse eləyə bilərik, yəni daha heç bir variant yoxdur?

Bunu masa arxasında oturmuş eynəkli kişi söylədi.

- Nə variant olasıdır ki, uşaq getdi, özünü də bəlaya saldı, bizi də.

Bunu qardaşı Zəfərin başının üstündə durmuş Əjdər dedi.

- Allah kərimdir, nəhs gətirmə...

Bunu isə Tələt kişinin yanında əyləşmiş ağsaqqal söylədi.

Bilqeyis arvad hiss etdi ki, ürəyi darıxır. Otaqdan dəhlizə, oradan da həyəətə çıxdı. İri odun parçasının üstündə tək-tənha oturmuş Zərifəni gördü. Gördü ki, Zərifənin gözləri yaşlıdır.

Keçən yay eşitmişdi Zaurun Zərifəni istəməsini. Nəvələrindən hansısa demişdi. Dərhal da Zauru yanına çağırılmış, danlamışdı:

- A bala, sənə nə yaşın var ki, qız istəyirsən? Get, dərslərini yaxşı-yaxşı oxu. Babanla mən gözləyirik, sən prokuror olasan. Qara maşında səni işə aparıb gətirələr. Sən də oxumaq əvəzinə avara-avara işlərlə məşğulsan.

Zaur başını aşağı salmışdı:

- Ay nənə, bunu sənə kim deyib?

Görəndə ki, nənəsi xəbərçinin ünvanını söyləmək əvəzinə onu danlamağa davam edir, qucaqlayıb arvadı öpmüşdü:

- Nənə, istəyirəm, dünyanın ən qəşəng qızı babamla sənin gəlininiz olsun!

Elə beləcə də demişdi: «Dünyanın ən qəşəng qızı».

Bilqeyis arvad gözü yaşlı Zərifəni görçək bütün bunları xatırladı, ürəyi göynədi. Gəlib qızın başını qucaqladı. Hər ikisi hönkürdülər...

* * *

Erməni əsgər növbəti dəfə öz dilində nəsə soruşdu. Zaur, təbii ki, onun nə dediyini başa düşmədiyi üçün başını buladı.

Avtomatı dirəmiş digər əsgər, o, nisbətən yekəpər idi, lüləyi bir az da Zaurun sinəsinə sıxdı. Zaur müvazinətini saxlaya bilməyib bir addım arxaya atası oldu.

Budəfəki sualı başa düşdü:

- Turkes?

Erməni əsgər soruşurdu ki, türksən, yəni azərbaycanlısan?

Qürurla sual verənin üzünə baxıb başını tərpətdi, bununla da kifayətlənməyib söylədi:

- Hə, azərbaycanlıyam! Sizi it kimi gəbərdəcəyik. Qarabağı da sizdən alacağıq!!!

Onun səsinin tonu ermənilərə xoş gəlmədi, nəsə söyləyib «Qarabağ» sözünü bir neçə dəfə təkrarladılar və onlardan yekəpər olanı var gücü ilə Zaurun sifətinə yumruq ilişdirdi. Zaur zərbəni gözləsə də, özünü saxlaya bilmədi və arxası üstə yıxıldı. Boğazı boyunca sinəsinə nəyinsə axdığını hiss etdi, əlini çəkəndə əli qıpqırmızı qana bulaşdı...

Hələ Sumqayıtda, bura gəlməsini qərarlaşdırarkən, ermənilərin əlinə keçə biləcəyini də istisna etməmişdi. Onda

düşünmüşdü ki, qəhrəmanlıqla həlak olsa belə, milli qəhrəmanımız Mixaylo kimi, ən azı, bir neçə düşməni cəhənnəmə vasil edər. Hətta Şəhidlər xiyabanındakı ən gənc şəhidin qəbrini də gözünün qabağında canlandırmışdı. Ən gənc «Milli Qəhrəman» adını alacağını da yəqinləşdirmişdi. Qəribədir ki, o vaxt bunları düşünəndə heç bir qorxu, həyəcan hiss etmirdi. Ancaq indi ölüm, doğrudan da, bir-cə addımlığında idi...

Avtomatlı erməni Zaurun yerə yıxıldığını görüb ayağını onun sinəsinə qoyub sıxmağa başladı. Avtomatı da başına tuşladı.

Bu mənfur düşmən indi tətiiyi çəkəcəkdə və o, bu işıqlı dünyaya «əlvida» deməli olacaqdı...

Bədəninə üşütmə keçdi. Bircə anda bumbuz oldu. Gözünün qabağına babası, nənəsi gəldi. Sonra da Zərifə... Həyat necə də şirin şeymiş... İnsan necə də yaşamaq, yaşamaq istəyirmiş. Düşündü ki, bir daha heç vaxt babası ilə nənəsini, Zərifəni, qonum-qonşuları görməyəcək... Bir daha heç vaxt məktəbə getməyəcək, uşaqlarla futbol oynamayacaq, yolda durub şəhərli oğlanlara sataşmayacaq...

Ermənilər öz aralarında danışdılar. Avtomatlı onu vurmaq istəyirdi. O biri nəsə deyir, o da ona acıqlı-acıqlı cavab verirdi...

Və ermənilərin bu söhbətləşməsi Zaurun ömrünün son dəqiqələrini bir qədər uzadırdı...

Axı necə ola bilər, sən bu işıqlı dünyada olmayasan? Günəşi görməyəsen, dənizə getməyəsen, yeyib-içməyəsen? Axı necə ola bilər? Hamısı o yana, ürəyi döyünə-döyünə bir də heç vaxt Zərifənin qarşısını kəsib ona ütülü-sığallı

sözlər söyləməyəcəkdi... Bircə bilsəydi, bircə bilsəydi ki, axırı bu cür olacaq, o gün məktəbdə, pilləkənin başında, ikinci mərtəbə ilə üçüncü mərtəbənin ortasında, tək olmalarından istifadə edib onu öpərdi... Ömründə ilk dəfə qız öpərdi... Özü də kimi, canından artıq sevdiyi Zərifəni...

Erməninin ayağının ağırlığı bir az da hissedilən oldu. O, var gücü ilə Zaurun sinəsindən basırdı... Söhbətləri isə davam edirdi. Vaxt uzanırdı...

Axı necə qurtulmaq olardı burdan? Başı gicəllənirdi. Alçaq o qədər bərk vurmuşdu ki. Bəxtdən, qismətinə çox zırpı erməni düşmüşdü. Bəlkə də, yüzə yaxın kilosu olardı. Ancaq o biri nisbətən azçəkili idi.

Qurtulmaq olardımı burdan? Əlləri ilə erməninin ayağını bədənindən aralamaq istədi. Erməni ucadan nəse deyib avtomatı çevirdi və qundağı ilə Zaurun başına bir neçə zərbə endirdi. Gözləri qaraldı, daha heç nə hiss etmədi...

...Üstündən nə qədər vaxt keçdi, bilmədi. Özünə gələndə sinəsində bir yüngüllük duydu. Ehtiyatla ağırlaşmış başını qaldıraraq baxdı. Ocağın ətrafında oturmuş gördü erməniləri. Yeyib-içir, nəse danışır ucadan gülürdülər.

«Nə əcəb məni öldürmədilər?» Özünə verdiyi suala cavab axtarmağa başladı. Yadına dayılarının müharibə barədə söylədikləri düşdü. Kəşfiyyatçılar həmişə kəşfiyyatdan qənimətlə qayıtmağa çalışırlar. Tutub gətirdikləri düşmən uğurlu əməliyyat barədə əsl maddi dəlil hesab edilir. Çox güman ki, bu ermənilər də kəşfiyyatçı idilər. Ola da bilirdi ki, belə deyildi. Çünki əraziyə ermənilər nəzarət edirdilər. Kəşfiyyata isə, adətən, əks-tərəfin ərazisinə gedirlər...

Görəsən, sürünə-sürünə aradan çıxma bilərdimi? Ermənilər öz keflərində idilər. Onun səmtinə baxmırdılar. Dirsəyini yerə dikib yanı üstə durdu. Yox, sürünə-sürünə buradan uzaqlaşmaq mümkün olmayacaqdı. Buna çox vaxt gedəcəkdi. Duyuq düşdülər, vəssalam. Mütləq ayağa durmaq və var gücü ilə meşənin dərinliklərinə doğru qaçmaq lazım idi.

Qəfil hərəkət edib ayağa durdu. Ermənilərdən üzübəri oturma - pəzəvəngi dərhal dik atıldı. Avtomatla Zaurun ayağının altına bir neçə güllə atdı. Güllələr vıyıldaıyıb toz qaldırdılar. Zaur yerində donub qaldı. Nitqi qurudu. Bilmədi ki, nə etsin... Cəld də qərar qəbul edə bildi. Onlara əli ilə işarə etdi ki, su istəyir. Guya, heç qaçmaq fikri olmamışdı...

Pəzəvəng erməni yumruğunu düyünləyib baş barmağını dörd barmağının arasından çıxardaraq Zaura göstərdi. Sonra yaxınlaşıb başından basaraq onu yerə oturtdu, ucadan nəse deyib tonqalın yanına qayıtdı, bayaqkı yerində oturdu.

Zaur qoxudan hiss etdi ki, ermənilər «tuşonka» yeyirlər. Arabir su futlyarlarını bir-birinə vurub içirdilər... Avtomatlı erməni gözünü, demək olardı ki, Zaurdan çəkmirdi...

Çox işıqlı bir gecə idi. Ay meşənin ortasını - talanı işıqlandırmışdı. Zaur göydəki ulduzlara xeyli tamaşa etdi. Bəlkə də, ulduzları heç vaxt bugünkü kimi parlaq görməmişdi...

Özü də bilmədən yuxuladı... Və yuxulamağı, sanki, bircə an çəkdi. Böyrünə dəyən təpikdən qıvrılıb çöməldi. İşıqlaşmışdı. Pəzəvəng erməni ona nəse deyirdi, başa düşdü ki, gedirlər və onu da özləri ilə aparırlar. Deməli, öldürmək söhbəti bitmişdi, onu əsir götürmüşdülər...

Zaur bilirdi ki, əsir düşmək hərbi üçün ən pis variantdır. Dayıları müharibə təəssüratlarını danışanda: «Əsgər maqazindəki son gülləni həmişə özü üçün saxlamalıdır», - sözlərini tez-tez təkrar edərdilər... Ancaq xilas olmaq şansı da yaranmışdı. Erməni mövqelərinə, hərbi hissəyə qədər, yəqin ki, hələ xeyli yol gedəcəkdilər. Deməli, ola bilirdi ki, bu murdarların əlindən hansı yollasa da qurtulsun...

Yola düzəldilər. Nisbətən arıq erməni öndə, o, ortada, avtomatlı pəzəvəng isə arxada.

Havadan nəm torpaq və ağac qoxusu gəlirdi, bu qoxuya ermənilərin tutovka iyi də qarışmışdı...

Meşənin dərinliklərinə doğru gedirdilər. Zaur yolun istiqamətini beynində cızmışdı və beynində cızdığı istiqamətlə kəndlərinə paralel irəlilədiklərini müəyyənləşdirmişdi... Gecəkinə baxmış, indi az qala meşənin hər bir guşəsi ona tanış və doğma görünürdü...

Aha, deməli, ermənilər təqribən ovaxtkı «Oktyabr» kolxozu səmtinə gedirlər. Ondan o yana bir elə ağılabatan yer yoxdur ki, orada qərargah, hərbi hissə qursunlar. Xatırlamağa çalışdı: «Oktyabr» kolxozuna kəndlərindən necə gedirdilər? Kəndlərinin hansı istiqamətində idi kolxoz? Meşəqırağı yolla kəndlərinin təqribən harada olmasını müəyyənləşdirmişdi, deməli, kolxoz da təqribən bir qədər sağda olmalı idi. Ermənilər meşəqırağı yolu qoyub meşənin dərinliklərinə girməklə kəsə getmək, mənzil başına tez çatmaq istəyirdilər... Deməli, böyük moruqluqdan və yarğandan keçəcəkdilər... Neçə dəfə olmuşdu, odun gətirən eşşək arabası, azmış mal-qara o yarğana düşüb tələf olmuşdu...

Məhz indi, harada olduqları, gedəcəkləri yer, qət edəcəkləri məsafə büsbütün, ovuc içi kimi Zaura bəlli olduğundan sonra bir az yüngülləşdi. Özündə bir arxayınlıq, inam hiss etdi. Meşənin ağacları, otu, kol-kosu, quşları - hamısı indi ona o qədər doğma idi ki...

Müşayiətçilərə - yadellilərə baxdı. Onlardan biri arxada olduğu üçün daha çox öndəki barədə düşünməyə başladı. Çox güman, onun da ata-anası, bacı-qardaşı var. Hətta, bəlkə, ailə də qurub, övladı da var. Onları qoyaraq gəlib yad ellərdə xidmət çəkir. Görəsən, bu alçağa lazımdır mı bu meşə, kənd, torpaq? Nəyinə lazımdır? Hansısa başdan-xarablar bu yazığı evindən - eşiyindən didərgin salıblar ki, bəs get, camaatın torpağında keşik çək...

Zaur özünü ermənilərin hər ikisindən güclü saymağa başlamışdı. Xatırladı ki, babası söyləyərdi: «Öz torpağında dayanan güclü dayanar». O vaxtlar hər dəfə bir kənddə pəhləvanların gülüş yarışları keçirilirdi, babası onu bütün yarışlara tamaşa etməyə aparardı. Və həmişə də yerli gülüşçilər qalib gəlirdi. Torpaq onlara kömək edərdi...

Yarğana yaxınlaşırdılar və Zaurun ürəyi bərk-bərk döyünür, sanki, tappılısı ətrafa yayılırdı.

Ermənilər buralara yaxşı bələd deyildilər. Bunu qarşıdakının əlindəki xəritə sübut edirdi. Onlar yalnız xəritə ilə hərəkət edirdilər. Çox güman ki, moruqluğun altının dərin yarğan olmasından xəbərsiz idilər...

Zaur düşündü ki, qarşısındakını - arxası ona tərəf olanı dərhal məhv edər. Bəs arxadakı əliavtomatlı necə zərərsizləşdirmək olardı?... Burada cəmi bir variant var

idi: Düşmənin birini qəfildən yarığa itələmək, digəri ilə isə əlbəyaxa olmaq. Qarşısındakını itələmək nisbətən asan idi, ancaq avtomatlı dərhal onu vurardı. Deməli, əksini etməliydi. Nə cürsə arxaya çevrilib avtomatlına çaşdırmalı, sonra da yarığa itələməli idi...

Ermənilərin ondan heç bir qəfil hərəkət gözləməmələri üçün də yolboyu zəmin yaratmışdı. Axsayı, ora-burasını tutur, hərdən domuşub otururdu. Guya, ayaq üstündə zorla dayanırdı...

... Bu da moruqluq... Hiss etdi ki, ürəyi köksünü yarıb çıxmaq istəyir... Onun, çox yəqin, yaxa qurtarmaq üçün başqa bir şansı olmayacaqdı...

Bir qədər də getdilər. Artıq əməliyyata başlamaq lazım idi. Qəfildən Zaur dayandı. Arxadakı erməni avtomatın lüləsi ilə onun kürəyinə vurdu, mızıldandı. Qarşısındakı da dayandı. Zaur əlini moruqluğa uzadıb avtomatlı erməniyə tərəf çöndü və dedi:

- Köpək, bir ora bax. Orda səni ölüm gözləyir.

Erməni nəse söyləyib Zaur göstərən səmtə baxmağa başladı. Çevrilib Zaura heç nə görmədiyini qandırmağa çalışdı. Zaur yenə barmağını moruqluğa tuşlayıb dedi:

- Görmürsən? Diqqətlə bax. Ölümün ordadır!

Avtomatlı tamamilə o istiqamətə çevrildi. Zaura da elə bu lazım idi. Var gücünü toplayaraq tullanıb, çiyni ilə erməniyə zərbə vurdu və erməni moruqluğa yıxıldı, oradan da çıxıra-çıxıra yarığa yuvarlandı. Bunu görəndə digər erməni Zaurun üstünə atıldı. Süpürləşdilər... Erməni Zaurun üstünə çıxmaq istəyir, ancaq Zaur cəld yana çəkilir, buna yol vermirdi... Hər ikisi bir-birinə qaba söyüşlər yağdırırdı...

Erməni tənəffüs idi, bacardıqca daha tez özündən xeyli balaca olan Zauru altına alıb boğmağa çalışır, bu alınmadıqca daha da əsəbiləşirdi. Zaur isə çəkiddə xeyli ağır olan erməniyə altına almağın qeyri-mümkünlüyünü anlayır, indilərdə, sadəcə, erməninin əlindən qurtulub ayağa durmaq istəyirdi. Sonrası, yəqin ki, asan olacaqdı...

Erməni bir daha Zauru öz biləklərinin arasında sıxmağa başladı. Zaur ona müqavimət göstərdikcə gücünün tükəndiyini hiss edirdi. Bircə, ayağa dura bilsəydi...

Erməni Zauru altına ala bildi, var gücü ilə bir sözü dönə-dönə təkrarlayaraq onu boğmağa çalışdı. Zaur get-gedə daha çətinliklə müqavimət göstərirdi...

Nəyin bahasına olursa-olsun, boğazını erməninin əlinə verməməliydi.

Erməni dayandı, nəfəsini dərdi. O qədər tənəffüs idi ki, əməlli-başlı xırıldayırdı...

Zaur sağ əlini moruq koluna ilişdirib bir budaq qoparmaqda idi. Tikanlar əlini didik-didik etsə də, yeganə şansdan yararlanmağa çalışırdı...

Erməni öskürək tutdu. Sanki, nəfəsi kəsiləcəkdi...

Elə bu vaxt Zaur tikanlı moruq zoğunu erməninin sifətinə çəkdi. Öskürtüdəndə boğulan erməni üzünün cızıldığını görüb lap təntidi. Zaura, sanki, ikiqat güc gəldi. Nəriləyib bir anda erməniyə kənara itələyib yerdən sıçradı. Sonra onu var gücü ilə təpikləməyə başladı. Təpiklər üz-gözünə dəydikcə erməni kolların dibi ilə sürünür, canını qurtarmaq istəyirdi...

Az keçmədən o, dəhşətli səslə bağıraraq yarığa yuvarlandı...

Zz

13-cü HİSSƏ

Saçım bu yaşımda tuş oldu dənə,
Tanrım, niyə belə zülm etdin mənə?
Bir dilənçi olub əl açdım sənə,
Niyə belə oldu taleyim, niyə?

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Я пью за вас, друзья, по заключению,
За пересылки, тюрьмы, лагеря,
За радость своего освобождения,
И за тебя, свобода, за тебя.*

(yənə də oradan)

Sınıq-salxaq «Jiquli» maşını lap yavaş-yavaş növbəti çalanı keçdi. Arxa oturacaqda oturmuş Nigarı elə silkələdi ki, lap ürəyini bulandırdı. Bu uzun yol onu əzirdi. Maşının şüşəsindən görünən bomboz çöldə təkəm-seyrək ağaclar peyda olanda sevinir, özünə məşğuliyyət tapdığını zənn edirdi. Ağacların adlarını müəyyənləşdirməklə başını qatırdı: bu, qarağacdır, bu, söyüddür, bu, çinardır...

Hərdən hansısa ağacı, kolu tanımayanada, ona ixtiyari bir ad verib bu adı sübut etmək üçün əsaslı dəlil-sübutlar gətirir, xeyli vaxt öldürürdü... Bəxtindən magistral yolla maşınlar lap az keçirdi. Başqa bir oyunu isə maşınlarla oynayırdı. Onları neçə maşın keçib, onlar neçə maşını keçiblər. Hesab 38:14 rəqiblərin xeyrinə idi...

Yox, ürəyi bərk bulanırdı. Taqətsizlikdən başını söykədiyi şüşədən aralaya bilmirdi... Birtəhər şüşəni aşağı salıb içəri dolan havanı ciyərlərinə çəkdi... Atası qabaqda, sürücünün yanında oturmuşdu. Onun papiroslarının iyi də bir yandan Nigara təsir edirdi...

Səhər ertədən, işıqlanmamışdan evdən çıxmışdılar. Arxada doğma evləri, Nigarın yaxınları, rəfiqələri, institutu, az qala addım-addım tanıdığı tanış küçələr, dalanlar qalmışdı. Qarşıda isə onu ucqar dağ kəndində, ana nənəsigildə keçiriləcək tənha və yalnız sürgün həyatı gözləyirdi...

Anarın bacısı Aygün gəlib-gedəndən sonra uzun müddət götür-qoy etmiş, başlarına çarə axtarmışdılar. Ancaq heç bir xilas yolu tapa bilmirdilər. Axı şəksiz olaraq bu ailə gözükölgəli idi. Danlaq, məzəmmət yiyələri idilər...

Axırda Zümrüd arvad həlli görünməyən bu məsələdə vaxt udmaq, müvəqqəti sakitlik əldə etmək üçün Nigarı öz kəndlərinə, anasıgilə göndərməyi lazım bilmişdi...

Nigar üçün indi çox çətin idi. Anarın dönüklüyü onu əzirdi, təhqir edirdi. Axı hamı, hətta Anargilin özü də Nigarın onların güdazına getdiyini bilirdi. Bəs niyə onlar belə ədalətsiz iş tutdular?

Nigarı ən çox öz hüquqsuzluğu, mütəliyi ağrıdırdı. Onunla necə istəyirdilər, rəftar edirdilər. Adını təmizə çıxarmağa, gələcəyini məhvədən qurtarmağa heç bir şansı yox idi onun.

Bu da yol... Ümitsizliyə doğru uzanan yol... Özünü tələyə təslim etmişdi Nigar. Heç bilmirdi ki, onu qarşıda nə gözləyir...

... İrili-xırdalı ağaclar, kollar... İrili-xırdalı maşınlar...

... Günortaya yaxın gəlib kəndə çıxdılar. Səlim kişi qarıya qısaca olaraq başa saldı ki, Nigar naxoşlayıb, havasını dəyişmək üçün buraya gətiriblər. Bir-iki ay qalasıdır.

Sürücü ilə Səlim kişi çay-çörək yedilər. Nigar halsız olduğundan uzanmaq istədi. Qarı ona yer açdı... Bir az söhbətləşdikdən sonra Səlim kişi ayağa durdu: «Vaxtdır», - dedi. Sürücü çıxıb maşına əyləşdi. Səlim kişi isə Nigarın başı üstə dayanıb xeyli susdu, gözlərindən yaş damcıladı. Əyilib qızının alnından öpdü:

- Özündən muğayat ol, bala. Gec-tez haqq yerini tapasıdır. O ev bizə düşmədi. Xaraba qalsın, görüm o evi. Görək, bəlkə, o xarabanı satıb özümüz də köçüb gəldik. Hələlik burda qalarıq. Yavaş-yavaş bir ev tikdirərik. Əsas odur ki...

Səlim kişi hıçqırdı, göz yaşlarını saxlaya bilmədi...

- ...Əsas odur ki, sən möhkəm olasan, hər şeyə alışasan. İnşallah, biz də gələrik, yenə hamımız bir yerə yığışarıq...

...Getdilər. Maşın səsi yox olduqdan sonra Nigar balışı sifətinə sıxdı...

* * *

İnsan xisləti belədir: Yaranış günündən «mən» özünü «sən»ə və «onlar»a qarşı qoyur.

Aclıq, ağrı, dərd və ölüm - Allah bunların birinci üçü ilə bizi sınağa çəkir, dördüncü ilə sınaqları yekunlaşdırır.

Və bir də, insan həqiqəti axtarmaq üçün doğulub, onu tapmaq üçün yox...

Zaur bunları düşünür, bibisinin qara mərmərdən gülümsəyən surətinə baxır, mollanın oxuduğu «Quran»ı dinləyirdi...

Vaxtaşırı gəlib bibisinin qəbrinə baş çəkər, «Quran» oxutdurar, məzara qulluq edən qocanın əməkhaqqını verərdi...

Həmişə düşünürdü ki, atası rəhmətə gedəndən sonra əmilərinin o alçaqlığının, nakişiliyinin qarşısında bibisinin nəcibliyi, alicənablığı olmasaydı, onun və qardaş-bacılarının insanlara inamı büsbütün itərdi. Əslində, atası nə eləmişdisə, əmiləri üçün eləmişdi, hər ikisinə şəhərin mərkəzində mənzil, avtomobil almışdı, hər ikisi üçün obyekt açdırmışdı. Onlar kişinin haqqını qaytarmaqdansa, üstəlik, onun halal var-dövlətini də övladlarından gizlətdilər... Bibiləri üçünsə ataları elə də çox şey etməmişdi. Dul və sonsuz qadına «Baksovet» tərəfdə ikiotaqlı, ümumi həyətli kiçik bir mənzil alıb vermişdi... Bibiləri yetimləri gətirib saxlamaq-

la, üstəlik, evi Zaurun adına keçirməklə qardaşlarına bir insanlıq dərsi vermişdi, sanki...

Molla “Quran”ı oxuyub qurtarmışdı, pulunu alıb getdi.

Zaur bibisinin başdaşını öpdü, sinədaşının üstünə düzdüyü qərənfillərin sırasını nizamladı.

- Allah sənə rəhmət eləsin, ay bibi, - söylədi. Sonra da düşündü ki, görəsən, Allah insanları gördükləri əyri işlərə görə cəzalandırır əyri-üyrü etsəydi, onda yer üzündə, heç olmasa, beş-on normal adam qalardımı? Və əminliklə inandı ki, bu beş-on normal adamdan biri mütləq onun bibisi olardı...

Görəsən, niyə insanlar pis adam olmaqdan qorxmurlar, ancaq birinin onlara «pis adam» demələrindən qorxurlar?

Və görəsən, niyə insanlar inanırlar ki, dənizdə mütləq onların tutduqları balıqdan daha irisi və daha yaraşılısı hələ də qalmaqdadır? Elə bu inamla da öz yırtıcı iştahalarını daim itiləməklə məşğul olurlar.

Məzarın alçaq hasarının qapısını açıb oradan çıxdı, səmaya baxdı. Ucsuz-bucaqsız səmaya. Əslində, ən talesiz ölümlər, demə, məzarsız ölümlər imiş. Ölü yiyəsi ölüsünün məzarını ziyarət etməklə yüngülləşir, ona yaxşı başdaşı düzəltməklə, məzarına qulluq etməklə, vaxtaşırı üstünə molla gətirib “Quran” oxutdurmaqla öz borcunu verdiyini düşünür. Bəs ölüsünün məzarı olmayanlar neyləsinlər?

Səmaya baxdıqca gözləri doldu. Atasıyla anası Yaponiyaya uçarkən təyyarə qəzasına uğramışdılar. Yadındadır, bu xəbəri «Vremya» proqramında rus diktör belə oxumuşdu: «Sovet elminə ağır itki üz vermişdir. Tokio şəhərində baş tutacaq elmi simpoziuma uçan bir qrup sovet

alimi...» - sonra adlar sıralanmışdı və atasının - Rauf Məmmədəliyevin adından başqa heç bir ad Zaura tanış olmasa da, onlardan biri də yaddaşına həkk olunmuşdu. Diktör Zaurun atasının adını və soyadını «Mədəliyev Rauf» deyə oxumuş, ardınca da Matveyev Raf adlı alimin adını çəkmişdi. Soyadları və adları oxşar olduqlarından, beləcə Raf Matveyev sözləri də Zaurun yadında qalmışdı...

Adları və soyadlarını sadalayandan sonra diktör belə demişdi: «...Tu-134 təyyarəsinin əlverişsiz hava şəraiti ucbatından qəzaya uğraması nəticəsində faciəli şəkildə həlak olmuşlar. Faciə Xabarovsk səmasında baş vermişdir...»

Qəribədir ki, o vaxt - 20 il öncə qəza barədə xəbəri eşidəndə, Zaurun yaddaşına bax, bu Xabarovsk sözü xüsusi çalqlarla həkk olunmuşdu və nədənsə 20 il idi, Zaur düşünürdü ki, bəlkə, həmin Xabarovska getsə, mənən sakitləşə bilər. Ancaq tərslikdən, hələ də oralara gedib çıxma bilməmişdi. Heç cür vaxt tapıb o uzaq diyara getməyi planlaşdırma bilmirdi...

Bu gün isə o, yüz faiz yəqinləşirdi ki, oralara gedib çıxsa, indiyə kimi ürəyinə ağırlıq salan yükədən mütləq azad olacaq. Məhz bu gün Zaur qəti olaraq həmin o Xabarovsk səmasını ata-anasının məzarı sandı.

Mütləq, özü də təcili ora getmək lazım idi...

...Telefonu zəng çaldı. Paşa idi. Uşaqlar yığışmışdılar, onu gözləyirdilər.

...Cip hündür hasarlı bağ evinə çatdı. Darvaza açıldı. Zaur maşını həyəətə saldı. İki nəfər mühafizəçi maşına yaxınlaşdı. Zaur düşdü. Paşa cəld ona tərəf gəldi:

- Son vaxtlar çox yerə tək gedirsən. Səndən baş açma bilmirəm.

Zaur əlini yelləyib binaya girdi. İri dəyirmi masanın arxasında oturanlar ayağa durub onun salamını aldılar.

Paşa toplanan pullar və onların xərclənməsinə aid rəqəmləri sadaladı.

Sonra yenə ona sual verdi:

- Razborkalara niyə tək gedirsən?

Zaur Paşanı dinlədikdən sonra ona cavab vermək əvəzinə beynində hərlənən sözləri öz-özünə dedi:

- Dalğanın gücü ən yaxşı halda gəmini yox, balıqçı qa-yıqlarını silkələməyə çatır.

Düşündü ki, beyninə bu cür qiymətli fikirlər gəlir, ancaq onları heç vaxt yazmır. İtib-batır bu sözlər.

Ayağa durdu. Kitab rəfinə yaxınlaşıb qalın kitabı götürdü, vərəqləyib keçən dəfə qaldığı yeri tapdı: «Hazırsınız?» - deyə soruşdu, «bəli» cavabını alıb söylədi:

- Dünən Professorla bu mövzuda geniş söhbətimiz oldu. Dünya tarixi müharibələrin tarixidir. Hər bir müharibə işə döyüş nəzəriyyələrinin qarşıdurmasıdır. Hər bir döyüş nəzəriyyəsi qələbə əzmi, qələbə inamı doğurmalıdır. Hərbi ideologiya mütləq ictimai psixologiyanın tələbinə uyğun qəhrəman obrazı yaratmalıdır. Bu gün müasir Azərbaycanın qəhrəman obrazına ehtiyacı var. Cavanşir, Babək, Xətai, Koroğlu, Mixaylo... Və boşluq... Xüsusən müharibə aparan bir dövlətdə insanlar pula, var-dövlətə yox, qəhrəmanlara, qəhrəmanlığa sitayiş etməlidir.

Azacıq susandan sonra kitabı aramla oxumağa başladı:

- Gözləməyi bacarın, nə qədər ki, siz ağıllıcasına yubanırsınız, gələcək uğurlar daha da böyüyür, möhkəmlənir.

Dəstə üzvləri xorla bu sözləri təkrarladılar.

- Bezikdiricilikdən qaçın. Nə siz başqalarından bezin, nə də onlar sizdən bezsinlər. Hətta dostlarla ünsiyyətə belə məhdudiyyətlər qoyun.

- ...Özünüzdən yüksəkdəkilər üzərində qələbə qazanmaqdan çəkinin. Bu, olduqca təhlükəlidir. Öz üstünlüklərinizi bacardıqca gizləyin. Qoy sizdən yüksəkdəkilər sizi özlərinə potensial rəqib hesab edib zərərsizləşdirmək fikrinə düşməsinlər...

Bu sözlər özünə də çox maraqlı göründüyündən ani olaraq onları beyninin süzgəcindən keçirdi... Yalnız müəyyən fasilədən sonra qaydaları oxumağa davam etdi:

- Müvəffəqiyyət qazanmağın əsas taktikası: başqalarının mənafeyi naminə işə başlayın ki, sonda onu öz mənafeyinizə çevirə bilərsiniz...

Gözünü kitabdan çəkib masa arxasında oturanlara nəzər yetirdi. Sonra səsini qaldıraraq söylədi:

- Harda hansı ədalətsizlik olur, biz orda olmalıyıq. Bu gün kiməsə iki çörək düşür, kiməsə heç biri də düşmür. Cəmiyyətdə əyri adamlar çoxdur. Onlar şərə xidmət edirlər, dövləti sarsıdırlar. Hər bir vətəndaşa edilən haqsızlıq bir nəfər vətənpərvərin azalması deməkdir. Biz bir yumruq kimi birləşməliyik, ölkəmizi inkişaf etdirməliyik, ordumuzu gücləndirməliyik. Biz düşməni məhv etməli, torpaqlarımızı azad etməliyik... Kim bizim kimi düşünmürsə, o, bizim düşmənimizdir. Kim şərə xidmət edirsə, o, məhv olmalıdır.

Sonra gözünü yenidən kitaba zillədi ki, oxumağı davam etdirdi. Fikrini toplaya bilmədi. Sözlər adicə hər f yığını idi...

Dəstə yaradandan bəri ilk dəfə qaydaları oxumağı başqasına həvalə etdi...

* * *

Anar boş-bekar şəhərin küçələri ilə avtomobilini sürür, avtomaqnitoladakı mahnını dönə-dönə dinləyirdi. Gözləri dolmuşdu:

Bəlalım, yaban çiçəyim,

Bəlalım, aşkım-gerçəyim...

Nədənsə belə tutqun havalarda çox kədərlənirdi. Sanırdı ki, günəş işıq, istilik verməklə yanaşı, həm də insana nikbinlik verir, yaxşı əhval-ruhiyyə verir, sabahkı günə bol inam verir...

Tutqun havada isə həm də dərddi olmaq, kədərlə dərdin çarpazlaşmasını öz üzərində hiss etmək ikiqat çətin idi...

Bayaqdan bəri 28 May küçəsini üçüncü dəfə dolanırdı... Yadına düşdü ki, bir tin sonra qədimliyindən qapqara qaralan dördmərtəbəli binanın zirzəmisində qəlyanaltı yerləşir. Və həm də oranın müştəri kontingenti, əsasən, yaşlı adamlardan ibarət olur.

Ora getməyi qərarlaşdırdı. İstəmirdi, gənclər toplaşan hansısa kafeyə, bara getsin. Dost-tanışları görməkdən ehtiyatlanırdı...

...Yarım litr araq və cız-bız sifariş etdi. Ofisiant əlbəəl sifariş edilənləri masanın üstünə düzdü.

Qəlyanaltının küncünə çəkilib asta-asta vurur, neçə müddətdir ki, onu əzən, onu təhqir edən düşüncələri beyninin dumanında azdırmağa çalışırdı...

İçəridə üzbəüz oturmuş iki ortayaşlı kişidən başqa müştəri yox idi...

Növbəti qədəhi başına çəkdi, bir dilim xiyar götürüb dişlədi. Başı ağırlaşmışdı... Nigar gəlib düz onun gözləri qarşısında dayanmışdı, ondan: «Niyə belə etdin, Anar?» - soruşurdu. Nigar, ümumiyyətlə, ona rahatlıq vermirdi. Hərdən Anar vicdan əzabı çəkir, elə bu anın özündə də dəlicəsinə sevdiyi Nigarın qarşısında özünü günahkar sayırdı. Onu atdı, bu boyda sevgisini özünün içində ölüme məhkum etdi. İndi sevmədiyi başqa birisi ilə ailə həyatı quracaq... O yazıq isə əbədi bədbəxtə çevrildi. Nigar başqasının artığı olduğu səbəbindən axı kimə lazım ola bilər?

Bu səhər gedib Nigarın rəfiqəsi Aynurəni tapmışdı. Aynurədən öyrənmişdi ki, Nigarı kəndə aparıblar. Bilirdi, indi Nigar üçün çox ağırdır. Ancaq nə etməli? Nigarı almaqdan, ümumiyyətlə, söhbət gedə bilməzdi. Ləkəli qızı almaq kişilikdən deyildi, şəhərdə onu barmaqla göstərərdilər. Heç belə olmasa da, o hadisədən sonra Nigar ah-ufla yaşaya-yaşaya Anar heç vaxt xoşbəxt ola bilməzdi axı... Doğrudan da, nə etməli? Düşüncələrin içində azıb qalmışdı.

Növbəti qədəhi başına çəkdi. Hiss etdi ki, beyni büsbütün dumanlanıb. Düşündü ki, mütləq nəşə etmək, bu acı bağırsağ kimi uzanan müşküldən yaxa qurtarmaq lazımdır. İşə bax. Qardaşı Zaur da çaşbaş qalıb. Qayıdıb demədi ki, sən almırsansa, mən alacam o qızı? Humanistliyi tutub. Yazığı gəlir Nigara. Birdən, doğrudan, Zaur Nigarı alar. Lap biabır olurlar...

Qədəhi araqla doldurdu. Qəfildən beyninə gələn fikirdən diksindi: «Bəlkə, Nigarı öldürüm?»

Sonra yavaş-yavaş bu fikri saf-çürük etməyə başladı...

... Bir qədər keçmiş çiyində kiminsə əlini hiss etdi.

Başını qaldırıb Paşanı gördü.

- Bayaقدan bütün şəhəri ələk-vələk eləyib səni axtarıram. «07»-ni gördüm, bildim, burdasan. Bilirsən, nə olub?

Anar sərxoş-sərxoş onu süzdü:

- Nə qışqırırsan? Nə olub?

Paşa əlini onun çiyindən çəkdi:

- Nigarın qohumu var ey, Xəlil. Bax, o Xəlil, bayaq biz təlimdən çıxanda Zaura yaxınlaşıb onunla spor elədi. Özüm məəttəl qaldım ki, nə söhbət ola bilər. Yaxınlaşıb gördüm, Nigarın söhbətini eləyirlər. O Xəlil haranın küçüyüdür ki, Zaurla spor eləsin?! Telefonunu, ya da ünvanını ver, gedib məhv eləyəcəm küçüyü.

Anar dirseyi ilə masanın üstündəkiləri siyirib yerə tökdü. Ayağa durub bağırdı:

- Əl çək məndən, əl çək! Heç nə eşitmək istəmirəm...

Durub qapıya tərəf cumdu. Paşa onu saxlamaq istədi, ancaq bacarmadı. Anarın kəlləsi onun dodağını parçaladı. Anar «07»-yə oturub maşınını tükürpədicisi səsle yerindən tərpətdi.

Paşa biləyi ilə ağzının qanını silə-silə onun ardınca baxdı.

Küçəyə çıxmış ofisiyant isə astaca mızıldandı:

- Heç şotu da vermədi...

Uzaqlaşan avtomobildən Anarın çığirtısı eşidilirdi:

- Öldürəcəm o qızı!!! Baxarsız!!!

Zz

14-cü HİSSƏ

«Vətəni qorumaq, həm də onun canlısını - heyvanını, quşunu, balığını, ağacını, kolunu qorumaq deməkdir.

Qaçqın düşəndə evdən çox tələsik çıxmışdıq. Babam itimizi zəncirdən açmağa macal tapmamışdı. O vaxtdan yazıq kişi bu səhvi özünə bağışlamır, elə hey itimizi xatırlayır.

Atışma başlayanda və biz kənddən çıxanda babamla nənəm ayın-oyunumuzu, yəni pulu, qızılızadı, bir də sənədləri götürmək hayında idilər. Axı vaxtımız çox az idi.

Mən anamın böyüdülmüş şəklini götürdüm.

Yolboyu onu sinəmə sıxdım ki, qırılıb-eləyər...»

(Həmin inşa dəftərindən)

* * *

«Bir azca da döz. Bir az da. Bir şey qalmadı...»
Zaur öz-özü ilə danışa-danışa irəliləyirdi. Həm do-
dağının yarası, həm avtomat qundağının başında
yaratdığı şiş, həm də erməniylə süpürləşərkən ye-
rə dəymiş və sıyrılmış dizi zoqquldayırdı. Aclıq,
susuzluq tamam onu əldən salmışdı... Bir az ge-
dir, yıxılır, sonra durmağa heyi qalmadığından
sürünür, lap yorulanda azacıq nəfəsini dərir, dir-
səklənib birtəhər qalxır, yenə də irəliləyirdi...

«Bircə kəndə çatsaydım...»

Təsəvvürünə gətirə bilmirdi ki, kənd indi hansı gör-
kəmədir... Evdə bir neçə dəfə söhbət olmuşdu, babasın-
dan eşitmişdi ki, ermənilər işğal etdikləri kəndlərdə yaşa-
mırlar... Ona görə əmin idi ki, kənd boşdur. Ancaq hansı
vəziyyətdə idi?

Bu da Seyid Baba piri...

Artıq düzənliyə çıxmışdı. Ətrafa baxdı. Bir ins-cins
görməyib qaçmağa başladı. Axsayırdı. Elə bil, dizinə bıçaq
batırırdılar. Axır-axırda ayaqlarını sürüyərək birtəhər
özünü pirin hasarlarına çatdırdı, hasardan yapışıb xeyli
nəfəsini dərdi. Yalnız indi başını qaldırıb pirə diqqətlə
baxdı. Qədimi günbüz yarıyadək uçurulmuş, qapı yerindən
çıxarılmış, xalça-palazdan əsər-əlamət qalmamışdı... Ağzı-
na gələn ən pis söyüşləri söymək istədi. Ancaq müqəddəs
yerdə olduğunu xatırlayıb sakitcə içini çəkdi...

Mamırlanmış qəbir daşını öpdü...

Nənəsi onu o qədər buraya gətirmişdi ki... Deyirdilər,
Seyid Baba ən ağır övliyalardan olub. Onun məzarına kim

hansı niyyətlə gələrdisə, niyyətinə çatardı. Ən ağır xəstə-
liyə tutulanlar da burdan şəfa tapardı. Sonsuzlar buranı
ziyaret edəndən sonra oğul-uşaq sahibi olardılar...

Başını güllə izləri ilə dolu qəbirdaşına söykəyib nəfəsi-
ni dərə-dərə Allaha dua etdi, Seyid Babanın cəddindən ai-
ləsini, bütün elatlarını, bütün azərbaycanlıları, cümlə
müsəlmanları hifz etməyi dilədi... Sonra müəllim işləyən
Dilərə xalasının «bütün dinlərdən olanların yaxşısının
da, pisinin də mövcudluğunu» söylədiyini xatırlayıb, bü-
tün yaxşı insanları hifz etməyi Seyid Babanın cəddindən
xahiş etdi. Dua etdi ki, Tələt babası sağalsın...

Beynini bir fikir zəbt etmişdi. Görəsən, hansı erməni
bu müqəddəs yeri gülləbaran eləmiş, dağıdıb bu kökə sal-
mışdı? Bəlkə, elə cəhənnəmə vasil etdiyi həmin ermə-
nilər? Axı ola bilməzdi ki, Allahın evini, yaxud ziyarət-
gahı dağıdasan, Allah da səni cəzasız qoya...

Piri ziyarət etmək, sanki, ona əlavə güc verdi. Bir da-
ha başdaşını öpüb arxa-arxaya oradan çıxdı. Bayağından
xeyli sürətlə irəliləməyə başladı. Düzəngahla getmək qor-
xulu idi. Düşmən onu görsəydi, vay halına...

«Bir az da döz. Lap az qaldı...»

Hə, bu da aşacağı sonuncu təpə. Ürəyi şiddətlə döyünə-
döyünə təpənin üstünə çıxmaqda idi. Təpədən kəndlərinə
mənzərə açılacaqdı...

İlahi, gör bir, beş ildən sonra gəlib kəndlərini görür...
Möcüzədir...

Bu da son metrlər. Bu da...

Qarşısına çıxan mənzərəni görcək, sanki, cərəyan vurmuş
kimi dayandı. Özündən asılı olmayaraq dizləri üstə çökdü...

Hanı qırmızı kirəmitli damları ilə, yamyaşıl bağ-bağçası ilə göz oxşayan doğma kəndləri? Bu xarabalıq məgər onlarınmı kəndidir? Damların hamısı sökülüb, daş evlər yarıuçuq, yarıyanmışdır, ağacların hamısı quruyub...

Ömründə heç vaxt belə bir hal keçirməmişdi. Elə bil, ürəyini yerindən qopartmışdılar, elə bil, ən əziz adamlarının hamısını birdən itirmişdi...

Üzüstə yerə çöküb hönkürdü. Torpağı əli ilə xışmalayıb, «Alçaqlar, oğraşlar, murdarlar», - deyib qışqırırdı. Göz yaşları torpağa qarışır, üz-gözünü büsbütün palçığa bulaşdırırdı...

* * *

*Marş irəli, marş irəli,
Azərbaycan əsgəri.
Dönməz geri, dönməz geri,
Azərbaycan əsgəri.*

Əsgərlər platsla addımlayıb, kürsünün yanından keçdikə ayaqlarını yerə daha bərk döyür, əllərini gicgahları qarşısında tuturdular.

Kürsüdə dayanmış polkovnik və mayor sıralanan əsgərləri seyr edir, hərdənbir öz aralarında söhbətləşirdilər. Polkovnik çox narahat idi. Hiss olunurdu ki, mərasimin sona çatmasını gözləyir.

Nəhayət, kiçik komandir heyəti kürsünün qarşısında düzüldü. Baş leytenant hərbi hissənin rəhbərlərinə addımlama mərasiminin yekunlaşmasını söyləməkdə ikən polkovnik kürsüdən düşdü. Mayor da onun ardınca düşüb soruşdu:

- Cənab polkovnik, deyəsən, özünüzü pis hiss edirsiniz...

Polkovnik köks ötürdü:

- O uşağa görə çox narahatam. Bilirsən, necə mərd uşaq idi? Ordumuzun, dövlətimizin gələcəyi, bax, elə uşaqlardır.

Qərargaha yaxınlaşanda girəcəkdə durmuş Zəfəri görkən, sanki, polkovnikin yarasının gözünü qopartdılar:

- Mən sənin o əfəl qardaşını, inan ki, tribunala verədim. Necə axı o gül kimi uşağı ermənilərin içinə, ölümə buraxmaq olardı?

Polkovnik mayorla içəri keçdi. Zəfər də arxalarınca. Polkovnikin kabinetinə daxil oldular. Polkovnik masasının arxasına keçib əyləşdi, onların hər ikisi qapının ağzında ayaq üstündə dayandılar.

Zəfər qəhərli səslə dedi:

- Cənab polkovnik, yəni heç nə eləmək mümkün deyil? Polkovnik yumruğunu masaya çırpdı:

- Neynəyə bilərik ki?! Uşağı sağ-salamat özünüze qaytarmışdıq! Sənin o əfəl qardaşın...

Hiss olundu ki, sözlərinin ardını çətinliklə saxladı...

Kabinet çox iri idi. Divarda Ali Baş Komandanın - Heydər Əliyevin böyük portreti var idi. Yan sağ divara Azərbaycanın xəritəsi vurulmuşdu. İşğal olunmuş ərazilər qara rəngli flamasterlə haşiyəyə alınmışdı. Sol divara iri bir plan vurulmuşdu... Zəfər diqqətlə plana baxdı. Yol, meşə, hərbi hissə, ermənilərin mövqeyi, o da kəndləri...

Növbətçi əsgər polkovnikə gümüş stəkanqabıya qoyulmuş stəkanda çay gətirdi. Polkovnik gicgahlarını ovuşdurdu-ovuşdura dedi:

- Deyəsən, təzyiqim qalxıb. Gör limon varsa, gətir.

Əsgər getdi. Polkovnik durub planın qarşısında dayan-
dı. Uzun taxta xətkəsi plandakı ayrı-ayrı nöqtələrə qoy-
du. Öz-özünə deyirməkdə idi:

- Alçaq. Sən ki uşaq deyilsən?! Sənə bir adamın taleyi-
ni etibar eləyirlər. Köpək kimi gedib araqdan içir, tuluğu-
nu doldurursan...

Əsgər doğranmış limon gətirib stəkanın içinə atdı:

- Cənab polkovnik, çayınızı soyutmayın, - söylədi.

Polkovnik çayı götürüb qurtumladı. Nəzərini plandan
ayırmadan söylədi:

- Mayor, dördnəfərlik kəşfiyyat qrupu yarat. Ən eti-
barlı uşaqlar olsunlar. İki nəfər, bax, bu istiqamətdə...
kəndə tərəf, iki nəfərsə, bax, bu istiqamətdə... ermənilə-
rin mövqelərinə tərəf getsin. O uşağı xilas etmək lazı-
m-
dır.

Mayor narazılıqla söylədi:

- Cənab polkovnik, mən dörd nəfəri ölümə göndərə
bilmərəm. Atəşkəs dövründə camaatın uşaqlarını nəyə
görə güdaza verməliyik? Məgər bizim borcumuzdur ki,
hansısa şiltaq uşağı evə qaytarmaq üçün güllə qabağına
gedək?

Polkovnik səsini qaldıraraq dedi:

- Mayor, o şiltaq deyil, Vətən, torpaq təəssübü çəkən
bir qəhrəmandır. Yeri gələndə, onun elədiyini, bəlkə, heç
sən, mən də eləmərik. Bax, bu şirbiləkli dayısı, o biri al-
çaq dayısı, digər qohum-əqrəbası qorxudan siçan deşiyinə
girdiyi bir vaxtda o uşaq hamıya nümunə göstərüb, başa
düşürsən?!

Zəfər söhbətə qarışdı:

- Heç kəs siçan deşiyinə girməyib, cənab polkovnik.

Polkovnik az qala qışqıra-qışqıra dedi:

- Siçan deşiyinə girməmişiz?! Bəs niyə getmədik ata-
nızın son xahişini yerinə yetirməyə?! Hə?!

Sonra üzünü mayora tutdu:

- Mənim sözümün qarşısında arqumentsiz danışmağı
yığışdır. Dərhal əmri icra elə!!!

* * *

... Zaur həyətlərinə girdi... Daş hasar uçmuşdu, dəmir
darvaza yerində yox idi. İkimərtəbəli evin damı, qapı-
pəncərələri sökülmüşdü, divarlar hissən qapqara idi.
Deməli, talan etdikdən sonra düşmən evə od vuraraq yan-
dırmışdı.

Ağır-ağır içəri keçdi.

Dəhliz, otaqlar, mətbəx... Yer boyunca yarısı yanmış, ya-
rısı qırılmış, cırılmış, dağıdılmış ən müxtəlif əşyalar...
İkinci mərtəbəyə çıxdı. Özünün ayrıca otağı var idi, ora gir-
di. Gözünün yaşını biləyi ilə silə-silə yarıaşmış çarpayısını
dikəltməyə çalışdı. Sonra yerdəki daş kərpic qalağının ara-
sından görünən tünd-qəhvəyi rəngli məktəbli çantasını dar-
tıb çıxartdı, qolu ilə tozunu sildi... Doluxsunmuş halda çan-
tanı açdı, içindəki dəftər-kitabı çıxartdı, yarıaşmış çarpayı-
da birtəhər oturub dəftərlərini vərəqlədi...

Bu, riyaziyyat dəftəri... Toplama əməllərində bir səhv
buraxıb, «4» alıb... Bu, ana dili...

Gözü küncdəki aşmış ikitəkərli velosipedə sataşdı. Ve-
losipedini çox istədiyindən onu hər axşam evə salır, yuxa-

rı mərtəbəyə - özü yatdığı otağa çıxarırdı... Dəftərləri yerə atıb velosipedi çevirdi, sepi çıxmışdı, xeyli əlləşib sepi yerinə taxdı... Sonra onu dəhliz boyu sürməyə cəhd etdi. Təkərlər tam boşalmışdı...

Haçandan-haçana təcili olaraq çıxıb getməyin vacibliyini dərk etdi. Olsun ki, ermənilər iki nəfər əsgərin yoxa çıxdığını görüb indi axtarışa çıxmışdılar...

Aşağı düşdü. Yorğan-döşəklərin hamısı parça-parça edilmiş, qab-qacaqlar sındırılmış, şkaflar, stol-stullar dağıdılmış, yandırılmışdı... Düşündü, görəsən, bu əşyaların nə günahı var ki, onları bu hala salıblar?! Axı nəyə görə insanlar bu qədər qəddardır? Niyə kəndi bu günə qoyublar? Camaatı evindən-əşiyindən didərgin salıblar, hər şeyi məhv ediblər? Heç bir canlıya, əşyaya rəhmləri gəlməyib...

Bir-iki stulu dikəltdi, sınımamış bir fincan tapıb pəncərənin ağzına qoydu. Evdən çıxdı. Həyəti nəzərdən keçirdi. Nənəsinin tənirini dağıtmışdılar. Babasının nəhəng tutu qupquru qurumuşdu...

Su çəninə baxdı. Dibində azacıq mamırlanmış su qalmışdı... Ətrafı gəzib bir yarımçıq dəmir ləyən tapdı. Onu çənə soxub içinə su doldurdu. Sudan üfunət iyi gəlirdi... Nəfəs almadan suyu gətirib tutun dibinə tökdü...

Tövlə büsbütün yanmışdı. İt damı da. Yerdə dəmir zəncir gördü, bir də bir qalaq sümük...

Yenə gözləri doldu. Yazıq Alabaş... Kənddən çıxanda onu zəncirdən açmağa macal tapmamışdılar... Babası elə hey bunu deyir, özünü tənbeh eləyirdi...

Yaxşı, yırtıcılar heç olmasa, itəsə rəhm edəydilər, açıb buraxaydılar. İtin ki milliyyəti olmur...

... Yox, tələsmək lazımdır. Hər an ermənilər bura gələ bilərdilər. Bayaqqı yarımçıq dəmir ləyənə torpağın yumşaq yerini tapıb qazdı... Sonra bayaqdan çiyindən çıxartmadığı idman çantasını yerə qoyub içinə torpaq doldurdu. Əvvəl çantanı ağzınacan doldurdu. Ancaq ağır olduğunu görüb yarısını boşaltdı.

Son dəfə həyətlərinə, evlərinə baxdı, yenə də gözlərindən yaş gilələndi. Yola çıxdı. Hasarların dibi ilə irəliləməyə başladı. Bir qədər getmişdi ki, dayandı. Bir neçə addım geri qayıtdı. Öz evlərindən də betər gündə olan bir evin həyətinə girdi. Sürətlə evə daxil oldu, öncə aynabəndi, sonra aşağıdakı otaqları gəzdirdi, sonra yuxarıdakı otaqlara baxdı. Zərifəgilin evləri idi. Burada da hər şey dağıdılmış, yandırılmışdı. Görəsən, Zərifənin otağı hansı olmuşdu vaxtilə? Yenə aşağı mərtəbəyə düşdü, yenə yuxarı qalxdı... Birdən küncdəki balaca otaqda yanmış dolabın içindəki çəhrayı məktəbli çantasını gördü. Yüz faiz bu, Zərifənin çantası idi. Özü çəhrayı, tutacağı qırmızı, üstündə də iri hərflərlə «ABC» yazılmışdı. Dartıb yarıyanmış çantanı çıxartdı. İçində salamat bir şey yox idi. Otağı diqqətlə axtardı. Burda olmalı idi axı həmin gəlincik. Zərifənin ən çox sevdiyi oyuncağı bəs hanı? Yenə, yenə axtardı. Vaxt keçirdi, gəlinciyi tapa bilmədiyini üçün əsəbiləşirdi...

Ağlına gəldi ki, dəmir çarpayı içliklərinin altındakı yarıyanmış taxtanın arxasına baxsın. İçlikləri birtəhər itələyib taxtanı araladı və sevindiyyindən: - «Urraaa!» - deyər bağırdı. Burada bir neçə oyuncaq, o cümlədən də həmin gəlincik var idi. Yəqin, Zərifənin bacısından öz oyuncaqlarını gizlətməsi onların sağ-salamat qalmasına səbəb olmuşdu...

Gəlinciyi əlinə götürdü. Gözünün önünə əlində bu gəlincik Zərifə gəldi. Nədənsə bu uzaqlıqda Zərifənin qoxusunu, hənirtisini duydu.

...Haçandan-haçana gəlinciyi götürüb çiyindəki çantasının içinə qoydu və sürətlə oradan uzaqlaşdı...

«İlahi, bircə ermənilər gəlməyəydilər...» Halsızlıq nə qədər ona güc gəlmək istəyirdisə, «Sən gedib Sumqayıta çıxmalsan», «Baban səni gözləyir», «Sənin atan da, yəqin, qəhrəman olub», «Sən güclüsən», «Sən azərbaycanlısan» sözləri ilə özünə güc, təpər aşılıyordu...

Təpəyə çathaçatda ayaq saxladı. Kənd qəbiristanlığına təqribən əlli-altmış metr məsafə var idi. Ora getmək təhlükəli idi. Getsinmi, getməsinmi?

Ani olaraq qərar qəbul edib ağrılara güc gələ-gələ qəbiristanlığa tərəf qaçdı... Yenə də gözləri yaşardı. Bütün qəbirlər dağıdılmışdı... Səmt tutub anasının qəbrini tapdı. Ağ daşdan düzəldilmiş başdaşı uçmuşdu. Sinədaşı isə paralanmışdı. Şükür etdi ki, heç olmasa, anasının qəbrini ayaq tərəfdəki qəbirlər kimi ağır texnikanın altında qoyub xıncım-xıncım etməyiblər...

Qəbri qucaqlayıb ağladı, - Ana, mənim anam, yazıq anam, - söylədi. Sonra lap hönkürdü:

- Burada, ermənilərin əlində qoyub səni getmişik, yazıq anam...

...Haçandan-haçana qəbri doyunca öpüb geri qanrıla-qanrıla ordan aralandı...

Qəbiristanlığın o biri başında qədim sərdabə olmalı idi. Müəllimləri o vaxt onları ora aparmış, bu sərdabənin ulu tariximizi sübut edən ən qədim abidə olduğunu söyləmiş-

di... Neçə dəfə olmuşdu ki, Zaur anasının qəbrinə baş çəkməyə gələndə burada alimləri, qazıntı işləri aparan arxeoloqları görmüşdü...

...Sərdabə nə gəzirdi. Yerlə-yeksan eləmişdilər onu.

...Zaur ürək ağrısı ilə torpağa qarışmış minillik yaşı olan qırmızımtıl daşlara baxır, gözünü çəkə bilmirdi...

...Təpəyə doğru qaçmağa başladı... Var gücü ilə qaçır, arxaya baxmırdı... Təpənin dikinə çıxıb nəfəsini dərdi. Son dəfə kəndlərinə baxdı. Başını çevirmək istəyəndə kəndə uzanan torpaq yolla çox sayda əli avtomatlı, başı dəbilqəli erməni əsgərlərinin gəldiyini gördü...

Zz

15-ci HİSSƏ

Ümidlər kor oldu, duyğular qısır,
Məni öldürmüşən, ay Tanrım, basdır.
Axirət dünyası mənə xilasdır,
Niyə belə oldu taleyim, niyə?

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Забудь года, в которых не везло,
Пусть в прошлое уйдут твои невзгоды.
Живи и смейся, всем чертям назло,
Нам жизнь дана – а не закон природы.*

(yənə də oradan)

Səhəri yenə birtəhər yola vermək olur. Ancaq gecə özü ilə ikiqat əzab, ikiqat zülm gətirir. Nənəsi tez-tez Nigarın böyür-başına keçir, ağrıyan yerini soruşur, kəkotulu, nanəli çay verirdi. Kəndin camaatı gəlib ona baş çəkir, nənəsi ilə söhbətləşir, qeybət qırırdılar. Bununla da, Nigarın başı qarışırdı. Ancaq gecə onunçün çox dözülməz olmuşdu. Dərdləri ilə təkbətək qalmaq onu dəhşətli dərəcədə vahimələndirirdi...

İndi axşam saat altı idi...

Bir azdan yenə gecə düşəcəkdi... İki qonşu qadın nənəsi ilə söhbət edir, gələndən xəstə yatdığı üçün onun dərdinin nə olduğu barədə gümanlar söyləyir, ya baxıcı, ya da feldşer çağırmağı məsləhət görürdülər. Nigar onları dinləyir, saysız-hesabsız suallara başını taqətsiz halda yelləməklə cavab verməyə çalışırdı...

Növbəti gecənin gəlişi artıq hiss olunurdu... Kim bilir, hələ qarşıda neçə-neçə belə gecələr gözləyirdi onu...

* * *

«07» gəlib evin on-on beş addımlığında dayandı. Anar bıçağı yaxasına dürtüb maşından düşdü. Ona evi tapmaqda bələdçilik edən uşağa min manat pul verib heç kimə heç nə deməməsini tapşırırdı və səntirləyə-səntirləyə evə yaxınlaşdı. Hündür olmayan taxta çəpəri adlayıb həyəte girdi. İşıq yanan pəncərədən içəri boylandı. Nigar yataqda uzanmışdı. Yanında üç qadın var idi. Yerdə oturub nə barədəsə söhbət edirdilər. Anar nifrətlə Nigara baxmağa başladı:

- Sən axı niyə belə etdin? Niyə özünü qoruya bilmədin? Mənim adımlı batırdın, məni beşqəpiklik elədin...

Ürəyi həyəcandan bərk-bərk döyünürdü... Hər bir səs gələndə diksinir, ətrafa boylanırdı. Arvadlar çıxıb getmək bilmirdilər. Bir saat keçdi, saat yarım keçdi, elə bil, bütöv bir əbədiyyət keçdi...

* * *

Nigar pəncərədən səmaya baxırdı. Ulduzlu bir gecə idi. Heç elə bil, payız gecəsi deyildi, yay gecəsi idi...

Evlərində olanda qardaşı Eminlə həmişə özlərinə ulduz axtarardılar... Ən parlaq, ən cəlbedici ulduzları özlərinə götürərdilər... Eh... Görəsən, indi evlərindən boylansaydı, eynən bu ulduzlarımı görürdü? Kaş heç bu bədbəxtlik gəlməzdi, ailəsi ilə birgə əvvəlki həyatını yaşayardı... Necə sevərdi həyatı, yaşamağın qədrini necə bilərdi onda.

Qadınlar durub getdilər, nənəsi də işığı keçirib qonşu otağa keçdi. Pəncərədən bir əlçim səma da görünür, Nigarın ürəyini çəkib-çəkib lap ənginliklərə aparırdı...

Yox, bu, yuxu deyil. Kimsə pəncərəni döyürdü. Nigar ağır-ağır yataqdan durub qeyri-ixtiyari pəncərəyə yaxınlaşdı, Anarı görcək yerində quruyub qaldı.

Anar: «Aç pəncərəni, sənə sözüm var», - dedi. Nigar əlləri titrəyə-titrəyə pəncərəni açdı. Ürəyində heç bir ümid cücərtisi yox idi. Gecənin bir aləmi, özü də oğru kimi gizlin gəlməkdə Anarın məqsədi nə idisə, çox pis şey idi...

Anar içəri keçib onun bir addımlığında dayandı və dedi:

- Daha sənəni yaşamağının mənası yoxdur. Mənə halallıq ver...

Nigar kəkələyə-kəkələyə: - An...ar, - kəlməsini bir neçə dəfə təkrarladı.

Anarın yaxasından çıxartdığı bıçağın tiyəsi qaranlıqda ani olaraq parıldadı...

Bütün bu müddətdə özünə ölüm arzulayan, həyata, yaşamağa bircə damcı istəyi olmayan Nigar birdən-birə içində tamamilə başqa hisslərin baş qaldırdığını hiss etdi. Bu ana kimi təqətsiz olan bədənində bir təpər, güc duydu... Və qəribədir ki, indi onda heç bir qorxu hissi yox idi... Əvəzində içində Anara hədsiz nifrət yığılmışdı.

Anar əlində bıçaq pıçılı ilə söylədi:

- Sən mənim adımlı batırdın. Hamımızın dilini gödək elədin. Sən ləkəlisən.

Nigar sinəsini Anarın qarşısına tutaraq ucadan dedi:

- Vur!

Anarın tərəddüd etdiyini görüb daha ucadan söylədi:

- Vur, sən axı kişisən!

Anar heç vaxt Nigarın səsini qaldırmasını, belə danışmasını görməmişdi. O, əlində bıçaq yerində quruyub qalmışdı.

Nigar isə hönkürə-hönkürə qışqırırdı:

- Vur da! Niyə vurmursan?! Kişisən axı sən!

Bura gələndə Anar Nigarın necə hərəkət edəcəyi barədə bir neçə variant təxmin etmişdi. Ən yaxşı halda, onsuz da psixi sarsıntıdan meyitə bənzəyən nişanlısı yalvarıb ondan imdad diləməli, göz yaşları axıtmalı idi... Ancaq Nigarın bu hala düşəcəyi onun heç ağılına gəlməmişdi.

Vəziyyət xeyli mürəkkəbləşmişdi. Anar çarpayuya çöküb pıçılı ilə: - Sakit dur... Camaatı oyatma, - dedi. Bıçağı hələ də əlində oynadırdı.

Nigarın gözləri hədəqəsindən çıxmışdı. O, bu dəfə lap qışqırdı:

- Yox! Sən axı kişisən! Boynuna al ki, sən kişisən.

Anar yenə də onu sakitləşdirməyə çalışdı:

- Ay qız, qışqırma!

Özünü qınamağa başladı. Bura niyə gəldi axı? Fikri Nigarı öldürmək idisə, sonunu niyə düşünmürdü? Cavan canını həbsxanadamı çürütməliydi?

Elə bu vaxt evin qapısı bərk-bərk döyülməyə başladı. Kimsə: - Anar! Anar! - qışqıraraq az qalırdı ki, qapını qırsın.

Anar cəld yerindən sıçradı. Bıçağı yenə yaxasına dürtdü:

- Bircə bu qalmışdı. Zaur bura hardan gəlib çıxdı?..

...Bir az keçmiş Zaur, arxasınca da qarı otağa girdilər. Zaur Anarın qarşısında dayanıb tənənfəs halda: - Deməli, adam öldürmək istəyirsən? - dedi, qəfildən ona sille vurdu.

Anar müvazinətini çətinliklə saxlaya bildi.

Qarı: - Ay bala, nə olub, ay Nigar, bu, nə işdi? - suallarını yağdırmağa başladı.

Zaur Anara qapını göstərdi:

- Rədd ol, çıx get evə. Sənnən başqa cür danışacam.

Anar başını aşağı salıb otaqdan çıxdı.

Zaur Nigara dedi:

- Qarını sakitləşdir, gedib yatsın, sənnən söhbətim var.

Nigar hələ də tir-tir əsirdi. Nənəsinə başa saldı ki, gənlər nişanlısı və qaynıdır. Sonra ondan su istədi, içdi. Haçandan-haçana qarı çıxıb otağına getdi. Nigarla Zaur ikilikdə qaldılar. Zaur Paşadan Anarın Nigarı öldürmək

istədiyini eşitməsini, dərhal zəng edib Emindən bacısının harada olduğunu öyrənməsini və cipi böyük sürətlə qovaraq bura gəlməsini ətraflı danışdı.

Qəfildən danışmasına ara verdi, sakitləşib diqqətlə onu dinləyən Nigara baxmağa başladı. Pəncərədən içəri düşən ay işığında Nigar o qədər gözəl və bakirə görünürdü ki...

Zaur barmağı ilə Nigarın gözünə düşmüş teli qaldıraraq dedi:

- Nigar, yığış, gedirik bizə...

Nigar təəccübündən donub qaldı, kəkələməyə başladı:

- Necə... necə?..

Zaur bir də təkrar etdi:

- Dedim ki, yığış... Bizə gedirik...

Nigar masanın üstündəki stəkanı götürüb dibində qalmış suyu içdi, başını yelləyib qırıq-qırıq sözlərlə dedi:

- Yox. Mən o insanla bir yerdə yaşamayacam.

Zaur baxışını yayındıraraq söylədi:

- Mən səni öz evimə aparıram.

Nigar Zauru başa düşməyərək yenə də başını yellədi:

- Yox. Sizin evə niyə getməliyəm ki... Elə bura yaxşıdır. Mən qəti deyirəm. O insanla bir yerdə yaşamayacam.

Zaur baxışını döşəmədən aralamadan dedi:

- Sən mənim evimin qadını olacaqsan.

Necə, necə?! Sanki, Nigarın bədənindən cərəyan keçdi. Yatsa, yuxusuna belə girməyəcək bir hadisə baş vermişdi. Zaur ona qadını olmağı təklif etmişdi...

Hansı səbəbdən?

Zaur sakitcə dayanıb döşəməyə baxırdı. Nigar isə düşüncələrin içində itib-batmışdı. Burada başqa bir variant

ola bilməzdi. Zaur ailənin böyüyü idi, görürdü ki, qardaşı haqsızlıq edir. Ancaq bir yandan, qardaşını da qınaya bilmirdi. Bu, axı ləkələnmişdi. Zaur qardaşını məcbur edə bilməzdi ki, ləkələnmiş qızı alsın. Bunun taleyinə biganə qala bilmədiyi üçün, bu yazığın məhz ona görə bəlaya düşdüyünə əmin olduğu üçün vicdan məhkəməsinin qarşısında duruş gətirə bilmirdi. Bu səbəbdən də indi belə bir təklif eləyir, günahını yumaq istəyirdi... Daha çox da buna yazığı gəlirdi...

Ağlamağa başladı. Göz yaşlarını boğa-boğa birtəhər söylədi:

- Mənə yazığınız gəlir... Ona görə belə edirsiniz...

Zaur baxışlarını döşəmədən ayıraraq Nigara baxdı. Nəse demək istədi. Ancaq demədi.

Nigarsa sakitcə ağlayırdı... Və düşünürdü ki, Allah niyə ona belə bir bəxt yazdı, onu belə bir sınağa çəkdi. İnsan çox vaxt öz səhvlərinin qurbanına çevrilir. Bununla razılaşmaq olar. Ancaq bəzən də insan başqalarının səhvlərinin altını çəkməli olur. Axı bu, ən böyük ədalətsizlikdir...

Hıçqıraraq dedi:

- Mənə yazığınız gəlməsin...

Zaur yenə də barmağı ilə Nigarın gözünə düşmüş teli qaldırdı. Və danışmağa başladı. Öz həyatından danışdı, qardaş-bacılarının yolunda çəkdiyi cəfaları dilə gətirdi, bu faciəli hadisənin baş verməsini Allah tərəfindən göndərilmiş bir cəza sandığını bildirdi. Sonra lap 1941-45 müharibəsindən söz açdı. Dedi ki, cəbhədən qara kağızı gələnlərin həyat yoldaşlarını onların qardaşları alardı, o

vaxt belə bir ənənə olub. Ona görə də indi onun öz qardaşının nişanlısını almasına heç kəs pis baxmaz. O ki qaldı «yazıqlıq məsələsinə», Zaur burada danışığına bir xeyli ara verib, nəhayət, söylədi:

- Sən çox gözəl qızsan. Eşitdiyimə görə, həm də qoçaqsan. Çox duyğulu qızsan... Böyük-küçük yeri bilənsən... Mənim yaşım, düzdür, çoxdur, səndən 14 yaş böyüyəm... Ancaq hər halda, ailə qursaq, yaxşı olar...

Sonra yenə də öz həyatından danışmağa başladı.

Nigar düşünürdü... Ata-anası, qardaşı barədə düşünürdü. Yazıqlar nə hala düşdülər. Dərd, sıxıntı... Yazıq Emin məktəbə getməyə, həyəətə çıxmağa utanır... Ətrafdakılar - qonum-qonşular, tanış-bilişlər baş verən hadisənin, bunun günahsız olmasının mahiyyətinə varmaqdan, qəddarcasına «namusu tapdalanmış qız» hökmünü çıxarırlar. Doğmaları isə bunun özündən də betər, bu hökmün qurbanına çevrilənlər...

Bəlkə də, elə vəziyyətdən ən yaxşı çıxış yolu budur? Heç olmasa, o yazıqlar sonrakı həyatlarını adam kimi yaşayalar... O ki qaldı bunun özünə, gələcək taleyinə... Olan artıq olmuşdu...

Nigar hıçqırırdı. Zaur isə onu ovundurmağa çalışırdı...

* * *

- Ay Allah, bircə Xəlilimə heç nə olmasın, qurban kəsib qapı-qapı paylayacam...

Pərinisə arvad Bakıya çox gec-gec gəlirdi. Gələndə onu oğlu Xəlil gətirərdi. O da qardaşığıldə bir neçə gün qonaq

olduqdan sonra: - Ay Xəlil, məni evə apar, - deyib iki ayağını bir başmağa dirəyərdi. Ancaq heç belə gəldiyi olmamışdı. Axşam böyük qardaşı zəng etmiş, Xəlilin qarasınca o ki var danışmış, sonra da söyləmişdi:

- Gəl, gör oğlun döyülüb nə hala düşüb. Onun başından böyük qələt eləməsi pis nəticə verəcək!

Pərinisə arvad bivaxt olmasına baxmayaraq dərhal taksi ilə Bakıya yollanmışdı...

Gecə saat 12-də artıq taksi Ayna Sultanovanın abidəsinin yanındakı doqquzmərtəbəli binalardan birinin həyətidə dayandı. Pərinisə arvad pulu verib bloka girdi. Heç vaxt qardaşigilə gələndə liftdən istifadə etməzdi, qorxardı. Ancaq indi gözünə heç nə görünmürdü. Fikri-zikri oğlunun yanında idi...

...Bu da oğlu. Yataqda gözüyumulu uzanmışdı. Sir-sifəti gömgöy idi. Qadın: - Vay, - deyib əllərini dizinə vurdu, özünü oğlunun üstünə atdı.

Xəlil şişmiş göz qapaqlarını azacıq aralayıb gülümsədi: «Ana», - dedi.

Anası dil deyib ağlayır, oğlunu bu hala salanları lənətləyirdi:

- Ay Allah, sən o Səlimə bala dağı dadızdır. Balamı bu hala onlar saldırdı...

Xəlil astaca dedi:

- Ay ana, heç nə olmayıb. Sakitləş.

- Necə yəni, heç nə olmayıb? Günündən xəbərin yoxdur?

Ev adamları Pərinisəni birtəhər sakitləşdirdilər. Qardaşı hər şeyi yerli-yataqlı danışmağa başladı:

- Axşamüstü idi. İdarədə oturmuşdum. Gördüm, tele-

fon zəng çaldı. Götürdüm. Dedilər, «vorzakon» Ağəlinin köməkçisi səninlə danışacaq. Ürək-göbəyimi yedim. Ağəli elə bir adamdır ki, ondan hələ heç kim xeyir tapmayıb. Fikirleşdim ki, yəqin, yenə də məni yükləyəcək. Keçən il onun dəstəsi bizə ilişmişdi. Üç qardaş bir əmək pul yığıb verdik onlara. Nə isə. Elə ağzımı açmışdım deyəm ki, ay qardaş, bəs bu qədər də olmaz, gördüm yox, söhbət başqa söhbətdir. Səlimin qızını qaçırdıblar axı, bilirsən...

Pərinisə yenə əllərini göyə tutub qarğış yağdırmağa başladı:

- Səni ağ günə tamarzı qalasan, ay Səlim. Sən ki məni bir körpəynən çöllərə saldın... Sən ki mənə gün vermədin... İndi də tifi kimi tora salmışsan... Sənin vayın mənim toyum olacaq, inşallah...

Qardaşı onun sakitləşməsinə gözləyib söhbətini davam etdirdi:

- Nə isə. Mənə dedilər ki, küçüyünüzün başı bədəninə ağırlıq eləyir. Özünü prokuror kimi aparır. Guya, araşdırıb, qızı oğurlayanı tapıb. Təmiz adama şər yaxmaq istəyir Xəlil. Buna görə dedilər ki, bu gün dərsini vermişik, anası namaz üstə olub ki, hələ sağdır. Onu Bakıda görməyək. Görsək, öldürəcəyik...

Pərinisə Xəlilin yaralarına barmaqları ilə toxunub, sanki, onların vəziyyətini müəyyənləşdirməyə çalışırdı. Ev sahibi isə danışmaqda idi:

- ... Bu, heç, nə elədiyini də bilmir. Gah Ağəlinin üstünə gedir, gah Zaurun... Əvvəl gedib Ağəlinin adamlarıyla razborkaya. Ağəlinin özünü görə bilməyib. Sonra Zaurun üstünə gedib. Sonra adamları Ağəliyə çatdırıblar

ki, Xəlil belə-belə qələt eləyir. O da fitva verib ki, nöyüt iyi verənə kimi döyün bunu...

Pərinisə yenə qıy çəkdi, qardaşının son sözlərini baş-gözünə vura-vura dinlədi:

- Səni çağırdım ki, gəlib hər şeyi öz gözünlə görəsən. Bunu bir müddət, gərək, kənddən buraxmayasan. Görək, sonrası necə olacaq...

... Bir qədər sonra Pərinisə azacıq toxtadı, oğlunun yanında, çarpayıda əyləşib aramla danışdı:

- Xəlil, mən axı sənə yalvardım ki, dilini farağat qoy. Səlimin qızını oğurlayıblar, cəhənnəmə oğurlasınlar. Buna sevinmək lazımdır. Bəs sən niyə belə iş tutursan? Axı o əclaf sən körpə olanda bizi atıb getdi. Saçımın birini ağ, birini qara hörüb səni böyütdüm. Sən axı gecə-gündüz mənim onlara qarşı eləməyimin şahidi olubsan. Mən buraya yaşamağa ona görə gəlmirəm ki, Səlimin yaxınlıqda olmasını hiss edib iyrenməyim. Sən özün, uşaqlar ataları ilə qürrələnəndə, balaca yumruğunu düyünləyib atana nifrət etdiyini deyərdin. Bəs indi niyə dəyişdin? Hardandır səndə o murdarlara qarşı sevgi? Deməli, onları anandan üstün tutursan?

Xəlil çətinliklə: - Yox, ana. Sən mənim birdənəmsən, - dedi.

Telefon zəng çaldı. Kimsə susdu, danışmadı. Ev sahibi narahat-narahat var-gəl elədi, sonra isə harasa zəng edib maşın sifariş verdi, bacısına yaxınlaşdı:

- Bu saat maşın gələcək. Xəlili apar evə. Burada onun qalması təhlükəlidir...

* * *

İki gün idi ki, Nigarı kəndə aparmışdılar. Bu iki günü hərəsi bir cür keçirmişdi. Səlim kişi tezdəndən çıxıb axşamacan ev dəllalları yığışan yerlərdə gəzib-dolaşır, evini münasib qiymətə satmaq istəyirdi. Həmişə birinin bədbəxtliyindən başqa biri öz xoşbəxtliyini qurmaq istəyir. İndi ona evi üçün elə bir qiymət təklif edirdilər ki, bu rəqəmi eşitcək Səlimin ürəyi ağrıyırdı. Axı şəxsən o, bu evi alarkən iki o qədər pul saymışdı...

Zümrüd arvad axşamacan bostanda eşələnir, beş-altı dəstə göyərti bağlayıb dükanın qabağında satır, sonra da bir az ayın-oyun alıb evə qayıdırdı...

Emin lal-dinməz dərsə gedib-gəlir, fotoalbomu qarşısına qoyub şəkillərə baxır, bacısı ilə keçirdiyi günləri göz yaşı ilə xatırlayırdı...

Axşam isə üçü də dinməz-söyləməz televizorun qarşısında əyləşib verilişlər qurtaranacan baxırdılar. Nə gələnləri var idi, nə gedənləri. Kəderin ağır daşını çiyinlərində birtəhər saxlayır, yalnız və yalnız xilas baş götürüb bu şəhərdən getməkdə görürdülər. Gedərlər, gözdən-könlükdən uzaq yerdə hər şeyi təzədən başlayarlar...

Səhər təzəcə açılmışdı. Saat doqquza işləmişdi... Televizorları açıq idi. Nəsə yığıncaq göstərirdilər. Bazburudlu kişilər, vəzifə sahibləri bir-bir çıxıb pis işlədikləri üçün prezidentin qarşısında üzrxahlıq eləyirdilər.

Emin dərsə getmişdi. Zümrüd əynini geyinib evdən çıxmağa hazırlaşan ərinə çay verirdi.

Qapıları döyüldü. Gözləyəsi bir adamları olmadığı üçün hər ikisi sual dolu baxışlarla bir-birinə baxdılar.

Birinci Zümrüd dilləndi:

- Olsa-olsa, Xəlil olacaq.

Durub qapıya tərəf getdi. Səlim də onun ardınca dəhlizə keçdi. Zümrüd adəti üzrə: «Kimdir?» - soruşub cavab gözləmədən qapını açdı.

Və Zauru görüb duruxub qaldı...

Zaur içəri girib: «Sabahınız xeyir», - dedi. Ayaqqabılarını soyunmadan otağa keçdi. Onun bu gözlənilməz gəlişi ev sakinlərini çaşdırmışdı... Səlim də, Zümrüd də Zaurun bu gəlişində nəşə bir pislik, qanıqaraçılıq olacağını təxmin etdilər. Dəhlizdə bir-birlərinin üzünə baxdılar... Olan olmuşdu, keçən keçmişdi. Üzüyü də qaytarmışdılar. Bədbəxt qızlarını da aparıb azdırmışdılar... Daha nə istəyirdilər bunlardan?

Zaurun ardınca otağa keçdilər. Zümrüd daha ürəkli çıxıb: - Xeyir ola, a bala, - soruşa bildi.

Hiss edilirdi ki, Zaur çox fikirlidir... Sakitcə durub onu süzən Zümrüdə, Səlimə baxdı. Sonra stul çəkib qonaq otağındakı divara söykədilmiş masanın arxasında oturdu, yorğun baxışlarla Zümrüdə baxdı:

- Mənə bir stəkan çay verə bilərsizmi? Özü də mürəbbəynən.

Zaurun çay istəməsi Zümrüdü bir qədər toxtatdı. Zaur pis bir şey üçün bu qapıya gəlsəydi, yəqin ki, çay istəməzdi. Yaxşı bir şey isə... Axı yaxşı nə ola bilərdi ki? Daha olan olmuşdu da...

Zümrüd heç nə deməyib mətbəxə keçdi.

Zaur saçları çallaşmış, gözü qırışın içində itib-batan Səlimə nəzər yetirdi. İlk dəfə gördüyü vaxtdakından fərqli olaraq kişi xeyli düşmüşdü.

Zaur soruşdu:

- Nə var, nə yox?

Səlim olduqca yavaşcadan dedi:

- Nigarı apardım, kəndə qoydum. Dedim, qoy söz-söhbət səngisin...

Zümrüd armudu stəkanda çay, bir də mürəbbəqabında albalı mürəbbəsi gətirdi, Zaur mürəbbədən qaba tökdü, bir qaşığı götürüb ağzına qoydu, çaydan qurtumladı.

Telefonu zəng çaldı. Götürdü.

- Eşidirəm. Hə, sizsiniz?... Belə ertə vaxtda... Oğünkü söhbətdən sonra nə dəyişməli idi ki?... Kim deyir onu, nə quldur dəstəsi?... Yox, mən danmıram, mənim uşaqlarım var, ancaq bu, quldur dəstəsi deyil. Mən o uşaqları düşmən əleyhinə yetişdirirəm. Bizim məqsədlərimiz tamam başqadır... Necə yəni, mən kiməm? Mən adi bir vətəndaşam, Vətənimi, xalqımı sevirəm, istəyirəm, bir fayda verim... Xeyr, təşkilatı mühafizə idarəsi kimi qeydiyyatdan keçirmək istəyirəm, ancaq keçirmirlər... Mən siznən razı deyiləm... Yox, elə deyil... İdarəyə gəlim? Hansı idarəyə?... Ora? Hmm. Yaxşı, gələrəm.

Zaur telefonu söndürüb masanın üstünə atdı. Çayı soyumuşdu. Bir qurtum alıb, başının üstündə farağət vəziyyətdə duraraq sakitcə onu seyr edən ev sakinlərinə baxdı. Stəkani Zümrüdə uzadıb bayaqkından da yorğun tərzdə: - Çayımı dəyişərsizmi? - söylədi.

Zümrüd mətbəxə adladı.

Səlim gərginliyi götürmək üçün başı ilə telefona işarə edərək söylədi:

- Nə istəyirlər ki?

Zaur başını yelləyib: - Heç, - dedi.

Gözü masanın küncünə qalaqlanmış toy dəvətnamələrinə sataşdı. Lap üstəkini götürüb açdı. Nigarla Anarın toyu üçün yazılmış dəvətnamə idi. Kövrəldi. İşə bir bax. Yazıqlar dəvətnamələri cırıb atmağa ürək eləməyiblər. Beləcə, göz dağı kimi saxlayıblar... Ömrünü-gününü sənə qarşı tuşlanan zərbələrdən yayınmağa həsr etmək də bir şey deyilmiş...

Təzə gətirilən çaydan qurtumladı, mürəbbədən bir qaşığı ağzına qoydu.

- Mən mürəbbə xoşlayanam. Mürəbbəsiz çay içmirəm. Yaman əntiqə mürəbbə bişirmisiz... - dedi.

Çayı içib qurtardı. Yalnız indi fərqi vardı ki, bu yazıqlar bayaqdan bəri ürək-göbəklərini yeyərək onun nə üçün gəldiyinin səbəbini öyrənmək istəyirlər.

Yerindən durub növbə ilə Zümrüdü və Səlimi süzdü, asta səslə söylədi:

- Nigar mənim evimdədir. Gəlmişəm, xeyir-duanızı alım.

Zz

16-cı HİSSƏ

«Ən böyük arzum budur ki, əsgərliyə tez gedim, atəşkəs ləğv olunsun, biz ermənilərə divan tutaraq onları geri oturmaq.

Bizim çoxlu mərd oğullarımız var. Ancaq mən istəyərdim ki, bütün hamı mərd olsun. Azərbaycanın adına layiq olsunlar.

Bütün günü domino oynayan, yaxud qadın alt paltarını satan kişilər gözümün düşmənidir.

Babam deyir ki, oğlan uşağına ata tərbiyə verməlidir. Bir də babam Vətənə ana deyilməsini xoşlamır. Deyir ki, Vətən məğrur, qürurlu, güclüdür, zərif, aciz, zəif deyil. Deməli, ona ana yox, ata demək lazımdır».

(Həmin inşa dəftərindən)

...Ayaqları sözünə baxmırdı. Onları sürüyə-sürüyə irəliləyirdi. Büdrəyib yıxılır, yenə durur, sən-tir-ləyə-səntir-ləyə gedirdi. Dayanmaq olmazdı. Ermənilər onu axtarırdılar. Kəndə gəlib çıxmaqları o demək idi ki, iki nəfərlərinin yox olmasından xəbər tutmuşdular...

Aclıq və susuzluğa isə hiss edirdi ki, daha tab gətirə bilmir.

Çiyindən asdığı çantasını tez-tez düzəldərək meşə boyunca irəliləyirdi. Yaxşı ki, şər qarışmaqda idi. Allaha valvarırdı qaranlıq tez düşsün, ermənilərin onu görmək ehtimalları azalsın. Gəldiyi istiqamətdə yox, bir qədər aralıdan, kəsə yolla qayıdırdı. İlk öncə, məhz bu yolla gəlməyi planlaşdırmışdı. Ancaq bizim əsgərlərin mövqeyinin orda yerləşməsi ona mane olmuşdu. İndi qayıdarkən öz mövqeyimizə doğru irəliləyirdi...

«Zaur, sən güclüsən, sən azərbaycanlısan, sən kişi-sən»...

Bu sözləri get-gedə daha çətinliklə söyləyirdi. Artıq ucadan deyə bilmir, sadəcə, pıçıldayırdı. Zədələnən dizi şişmişdi. Üz-gözü, başındakı şiş göynəyirdi. Gözləri qaralırdı. «Bir azca da döz, bir azca da...»

Yola çıxdı. Tamamilə taqətsiz idi. Meşənin içiyə daha gedə bilməyəcəyinə əmin idi. Yolla irəliləmək təhlükəli olsa da, başqa əlacı yox idi.

Hava qaralmışdı. Yolun tən ortasında oturub nəfəsini dərməyə başladı. Ay göyün üzündə, sanki, düz ortada dayanmışdı... Hər iki tərəfdə sıralanan ağacların yox, məhz ortadakı yolun üzərinə işıq saçırdı...

Çantasını çıxarıb başının altına qoyaraq arxası üstə torpaq yola uzandı, Aya baxmağa başladı. Ayın gözü, burnu, ağız elə aydın görünürdü ki. Sanki, Ay gülümsəyirdi...

Zaurun çöhrəsinə təbəssüm qondu. İlahi, Ay da gülümsəyərmiş... Bu qaranlıq, qorxunc meşədə, düşmənin təqibindən qaçıb canını qurtarmaq hayında ikən, təklildən, yorğunluqdan, aclıqdan və susuzluqdan taqəti kəsilhəkəsildə, birdən, gözlənilmədən bir canlı görmüşdü, özü də canlı ona baxıb gülümsəyirdi.

Pıçiltı ilə Aydan soruşdu:

- Necəsən?

Gözləri qaralırdı. Hiss etdi ki, Ayı dumanlı görür. Yenə Aya sual verdi:

- Ordan bizimkilər görünürmü? Onlara yerimi desənə...

Gözləri lap qaraldı. Gözlərini yumdu. Cırcırama cırıltısı meşəni başına götürmüşdü... Qarnından küt sancı başlamışdı. Üzüüstə çevrildi ki, ağrısı kəssin. Kəsmədi. Yerində qıvrılmağa başladı. Nə dəhşətli ağrı idi. Düşündü, yəqin, aclıqdandır... Durmağa halı yox idi. Dirsəklənib sürünə-sürünə yolun kənarına çatdı. Otlara əl ataraq onlardan bir çəngə qopartdı. Ağzına qoyub çeynəməyə başladı. Çənəsində hey də qalmamışdı...

Hal onu aparmaqda idi... Huşu gedirdi, gəlirdi, bir də gedirdi... Vaxtdan tam xəbərsiz idi.

Birdən cırcıramaların səsinin arasından insan səsləri eşitdi. Yox, xəyalına gəlmirdi, yuxuda da görmürdü. Sol tərəfdən insan səsləri gəlirdi. Sol tərəfinə işıq düşmüşdü. Yəqin, fənər işığı idi. Kimlərsə onu görmüşdülər. İndi də üstünə sarı gəlirdilər. Yəqin, ermənilər idi. Dirsəyi üs-

tündə dikəlmək istədi, yox, daha taqəti büsbütün kəsilmişdi... Ermənilər idisə, deməli, hər şey bitdi...

Gələnlər lap yaxınlaşdılar.

- Odur. Həmin uşaqdır!

- Hə, hə, odur!

Bu doğma sözləri eşidəndə içindən elə bir sevincqarışlıq qəhər keçdi ki, özünü saxlaya bilmədi. Hıçqıra-hıçqıra ağlamağa başladı.

Əsgərlər gəlib onun yanında dizləri üstə çökdülər, biri qucaqlayıb başını qaldırdı, o biri üz-gözünü silməyə başladı...

- Nə yaxşı oldu, səni sağ-salamat tapdıq...

- Adam da belə iş tutar? Bütün hərbi hissə ayaq üstədir...

Zaur qəfildən uca səslə hönkürdü. Gözündən yaş sel kimi axırdı. Bayaq ürəyi, sanki, daşlaşmışdı. Sanki, ürəyində nəhəng, lap dağ boyda bir daş gəzdirmişdi... Amma indi hönkürür, hönkürdükcə ürəyindəki daşdan azad olurdu...

Bircə kəlmə deyə bildi:

- Çantamı da götürün.

Sonra bayıldı...

* * *

Zəfərlə Cəfər Zaurun tapılmasını eşidən kimi gecəyənən taksiyə əyləşib yola düzəldilər...

Dörd saatdan sonra onlar artıq hərbi hissədə idilər.

Zaur çarpayıda uzanmışdı, dərin yuxuya getmişdi.

Başının üstündə bir əsgər keşik çəkirdi. Zəfərgili növbətçi içəri gətirdi. Onların gəldiyini gören keşikçi əsgər sevinclə dedi:

- Allaha şükür, sağ-salamat tapıldı. Heç bilirsiniz, haralara gedib çıxıbmış?

Zəfər kövrəldi, gözləri doldu. Əyilib Zaurun alından öpdü. Cəfər də belə etdi.

Əsgər danışmaqda idi:

- Bura gətirəndən yatır. Heç nə danışmayıb. Çantasında torpaq var, bir də gəlincik. Ondan bilmişik ki, gedib kəndə çıxıb bilib. Lap möcüzədir. Komandir deyir, bu uşağın parlaq gələcəyi var. Deyir, bundan əsl hərbi çıxar...

Əsgər danışdı...

Zəfər yavaşca Cəfərin qoluna toxundu. Cəfər ona tərəf çevriləndə qulağına pıçıldadı:

- Gəl Zaurun çantasını itirək. Onun kəndə gedib torpaq gətirdiyini bilsələr, bütün el-oba bizə rişxənd edəcək. Deyəcəklər, div boyda kişilər qorxularından dədələri üçün torpaq gətirməyə getmədi, ancaq balaca uşaq gedib gətirdi...

Cəfər xeyli düşünüb eynən onun kimi pıçılıyla dedi:

- Guya, bilməyəcəklər ki, Zaur kəndə gedib?

Zəfər dərhal cavab verdi:

- Torpaq sübutdur. Yoxdursa, Zaur ha desin, kəndə getmişəm, ha desin, torpağı gətirmişdim, inanan olmayacaq. Biz də deyərək ki, gecə vaxtı meşədə qorxub, havalıdır, nə danışdığını bilmir...

Cəfər düşünməyə başladı.

Əsgər hələ də danışdı:

- Heç bilirsiniz, nə gündədir? Dizi bu boydadır. Başındakı şişi görürsüz? Bütün bədəni göyərək, qançır-qançır... Uşaqlar deyir ki, biz onu tapanda ağzında ot var idi. Yazıq uşaq, görün bir, neçə gün ac-susuz qalıb...

Zəfər bir daha Cəfəri dümsüklədi:

- Nə deyirsən, itirək?

Cəfər çəpəki onun üzünə baxdı:

- Elə bizi itirmək lazımdır. Bu, bizə görk olar. Başa düşərlik ki, insan həmişə öz canını qorumaq hayında olmaz. Başa düşərlik ki, «məndən ötsün, qardaşıma dəysin» demək səhvdir... Bu uşaq bizə nümunə oldu. Səni bilmirəm, ancaq mən bu hadisədən sonra bəzi şeyləri başqa cür görməyə başladım...

* * *

...Hamının gözü yolda, qulağı səsdə idi. Dayıları Zauru da götürüb gəlirdilər. Hesabnan elə indilərdə çatmalı idilər... Hamı xəbərdar idi ki, Zaur iki ermənini öldürərək gedib kəndə çıxıb, kəndin torpağını gətirir...

Həyət adamla dolu idi. Bilqeyis nənə böyük fasilədən sonra samovar qoymuşdu. Qızları, nəvələri - hamısı başına toplaşmışdı. Qonşu qız-gəlinlər də həyətdə idi. Bu neçə ildə ilk dəfə idi ki, domino stolunun ətrafı boş idi. Cavanlar, qocalar, Zaurun tay-tuşları - hamısı ayaq üstündə Zaurgili, qırmızı «06»-ni gözləyirdilər. Zəfərgil avtomobilini taksi kimi işlədən qonşularının qırmızı «06»-sı ilə getmişdilər...

Yeniyetmə qızlar da nigarançılıqla Zauru gözləyirdilər. Zərifə sanırdı ki, ürəyinin döyüntüsünü rəfiqələri eşidəcək...

Tələt kişinin otağında heç kəs yox idi. Birinci dəfə idi ki, onu otaqda tək qoyub çıxmışdılar...

Kişi əlləri sinəsinə çarpazlaşmış halda hərəkətsiz uzanmışdı. Həkim sonuncu dəfə iki başqa həkimlə gəlmişdi. Onlar xeyli danışdıqdan sonra çiyinlərini çəkib getmişdilər. «Kişinin bütün orqanları cansızdır, təkəcə ürəyi vu-

rur. Sanki, heç nəfəsi də gəlmir. Hesabnan o, neçə gün öncə dünyasını dəyişməli idi. Möcüzədir, vallah. Doğrudan da, bəzi şeylərin qarşısında tibb acizdir», - söyləmişdi həkim. Ardınca da demişdi:

- Siz, bəlkə də, düşünürsünüz ki, mən savadsız həkiməm. Ancaq Bakıdan yox, lap Moskvadan, nə bilim, Türkiyədən, İsraildən böyük professorlar gətirsəniz belə, heç onlar da bu hadisəyə şərh verə bilməzlər. İnsan cismən ölüb, ancaq mənən ölə bilmir, sanki, nəyisə gözləyir...

Böyük qızı Pakizə falçıya getmişdi, falçı demişdi ki, kişini torpaq götürmək istəmir. Əzrayilla mələklər cəngə çıxıblar. Onlar deyir elə, bunlar deyir belə... Ardınca da lap ümidini itirmiş qadına söyləmişdi:

- Ancaq bu cəng tezliklə bitəcək.

...Əti büsbütün yoxa çıxmış, bir dəri, bir sümükdən ibarət Tələt kişinin, təbii ki, baş verənlərdən xəbəri yox idi. Bəlkə də, tünlүkdən yaxa qurtardığını hiss edirdi...

- Gəlirlər!!!

- Gəlirlər!!!

Yeniyetmələrin səsi həyətə əsl canlanma gətirdi. Bilqeyis nənə yerində qərar tutmayıb yola çıxdı.

Bu da qırmızı «06». Maşın irəliləyə bilmədi. Camaat onun yolunu kəsib qapıları açdı. Hərbi geyimdə olan Zauru çıxartdılar, onu qucaqlayıb öpmək üçün əməlli-başlı növbə yaranmışdı. Zəfər: «Yavaş, yaralıdır», «Uşağı incitməyin», - söyləyir, Zauru qorumağa çalışırdı.

Zaur hamının üzünə gülümsəyirdi. Çantasını sinəsinə sıxmışdı. Bu da nənəsi... Nənəsi ilə qucaqlaşanda kövrəldi.

- Nənən sənə qurban, mənim qəhrəman balam, - sözlərindən qürur duydu.

Gözləri Zərifəni axtardı... O da Zərifə... Zərifənin baxışlarında heç zaman görmədiyi bir rəğbət, heyranlıq ifadəsi duydu. Düşündü ki, Zərifə hələ öz sevimli gəlinciyini görəndə, Allah bilir, hansı hissləri keçirəcək...

Qohum-əqrəba, qonşular növbə ilə onu qucaqlayıb öpürdülər...

Zaurun düşmən əhatəsində olan kəndə gedib babası üçün bir ovuc torpaq gətirməsini eşidən qəzetçilər, televizionçular da bura gəlmişdilər. Bu qədər diqqət mərkəzində olması onun üçün qeyri-adi idi... Kameralar, diktofonlar ona tuşlanmışdı. Suallara cavab verməyə çətinlik çəkirdi, elə hey: «Nə deyim», - söyləyirdi.

Məskunlaşdıqları yerə hərbi geyimdə gəlmək, xüsusən effektiv alınmışdı. Bu qiyafədə o, doğrudan da, özünü qəhrəman sayırdı...

Kəşfiyyatçılar onu hərbi hissəyə aparanda geyim-keci mi elə vəziyyətdə imiş ki, hamısını tullamal olmuşdular. Yuxudan ayılıanda yeməxanaya aparıb doyunca yedirtmiş, sonra hamama salmışdılar, çimmişdi. Dəst əsgər palтары geyinmişdi. Ayağı şişdiyi üçün çəkmə geyə bilməmişdi, rezin çəklək geyinmişdi. Çəkməni də vermişdilər ki, özünə apar, ayağın sağalanda geyinərsən...

Fikri-zikri evdə, babasının yanında idi. Ancaq heç bir vəchlə evə tərəf irəliləyə bilmirdi. Xüsusən jurnalistlər ondan əl çəkmək istəmirdilər. Nəhayət, jurnalist qızın mikrofonuna bunları söylədi:

- Nə böyük iş olub ki?! Mən qəhrəman-zad deyiləm. Qarabağı alarıq, bax, onda qəhrəman olarıq.

Onun bu cavabı hamı üçün gözlənilməz oldu.

Nəhayət, babası yatan otağa daxil oldu. Öncə nənəsi, ardınca xalaları, dayıları, sonra jurnalistlər otağa girdilər. Ardıncı da böyük dəstə dəhlizdə dayanıb açıq qapıdan içəri boylanmaqda idi...

Zaur babasına yaxınlaşdı. Bu neçə gündə babası tanınmaz dərəcədə dəyişmişdi. Dağ boyda kişi, sanki, adi skelet idi, üstündən dəri keçirmişdilər. Babasının bu halını görüb az qaldı ki, hönkürüb ağlasın. Dişləri ilə dodaqlarını gəmirirdi...

Hamı nəfəs dərmədən bu mənzərəni izləyirdi...

Zaur çantanı açıb əlini içinə saldı, bir ovuc torpaq götürdü. Babası hələ bu hala düşməmişkən: «Kəndin bir ovuc torpağını gətirin, mənə zülm verməyin», - sözlərini söyləyəndə, hamı: «Kişi ölür, ancaq ölə bilmir», - deyir, ağsaqqalın bir ovuc torpağı gözüne töküb ölüm arzuladığını söyləyirdi. Ancaq onda Zaura elə gəlirdi ki, bir ovuc torpaq gəlsə, babası sağalacaq.

İndisə tam əmin oldu ki, deyilənlər düzgün imiş. Babası, doğrudan da, o dünyaya köçməlidir. Sadəcə, qoyub getdiyi, nigaran qaldığı doğma torpağının xiffətini eləyir... Torpağından halallıq istəyir...

Neçə gündür ki, bu həyat-bacadan əskik olmayan molla da adamları yarıb çarpayıya yaxınlaşdı. Tələt kişinin əlini arxası üstə çevirdi, onun barmaqlarını yığdı, Zaura: - Tök, ay bala, - söylədi.

Zaur bir ovuc torpağı babasının ovcuna tökdü.

Həmin an Zaur üzünə baxmağa qorxduğu babasının qımıldanacağına heç ümid etmirdi. Düşünürdü ki, bu halda olan insan, yəqin, hissiyyatını itirir. Xəbər tutamamaz ki,

nəvəsi onun sözü ilə həyatını risk altına qoyaraq kəndə gedib, torpaq gətirib...

Otaqdakıların da böyük əksəriyyəti Tələt kişinin torpağın gətirilməsindən xəbər tutacağına inanmırdı.

Bilqeyis arvad həyat yoldaşının başı üstünə keçib: - Ay Tələt, Zaur gedib kəndimizdən torpaq gətirib, - söylədi. Hərçənd, o da görürdü ki, axır üç gündə Tələt kişidə, ümumiyyətlə, heç bir həyat əlaməti qalmayıb...

Hər kəs bu mənzərəni göz qırpmadan seyr etməkdə idi. Zaur hönkürməkdən özünü güclə saxlayırdı. Molla hansısa bir surəni oxuyurdu...

...Birdən Tələt kişinin əli tərpendi. Bilqeyis:- Tərpendi! - deyib ardınca da: - Ay Allah, özün bilən məsləhətdir, - söylədi. Pıçıltılar, ah-uflar və mollanın səsi kəsildi. Kişinin barmaqları ehmalca sıxılmağa başladı...

Zaur gözləri böyümüş halda babasının barmaqlarını seyr edirdi... O da, otaqdakı digər adamlar da təəccüblə baş verənlərə diqqət kəsilmişdilər...

Teleoperator: - İmkan verin, imkan verin,- söyləyərək çarpayıya yaxınlaşdı.

Molla surəsinə oxumağa davam etdi. Yerbəyerdən: «Lap möcüzədir», - sözləri eşidilməkdə idi.

...Tələt kişinin dodaqları da tərpendi. Ancaq heç bir səs çıxmadı. Sonra o, mollanın köməkliyi ilə əlini yavaş-yavaş burnuna tərəf gətirdi. Torpağı qoxuladı...

Artıq çarpayı büsbütün dövrəyə alınmışdı. Otaq ağzına kimi adamla dolmuşdu...

...Tələt kişi torpağı qoxuladı, qoxuladı... Üzünə təbəssüm qondu. Dərhal da başı boynuna düşdü, əli yana açıldı.

Torpaq yerə səpələndi...

Zz

17-ci HİSSƏ

«Yollarına gül səpdiklərin yoluna daş düzəcəklər»
(*Qəbirdaşı üstündə yazı*)

«Покинь места, где зло тебя гнетет. И дом, куда удача не идет»

(*yenə də oradan*)

U - Yaxşıdır, uşaqlar, daha bir dövrə vurun. Otuzə yaxın idman paltarında olan gənc çiyinlərinde içinə mişardaşı qoyulmuş yol çantası stadionu dövrə vururdular. Yaşlı məşqçi ağzındakı fısqırığı səsləndirərək yaşıl meydançaboyu qaçanları baxışları ilə müşayiət edirdi.

Zaur la Paşa orta tribunanın birinci cərgəsində oturub onları seyr edirdilər.

Zaurun üzündə bir məmnunluq ifadəsi var idi:

- Halaldır. Elə bil, aslandırlar. Bunları burax, bütöv bir qoşunu məhv edərlər...

Paşa razılıqla başını tərpedirdi.

Zaur öndə qaçan gənci barmağı ilə göstərdi:

- Fərid dəhşət oğlandır. İstənilən yükü çəkir. Tirdə də hamıdan çox xal toplayır. Hər şeydə birincidir.

Paşa razılaşmadı:

- Qaydaları əzbərdən deyə bilmir. O gün özün ondan şikayətləndin...

Zaur üzünü Paşaya çevirdi:

- Qaydalar həyatda səhv etməmək üçündür. Düzdür, mən uşaqları məcbur edirəm ki, onları əzbərləsinlər, ancaq əzbərdən bilməsələr də, olar. Onsuz da qaydalar onların beyninə yazılır. Hər hansı bir çətin vəziyyətə düşərkən, ondan çıxmaq üçün lazım olan qayda mütləq gəlib yadlarına düşəcək.

Gənclər daha bir dövrə vurub tövşüyə-tövşüyə çiyinlərini yükədən azad etdilər. Məşqçi fit çalır, onları oturmağa, uzanmağa qoymurdu.

Zaur yerə uzanan gəncə barmağını tuşladı:

- Aslan yenə qətiyyətsizlik edir, deyəsən.

Paşa başını tərpedi:

- Hə, Aslanla işləmək çox çətindir. Gücünə söz ola bilməz. Qabağından yeyən deyil. Ancaq dikbaşdır. Sözə qulaq asmır.

Zaur uzaqdan-uzağa Aslanın çox çətinliklə nəfəs aldığı sezd:

- O, deyəsən, yenə siqaret çəkir.

Sonra Paşa səmtə baxdı:

- Elə sən də siqareti tərgitsən, yaxşıdır. Uşaqlara pis nümunə göstərsən.

Paşa gülümsədi:

- Yaxşı, qoy oturmuşuq. Uşaqlar niyə məndən nümunə götürsün ki? Mən daha qoca kişiyəm. Siqareti tərgitsəm, öskürəkdən ölərəm. O gün grip olanda bir gün çəkmədim. Az qalırdı göyə çıxam.

Zaur başını buladı:

- Özünü zəhərləmişən də.

Gənclər sıra ilə düzölmüşdülər. Hamısı boy-buxunlu, əzələli... Zaur fəxrlə onlara baxıb söylədi:

- Bircə təşkilatımızı mühafizə idarəsi kimi qeydiyyatdan keçirsəydilər, heç bir dərdim olmazdı.

Paşa soruşdu:

- Axı nə deyib keçirmirlər?

Zaur köks ötürdü:

- Deyirlər, kifayət qədər polis işçisi var. Özəl mühafizə idarələrinin sayı da bəs deyincədir. Sizlərə ehtiyac yoxdur. Mən deyirəm ki, elə deyil. Hələ mühafizəsi təşkil olunmamış xeyli obyekt var. Elə məktəbləri, bağçaları götürək. Müharibə aparən bir dövlətlik. Hər an təxribat, terror ola bilər...

Bir xeyli düşündü. Gec-tez arzusuna çatacağına bir əminlik hiss etdi. Sonra saatına baxdı:

- Günortadır. Acmışam. İstəyirəm, evə gedim.

Həmişə naharı bir yerdə - kafedə edirdilər, indi Zaurun evə getmək istəməsi Paşaya çatmadı.

- Xeyir ola?! - sualını verib Zaurdan cavab gözləməyə başladı.

Zaur: - Xeyirdir, - dedi. Cəld də əlavə etdi:

- Bu gün nahara ləzzətli yarpaq dolması yeyəcəm.

Səhər tezdən Nigar ona uzun bir siyahı yazıb vermiş, o da yaxşıca bazarlıq etmiş, soyuducunu doldurmuşdu. Nigar ona yarpaq dolması bişirəcəyini söyləmişdi. İndi Paşa ilə danışır, ancaq, sanki, burnuna dolmanın qoxusu gəlirdi.

Paşa soruşdu:

- Aygün bişirəcək?

Zaur gülümsədi:

- Yox, Nigar.

Paşa təəccübündən bərəlmiş gözləri ilə bir müddət Zauru süzüb, nəhayət, birtəhər: - Necə, necə? - dedi. Sonra da cəld soruşdu:

- Anar aldı o qızı?

Zaur əlini Paşanın çiyinə qoydu:

- Paşa, mən heç vaxt istəməyəm ki, kimsə mənə görə bədbəxt olsun. Sən mənə Anarın Nigarı öldürmək istəməsini söyləyən gün mən gedib Nigarı evimə gətirdim. Düzdür, Anar, bacılarım mənə qınadılar, bundan sonra eşidib-bilənlərin də hamısı qınayacaq. Amma mən bunu etməli idim. Başa düşürsən?

Paşa lap təəccübləndi. Sual vermək istədi, ancaq sualı alınmadı:

- Bəs... Sən... Onda... O qız... Axı...

Zaur əlini Paşanın çiyindən götürmədən dedi:

- Mən heç nəyə baxmadan bu addımı atdım. Kim nə düşünür, düşünsün. Yazıq, acız, arxasız bir qız mənim ucbatımdan bədbəxt olubsa, mən onu xilas etməyə borcluyam, başa düşürsən?

Paşa key-key ona baxmaqda idi.

Zaur yerindən durdu:

- Bəlkə, səni də aparım yarpaq dolması yeməyə?

Paşa: - Yox, yox... - deyib baxışlarını stadionun ortasında əyilib-qalxma hərəkəti eləyən gənclərə yönəltdi.

Zaur da gənclər səmtə baxdı. Bu gün onlar geniş proqramla məşq etmişdilər... Öncə əlbəyaxa döyüş, sonra qaçış, sonra isə yük daşımaqla qaçış... Düşündü ki, dəstə üzvləri bu gün planı maksimum yerinə yetiriblər.

Hələ də özünə gələ bilməyən Paşa ilə sağollaşib stadiondan çıxdı. Cipinə əyləşib evinə yollandı. Düşündü ki, necə də maraqlıdır, evində səni gözləyənin, çay-çörək hazırlayanın, paltar yuyub-ütüləyənin var. Yenə yadına lap uzaq xatirələrin içində qalmış İlhamə düşdü. Onda da Zaur, bax beləcə, evə tələsirdi.

...İlhamə ilk dəfə nə bişirmişdi, İlahi?

Nə qədər düşündüsə, xatırlaya bilmədi.

Qırmızı işıqda işıqforu keçdi. Sağa-sola baxdı ki, görsün, yol polisi varmı? Polisin yoxluğuna əmin olduqdan sonra sürəti artırıb yoluna davam etdi.

Maqnitolaya taxdığı kaseti dilləndirdi. Rok-opera idi. Arada mətnin qısa məzmunu rusca səsləndirilirdi:

- Al Kaponenin Çikaqoda öz qayda-qanunları var idi. Ancaq Siciliyanın Don Korleonesinin qayda-qanunları da-

ha sərt idi. Xaç atası tək ona pislik edənləri yox, həm də pislik etməyi ürəyindən keçirənləri cəzalandırırdı...

Pultla darvazanı qaldırıb cipi həyəətə saldı.

Anar «07»-sini yuyurdu. Zauru görcək dinməz-söyləməz evə keçdi.

Nigarı evinə gətirməsindən qardaş-bacıları çox narazı qalmışdılar. İndi Anarın həmişəki kimi onu görcək qabağına çıxmaq əvəzinə evə girməsi buna sübut idi...

Zaur ürəyində: «Eybi yox, zaman hər şeyi yerinə qoyacaq», - söyləyib pultu basdı ki, darvaza bağlansın.

İt açıq idi, maşının qapısı açılana və Zaur düşənə qədər səbirsizliklə hürdü. Zaur düşəndə zingildəyərək onun ayaqlarını yalamağa başladı. Zaur əlini itin başına çəkdi. Xalis alman ovçarkası idi. Dörd yaş yarımliq bu iti bir kinoloq tanışına hədiyyə etmişdi.

Əlini itin burnu bərabərində tutub sonra yuxarı qaldırdı. İt dal ayaqları üstündə qalxıb burnunu Zaurun əli ilə bərabərləşdirdi.

Zaur:

- Afərin, Ser, - dedi. Sonra əyilib yerdən taxta parçasını götürüb Anarın evi səmtə atdı. İt bir göz qırpımında qaçıb taxtanı ağızında gətirdi.

Zaur yenə də:

- Afərin, Ser, - söylədi.

Mətbəxin açıq pəncərəsindən Nigar göründü. Zaur Nigara gülümsədi və aşağıdan yuxarı soruşdu:

- Yarpaq dolması hazırdır?

Nigar: - Bəli, hazırdır, - söylədi.

Zaur yenə gülümsədi:

- Elə bil, dərsdəsən. Bəli, xeyr.

Bu vaxt telefonuna zəng gəldi. Açıb onu qulağına tutdu:

- Hə, Paşa, buyur.. Nə? Kimi? Rəşadi?... Kim vurub?... Bu dəqiqə gəlirəm.

Durub hövlnak maşına mindi. Təəccüblə ona baxan Nigara heç nə söyləməyib mühərriki işə saldı...

* * *

Qırmızı «06» məktəbin qarşısında dayandı. Dayısı Zəfər maşından düşüb birmərtəbəli məktəb binasına tərəf getməyə başladı.

Zaur: - Dayı, məni də gözlə, - deyib axsaya-axsaya dayısına çatdı.

- Xalanın sinfi hansıdır?

Zaur dayısının sualının qarşılığında soldan 4-cü pəncərəni göstərdi:

- Odur.

Pəncərə açıq idi.

Zəfər dedi: - Yaxşı oldu ki, pəncərə açıqdır. Elə buradan çağırırıq, bir də içəri getmərik.

İçəridən Dilarə müəllimin səsi gəlirdi:

- Milli Qəhrəmanlarımızın adlarını siyahı üzrə təkrarən söyləyirik. Hamı bir ağızdan, başladıq.

Uşaqlar Milli Qəhrəmanların adlarını çəkməyə başladılar:

- Əlif Hacıyev, Əlyar Əliyev, Oqtay Güləliyev, Şövqiyar Abdullayev, Qorxmaz Eyvazov...

Zəfər pəncərənin qarşısında dayanıb uca səslə bacısını səslədi:

- Dilarə, Dilarə!

Dilarə pəncərəyə yaxınlaşdı, aşağı baxanda Zəfərlə Zauru gördü. Dərhal Zaurdan soruşdu:

- Xala qurban, yenə ağrıyır?

Zaur başını tərپətdi.

Dilarə onun idman kostyumunun üstündən dizinə bağlanmış yun şala işarə etdi:

- Nənən də lap müsibətdir e. Şalvarın üstündən də şal bağlayarlar?!

Zəfər soruşdu:

- Bacı, nə məsləhətdir, neyniyək? Ara həkimi qalmaq, sınıqçı qalmaq. Bəlkə, travmatologiyaya aparaq?

Dilarə azacıq fikirləşib dedi:

- Aparın Bakıya, Respublikanskiyə. Elə «20 Yanvar»ın yaxınlığındadır. Qoy rentgen eləsinlər. Əsl səhiyyə sistemini qoyub yapışmış sınıqçıdan, ara həkimindən...

Zəfər: - Oldu, onda gedirik Respublikanskiyə, - söylədi.

Dilarə üzünü Zaura tutdu: - Xala qurban, möhkəm ol, keçib gedəcək.

Açıq pəncərədən uşaqların səsi gəlirdi:

- Çingiz Mustafayev, Alı Mustafayev, Yavər Şahbazov, Vasili Əliyev, Təbriz Xəlilbəyli...

Sumqayıt-Bakı magistral yoluna çıxana qədər Milli Qəhrəmanların adları Zaurun beynində dolaşdı.

Magistral yola çıxınca «06» sürəti artırdı. Sürətlə getmələri Zaura ləzzət elədi. Bir-bir maşınları keçir, Bakıya doğru irəliləyirdilər...

- Bura haradır?

Zaur soruşdu.

- Ceyranbatandır.

Dayısı cavab verdi.

- Bəs bura?

- Xırdalandır.

Qırmızı «06» Bakıya yaxınlaşdı. Zaur arxada əyləşmişdi. Dayısı Zəfər isə qabaqda, sürücü ilə söhbət edirdi. Onlar havadan, təqaüddən, humanitar yardımdan, lotodan danışırdılar. Zaur isə ötüb-keçdikləri bahalı avtomobillərə baxır, avtobusların içindəki sənişinləri seyr edir, müxtəlif tikililərə, evlərə göz qoyurdu. Hər şey maraqlı idi. Və bu maraq «06» şəhərin içinə girdikdə ikiqat artdı. İndi Zaur baxılası şeylərin hamısına göz qoya bilmir, gah sağa, gah sola, gah arxaya boylansa da, çox şeyi gözəndən qaçırdı...

Maşın darvazadan keçib iri bir binanın həyətinə daxil oldu. Zaurun: - Çatdıq? - sualına dayısı: - Hə, çatdıq, - cavabını verdi.

Sürücü maşını saxlamaq üçün yer tapa bilməyib dilxor olmuşdu. Şüşəni aşağı salıb qoluna qırmızı bağlamış şəxs acıqlandı:

- Bu, nədir e!? Bir yer yoxdu, maşını saxlayaq.

Qolu qırmızılı şəxs cəld qabağa düşüb binanın o biri başınadək maşını müşayiət etdi və oradakı boş yeri onlara göstərdi. Sürücü maşını saxlayıb yerini rahatladı, Zəfərlə Zaur düşdülər. Qolusarıqlı kişi onlara yaxınlaşdı, Zəfərdən soruşdu:

- Uşağınızı gətirmisiz?

Zəfər: - Hə, - dedi.

- Nəyidir?

- Dizi şişib, gözə bilmir.

- Allah şəfa versin! Burda yaxşı həkimlər çoxdur. Sən onu Vahid həkimə göstər.

- Hansı tərəfə gedək?

- Bax, ora. O qapıdan girib ikinci mərtəbəyə qalxın.

- Sağ ol, elli.

Qolusarıqlı kişi göstərən istiqamətdə gedib qapıdan içəri girdilər. Dayısı Zaurun qolundan tutmuşdu, o da axsaya-axsaya, yavaş-yavaş irəliləyirdi. Bütün gecəni ağrının şiddətindən yata bilməmiş, zarımuşdı. Nənəsi səhəri onun başının üstündə açmışdı. Buz qoymuşdu, təpitmə qoyub sarımuşdı, ağrıkəsici dərman vermişdi. Ancaq heç nə kömək olmamışdı. Səhər dayısı öncə sınıqçıya, sonra digər ara həkiminə aparmışdı. Yalnız uşağın ağrıdan göyə çıxdığını gördükdən sonra isə bacısının təkidi ilə buraya gətirmişdi...

Soraqlaşılıb həkimin kabinetini tapdılar. Növbədə xeyli adam var idi. Zəfər Zauru darta-darta düz qapının ağzına çəkdi, qapını açıb içəri baxdı. Növbədə birinci dayanan kişi əlini Zəfərin qabağına tutub dedi:

- Ay yoldaş, hara girirsən?! Görmürsən, hamı növbəyə dayanıb?!

Zəfər: - Sənə nə var, - söyləyib onun əlini yana itələdi və qapının tən qabağında - elə mövqedə dayandı ki, içəridəki xəstə çıxan kimi otağa keçə bilsinlər.

Kişi yenə də əlini onun qabağından keçirib qapının çərçivəsini tutdu:

- Necə yəni, sənə nə var?! Keç, növbəyə dur!

Zəfər tərs-tərs kişiylə baxdı:

- A kişi, yeri işinə-gücünə. Mən sənə dəyib-dolaşmıram ki? Nə istəyirsən məndən?

Kişi səsinin tonunu qaldırdı:

- Necə nə istəyirsən?! Sənin gözün heç kimin gözündən qara deyil. Keç növbəyə!

Növbədəki yaşlı qadın da ona dəstək verdi:

- A bala, düz deyir də. Keç, növbəyə dayan.

Zəfər Zaurun dizinə işarə edib qadına dedi:

- Görmürsüz uşağın dizini? Ayaq üstə dura bilmir.

Sırada birinci olan kişi cavab verməyə hazırlaşan qadına macal verməyərək cəld dedi:

- Bura heç kəs kefindən gəlmir. Hamı xəstədir. Keç, növbə gözlə.

Zəfər kişi ilə göz-gözə dayandı:

- Bu uşaq cəbhə bölgəsindən gəlib. Dizini ermənilər o günə qoyublar. Ancaq siz...

Kişi istehza ilə dedi:

- Ayıbdır, ə, sənə. Əl atdığıın bəhanəyə bir bax. Uşaq cəbhə bölgəsindən gəlib. Yox bir, uşaq kosmosdan gəlib.

Zəfər Zauru silkələdi:

- Danış da bunlara. Danış bu utanmazlara, kəndə getməyini, erməniləri öldürməyini...

Zaur dayısının qolundan yapışıb onu kənara çəkməyə cəhd edərək dedi:

- Dayı, gəl oturaq, növbəmizi gözləyək.

Növbədəkilərdən biri söz atdı:

- Uşaq böyükdən ağıllıdır.

Zəfər növbədəkiləri acılayaraq Zauru divarın qarşısında qoyulmuş oturacaqlara tərəf yollandı:

- Ayıb olsun sizə. Yaralı uşağı qoymadınız içəri keçsin.

Əyləşdilər. Ayaq üstündə çox durduğundan Zaurun dizini gizlədəyirdi. Düşündü ki, bircə ayağı tez sağalsın, yenə dərəcə gedər, həyəət çıxar. Axı indi o, bir başqa həyat yaşayır. İndi o, qəhrəmandır. İndi hamının diqqəti ondadır. Hətta mikrorayondakı şəhər uşaqları da ona həsəd aparır... Bircə ayağı tez sağalsaydı...

Ağrını unutmaq üçün Zərifəyə gəlinciyi uzatması səhnəsini xatırladı. O gülümsəyir, məmnunluqla qıza baxır, qız da gözləri dörd olmuş halda gəlinciyi seyr edir...

Qarşılarındakı üzərinə «Baş həkim» sözləri yazılmış qapı açılıb-bağlanır, adamlar içəri girib-çıxırdılar.

İçəridən hündürboylu, gözündə qara eynək olan kişi çıxdı, yanında da iki nəfər.

Zəfər cəld Zauru dümsüklədi:

- Ona bax, Mafiya Zaurdur...

Zaur cəld gözünü «Mafiya Zaur» deyilən şəxsə zillədi. Deməli, hamının dil-boğaza qoymadan haqqında danışdığı Zaur bu imiş... Qorxubilməz, mərd, beş nəfərin birdən cavabını verən Zaur, demək, bu imiş...

* * *

...Dəstə üzvü Rəşadı bıçaqla vurmuşdular. Günün gü-nortaçağı, təlimdən evə qayıdarkən. Kim vurmuşdu, niyə vurmuşdu, bilinmirdi. Rəşad dəstənin ən fəal üzvlərindən idi. Onun bıçaqlanması Zaura çox pis təsir etmişdi. Həkimlərin rəyinə görə, yara çox da dərin deyildi. Dərhal xəstəxanaya çatdırıldığından elə bir qanaxma da olmamışdı... Bununla belə, dəstədən kiminsə vurulması (çox yəqin ki, onu məhz dəstə üzvü olması üçün vurmuşdular) Zauru olduqca mütəəssir edirdi. Bu, nə mesaj idi belə? Kimlər bu işi törətmişdilər? Və ona nə demək istəyirdilər?

Palatadan çıxıb baş həkimin yanına girmiş, elə oradaca hadisəni eşidib gələn polis əməkdaşı ilə söhbətləşmişdi.

...Baş həkimin otağından çıxanda, sanki, nə isə maqnit kimi onu özünə çəkməyə başladı, ayaq saxladı. Üzbüüz oturacaqda idman kostyumunda yeniyetmə oğlan oturmuşdu. Şalvarının üstündən dizini yun şalla sarı-mışdılar...

Zaur eynəyini çıxartdı, qeyri-ixtiyari oğlana tərəf gəlməyə başladı...

Oğlan da duruxub qaldı, döyüke-döyüke Zaura baxdı...

Öncə, Zaura elə gəldi ki, bu oğlanı haçansa, hardasa görüb. Sonra ona elə gəldi ki, yox, bu oğlan elə həmişə onun yan-yörəsində olub, ən yaxın, ən doğma adamıdır...

Gəlib oğlanın başının üstündə dayandı. Yanındakı iki müşayiətçisi də, oğlanın yanında əyləşmiş kişi də mat-məttəl qalmışdılar...

Lənət şeytana. Kimdir axı bu oğlan?

Zaur özünü büsbütün itirmişdi.

Nəhayət, çətinliklə soruşdu:

- Sənin atan var?

Təəccübündən gözləri dörd olmuş oğlan başının işarəsi ilə «yox» dedi.

Dərhal Zaurun ikinci sualı gəldi:

- Ananın adı nədir?

Oğlan: - Rəisədir, - söylədi.

Zaurun üzündəki ifadə dəyişdi. O, içini çəkdi. Bir xeyli də oğlana baxdı, sonra eynəyini gözünə taxıb iti addımlarla oranı tərk etdi.

* * *

...«Mafiya Zaur» gedəndən xeyli sonra Zəfər özünə gəlib Zaura dedi:

- O, deyəsən, səni kiminləsə səhv salmışdı.

Zaur: - Hə, - deyib dayısının sözünü təsdiqlədi. Sonra da düşündü ki, indi gedib tay-tuşlarına ha danışsın ki, Mafiya Zaur gəlib mənimlə kəlmə kəsib, heç kəs inanan deyil.

Zz

18-ci HİSSƏ

*Dostlar da qalmadı, atıb getdilər,
O gözəl günlərim bir-bir itdilər.
Məni əbədilik bədbəxt etdilər,
Niyə belə oldu taleyim, niyə?*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Мамочка родная, умоляю,
Не могу я видеть твоих слез.
Ты прости меня, за то, что снова
Я тебе свою печаль принес.*

(yənə də oradan)

16 Oktyabr, 1998-ci il.

Bol günəşli payız səhəri idi. Nigar yenə də gözünü açanda günəş şüaları onun gözünə düşdü. Zaur bu ikimərtəbəli mülkü elə tikdirmişdi ki, otaqları elə bölmüşdü ki, onun zövqünə heyran olmaq mümkün deyildi. Yataq otağının iri pəncərələri gündoğana boylanırdı... Və bura köçdüyü bu 18 gündə hər səhər günəşin şüaları Nigarı göz qaqlarını qıdıqlayaraq oyadırdı...

Həmişəki kimi Zaur yenə də otağında yox idi. Nigar pəncərədən aşağı boylandı. Cip də yox idi. Zaur əksər günlər ertədən evdən çıxır, bir də gecə qayıdıb gəlirdi...

Qız vaxtlarında Nigar ailə həyatını tamam başqa cür təsvür edirdi: işıqlaşarkən ayılır, ev-əşiyi rahatlayır, yemək hazırlayır, gəlib həyat yoldaşının yanağından öpür, onu oyadır... Birlikdə yeyirlər, öpüşüb ayrılırlar, əri işə gedir, o, ev işləri ilə məşğul olur, televizora baxır. Sonra əri qayıdıb gəlir, bir-birlərini qucaqlayırlar. İstirahət günlərində isə qol-qola girib qonaq gedirlər... Ya da dükan-bazara çıxırlar... Hərdən kinoya, teatra, konsertə gedirlər... Sonra uşaqları olur... Gözəl-göyçək uşaqlar o qədər çox olurlar ki, onları hürkütməsən, saya bilmirsən...

Əslində isə, hər şey tam başqa cür idi. Zaurla gün ərzində cəmi iki-üç kəlmə söz kəsirdi: «Yemək hazırlayım?», «Çay gətirim?», «Ayağınızı isti suya qoyursuz?» və s.

Nigar kənddən bura gəldiyi o sentyabr gecəsində, ümumiyyətlə, heç nə dərk edə bilməmişdi. Zaur onu, doğrudanmı, alır? Alırsa, nəyə görə? Bəs Anar? Bundan sonra o, Anarla bir həyətdə necə yaşayacaq?... Bəs ata-anası bu-

na necə baxacaq? Bəs camaat buna nə deyəcək? Axı Zaur-la necə yaşayacaq? Həmişə qorxub-çəkiniyi bu zəhmli adamla ər-arvad münasibətində necə olacaq? Anarı tamamilə ürəyindən çıxara biləcəkmi?

Yeganə təsəllisi o olmuşdu ki, nə yaxşı, təkidlərinə baxmayaraq, o vaxt Anara onu öpməyə icazə verməmişdi... Anar onu öpsəydi, qucaqlasaydı, Nigar heç vaxt Zaurun qadını olmağa razılaşmazdı...

O sentyabr gecəsində Nigar elə bilirdi ki, Zaurun onu alması xəbəri bomba kimi partlayacaq. Ancaq heç bir partlayış olmadı. Gəlib sakitcə bu evin xanımı oldu. Ertəsi gün ata-anası gəldilər. Anası ona gözaydınlığı verdi və gözlənilmədən söylədi ki, Anar kimi düdüməyə arvad olmaqdan sa, elə Zaur kimi kişiyyə arvad olmaq yaxşıdır. Atası da sevindi. Heç kimin gözləmədiyini bu seçim ilə Zaur təkçə onları təəccübləndirməmişdi, həm də sevindirmişdi...

Bütün bu günlərdə o, anasından təkçə bir şeyi gizlətməmişdi. Zaur-la ər-arvad münasibətlərində olmadıqlarını söyləyə bilməmişdi. Düzdür, Zaur bunu əsaslandırmışdı, söyləmişdi ki, həbsxanada ikən beton döşəmədə yatmaq onun səhhətində problemlər yaradıb. İndiyədək müalicə almırmış. Evlənməyi planlaşdırmadığı üçün. Qəfildən ailə həyatı qurduğundan, indi müalicəyə başlayıb. Çox güman ki, yaxın günlərdə tamamilə sağalacaq... Zaur təkidlə ondan xahiş etmişdi ki, bu sirri heç kəsə açmasın.

İlk öncə Zaura inanmamışdı. Düşünmüşdü ki, Zaurun bu hərəkəti bir daha isbatlayır ki, onun, sadəcə, buna yazığı gəlir. Başqa heç bir hissi yoxdur... Ancaq sonra özünü məcbur etmişdi Zaurun söylədiklərinə inanmağa. Belə

daha rahat idi. Onsuz da Zaur ona ikinci həyat vermişdi. Onu, valideynlərini töhmətdən qurtarmışdı. Başqa nə eləməliydi ki...

O ki qaldı münasibətlərinə, bu, sırf ikisinin sirri idi, başqa heç kəs bilməyəcəkdi bunu.

...Nigar durub əl-üzünü yudu, güzgüdə sifətinə baxdı. Xeyli qəşəngləşmişdi. Sıxıntı və qüssə iç dünyasını tərk etdikdən sonra yaşamaq xeyli asanlaşmış, qiymətə minmişdi. O ümitsiz vaxtları hara, indiki vaxtı hara?

Hamam otağına yığılmış pal-paltarları paltaryuyan maşına atdı. Zaurun paltarları idi... Dünən dostları ilə ova getmişdi. Bir elə paltarları palçığa bulaşdırıb gəlmişdi...

Sonra eyvana çıxıb gecədən yuduğu döşəkağlarını ipdən asmağa başladı.

Üzbəüz binanın eyvanında baldızı Aygünü gördü. İki gündən bir gəlib qardaşlarının evinə əl gəzdirdirdi. Nigar gələndən sonra isə onun işi yalnız Anarın evini təmizləmək idi.

Ancaq indi o, yır-yığış etməyə gəlməmişdi. Bu gün Anarın toyu olacaqdı. Saat 5-də, «Şahanə»də...

Aygün eyvandan-eyvana Nigar-la salamlaşdı. O, Zaurgilin bacılarından mehriban olanı idi. Nigar-la Anar nişanlı olanda Aygün Nigarın başına fırlanır, onun üçün heç nəyi əsirgəmirdi. Ancaq indi o, tamam dəyişmişdi. Zaurun Nigarı almasını Aygünlə Aygül hələ də ürəklərində bağışlamırdılar. Di gəl ki, Zaurdan çəkindikləri üçün bunu elə də açıb-ağartmırdılar...

Aygün soruşdu:

- Toya hazırlayırsan?

Nigar başını tərptədi. Aygün yenə soruşdu:

- Zaur hanı?

Nigar: - Harasa çıxıb, - söylədi.

Anarın eyvanında başqa qadınlar da göründülər. Nigar otağa qayıtdı. Paltarların hamısını asıb qurtarmamışdı, düşündü, bir azdan asar.

Televizoru açdı... Ucqar dağ kəndində yeni məktəb binası tikilib istifadəyə verilmişdi. Kostyumlu, qalstuklu bir kişi çıxış edirdi, hamı əl çalırdı. Məktəblilərin isə hamısının çöhrəsində sevinc var idi... Öz məktəbləri yadına düşdü. İlahi, nə olaydı, təzədən qayıdıb məktəbli olaydı. Qayğısız, problemsiz... Ümumiyyətlə, dünyada uşaqlıqdan gözəl nə ola bilərdi.

Yaşa dolduqca uşaqlıq və gəncliyin gözlərimiz önünə gətirdiyi al-əlvan rənglər bozarmağa və tündləşməyə başlayır. Deyəsən, qaranlığa az qalıb...

Ürəyi darıxdı. Bax, bu anda niyəsə Zaura bərk ehtiyac duydu. 18 gündə duymadığı qədər ehtiyac duydu. Durub onun otağına keçdi. Atası ilə anasının böyüdülmüş şəkilləri... Bilirdi ki, Zaurun atası tanınmış alim olub, hansısa ölkəyə beynəlxalq simpoziuma uçarkən anası onu tək buraxmayıb, kişinin təzyiği var imiş, həm də şəkər imiş. Tək buraxmayıb ki, birdən kişinin qürbətdə halı pisləşər, qulluq eləyəni, hayına çatanı olmaz... Yazığı əcəl apararmış. Təyyarə qəzaya uğrayıb. İndi bədbəxtlərin heç qəbirləri də yoxdur.

Gümüşü çərçivəli şəkllə diqqətlə baxdı. Hər ikisi yaraşqlı idilər. Necə də yaraşırdılar bir-birlərinə. Övladları da yaraşqlıdılar. Zaur da, qızlar da.

Anardan intiqam alırmış kimi onun yaraşqlı olduğunu etiraf etmədi...

Sonra yazı masasında musiqi mərkəzinin yanına qoyulmuş audiokasetləri götürüb baxmağa başladı. Masanın üstündə toz gördü. Zaur pəncərəni açıq qoyub yatmağı xoşlayırdı. Yəqin, bu gecə də pəncərəni açıq qoyub, içəri toz dolub...

Gedib hamam otağından nəm əski gətirdi, masanın üstünü sildi.

Videomaqnitofonun böyrünə «Ən yaxşı kinoqanqsterlər» seriyasından videokasetlər düzülüşdü. Götürüb onlara bir-bir göz gəzdirdi. Zaur bu filmlərə dönə-dönə baxırdı, bir-iki dəfə Nigarla təəssüratlarını da bölüşmüşdü. Filmlərin bəzilərinə Nigar da baxmışdı.

«Xaç atası». Marlon Brandonun canlandığı Vito Korleone obrazını Zaur çox bəyəniirdi. Əsas düşməni zaman olan, digər düşmənlərini asanca yox edən, kasıbların xilaskarı imicinə yiyələnmiş Korleonenin belə bir sitatını əzbərləmişdi: «Niyə polisə getdin? Niyə dərhal mənim yanıma gəlmədin?»

«Toxunulmazlar». Məşhur Robert de Nironun yaratdığı Al Kapone obrazı çox bitkin idi. Yorulmaz polis Eliot Nesslə mübarizə apararı Al Kapone söyləyirdi: «Xoş sözlə deyil, xoş sözlə və pulemyotla çox şeyə nail olmaq olar».

«Nyu-Yorkun kralı». Frenk Uayt xəstəxanalar tikdirir, xeyriyyə işlərinə dollar bağlamaları xərcləyir, bununla belə, başlar kəsir, qanlar tökür, «Mən layiq olmayanları heç vaxt öldürmədim», - söyləyir.

«Donni Brasko». Al Paçino solaxay Bencamin obrazını uğurla canlandırır. Olduqca yaxşı adam olan Bencaminin

məhz belə yaxşı olması onun mafiya boslarından birinə çevrilməsi prosesini əngəlləyir, nəticədə o, düşmən gülləsinə tuş gəlir...

Qanunları pozmaqla pozulmuş qanunlardan əziyyət çəkənlərə kömək etmək. Bu, nə dərəcədə məqsədəuyğundur? Nigar ani olaraq fikrə getdi, sonra qalaqlanmış audiokasetləri gözdən keçirdi. Hamısı instrumental musiqi idi. Pol Maria, Ennio MARRIKONE, Ceyms Last... Bütün günü evdə də, maşında da belə musiqilərə qulaq asır. Restorana-zada gedəndə də həmişə skripka musiqisini sifariş verir, o cavan oğlan var e, skripka çalan, hə, Ceyhun, onu dinləyir... Nigar düşündü ki, qərribə zövqü var Zaurun. Instrumental musiqi, dəniz, fəlsəfi kitablar... Heç vaxt da zövqünü dəyişmir. Çay istəyir, mürəbbə olmadı, dilinə də vurmur... Çox ağırdır, ağayanadır...

Yox, doğrudan da, yamanca darıxdı Zaur üçün...

* * *

«Reno» markalı taksi gəlib beşmərtəbəli binanın ««Aslan» mühafizə xidməti idarəsi» sözləri yazılmış küçə qapısının qarşısında dayandı. Gözünə qara eynək taxmış Xəlil taksidən düşüb qapıdan içəri keçdi...

Ağəlinin adamları tərəfindən vəhşicəsinə döyüldükdən bəri birinci dəfə idi ki, Bakıya gəlirdi. Anası Pərinisəni birtəhər aldadıb (guya, həkim yanına gedirdi) çıxıb gəlmişdi. Doğrusu, anası onu kəndə aparanda Xəlilin heç ağlına da gəlmirdi ki, belə tezliklə Bakıya qayıdacaq... İki həftə öncə dostu Alik zəng etmiş, ona Zaur ilə Nigarın evlənməsi xəbərini vermişdi. Bu ağlasığmaz nikah xəbəri

Xəlili tezliklə ayağa durmağa, təhlükəli olsa belə, Bakıya qayıtmağa vadar etmişdi.

Mühafizə xidməti idarəsində Xəlil çox yubanmadı, sənədləri tərtib edib özünə iki nəfər mühafizəçinin ayrılmasına nail oldu.

Elə oradaca Alikə zəng etdi:

- Mən gəlmişəm. Kirayəyə iki «BMW» və mobil telefon götür. Burda olduğumu heç kim bilməsin. Onlara bir toy tutacam ki, özləri də mənə: “Afərin”, - deyəcəklər.

* * *

Anarın yanında əyləşmiş gəlin ağappaq kəpənəyə bənzəyirdi...

Anar onun qulağına nəşə pıçıldayır, zaldakı adamları göstərirdi. Görünür, toydakıları gəlinə tanımaq istəyirdi...

Məclis çox maraqlı keçirdi. Kişi müğənni ilə qadın müğənni bir-birinə aman vermədən oxuyur, tamada şux zarafatlarla hamını qəşş edincəyə qədər güldürür, oynayanlar isə bir tappatarap salırdı ki, elə bilirdin, iri çilçiraqlar bu saatdaca yerə töküləcək...

Nigar ata-anası ilə yanaşı oturmuşdu. Qardaşı Emin nəyə görə toya gəlmək istəməmişdi.

Zaur toy yiyəsi olduğu üçün ayaq üstündəydi. Gələnləri qarşılayır, gedənləri yola salırdı...

Zümrüd arvad ağzını Nigarın qulağına tutub soruşdu:
- Yola gedirsiniz?

Anasının bu sevimli sualına Nigar başı ilə «hə» cavabı verdi.

Zümrüd sözünə davam etdi:

- Zaur yaxşı oğlandır...
- Əlbəttə.

Nigar son günlərdə başına gələn dəhşətlərdən sonra bu məclisdə sevinmək, deyib-gülmək istəyirdi. Əvvəlcədən qət etmişdi ki, yoruluncaya qədər rəqs edəcək. Ancaq indi özünü şən göstərsə də, içində bir qüssə hiss edirdi...

Anar gəlinə yenə nəse pıçıldayır. Onlar o qədər xoşbəxt görünürlər ki...

Allah, Nigar necə xəyallarına gətirmişdi bu günü: Gəlinlik paltarında o, Anarın yanında əyləşib. «Vağzalı» çalınır, onlar ömrün yollarını qoşa addımlamaq üçün toy yerindən çıxırlar...

Qəribədir. Tamamilə başqa, yad bir adam gəlib sənə məxsus bir dünyanı dağıdır, sənə qismət olacaq xoşbəxtliyi götürüb aparır... «Götür, apar xoşbəxtliyimi, kəpənək qızcığaz. Xoşbəxt ol, Anar. Allah sizi qoşa qarıtсын...»

İçindən gələn qəhər Nigarı boğmaq istəyirdi. Ətraf deyib-gülən, şənlənən adamlarla dolu idi. Ancaq heç kəs, heç kəs onu başa düşmək iqtidarında deyildi...

İndi Nigar burdan baş götürüb getmək və sakit bir yerdə ürəyini boşaldana qədər ağlamaq istəyirdi.

- Canıyanmış, gör, nə qəşəngdir...

Zümrüd gəlini göstərdi. Nigar çətinliklə: - Hə, - dedi. Səlim isə bayaqdan bəri, bəlkə də, onuncu dəfə idi ki, qədhini doldurub:

- Ay qızım, bunu da sənən kürekənimin sağlığına içirəm. Oğullu-uşaqılı olasız, - deyərək başına çəkdi...

... Nigarın içinə dolan qəhər yalnız toydan xeyli keçəndən, evlərinə qayıdandan sonra boşalmağa macal tapdı.

Gecə saat ikiyə işləyirdi. Eyvanda oturub qaranlıq gecəyə tamaşa edirdi. Zaur hələ gəlməmişdi. Şadlıq evində yubanırdı...

Anarın evinin yataq otağında iki pəncərədən gur işıq görünürdü. Bir də musiqi səsləri gəlirdi. Bir neçə mahnı bir-biri ilə əvəz olundu. Və birdən onların sevdikləri mahnı səsləndi:

*Belalım, yaban çiçeyim,
Belalım, aşkım-gerçeyim,
Belalım, ah sevdiciyim,
Belalım, ah yaralım...*

Yadına Anarın «07»-ni həyətdə saxlayaraq bu mahnını məhz onunçün oxutmağı düşdü... Görəsən, nəyə görə mahnılar da vəfasızlıq edir? Bu gün sənə, sabah bir başqasına məxsus olur...

Sonra Anarın pəncərəsində işıq söndü. Buna zifaf gecəsi deyirlər. Ömrün ən yaşantılı gecəsi... Nigarın məhrum olduğu bir gecə...

...Heç olmasa, bu evlər üzbəüz olmayaydı...

Bax, bu an, yalnız bu an bayaqdan içinə didən qüssə, kədər hönkürtüyə çevrildi. Başını eyvanın taxta mühəccərinə söykəyib ağlayır, canına dolan payız sazağına baxmayaraq, otağa keçmək istəmirdi.

Doğrudan da, ilk sevgini unutmaq mümkün olmurmuş...

* * *

Zaur Paşa ilə, toyda «əl-ayaq» eləyən digər uşaqlarla sağollaşdı.

Sabah oktyabrın 17-si idi, Ağəli ilə görüşməliydi.

İstədi, Paşaya desin, birlikdə getsinlər. Lap beş-altı dəstə üzvü də götürsünlər.

Paşa ayaq saxladı: - Nəsə sözlü adama oxşayırsan, nə olub? - soruşdu.

Zaur: - Heç, - söyləyib tələsərək şadlıq evinin pilləkənlərini düşdü, cipinə əyləşib yola düzəldi.

İşıqfora çatanda yüz faiz əmin oldu ki, onu izləyirlər. Neçə gün idi, izləndiyini hiss edirdi. Sanki, telefon danışqlarını da dinləyirdilər.

Dəstəsinin bir neçə xırda bölümü var idi. Son iki gündə bu bölümlərdən yeddi nəfəri tutmuşdular... Nə işə xoşagəlməz bir şey gözlənilirdi, sanki...

Avtomobilinin sürətini artırdı, ardınca düşən avtomobil də sürəti artırdı.

Telefonu zəng çaldı, «Alo, alo» - söylədi. Ancaq cavab gəlmədi.

Qəfildən əyləci basıb avtomobilini saxladı. Arxadakı avtomobil də belə etdi.

Zaur var gücü ilə qaza basıb tükürpədicə səsle avtomobili yerindən tərpətdi, şəhərin gecə küçələri ilə ağlasığmaz sürət yığıb gah hərəkətin əksi istiqamətində getdi, gah səki daşlarının üstünə qalxıb digər küçəyə keçdi. Haçandan-haçana dalınca düşən avtomobilin itdiyini görüb dərindən nəfəs aldı, evinə gəldi.

Gecədən xeyli keçmişdi. Yolunu gözləyən Nigarın başını sığalladı: «Toy necə keçdi, bəyəndin?» - soruşdu. Nigar gülümsəyərək başını tərpətdi. Qonaq otağına keçdi, televizorun qarşısında divana əyləşdi. Kanaldəyişənlə bir müddət kanalları dəyişdi.

Başının üstündə durmuş Nigara: - Niyə gedib yatmırsan? - sualını verdi.

Baxışlarını televizordan yayındıraraq susmaqda olan Nigara zillədi.

- Bir sərini pivə gətir, içim, - dedi.

Nigarın gətirdiyi «Budweiser» pivəsini başına çəkdi, dodaqlarını pivə şüşəsindən ayırandan sonra bir müddət gözlərini şüşədən çəkmədi.

- Anarın da qarşısında borcumu verdim, - söylədi. Ardınca da əlavə etdi:

- Hamının qarşısında borcumu verdim. Qaldı Xabarovsk. Nəhayət, Nigar dilləndi:

- Nə Xabarovsk?

Zaur gülümsədi: - Heç, - dedi.

Saatın taqqıltısı qeyri-ixtiyari Nigarın baxışlarını əqrəblərə çəkdi. Üçə iyirmi dəqiqə qalırdı.

Zaur televizorun səsini alıb musiqi mərkəzini açdı. Gecənin səssizliyində ilahi bir musiqi səslənməyə başladı. Nigar musiqi mərkəzinin displeyində yazılmış sözləri dərhal oxudu: «Shopen. Classique». Özünü saxlaya bilmədi: - Nə gözəl musiqidir, - söylədi.

Zaur gülümsəyərək əlini yanındakı boş yerə qoydu.

- Gəl, yanımda əyləş.

Nigar gəlib sakitcə əyləşdi.

Zaur yenə barmaqları ilə onun gözüne tükülən saçını yığdı: - Sən çox yaxşı qızsan, - söylədi.

Pivənin yerdə qalanını da içdi. Nigarın gözlərinin içinə baxa-baxa danışmağa başladı:

- Doğrudan da, həyat bir tamaşadır. Kimlərsə orada baş rolları ifa edirlər. Kimlərsə seyrçi mövqedə onlara ta-

maşa edirlər. Əfsus ki, mənə də, sadəcə, seyrçi etmək istəyirlər. Halbuki həmişə mənə elə gəlib ki, baş rollardan birinin ifaçısı olmalıyam.

Zaur bir qədər susub sözlərinə davam etdi:

- İrəli getmək, pula, var-dövlətə, ən əsas da arzulara çatmaq üçün mütləq çirkəbə batmalı, azadlığını köləliyə dəyişməlisən. Belə etməsən, qazandığın ancaq bükülü dörd barmağın arasına girmiş baş barmaq olacaq...

Köks ötürdü:

- Bilirsən, hiss edirəm ki, mənə ocaq qalamağı tapşırıblar, ancaq kibrit verməyi unudublar. O kibriti özüm axtarıb tapmaq istəyirəm, buna da mane olurlar... Bax, bu musiqidə dəhşətli dərəcədə kədər var. Dünyanın gəldigədərliyi, talenin amansızlığı, əbədi çəkilən dərd yükü...

Musiqi səslənməkdə idi. Elə ki, sona çatdı, Zaur yenidən onu əvvələ yığdı.

- Bilirsən, mən niyə instrumental musiqini dinləyirəm? Çünki burada səni qəlibə salan sözlər yoxdur, yalnız musiqi var. Sən onu necə dərk edirsənsə, qavrayırsansa, o qədər də o, sənə yaxınlaşır. Bugünkü ovqatını, keçmiş xatirələrini musiqiyə ötürüb onu özünə doğmalaşdırırsan. Mahnılarda isə sənənin heç bir improvizəyə ehtiyac qalmır. Axı onların sözləri var. Bu sözlər nə barədədirsə, sən onları dəyişə bilmədiyin üçün musiqini məhz bu sözlərin çərçivəsində qavramağa məhkumsan. Fikrim sənə çatdı mı?

Nigar başını tərpətdi, dərhal da bayaqdan söyləmək istədiyi sözləri söylədi:

- Bəlkə, mənəmlə bölüşəsiniz? Görürəm, deyəsən, probleminiz var.

Zaur gülümsədi, uşaq başı sığallayırmış kimi onun başını sığalladı:

- Gələcəyi olmadığı üçün qocalar xoşbəxtliyi keçmişində axtarırlar. Keçmiş olmadığı üçün cavanlar xoşbəxtliyi gələcək günlərdə axtarırlar. Ən pis vəziyyətdə olanlar isə bu iki zümrəyə aid olmadıqları üçün xoşbəxtliklərini məhz bugününə axtarmağa məhkum olanlardır. Çünki dünən və sabah uzaq, bugünsə yaxındır.

Nigar yenə dilləndi:

- Elə gözəl danışırırsız ki. Sanki, kitab cümlələridir. Bir-birindən mənalı.

Zaur məmnunluq duydu:

- Hərdən ürəyim beləcə sözlərlə dolu olur. Həmişə belə olanda bir qocaman professor var, vaxtı ilə atamla birgə işləyib, onunla görüşürəm. Amma indi çox gecdir. Ona görə də bunları sənə söyləyirəm. Deməli, danışdıqlarımı bəyənirsən?

Nigar əlbəəl cavab verdi:

- Çox bəyənirəm.

Zaur köks ötürdü, musiqini yenidən əvvələ yığdı:

- Uşaqkən atamın kitablarını, yarımçıq işlərini oxuyarkən bütün varlığım ilə hiss edirdim ki, atamın davamçısı olacam, onun həyata keçməyən arzularını reallaşdıracam. Ancaq böyüdükcə həyat mənə başqa bir imtahana çəkdi. Öncə ailəmin qisasını alması oldum. Sonra dost-tanışın... Sonra da bütün haqqı pozulanların...

Saat 4-ə 10 dəqiqə işləyirdi. Zaur divandan durdu, mətbəxə keçdi. Soyuducunu açıb bir dənə də pivə çıxartdı. Qapağını açıb onu da başına çəkdi. Nigar da onun ardınca mətbəxə keçmişdi.

Zaur gülümsədi:

- Sən söz vermişən ki, bu gecə yatmayacaqsan?

Nigar çiyinlərini çəkdi:

- Yox. Sizinlə səhərəcən oturacam.

Zaur onu özünə tərəf çəkib sıxdı, bu 18 gündə ilk dəfə olaraq öpdü. Özü də alnından.

- Sən o qədər yaxşı qızsan ki. İstəyirəm, hamı xoşbəxt olsun. Eləcə də sən...

Zaurun bu nəvazişindən Nigar xeyli təsirləndi, hiss etdi ki, qıpqırmızı qızarıb.

Onun bu halını Zaur da sezdi, sakitcə söylədi:

- Sabah axşam səni teatra aparacam. Opera və Balet Teatrına. «Leyli və Məcnun»a.

Azacıq susub əlavə etdi:

- Biz çox böyük millətlik. Bu cür operamız var...

Nigar hiss etdi ki, içində təlatümlər baş qaldırır. İlahi, necə də tanımayıbmış Zauru. Başqalarının «Mafiya Zaur» adlandırdıqları bu insan necə də saf qəlbə, böyük mənəviyyata malik imiş... Hələ onun söylədiyi cümlələr... Elə bil, fəlsəfədən mühazirə deyirdi...

Ürəyi atlandı ki, səhər tez gələydi. Ömrünün ən yaddaqalan günlərindən biri olacaqdı sabahkı gün...

Zz

19-cu HİSSƏ

«Zaur, mən sənə bir söz demək istəyirəm. İndiyə qədər sənin məni istəməyinə pis baxırdım. Axı bizim nə yaşımız var ki. Biz indi dərs oxumalı, əla qiymətlər almalı, ali məktəbə girmək barədə düşünməliyik.

Ancaq qəhrəmanlığından sonra sən gözümdə o qədər ucalmışan ki. Mənim sevimli gəlinciyimi gətirməyini isə, inan, heç vaxt unutmayacam. İndi səni yetkin bir şəxs sayıram. Və etiraf edirəm ki, mən də səni sevirəm. Bütün varlığım sevirəm.

Sənin Zərifən»

Yarıtikili məktəb binasının həyətinə beş-altı nəfər üzütüklü kişi mağar qurmaqda idi. Bu gün Tələt kişinin cüməaxşamısı idi. Əvvəlki cüməaxşamlarında olduğu kimi, bu gün də, yəqin, adam çox gələcəkdi. Bu, eldə-elatda adətdir. Xeyir-şərdə mütləq iştirak etmək, sanki, yazılmamış ən vacib qanundur. İşgaldan əvvəl hansısa bir kənddə rəhmətə gedən olurdusa, bütün kəndlər, rayon mərkəzi ora axışırdı. Düzdür, indi vəziyyət xeyli çətinləşmişdi...

Rayon camaatı ölkəboyu səpələnmişdi. Bununla belə, rəhmətə gedən olanda yaxın ətrafdakılar bir nəfər kimi onun yerinə gəlir, mərhum qarşısında öz son borclarını verməyə çalışırdılar. Tanıdın, tanımadın, bunun heç bir fərqi yoxdur. Bir eldən, elatdan olmaq hər şeyi həll edirdi.

Tələt kişinin oğulları Cəfərlə Əjdər mağar quranların arasında idilər...

Cəfər başına yağış damcısının düşdüyünü hiss edib səmaya baxdı. Göyün üzü tutqun idi.

- Yağış başlayır, bir az əldən iti olun, - söylədi.

Bir nəfər ha əlləşirdisə, əsas şaquli dirək borunun içinə nazik üfiqi borunu keçirə bilmirdi. Əlini yaraladı, «Uf», - deyib kənara çəkildi.

Həyətin iki ağsaqqalı blokun ağzında durub onlara baxırdı. Biri dedi:

- İndiki gənclər heç nəyə yaramırlar e, vallah. Ay gədə, görmürsən, o borunun ucu əyridir? Zorla niyə dürtürsən ki?! Götür çəkilə başından vur, ehmalla, sonra dürtərsən də.

O biri də onun sözüne qüvvət verdi:

- Eh, day demə. İndikilər dəhşətdir, dəhşət...

Havalar soyumuşdu. Domino stolu da, qadınların əyləşdikləri odun-oturacaq da, yeniyetmələrin toplaşdıqları yerlər də bomboş idi. İndi kişi xeylaqları üçün söhbətləşməyə ən yaxşı yer blok idi... Qadınlar isə hərdən günəşli, küləksiz hava əllərinə düşəndə bundan yetərincə faydalanırdı, qeybətlərini edirdilər...

Xırda yük avtomobili ilə Zəfər gəldi. Avtomobilin yük yerindən iri samovarı, qab-qacağı düşürtdülər. Zəfər qardaşlarının üstlərinə acıqlandı:

- Saat doqquzdur, hələ çadırı qurub əmələ gətirməmişiniz. Sizə iş tapşıranda adam peşman olur.

Əjdər: - Qururuq da, - söylədi.

Zəfər çəmkirdi:

- Nə qururuq?! Heç olmasa, mətbəxi qurtarın, arvadlar biş-düşlərini eləsinlər. Bir azdan camaat gələcək, bizim heç nəyimiz hazır deyil.

Blokun ağzındakı ağsaqqallardan biri, ürəyindən tikan çıxırmış kimi, Zəfərə dəstək verdi:

- A bala, elə mən də onu deyirəm. Əllərindən bir iş gəlmir. Bayaقدan elə bunlarınkı çevir tatı, vur tatıdır. Mərdanın gədəsi...

Bu vaxt o biri ağsaqqal barmağını ağzına tutub ona susmaq işarəsi verdi. Səhər xəbərlərinin səsi gəlirdi:

- Ermənistan Silahlı Qüvvələri cəbhənin Füzuli rayonunun Alxanlı kəndi istiqamətində Azərbaycan ordusunun üzübüz mövqelərini atəşə tutub. Ölənlər və yaralananlar var...

...Bilqeyis arvad Zauru oyadırdı:

- Dur, mənim qəhrəman balam. Babanın cüməaxşamısıdır. Həyətdə mağar qurulur, iş çoxdur. Get, bir az dayılarına kömək elə, sonra da məktəbə gedəcəksən...

Zaur yataqda bir xeyli eşələndi. Bir yuxu görmüşdü, onun təsirindən çıxma bilmirdi. Görmüşdü ki, idman avtomobilləri yarış gedir. Bir avtomobili də o sürür. O qədər canlı yuxu idi ki, sürəti, təkərlərin səsini hiss edirdi... Onun avtomobili birinci idi, finişə çox az qalmış kəskin döngədə avtomobili döndərə bilmədi, avtomobil yolun kənarındakı betona çırpılıb aşdı...

Gecənin bir aləmində qan-tərin içində yuxudan ayılmışdı... Yalnız səhərə yaxın təzədən mürgüləyə bilmişdi...

Əzgin-əzgin yataqdan durdu. Pəncərədən həyəət boylandı. Mağarın dəmirləri tam qurulmuşdu, indi brezentləri keçirirdilər. İri samovar da tüstülənirdi. Hava çox tutqun idi. Tək-tək yağış damcıları düşürdü... Bədəninədən üşütmə keçdi. Heç həyəətə çıxmaq istəmirdi...

...Zəfər bu dəfə qırmızı «06» ilə gəldi. Avtomobilin yük yerini açıb oradan iki qoyun cəmdəyini çıxartdılar. Artıq həyəətə xeyli adam toplaşmışdı. Zəfər bacısını harayladı:

- Pakizə, xörəklə kimlər məşğul olacaqsın, gəlib başlasınlar, əti doğratdırıram.

Cəmdəkləri mətbəxə apardılar. Zəfər gələnlərlə görüşdü, hal-əhval tutdu, sonra dedi:

- Xəbəriniz var, Mafiya Zauru tutacaqlar!

Yərbəyerdən: «Ola bilməz», «Kim deyir?», «Niyə?» - kəlmələri səsləndi.

- Küçələrdə o yekə reklamlar qoyulub e, «Teksun», «Final», «Dirol», onun adamları həmin reklamları çıxarıb

yerinə, ay nə bilim, «Qarabağ işğal altındadır», «Sən vətən üçün nə eləmişən?» kimi sözlər qoyublar. Bundan soruşasan, görək, sən hamıdan ağıllısan?

Blokun ağzındakı ağsaqqallardan biri dedi:

- Bandit də olsa, kişi adamdır, lap yaxşı eləyib. Bir azdan unudacaqsız ey, el-obanızı...

... Bilqeyis arvad mətbəxdəki qadınları tələsdirdi:

- Ay qızlar, tez olun, camaatımız yavaş-yavaş yığılır.

Qızı İradə soruşdu:

- Ana, qəbirüstünə nə vaxt gediləcək?

Bilqeyis başını buladı:

- Zəfər bilər. Yəqin, on birdə, on ikidə gedilər.

Sonra mətbəxdən çıxdı. Zaur gözüne dəymədi. Evə girdi. Gördü ki, Zaur təzədən yerinə uzanıb. Ona yaxınlaşdı:

- Nənə qurban, naxoşlamamısan ki?

Zaur qalxıb yerinin içində oturdu. Və qəfil sual verdi:

- Nənə, mənim atam kimdir?

Bilqeyis arvad indiyədək bu sualı Zaurdan çox eşitmişdi. Həmişə də «ölüb atan» deməklə, bir növ, onu başından eləmişdi. Uşaq atasının adını soruşanda isə yalandan «Məhəmməd» söyləmişdi. Ancaq qəhrəmanlıq göstərəndən - gedib kəndlərindən torpaq gətirəndən sonra Zaur ilk dəfə idi ki, bu sualı ona verirdi. Və Bilqeyis arvad nəyə görə bu dəfə nəvəsini aldada bilməyəcəyini hiss etdi. «Ölüb atan» sözləri bu dəfə səslənmək istəmirdi, sanki.

Zaurun yanında əyləşdi. Onun başını qucaqladı. Ağlamsındı:

- Sənin atan pis adam olub. Ona görə baban da, mən də istəməmişik ki, sən onu axtarıb-tapasın. O ölməyib, sağdır. Allah bilir, haralardadır.

Zaur yerindən dik atıldı:

- Sağdır?

Bilqeyis arvad başını tərpətdi:

- Yəqin, sağ olar da. Ancaq indi haradadır, nəçidir, bunları bilmirik. Heç marağında da olmamışıq.

- Bəs o, anamla mənə niyə atıb?

- Çox pis adam olub, ona görə.

Zaur nənəsinin çiyinlərindən tutdu:

- Nənə, xahiş eləyirəm, hər şeyi necə olubsa, mənə danış.

Bilqeyis arvad gözündən damcılayan yaşları yaylığı ilə silə-silə aramla danışmağa başladı:

- Anan Rəisə qızların ən erköyünü idi. Uşaq vaxtı xalaların o yana, dayılarının üstündə qoçuluq eləyirdi. Baban deyirdi ki, ay Bilqeyis, sən, gərək, bunu qız yox, oğlan doğaydın. Vallah bu, rəis olardı, milis rəisi. O vaxt milis var idi, axı polis indi çıxıb. Sənin ananın sənəddə adı İlhamə idi...

Zaur təcüblə soruşdu:

- İlhamə?

- Hə, İlhamə. Baban o qədər «Rəisə» dedi ki, hamı ananı «Rəisə» çağırırdı. Rəhmətlik həm də yaxşı oxuyan idi. Həmişə beş alırdı... Getdi Bakıya, instituta girdi. Nə yaşı var idi hələ, deyirdik, oxuyub qurtarar, iş-güc yiyəsi olar. Vallah, hələ də bilmirəm, yazıq qızımın bəxti niyə belə oldu. Bir də gördük, zəng eləyib ki, mənə bir oğlan istəyir, əl çəkmir. Dedim, ay qızım, get institutunu oxu, istəmək-zad nədir. Ancaq oğlan ondan əl çəkmədi, bizə ismarış göndərdi ki, qız mənimdir, vəssalam. Mən yenə ananın danışdım, dedim, bu, nə məsələdir. Dedim, qar-

daşların dəliqanlıdır, atan bilsə, dünyanı alt-üst çevirər, bəlkə, o oğlan səni qorxudur? Dedi, ay ana, xeyir-duanı zı verin biz evlənək. Dedim, ay qızım, belə şeymi olar? Yiyəsizlikdir bəyəm? Adət var, ənənə var. Elçi gəlinməlidir, nişan olmalıdır, toy olmalıdır. Dedi, oğlanın ata-anası yoxdur, hər şey toysuz-filansız həll ediləcək...

Bilqeyis arvad durub masanın üstündəki qrafindən stəkana su süzüb içdi, pəncərədən həyəətə boylana-boylana sözünə davam etdi:

- Nə isə. Elə bil, biz də tilsimlənmişdik. Özbaşına evləndilər. Qızı institutdan çıxartdı. Heç bir gediş-gəlişimiz də olmadı. Bədbəxt Rəisə deyirdi ki, ay ana, döz, işlərini qaydasına qoysun, gələcəyik. Ay yarım keçmişdi, bir də gördüm, anan gözüyaşlı, əlində çamadanı gəlib. Dedi ayrıldıq. Mat-məttəl qaldıq. Necə yəni, ayrıldıq?! Dünən şeş, bu gün beş? Dayıların dedilər, gedib onu yox eləyək. Baban qoymadı. Anandan hər şeyi yerli-yataqlı öyrənəndən sonra niyəsə ananın yox, atanın tərəfini tutdu. Atanın ata-anası ölübmüş. Anan onun evə girməsindən xəbərsiz imiş, paltar yuya-yuya ağlayırmış, cavanlığını, institutunu, doğmalarını qurban verdiyi üçün atanı qınayırmış, necə olubsa, dilindən «it oğlu» sözü çıxıb, atan da eşidib. Buna görə də yazığı döyüb evdən qovubmuş... Babanın atana qahmar çıxması mənə pis təsir elədi... Dedim, evdir, ailədir, söz-söhbət də olar, dava-dalaş da, bundan ötrü ailə dağılmaz. Ancaq baban inad elədi ki, atana minnətçi düşülməyəcək. Ananın dalınca gəldi, heç. Gəlmədi, deməli, belə də yazılıbmış... Atan ananın dalınca gəlmədi...

Bilqeyis arvad hıçqırdı.

Zaur diqqətlə nənəsinə qulaq asırdı. Gör bir, neçə illərdir ki, bundan atasının sağ olmasını gizlədirlərmiş...

- Bəs anam niyə öldü?

- Anan gələndən səkkiz ay sonra sən oldun. Doğuş ağır keçdi, yazığı qoruya bilmədik. Elə bil, ürəyinə damıbmış...

Hıçqıra-hıçqıra davam etdi:

-...Mənə demişdi ki, oğlum olsa, adını Zaur qoyarsan.

Atasının adını.

- Deməli, atamın adı Zaur olub?

- Hə.

- Bəs niyə mənə yalandan adını «Məhəmməd» deyirdin?!

Bilqeyis arvad çiyinlərini çəkdi:

- Nə bilim, a bala. Fikirləşirdim ki, onu tanımasan yaxşıdır...

Pakizə içəri keçdi: - Ay ana, camaat yığışır, niyə düşmürsən? - soruşdu.

Bilqeyis arvad:

- İndi düşürəm, - dedi.

Pakizə rəfdən bir neçə stəkan dəsmalı götürüb otaqdan çıxdı.

Zaur dərhal sual verdi:

- Atam indi hardadır? Doğrudan, bilmirsiniz?

- Vallah, bilmirik. Nə biz, nə dayıların, heç maraqlanmadıq da onun kimliyiynən, nəçiliyiynən. İnandırım səni, heç onun üzünü, şəklini belə görməmişik... Bu illərdə bir-cə dəfə, onda hələ qaçqın düşməmişdik, kəndimizə bir hündürboy kişi gəlib, kənd sovetindən İlhamə adında ərindən boşanmış qadını soruşubmuş, o da deyibmiş ki, burda elə adam yaşamır. Sonra bu söhbət açılanda Tələt-nən mən dərhal düşündük ki, bu gələn sənin atandır. Axı

o, sənin ananı İlhamə adıyla tanıyırdı, kənd soveti yazıq da bilməyib ki, söhbət bizim Rəisədən gedir...

Zaur səbirsizliklə soruşdu:

- Mən atamı necə tapa bilərəm?

- Nə bilim, ay bala. Ancaq məndən olsa, onu tapmağına lüzum yoxdur. Yaxşı ata olsaydı, o, sizi atmazdı. Nə bilim, vallah.

Zaur heç cür sakitləşə bilmirdi:

- Bəs familyası, atasının adı, nə bilim, qardaş-bacısı...

Yəni heç nə bilmirsən?

Bilqeyis başını buladı:

- Yox, vallah, heç nə bilmirəm... Bircə onu bilirəm ki, atanın ata-anası göydə, samalyotda uçanda qəzaya düşüblər. Heç qəbirləri də yoxdur.

Zaur otaqdan çıxanda nənəsi onun ardınca dedi:

- Hə, bir də Rəisə deyirdi ki, atanın atası alim olub, kitablar yazıb. Xaricə də hansısa iclasda iştirak etməyə uçurmuş...

Zz

20-ci HİSSƏ

*Daha bu dünyadan köçüb gedirəm,
Tükənir, yox olur mənim izlərim.
Anama deyin ki, çox ağlamasın,
Yazıqdır, kor olar sonra gözləri...*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Как много в жизни было всякого,
Какой ужасный пройден путь.
Теперь уж поздно все оплакивать,
Того обратно не вернуть.*

(yenə də oradan)

Nə pis təsadüf. Zaur yolla sıralanmış və asta hərəkətlə gedən maşın karvanını ötüb-keçdi, ancaq lap öndəki maşın yolun düz ortası ilə gedirdi, onu keçəmmədi. Arxa bortu açılıb sallanan yük avtomobili idi, qırmızı tabut aparırdı. Tabutun yan-yörəsində bir neçə nəfər üz-gözündən dərd yağan adam əyləşmişdi. Onlardan biri - sövq-təbii Zaur hiss etdi ki, bu, vəfat edənin atasıdır, gənc bir oğlanın qara haşiyəli şəklini qucağında tutmuşdu.

Zaur məcburiyyət qarşısında qalıb xeyli müddət yük avtomobilini müşayiət etməli oldu. Axı necə olur, insan arzularının çiçəkləndiyi bir vaxtda, hələ həyatda heç nə görməmiş, bu işıqlı dünyanı tərk edib gedir?

Müəllim özündən sonra tələbələr, yazıçı kitablar, rəssam tablolar, bəstəkar musiqi əsərləri, rejissor filmlər, memar binalar, siyasətçi tarix səhifələri qoyub gedir. Hamı üçün. Adi insan isə yalnız xatirələr qoyub gedir. Yaxınları üçün. Bəs, görəsən, bu fotodan baxıb gülümsəyən gənc nə qoyub getdi?

Zaur yük avtomobilinin ardınca gedir və düşünürdü. Yazıq, yəqin, tələbə olub. Sifətində bir ziyalılıq duyulur. Yəqin, könül verib könül aldığı da olub. İndi o qız, Allah bilir, üz-gözünü cırır, yıxılıb başını yerə çırpır...

Sən ona görə ölmürsən ki, xəstəsən və ya qocalmısan. Sən ona görə ölmürsən ki, yaşamısan, deməli, ölməlisən. «Yaşamısan»ın çəkisi «ölməlisən»in vaxtını müəyyənləşdirir. Bəs vaxtsız ölənlər, elə bax, bu gənc, necə macal tapırlar ki, qısa bir vaxt kəsiyində yaşamalı olduqlarının hamısını yaşayıb, ölümün qucağına atılırlar?

Görəsən, o, özü də vaxtsız ölə bilərmə? Dəfələrlə riskə atılmışdı, burada, həbsxanada, Rusiyada. Dəfələrlə ölümün bir addımlığında olmuşdu. Ancaq heç vaxt ölümdən bugünkü kimi qorxmamışdı... Sən demə, başqasının ölümü qədər adama yaşamaq stimulu verən ikinci bir şey yox imiş...

Məhz bu anda hey yaşamaq, yaşamaq istədi. Hələ qarşıda gör bir onu nə qədər iş gözləyir... Böyük və kiçik işlər...

Birdən ölsə...

Niyə axı ölüm barədə belə çox fikirləşir? Bəlkə, bu gün Ağəliylə görüşməlidir, ona görə?

... Nəhayət, imkan tapıb tabut aparan yük avtomobilini keçdi...

Yox, Ağəli kimdir ki, onu öldürsün?

Tbilisi prospektini keçib Sumqayıt şosesinə çıxdı. Telefonu zəng çaldı. Nigar idi. İlk dəfə idi ki, Nigar ona zəng edirdi. Lap təəccübləndi. Adətən, avtomobili idarə edəndə mobil telefonu qulağına tutmurdu. Səsgücləndiricini işə salıb danışdı.

- Bəli, eşidirəm səni.

- Haradasınız?

- Saraya gedirəm, uşaq evinə. Necə bəyəm?

- Heç, elə-belə.

Azacıq susdular.

- Nahara gələcəksiz?

- Yox, bu gün işim çoxdur. Sən canın, nə olub? Niyə zəng eləmişən?

- Vallah, heç nə olmayıb. Elə-belə zəng etdim ki, görüm, hardasınız, nahara gələcəksizmi.

- Axı sən əvvəllər mənə zəng etməzdin... İndi birdən-birə...

Zaur signal verə-verə qarşısındakı köhnə «Opel»i keçdi, pəncərədən bayaqdan ona yol vermək istəməyən sürücüyə barmağını silkələdi.

- İstəyirdim, nahara sizinçün dovğa bulayım. Axı siz dovğanı xoşlayırsız.

- Eybi yox, sən dovğanı bişir, axşam gələndə yeyərəm.

- Sizin gecə söylədiyiniz sözlər heç yadımdan çıxmır. Həyat tamaşadır, kimlərsə rol ifa edir, kimlərsə tamaşa edirlər. Bilirsiniz, mən əvvəllər sizi tamam başqa cür təsəvvür edirdim... Sən demə, siz tamam başqasız.

- Necəyəm?

- Nə bilim.

- Hm... Heç bilmirəm, bu gün sənə nə olub.

- Heç özüm də bilmirəm...

Yenə bir müddət susdular. Haçandan-haçana Nigarın səsi eşidildi:

- Bu axşam mənə «Leyli və Məcnun»a aparmalısınız. Yadırdınızdan çıxmayıb ki?

- Yox, heç elə şey də yaddan çıxar?

- Yaxşı, sağ olun. Ancaq...

- Nə ancaq?

- Olar, sizdən bir şey xahiş eləyim?

- İkisini xahiş elə.

- Siz kimi istəyirsiniz, onun canı, işinizi dəyişin. Çox xahiş edirəm.

Nigar dəstəyi asdı və Zaur gülümsəyərək mobil telefonunun qapağını bağlayıb yanındakı oturacağın üstünə atdı.

Bu da Saray qəsəbəsi... DYP postunun yanından burulub qəsəbənin içinə girdi, bir qədər irəliləyib hündür hasarlı uşaq evinin qarşısına gəldi, siqnal çaldı. Onu görcək qapının ağzındakı şikəst uşaqlar atılıb-düşdülər. Əlil arabasındakı bir qız isə ona öpüş göndərdi. Qapıçı darvazanı açdı, Zaur avtomobilini həyəətə sürdü. Qapının ağzındakı uşaqlar, eləcə də həyətdəkilər Zaurun yanına gəldilər, onu dövrəyə aldılar. Zaur tez-tez buraya gələr, özü ilə sovqat gətirirdi.

Qırmızı köynəkli, əqli cəhətdən zəif olan oğlan - ona hamı Susi deyirdi - Zaurun qolundan yapışdı. Əlində balaca oyuncaq maşın var idi. Maşını göstərüb dedi:

- Mənə maşın gətirmisən?

Zaur başını yellədi:

- Susi, sən axı böyüksən, on yeddi yaşın var. Neynirsən uşaq oyuncağını?

Oğlan əcaib səslə ağlamağa başladı.

Zaur onun belə edəcəyini əvvəlcədən təxmin etmişdi, odur ki, avtomobilin yük yerindən bir qutu çıxarıb ona verdi:

- Al, pultlu cipdir.

Susi göyə tullandı, sonra Zauru öpüb qutunu götürərək harayasa qaçdı. Qəribədir, buradakı uşaqlar böyüyəndən sonra gedəsi yerləri olmadığı üçün elə buradaca qalırlar. Burada qaldıqları üçünsə yenə də uşaq oyuncaqları ilə oynayırlar.

Bayaq ona öpüş göndərən əlil arabasındakı qızın alnından öpdü, ona iri bir oyuncaq ayı verdi. Qız sevincindən uçmaq istəyirdi. 8-9 yaşlı Ayan adlı bu qızcığaz, sanki, ay

parçası idi. Onurğa sütunundakı problemlə əlaqədar anadangəlmə yerimə qabiliyyətini itirmişdi. Ata-anası da gətirib onu bura qoymuşdular...

Avtomobilin yük yerindəki oyuncaqlar tezliklə paylandı, oradakı qoyun cəmdəyini isə uşaq evinin işçiləri mətbəxə apardılar.

- Zaur əmi, limonad gətirmisən?

Əlbəttə, gətirmişdi. Limonad qutularını da işçilər mətbəxə apardılar.

Uşaq evinin müdir əvəzi gəlib Zaurla görüşdü:

- Xoş gəlmisiz, Zaur qardaş. Tifillər neçə gündür, deyirlər ki, Zaur əmi gəlmir.

- Hə, başım bir az qarışıq idi. Necədi işlər?

- Pis deyil. Bu gün-sabah təmirə başlayırıq. Sağ olsun rəhbərlik, xeyli vəsait ayrılıb. İstəyirəm, damı dəyişək. Neçə ilin damıdır, su buraxır. Bir də, o yardımçı binalara əl gəzdirmək lazımdır.

Əlil arabasındakı qızcığaz arabasını sürə-sürə Zaura yaxınlaşdı:

- Zaur əmi, nağıl danışın da.

Müdir əvəzi onun üstünə acıqlandı.

- Ay qız, görürsən söhbət edirik də. Get uşaqların yanına. Zaur pərt olmuş qızın başına sığal çəkdi:

- Bu saat danışacam. Hamınız keçin ora (kölgəlikdəki oturacaqları göstərdi), gəlib danışacam.

Müdir əvəzi onun qoluna girdi:

- Zaur qardaş, yol gəlmisiz. Gedək bir çay içək.

Zaur: - Yox, çox sağ olun, uşaqlar məni gözləyir, - söyləyib uşaqların yanına getdi...

- Hansı nağılı danışım? Axı nə bilirdimsə, hamısını danışmışam. Bəlkə, siz mənə şeir deyəsiz, mahnı oxuyasız?

Yerbəyerdən uşaqların incik səsləri gəldi.

- Yox, nağıl danışın.

- Nağıl istəyirik.

Zaurun özündən nağıl uydurmaqdan savayı əlacı qalmadı:

- Biri var idi, biri yox idi. Qədim əyyamlarda bir Ağ atlı oğlan var idi. Bir dəfə sel iri bir qaya parçasını gətirib Ağ atlı oğlanın yaşadığı əyalətin yoluna atır. Yol hər iki tərəfdən dağlarla əhatə olunduğundan gediş-gəliş kəsilir. Camaat nə illah eləyirsə, yolu aç bilmir.

Susi dizi üstə yerə çöməlib maşın sürür, gah «qaz verir», gah «əyləci basırdı»...

Zaur ona acıqlandı:

- Susi, sən hamıdan böyüksən. Ancaq hamı nağıla quلاق asır, sən asmırsan.

Susi başını qaldırdı:

- Mən nağıla inanmıram. Nağıllar hamısı yalandır.

Onun bu sözləri Zauru təəccübləndirdi:

- Niyə?

- Ona görə ki, nağılların hamısının axırı yaxşı qurtarır. Amma həyatda heç nə yaxşı qurtarmır.

Zaur, az qala, gözləri dörd olmuş halda Susiyə baxdı:

- Afərin sənə, Susi. Gör sən nə qiymətli sözlər söyləyirsən...

...Zaur avtomobili sürür və düşünürdü. Düşünürdü ki, haçansa qocalanda oturur, memuar yazır. Başına gələnlər hamı üçün maraqlı olar. Ancaq yox, o, istədiyi memuarı ya-

za bilməz. Çünki memuar yazanlar heç vaxt səmimi olmur. Axı keçirdiyin bütün hissləri kağıza köçürmək qeyri-mümkündür. Hansı yazıçı öz qibtə və paxıllığını, qəzəb və nifrətini, şəhvət hisslərini olduğu kimi kağıza köçürür?

Başqalarının taleyini yazarkən tam səmimi ola bilsələr də, öz talelərini yazanda yazıçılar büsbütün qeyri-səmimi olurlar.

Avtomobilin maqnitolasını açdı. Radionun düyməsini basdı. FM dalğalarında barmağı ilə «gəzintiyə» çıxdı. Musiqi, musiqi, danışmaq...

- ...Qoçlar, gərək, öz maddi imkanlarının qeydinə qalsınlar. Əks təqdirdə...

«Yox, bu, maraqsızdır» düşünüb, «gəzintini» davam etdirdi.

- Aha, bu, maraqlıdır.

Diktör qız söyləyirdi:

- ...İndi yapon alimləri bu ixtiralarını digər ölkələrdə də təbliğ edəcəklər. Kanada alimləri isə keçilərə hörümçək geni yeridiblər və indi həmin keçilər süd vermək əvəzinə tor hörürlər...

Kanada alimlərinin bu təcrübəsini heç bəyənmedi. Faydalı bir şeyi faydasız etməyin axı nə mənası?! Ancaq düşündü ki, ümumiyyətlə, bu genyeritmə prosesi özlüyündə çox maraqlıdır. Görəsən, alçaq və əclaf adamlara yaxşılıq geni yeritmək mümkündürmü?

...Telefon zəng çaldı. Yenə Nigar idi.

- Hardasız?

- Uşaq evindən gəlirəm. Nədir ki?

- Heç, soruşdum, görüm, hardasız.

- Dovğa nə oldu?
- Bulamışam, hazırdır. Gəlsəydiz, isti-isti yeyərdiz.
- Yox, gələ bilməyəcəm. Payımı axşam yeyərəm.

Bir müddət susdular.

- Zaur, mən sizə bir şey söyləmək istəyirəm.
- İşimi dəyişim? Onu söylədin də.
- Yox... Sizə söyləmək istəyirəm ki... Söyləmək istəyirəm ki...

- Hə, nə oldu?
- Heç... Sağ olun.

Zaur yenə gülümsədi, telefonu qapatmaq istəyirdi ki, yenə zəng gəldi. Elə bildi, yenə Nigardır. Ancaq Paşa idi.

- Hə, Paşa, eşidirəm.
- Hardasan, Zaur?
- Sarayda uşaq evində idim. Şəhərə tərəf gəlirəm.

- Mənə niyə deməmişən? Sən harasa tək gedəndə mən narahat oluram. Şəhərə gələndə mənə xəbər elə, görüşək. Bu gün təlimi niyə ləğv etmişən? Uşaqlar səbəbini bilmək istəyirlər. Axı sən heç vaxt təlimləri ləğv etməzdin. Bir də ki, o Xəlildir, nə zibildir, yenə gəlib ofisin yanında qurdalanırmış.

Zaur Xəlilin adını eşitcək üz-gözünü turşutdu:

- Paşa, bu gün mənim çox vacib işim var, gələrəm, danışarıq.
- Nə işdir elə?
- Sonra deyərəm.
- İnciyərəm. Məndən söz gizlədirsən?
- Birsaatlıq işim var. Sonra gələcəm, görüşərik. Yaman susuzlamışam. Gedib bir qəşəng çay içərik.

...Avtomobil Xırdalanı keçmişdi, Biləcəriyə yaxınlaşdı.

Yox, doğrudan da, o, heç vaxt memuar yazma bilməz. Bədəninin ayıb yerini başqalarına açıb göstərməkdən çəkinən insan eynən ürəyindəkiləri də başqalarına göstərməkdən çəkinməlidir. Nə bədəni, nə də ürəyi çılpacaq qoymaq olmaz.

Sonra yenə yadına bayaq tabutda aparılan gənc düşdü. Düşündü ki, hamını eyni günəş isitsə də, hamının eyni hərarət payı olmur... Düşündü ki, bu dünyada hər kəs öz dərdi ilə doğulur, ömür boyu dərdini ürəyi, beyni ilə yedirdir, içirdir, böyüdür... Axırda da dərd içindəkiləri büsbütün həzm edib onu məhvə sürükləyir...

Və birdən beyninə qəribə bir fikir gəldi. Nə yaxşı ki, heç olmasa, biz doğulana qədərki və biz öləndən sonrakı dərdlərin bizə heç bir aidiyyəti yoxdur!

Niyə əvvəllər yazmırdı axı bu fikirləri... Hamısı deyilirdi, unudulurdu... Çox yaxşı ki, bu son iki-üç gündə yeri düşdükcə yazır onları... Əlinə keçən kağız parçasına...

Bayaq Susi də yaxşı bir cümlə işlətmişdi. Nə demişdi? Hə, demişdi ki, mən nağıllara inanmıram. Çünki onların hamısının axırı yaxşı qurtarır. Amma həyatda heç nə yaxşı qurtarmır...

Zz

21-ci HİSSƏ

«Əzizim Zərifə. Çox yaxşı oldu ki, sən də mənim sevgimə cavab verdin. Sən, əlbəttə, düz deyirsən. Bizim hələ sevən vaxtımız deyil. Ancaq istəyirəm, biləsən ki, sən mənim olacaqsan. Dərslərini oxu, başını aşağı salıb dərsə get, gəl.

Səndən bircə xahişim var. Gələcəkdə, biz ailə qurandan sonra aramızda nə qədər soyuqluq yaranarsa, dava-dalaş düşsə, yenə də heç vaxt mənim atanama söymə. Çox xahiş edirəm.

Sənin Zaurun»

* * *

*N*Nənəsindən icazə alıb və bir qədər də pul götürüb dayılarının etirazlarına məhəl qoymadan Bakıya gələn Zaur, ilk öncə, nə edəcəyini, hara gedəcəyini heç cür qərarlaşdırma bilmədi. «20 Yanvar» metrostansiyasının yanındakı dayanacaqda avtobusdan düşmüşdü. Dönərçinin dəmir köşkünə söykənib səs-küylü izdihama baxırdı.

Marşrut avtobuslarının sürücüləri öz aralarında mübahisə edir, sənişinlər yer tutmaq üçün, az qala, bir-birlərini tapdalayır, taksi sürücüləri hay-harayla müştəri səsleyirdilər. Audiokasetlər satan cavan oğlan iki iri səsgücləndiricini yolun ortasına qoymuşdu. Musiqinin səsi o qədər yüksək idi ki, səsgücləndiricilər, sanki, bu dəqiqə dağılacqdılar... Alış-veriş eləyənlərin qarışqa kimi qaynaşması və səs-küyü isə bütün bu mənzərəni tamamlayırdı...

Zaur ilk dəfə idi, belə izdiham görürdü. Atasının axtarışını haradan başlasın? Belə böyük şəhərdə necə tapancaqdı atasını? Allah bilir, bu şəhərdə nə qədər Zaur var. Heç soyadını da bilmirdi atasının. Bircə onu bilirdi ki, atasının valideynləri təyyarə qəzasında həlak olublar. Vəssalam. Yox, bir də onu bilirdi ki, atasının atası böyük alim olub... Dayan, dayan. Təyyarə qəzasında həlak olan böyük alimin kimliyini öyrənmək olardı axı...

Qarşısına çıxan ilk polisdən «alimlərin oturduğu yeri» soruşdu, ora necə, hansı marşrutla getməyi öyrəndi. Ömründə ilk dəfə metroya minib «Elmlər Akademiyası» metrostansiyasına gəldi, metrodan çıxıb polis deyən istiqamətdə irəlilədi və böyük bir şəhərçiyə daxil oldu. Əzəmətli bir

binanın qarşısında bir neçə kişi və gözüeynəkli ağbirçək qadın dayanmışdı. Düşündü ki, kişilər ona kömək etməzlər, ancaq ürəyiyumşaq olduğundan, qadın, yəqin, kömək edər.

Dayananlara yaxınlaşdı, üzünü qadına tutub söylədi: - Bir dəqiqə sizi olar?

Qadın: - Buyur, balam, - dedi.

Zaur birnəfəsə gəlişinin məqsədini qadına danışdı, qadın da kişilərdən üzrxahlıq etdi:

- Siz Allah, məni bağışlayın, bu uşağa kömək etməliyəm.

Sonra binanın içinə girib pilləkənlərlə qalxdılar. Zaur mərmər pilləkənli bu nəhəng binaya heyranlıqla baxmaqda idi.

Bir otağa girdilər. Qadın yazı masasının arxasında oturub qovluqları yerbəyer edən kişiyyə yaxınlaşdı, onunla xeyli söhbət etdi. Sonra Zaura: - Bala, gəl burda əyləş, Aslan müəllim sənə kömək edəcək, - söyləyib xudahafizləşərək getdi.

Zaur keçib əyləşdi. Aslan müəllim gözünü qovluqlardan ayırmayaraq sual verdi:

- Deməli, baban böyük alim olub, özü də təyyarə qəzasında həlak olub?

Zaur: - Bəli, - söylədi.

- Doğrusu, mən təzəyəm, alimlərin tərcümeyi-hallarını bilmirəm. Təqribən haçan olub bu hadisə?

Zaur çiyinlərini çəkdi:

- Bilmirəm.

- Neçə yaşın var?

- On beşin içindəyəm.

- Atanın neçə yaşı var?

- Nənəm deyir ki, otuz beş-zad olar.

- Baban qəzaya düşəndə atan nə boyda olub?

- Nənəm deyir ki, balaca olub.

- Balaca, yəni neçə yaşda?

Zaur yenə çiyinlərini çəkdi:

- Bilmirəm.

Aslan müəllim fikrə getdi:

- Sənin atan, təqribən 1963-65 təvəllüdüdür, hesab edək, qəza da təqribən 70-ci illərdə olub. İndi, gərək, torpaq ki, həmin illərdə, ya da bir-iki il öncə, ya sonra hansı alimimiz vəfat edib.

Yerindən durdu, kağız qovluqları yığılmış rəflərin arasına keçdi, kartotekalara baxdı. Arada səsi də gəldi:

- İşim o qədərdir ki. Heç rəhbərimiz də nə isə xahiş eləməydi, ona vaxt ayırmazdım. Ancaq Sona xanım hamımızın sevimlisidir, ağbirçəyimizdir. Onun sözü bizimçün əmdir...

Zaur üst-üstə düzölmüş qovluq dağlarına baxıb özünü belə bir işdə - daim kağız-kuğuzun içində işləyən təsəvvür etdi, dərhal da ürəyi darıxdı...

Aslan müəllimin masasının üstündə bir stəkan çay var idi. Həmin çayın buğu qərribə trayektoriya ilə yuxarı qalxırdı...

Sən işə bir bax! Bir azdan atasını tapacaq. Özü də nənəsigil ha desinlər ki, atan pis adam olub, inanılası deyil. Əgər babası böyük alim olubsa, onun oğlu necə pis adam ola bilər?

Nəhayət, Aslan müəllim, əlində də bir neçə qovluq, gəlib yerində əyləşdi, dərhal da sözə başladı:

- Deməli, həmin illərdə on dörd alimimiz vəfat edib. Museyibov Fəxrəddin... Uzun sürən xəstəlikdən sonra... Bu, deyil... Abbasov Bəhmən. Ağır xəstəlikdən sonra... Bu da deyil... Quliyev Vəfadar... Xəstəlik... Bu da deyil...

Birdən o, səsini qaldırdı:

- Rzayev Əfqan Səfərli oğlu. Avtomobil qəzası. Budur! Cəld də səsinin tonunu dəyişdi:

- Aa. Bunda avtomobil qəzasıdır. Bu da deyil.

Az keçmədi ki, o, qovluğun birini açıb ilk vərəqdə yazılanları təntənə ilə oxumağa başladı:

- Məmmədaliyev Rauf Zaur oğlu. Azərbaycan SSR-in əməkdar elm xadimi. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor. 1937-ci ildə Bakı şəhərində anadan olub. 1978-ci ildə Beynəlxalq elmi simpoziuma qatılmaq üçün Tokioya uçarkən təyyarə qəzasında həlak olub. Elmə verdiyi töhfələr çox böyükdür. İnsanın əqli inkişafı nəzəriyyəsinə... Yox, bunlar bizə lazım deyil... Budur, həyat yoldaşı Zöhrə Məmmədaliyeva. O da onunla birgə təyyarədə olub. Övladları: Zaur, Anar, Aygün, Aygül.

Zaur yerindən dik atıldı:

- Odur, yüz faiz odur.

Aslan müəllim üzündə məmnun ifadə Zaura baxdı:

- Bəs necə olmalıdır ki? Aslan müəllim bir işə qol qoydu, onu axıra çatdırmalıdır. Deməli, sənın babanın adı nə oldu?

Zaur birnəfəsə söylədi:

- Məmmədaliyev Rauf Zaur oğlu.

Cəld də soruşdu:

- Bəs indi atamı necə tapmaq olar?

Aslan müəllim vərəqlərə göz gəzdirməkdə idi:

- Çox asan. Deməli, professorun ev ünvanını və telefonunu tapırıq. Budur...

Dəstəyi götürüb yığdı:

- Mənə Məmmədaliyev Zaur lazımdır... Belə adam yaşamır? Bağışlayın, bu Mətbuat prospektindəndir?... Hə, deməli, mənzil həmin mənzildir. Sizin də vaxtınızı alıram. Demək, 1978-də köçmüşüz. Sizdən əvvəl yaşayanların taleyi barədə heç nə bilmirsiniz?... Yaxşı, bağışlayın, siz Allah. Çox sağ olun.

Üzünü Zaura tutdu:

- Baban rəhmətə gedən kimi dərhal mənzilləri satılıb. Maraqlıdır, dörd uşağın taleyi necə olub?

Zaur məyus-məyus Aslan müəllimə baxdı:

- Deməli, atamı tapa bilməyəcəyik?

Aslan müəllim xeyli fikirləşdi. Telefonda nömrə yığdı:

- Salam, Mərdan müəllim. Aslandır. Necəsiniz?... Yaxşı olasız. Siz bizim ağsaqqal alimlərimizdənsiz. Yəqin, Rauf Məmmədaliyevi tanımamış olmasız... Hə, nə yaxşı... Nə yaxşı... Yəni bu dərəcədə elmi olub? Heç mən bilmirdim... Belə de. Necə, necə? Hansı təlimin əsasını qoyub?... Nə təlimdir ki, o elə, Mərdan müəllim? ... Necə də maraqlıdır... Bəs nə əcəb bu təlim məşhurlaşmayıb?... A, belə de. Unutmuşam, axı Sovet ideologiyasında fəlsəfə ancaq materialist ola bilərdi, idealizmə icazə verilmirdi... Tapıb oxuyacam, mütləq oxuyacam. Siz məni maraqlandırdınız... Mərdan müəllim, Rauf Məmmədaliyevin övladları barədə nəsə bir məlumatınız varmı? Onların taleyi necə olub?... Kim? Professor Quliyev? Hə, o Fəlsəfə İns-

titutundakı?... Oy, çox sağ olun, Mərdan müəllim. Siz mənə çox böyük köməklik göstərdiz.

Dəstəyi asıb dərindən köks ötürdü:

- Bala, düşürsən, 3-cü mərtəbəyə, 314-cü otağa. Orda professor Quliyev əyləşir. Tapırsan onu. Babanın ən yaxın dostu olub. Atan barədə bütün məlumatları ondan ala bilərsən.

Zaur təşəkkür edib otaqdan çıxaraq qapını bağlamaqla Aslan müəllimin deyintilərinə də son qoymuş oldu:

- Eh, Sona xanım, Sona xanım. Düz saat yarım vaxtı...

...314-cü otağın qapısını döyüb içəri keçdi. Masanın arxasında, üzü pəncərəyə sarı ağsaçlı bir kişi əyləşmişdi.

Zaur: - Professor Quliyev sizsiniz? - sualını verəndə o dik atıldı.

- Bu, ola bilməz! Bir almanı bu dərəcə ortadan ikiyə bölmək mümkün deyil!

Sonra özünü itirmiş Zaura baxıb: - Sən, bu... - deyərək kəkələdi, başqa bir şey soruşa bilmədi.

Zaur: - Siz mənim babamın dostusunuz. Mən atamı axtarıram, - söylədi, Professorun birdən-birə dəyişməsinin səbəbini öz-özündə götür-qoy etməyə başladı.

Professor çətinliklə söylədi:

- Baban Raufdur, eləmi?

Zaur başını tərپətdi.

Professor özünü Zaurun üstünə atıb onu qucaqladı, öpdü.

- Sən Zaurun oğlusan. Nə yaxşı oldu. Atan sənənin ananı arada axtardı. Ancaq tapa bilmədi... - söylədi.

Dərhal da: - O bilmirdi ki, sənənin kimi bir oğlu var, - dedi, burnunun pərləri tərپəndi, üzünü yana tutdu.

Zaur bütün bu illər ərzində atasının kimliyini ondan gizlətmələrini, nəhayət, nənəsindən söz almasını, Bakıya necə gəlməsini, Sona müəllimin onu Aslan müəllimin yanına gətirməsini, nəhayət, Aslan müəllimin də Mərdan müəllim adlı bir nəfərə zəng etdikdən sonra onu bura - 314-cü otağa yollamasını bircə-bircə danışdı.

Sonra başını yana tutmuş Professorla lap yaxınlaşıb dedi:

- Bütün bu illərdə nənəngil atamın öldüyünü söyləsələr də, onlara inanmamışam. Bilmişəm ki, atam sağdır, haradasa yaxındadır. Həmişə onunla nəfəs almışam...

Professor əlləri əsə-əsə telefonun dəstəyini qaldıraraq nömre yığdı və titrək səslə dedi:

- Zaur, hardasan? ...Tez mənim iş yerimə gələ bilərsən? Sənə ağlına gəlməyəcək bir sürprizim var... Yox, deməyəcəm. Gərək, gəlib özün görəsən... Hardasan?... Biləcəridə? ...Nə vacib işdir ki, elə? ...Çox xahiş edirəm, tez gəl. Bir saat çoxdur, tez gəl...

Zz

22-ci HİSSƏ

*Sənin xətrinə çox dəydim,
Doldum ömrünə qarğışla...
Daha iş-işdən keçibdir,
Bağışla məni, bağışla!*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Здесь на каждом вагоне замок,
Три доски вместо мягкой постели.
И прощаясь надолго с тобой
Нам махали макушками ели.*

(yənə də oradan)

... Sürətlə gələn cip döngəyə çatmış sürətini yavaşıtıdı, körpünün altında dayanmış «Mercedes»-lərin yanında dayandı. Zaur salonun güzgüsündən asılmış yaşıl parçadakı balaca bükülünü barmaqları ilə sığallayıb: «Ya Allah», - dedi, sonra maşından düşdü. Saat düz dördün yarısı idi.

Bir ay bundan əvvəl Ağəli məhz bu günə, bu dəqiqəyə kimi ona möhlət vermişdi. Zaur bu gün Ağəliyə filan qə-dər pul gətirməli idi...

Ağəli maşından düşən Zaurun qoluna girib onu körpünün beton sütununun arxasına çəkdi. Cip və «Mercedes»-lər, habelə Ağəli ilə gələn adamlar burdan görünmürdülər.

Ağəli siqaretinin tüstüsünü acgözlüklə ciyərlərinə çəkib təmkinlə soruşdu:

- Nə qədər pul gətirmisən?

Zaur eyni təmkinlə cavab verdi:

- Heç nə qədər.

Ağəlinin əlləri əsirdi, ancaq özünü sakit göstərməyə çalışırdı:

- Zaur, gəl bu daşı ətəyindən tök, məni şəhərdə ucuzsaqqal eləmə. Mən səni tələsdirmirəm. Borclu borclunun sağlığını istər. Yavaş-yavaş pulumu düzəldib verərsən. Ancaq neprav olduğunu boynuna al.

Zaur qətiyyətlə «yox» dedi:

- Yox, Ağəli. Mən sənə borclu deyiləm. Məndən qara qəpik də gözləmə.

Ağəli siqaret çıxartdı, əli əsdiyindən onu heç cür yandıra bilmirdi... Nəhayət, siqareti yandıraraq Zaurun gözlərinin içinə baxdı:

- Bu, sənin qəti fikrindir?

Zaur fikirləşmədən cavab verdi:

- Qəti.

Ağəli: - Bir dəqiqə gözlə, telefonumu götürüb gəlirəm - deyə ondan aralandı, maşınlar və adamlarına tərəf getdi.

Zaur hər ehtimala qarşı əlini döş cibinə salıb oradakı «Beretta» markalı tapançasının dəstəyinə toxundu.

Ağəli adamlarına yaxınlaşıb onlara başı ilə nəsə işarə elədi, sonra təzədən Zaurun yanına qayıtdı:

- Deməli, belə. Hə, nə olar, Zaur qərdeş. Özün bilən məsləhətdir. Sən heç nə barədə fikirləşmək istəmirsən... Ailəni də düşünürsən...

Zaur qəzəblə onun sözünü kəsdi:

- Mənə xox gəlirsən? Məgər bilmirsən ki, mən kəfəni mi başıma keçirib gəzirəm?

Ağəli sağa-sola boylandı, saatına baxdı:

- Zaur, yadına gəlir, sən sütül gənc idin, heç kimin, heç nəyin yox idi. Mən səni adam cərgəsinə çıxartdım, səndən ötrü neçə-neçə adamla düşmən oldum. Heç kim heç kim üçün bunları eləməzdi. Heç kim...

Zaur yenə onun sözünü kəsdi:

- Ağəli, dünyagörmüş adamsan, ancaq özünü uşaq kimi aparırsan... Söhbət oldu, çürüdü. Təzədən bu söhbətə qayıtmağın nə mənası?!

Ağəli ora-bura boylanmaqda idi:

- Zaur, sən aramızdakı xətir-hörməti, duz-çörəyi tapdaldın. Bir Allah şahiddir ki, mən səni öz övladım kimi istəyirdim.

Elə bu vaxt siqnal səsi gəldi.

Ağəli: - Yaxşı, hələlik, - deyib çevrilib getməyə başladı. Ancaq azacıq gedib dayandı. Geri qanrıldı:

- Zaur, hələ də gec deyil. Gəl daşı ətəyindən tök.

Zaur aramla dedi:

- Gec olub nə olasıdır ki? Get, Ağəli. Mən sözümü dedim.

Ağəli az qala qışqıracaqdı:

- Başa düş, əti sümükdən ayırmaq olmur. Mən axı dedim, səni öz övladım kimi istəyirdim. Niyə mənə məcbur edirsən ki...

Və səsi titrədi. Xeyli susdu. Toxtayandan sonra: - Demək yox?! - soruşdu.

Zaur əvvəlki təmkinlə: - Yox! - dedi.

Ağəli çevrilib getdi.

Zaur yerində durub mühərrik səslərini dinlədi, maşınlar tərpendikdən sonra öz cipinə yaxınlaşdı, keçib əyləşdi, yerini rahatladı, yenə də barmaqlarını yaşıl bükülüyə toxundurdu.

Sonra maşını işə saldı. Maqnitolanın düyməsini basdı. Vaqif Mustafazadənin melodiyası salona yayıldı.

Maşın get-gedə sürətini artırırdı.

Zaur ani olaraq uşaqlıqdan bu günə qədər keçdiyi yolları xatırladı. Daim vahimə, ölüm qorxusu...

Düşündü ki, indiyə kimi bütün borclarından çıxıb, heç kimə pislik eləməyib. Cəza verdiyi adamlar da həmin cəzaya layiq adamlar olublar...

Düşündü ki, bacı-qardaşlarının hamısını ev-ailə sahibi edib. Özünün də ailəsi var. Düzdür, onun ailə qurmağı bir qədər qeyri-adidir. Ancaq nə etmək olar. Əsas odur ki, məhz bu yolla hər şeyi qaydasına qoya bilib...

Telefonu zəng çaldı. Yenə Professor idi. Qərribə adamdır. Deyir, sənə sürprizim var, ancaq sürprizin nə

olduğunu açıqlamır. O, çox ciddi adamdır, xırda-para şeylərdən ötrü zəng etmƏz. Səsində də bir titrəyiş var. Nə sürprizi ola bilər ki, onun?

- Çıxmışam, gəlirəm. Məni çox maraqlandırmırsınız. Siz Allah, deyin, nə sürprizdir, o?...

Qarşıda - körpüyə qalxarkən kəskin döngə var idi. Rulu çevirib əyləci basdı, ancaq avtomobil istiqamətini dəyişmədi, güclü taqqıltı səsi gəldi, sonra, sanki, avtomobil bir yanı üstə əyildi və dərəyə yuvarlanmağa başladı.

Zaur bircə kəlmə «Ağəli, sənin...» sözlərini söyləyə bildi...

...Az sonra yuxarıda, magistral yolda çoxlu maşın dayanmışdı. Hamı dərəyə yuvarlanmış və əzik-əzik olmuş cipə baxırdı. Yol polisinin işçiləri Zaurun cəsədini əzilmiş maşından çıxarmağa cəhd edirdilər...

Dəmir taqqıltısına bir küncə düşüb qalmış mobil telefondan gələn səs qarışmışdı:

- Axı sənə nə oldu, niyə susursan?... Sənin oğlun var, başa düşürsən, oğlun! Bax, indi o, mənim yanımdadır...

Zz

23-cü HİSSƏ

«İlk baxışda bütün dalğalar bir-birinə oxşayırlar. Ancaq onların irisi, xırdası, qıjıltılısı, kirmişisi, sürətlisi və yavaşısı olur...»

«Qədim müharibələrdə düşmənin hər dörd istiqamətdən hücum etmək təhlükəsi olanda döyüşçülər kvadrat yaradaraq hərəkət edirdilər. Öndəkilər irəliyə, arxadakılar geriyə, yandakılar sağa və sola nəzarət edirdilər. İndi dərd mənə hər dörd istiqamətdən həmlə edir. Əfsus ki, dözümüm kvadrat yaratmaq üçün bəs etmir...»

Görəsən, məhvimə nə qədər qalıb hələ?»

«Yox. Dar ağacı qursalar da, bu görmə qabiliyyəti olan korlar bircə şeydən xəbərsizdirlər: mənim başımın ölçüsündə olan kəndir yoxdur».

«Ancaq həyat, doğrudan da, gözəldir. İnsan hey yaşamaq, yaşamaq istəyir...»

(Qəzaya uğramış avtomobildən tapılmış kağız parçasından)

Professor atası ilə danışandan, əlaqə kəsildikdən, onu otaqda qoyub harasa çıxandan sonra qayıdıb gəlmədi, haçandan-haçana bir cavan oğlan otağa girib Zaura dedi:

- Professor Quliyev tapşırırdı sənə çatdırım ki, atan xaricdədir, bir müddət gəlməyəcək. Dedi, çıxıb evə getsin, sonra özüm onu tapacam.

Zaur hadisənin belə dönüşünü gözləmirdi, özünü itirdi.

- O, mənə necə tapa bilər, heç ünvanımı da bilmir, - söylədi.

Ancaq cavan oğlandan bir cavab ala bilməyib nələc otaqdan çıxdı.

Hara getsin? Evəmi qayıtsın? Axı atasını tapmışdı. Professor atası ilə danışdı. Sonra necə oldusa, atası daha Professoru eşidə bilmədi. Professor da: «Mənə eşidirsən?» - deyə-deyə qaldı...

Görəsən, nə baş verdi? Professor da çıxıb getdi, qayıtmadı. Bunu da başından elədi. Yox, yüz faiz ürəyinə dammışdı ki, nəşə baş verdi. Atası bir saata gələcəyinə söz vermişdi, axı o, özü eşitdi, atası telefonda dedi ki, gəlirəm...

Zaur fikirlərin içində azıb qalmışdı. Nə etsin? Bəlkə, Professoru axtarsın? Harada axtaracaqdı onu? Heç atasının telefon nömrəsini də soruşmağa macal tapmadı... Nömrəsini bilsəydi, bəlkə də, indi bütün suallar cavablanmışdı...

Nəhayət, bir çıxış yolu tapmayıb evə qayıtdı. Nənəsi, xalaları, dayıları başına topladılar, səfəri barədə onu sorğu-suala tutdular. Kefsiz-kefsiz Bakıda başına gələnləri ucundan-qulağından onlara danışdı.

Sonra da otağına girib çarpayısına uzandı, gözlərini tavana dikib hərəkətsiz qaldı...

Nədənsə yuxusu beynindən çıxmırdı: O, idman avtomobilləri yarışında avtomobil sürür. Birincidir. Kəskin döngədə avtomobili döndərə bilmir, avtomobil yolun kənarındakı betona çırpılıb aşır...

Durub televizora yaxınlaşdı. Düyməni basıb onu işə saldı. Sonra videomaqnitofonun kabelini televizorun arxasına keçirib onu da işə saldı. Üst-üstə düzölmüş kasetlərə göz qoydu. Filmlər idi: «Rembo», «Rokki», «Terminator», «Şaolin»... Kasetlərin içində üz qabığı olmayan biri var idi, onu götürüb videomaqnitofonun içinə saldı. Son vaxtlar tez-tez bu kasetə baxırdı. Restoranların birində kampaniya keçirənlər qonşu stulda əyləşən Mafiya Zaur və iki dostu ilə savaşımışdılar. Kampaniyanı çəkən operator isə çəkilişi dayandırmamış, axıradək baş verənləri lentə köçürmüşdü. Sonradan bu çəkiliş əl-əl gəzmiş, hətta prokatlara belə yayılmışdı...

Masanın arxasında təqribən 10-12 nəfər əyləşib. Hamısı gənc oğlanlardır, yaşları 25-dən çox olmaz. Deyib-gülürlər...

Ofisiant əlində kabab şişləri masaya yaxınlaşır. Başda oturmuş, üzündə dərin çapıq olan oğlan qışqırır:

- Ay Tısağa! Sənə demirəm, bir az əldən iti ol?! Bu stol boş qala bilməz, başa düşürsən? Kabab qurtaran kimi təzəsi gəlməlidir.

Ofisiant üzrxahlıqla deyir:

- Adam çoxdur, kababçı çatdırmır.

Çapıqlı oğlan səsini lap qaldırır:

- Ey, Tısbəgə, bura bax, mən adam-madam hərləmirəm. Mənə Tümen Sənan deyərlər! Mən gələndə o birilər gözləməlidir.

Operator adına Tümen Sənan deyilən üzücüpiq oğlanı iri kadrda göstərir, sonra da yavaşca arxa masaya keçid edir. Orada üç nəfər əyləşib. Mafiya Zaur və dostları. Müşahidə qabiliyyəti yüksək olan operator mübahisə baş verəcəyinə tam əminliklə obyektiv sifətində ciddi narazılıq duyulan Zaurun üzərinə tuşlayır. Zaur Tümen Sənan səmtə baxa-baxa nəsə deyir, yanındakılar da başını bulayırlar...

... Ofisiant kababı yuxa ilə şişdən sıyırib boşqablara boşaldır. Tümen Sənan yanında oturmuş gəncə deyir:

- Tamada, guruldat gəlsin, vurmaq istəyirəm.

Ardınca özündən 3-4 stulluq məsafədə oturmuş təpinir:

- Ə, Sübhan, rumkalar niyə boşdur? Hara baxırsan?

Sübhan qədəhlərə araş süzür, Tamada ayağa durub, qədəhini əlində tutaraq söyləyir:

- Sözü verirəm Rzaya. Rza bizim canciyərdir, əziz qardaşımızdır. Buyur, Rza.

Rza deyilən gənc ayağa durub danışmağa başlayır:

- Hər kəs öz kruqu ilə tanınar. Mən fəxr edirəm ki, bizim belə kruqumuz var, Sənan kimi ağsaqqalımız var. Biz Tüməndə - Rusetdə ad qoymuşuq. Biz orada sübut etmişik ki, kimik. Ona görə də bu gün Bakı bizimdir. Biz yekik. Gəlin bu yekliyimizin sağlığına içək.

Hamısı əl çalır. Badə-badəyə vururlar. Tümen Sənan musiqiçilər səmtə qışqırır:

- Bir tuş.

Musiqiçilər çalğı alətlərini dilləndirirlər.

Sənan yenidən qışqırır:

- Bir dənə «Azərbaycan oğluyam».

Müğənni mikrofonu deyir:

- Çox hörmətli qonağımız Sənan və dostları üçün bayaqdan bir neçə dəfə oxumuşuq. İndi restoranımızda ad günü keçirən gözəl xanımlar - Arzu, Lətafət və Fidanın sifarişi ilə bir türk mahnısı gəlir. Ardınca da Sənan qonağımızın arzusu ilə «Azərbaycan oğluyam».

Sənan yerindən durur:

- Ey, manıs! «Azərbaycan oğluyam»ı oxu! Mənim zakazımı qoyub başqasınınkini oxuyursan?

Müğənni döyüküb qalıb. Ora-bura baxır.

Sənan qışqırır:

- Eşitmədin?!

Müğənni məcbur qalıb «Azərbaycan oğluyam» mahnısını oxumağa başlayır...

Operator narazılıqla yığışib gedən üç xanımı, ardınca çırtma çala-çala yerində dingildəyən Sənanı, ardınca da Zaurgili lentə alır. Zaur ofisiantı çağırır, qulağına nəsə deyir, az keçmir, bir nəfər Zaura yaxınlaşır. Zaur Sənanı göstərüb ona nəsə söyləyir. Həmin şəxs Sənana yaxınlaşır deyir:

- Qardaş, siz Vətənə Rusiyadan xoş gəlib səfa gətirmisiz. Obyektimizə də xoş gəlmisiz. Ancaq xahiş edirəm, bir az qayda-qanuna riayət edəsiniz. Səs-küy salırsınız, başqalarının musiqi sifarişini...

Sənan ayağa durub onun sözünü kəsir:

- Ey, bura bax. Mən heç kəsi hərləmirəm. Mənə Tümen Sənan deyirlər. Mən avtoritetəm, bütün Rusiyada ad çı-

xarmışam. Bu gədə-güdəyə, bu cırıq-mırığa görə (yaxınlıqda oturan gəncləri göstərir) mən istədiyim kayfı eləməyəcəm ki? Mən canavaram, başa düşürsən, canavar.

Elə bu vaxt Zaur durub ona yaxınlaşır, düz qənşərində durub deyir:

- Sən canavar deyilsən, sən çaqqalsan.

Və dərhal da var gücü ilə onun sifətinə sillə vurur. Sənanın yanında oturan 3-4 nəfər üstünə atılanda cəld reaksiya ilə onları təpiklə vurub yerə sərir. Sənanın digər dostları da ayağa durur, Zaurla gələn 2 nəfər də. Dava-dalaş başlayır. Masalar aşır, qab-qacaq qırıq-qırıq olur. Zaurgil yanaşı dayanıb bir-birini sığorta etməklə kampaniya gənclərini şil-küt edirlər. Əla hazırlıqlı, əlbəyaxa döyüş texnikasına malik, cəld və qıvraq olan Zaurgil rəqiblərinə aman vermirlər. Döyülənlər qaçıb restorandan çıxırlar.

Operator böyük həvəslə çəkilişi davam etdirir...

Zaur dəhlizdə, pilləkənlərin başında qaçmaqda olan Sənanı tutub boğazını sıxır. Nəfəsi təntiyən Sənanın gözləri bərəlib, az qalır, hədəqəsindən çıxsın.

Zaur soruşur:

- Demək, sən kim oldun?

Sənan dili topuq vura-vura deyir:

- Çaqqal.

Zaur deyir:

- Ay sağ ol! Bundan sonra Canavar kimi yaşamağa çalış. Çaqqal yalnız çaqqal kimi yaşayar!

...Zaur lenti hey arxaya yığır, Mafiya Zaurun cəld reaksiya ilə fırlanaraq vurduğu təpiklərə dönə-dönə tamaşa edirdi...

- ...Bundan sonra Canavar kimi yaşamağa çalış. Çaqqal yalnız çaqqal kimi yaşayar!

Videonu keçirib yenidən çarpayısına uzandı.

Gecə gördüyü yuxu isə gözünün qabağından çəkilmirdi ki, çəkilmirdi: Kəskin döngədə avtomobil yolun kənarındakı betona çırpılıb aşır...

Zz

24-cü HİSSƏ

*Zülmə tab gətirmir bu miskin ürək,
Bu gün damarımı mən kəsim, gərək.
Siz mənə ağlayın, bərkdən gülərək,
Daha belə gəldi taleyim mənim...*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Винить тебя в душе, любовь моя
Писать послания сразу перестану.
Хоть мне трудно будет без тебя,
Ну а пока до скорого свиданья.*

(yənə də oradan)

Bəzən «əlvida» deyib gedirsən, ancaq sonradan necə olursa, qayıdıb gəlirsən. Hərdənsə gedəndə «hələlik» deyirsən, ancaq bir də heç vaxt geri qayıtmırsan... Dünən Zaur evdən çıxanda Nigara «hələlik» demişdi. Evləndikləri 19 gün ərzində birinci dəfə idi ki, o, evdən çıxanda belə deyirdi... Kaş deməyəydi...

Dünən axşam Anar dəli kimi «07»-ni işə salıb həyətdən çıxanda və təzə gəlinləri Şəfəq hönkürə-hönkürə özünü evə salıb: «Zaur öldü», - deyəndə Nigara hər şey yuxu kimi gəlmişdi.

Sonradan baldızları üz-gözlərini cıraraq, saçlarını yola-raq vay-şivən qoparanda da Nigar baş verənlərin həqiqət olduğuna inana bilməmişdi... Yalnız: «Meyiti gətirirlər», - sözündən sonra həyəətə yığışmış adamların arasına düşüb, ağa bürünmüş gözüyumulu Zaura barmaqlarını toxundurduqdan sonra inanmışdı Zaurun yoxluğuna.

...İndi, bu gün isə Zaurun yoxluğuna əmin olmuşdu. Demək, Zaur bir də heç vaxt bu evin qapısını açmayacaq, öz əlləri ilə bəzədiyi otaqlara daxil olmayacaq... Bir də heç vaxt Nigarın onun qabağına düzdüyü yeməklərdən dadmayacaq...

Anası, baldızları və təzə gəlin Nigarın yan-yörəsində idilər. Birlikdə ağlaşır, bir yerdə ağı deyirdilər. Hərdən Nigar onların gözlərindən oğurlanıb boş otaqlardan birinə keçir, Zaurun divardakı xalçadan asılmış fotosuna baxırdı. «Qara plaşlı, gözü qara eynəkli Zaur»la hıçqıra-hıçqıra söhbət edirdi...

Əslində, bircə kəlmə: - Zaur, sənə qurban olum, axı niyə belə etdin? - soruşa bilirdi. Qəhər onu boğur, titrək səsi kəsilirdi.

Zaur özünü ona qurban vermişdi. Qəlbində, bəlkə də, Nigara qarşı heç bir hiss olmasa da, qızı rüsvayçılıqdan qurtarmaq üçün onunla ailə qurmuşdu. Zaur Nigarı o dəhşətli sentyabr günündən sonra yenidən həyata qaytarmışdı. Onun insanlara qarşı qırılmış inamını bərpa etmişdi... Nigar yenidən özünü insan saymış, kiməsə lazım olduğunu dərk eləmiş, xəyalında dünyaya övlad gətirmiş, Zaurla daha da mehribanlaşmış, xoşbəxt bir ailədə ömür-gün sürmüşdü... Ancaq birdən-birə hər şey yenidən qırıldı, məhv oldu... Kaş ki tutub saxlayaydı, qoymayaydı Zauru getməyə. Qabağına düşənəydi, kəsəydi onun yolunu...

İlahi, axı dünən Zaur bu evin içindəydi. İdman kostyusunda eyvanda gəzinir, musiqiyə qulaq asırdı. Kaş ki onda qaçıb qucaqlayaydı Zauru, onu sonsuz öpüslərə qərş edəydi... Öz xilaskarına minnətdarlığını, heç olmasa, bu cür ifadə eləyəydi.

Ay Allah, gör bir, Zaur dünən səhər eyvanda var-gəl edəndə, o da mətbəxin kafellərini silib ağardanda necə də xoşbəxt imiş. Axı onun Zaur kimi yiyəsi, arxası var idi. Bəs indi, indi onun kimi var?

Öncəki gün Anarın toyundan sonra gecə yarıyadək divanda oturub söhbətləşəndə - Zaur pivə içə-içə ona kitab cümlələri söyləyəndə o, necə də bəxtəvər imiş... Dünən Zaur onu teatra aparmalı idi. Bir evdə yaşadıkları müddətdə ilk dəfə axşamı bir yerdə keçirəcəkdilər... Amma Zaur onu teatra aparmağa gəlmədi, əvəzində meyiti gəldi...

...Heç dovğasını da yeyə bilmədi.

Axı niyə, niyə Zauru ovcunun içində saxlamadı, niyə onun üstündə əsmədi, onu oxşamadı, saçlarına sığal çəkmə-

di... Bilsəydi, ayrılıq belə tez gələcək, heç olmasa, onun tellərini gözünün üstündən ayırarkən Zaurun qabarlı barmaqlarını öpərdi... Heç olmasa, dünən zəng edəndə susmazdı, içinə dolan məhrəm hissləri açıb danışardı Zaura...

Doğrudan da, sevinc hissi həmişə öz ölçülərindən kiçik, kədər hissi isə böyük görünür.

Nigar səssiz ağlayır, hıçqırır, hönkürür, yenə də səssiz ağlayırdı. Sanki, dünyası uçub dağılmışdı. İndi dünyasının daş-qalağının altında qalmışdı...

* * *

İri yas mağarı elə bir ucdan dolub-boşalırdı... Gözləri qıpqırmızı qızarmış Anar mağarın girişində oturub dalbadal siqaret çəkir, girib-çıxanların: «Allah rəhmət eləsin», «Axır qəminiz olsun», «Başın sağ olsun» və digər bu qəbilədən olan sözlərinə başını azacıq tərpətməklə cavab verirdi...

Paşa, Nigarın atası, bir də Anarın yeznələri məclisə ələyək verirdilər. Gələnələr, əsasən, Zaurun tanışları, qonşuları, Anarın dost-tanışı, təzə qohumları idi...

Zaurun atasının dostu, ağsaçlı professor bir küncdə büzüşüb oturmuşdu... Dünən axşam Zaurun meyiti gətiriləndən az sonra gəlmişdi, səhərədək meyit olan otağın qapısının ağzında durub vay-şivəni dinləmiş, həyətdə var-gəl etmişdi.

Dilinə bir qurtum su vurmadan indiyədək burada idi. Sifətində dəhşətli dərəcədə əzab, yorğunluq var idi. Qəfil xəbəri eşitcək kostyumun üstündən qalın bir şey geyinməyi də unudub buraya gəlmişdi. Heç kəsi tanımır, donuq baxışlarla mağara girib-çıxanlara, mollaya baxırdı.

Birdən danışmaq, ürəyini boşaltmaq, içindəki yükəndən azad olmaq istədi. Sanki, susmaqdan boğulacaqdı.

Böyründə oturmuş, limon dilimini çayının içində əzməklə məşğul olan kök kişi səmtə baxa-baxa qəhərli səslə dedi:

- Mən Zaurun rəhmətlik atasının dostu idim...

Kişi öz işində idi. Professor başını asta-asta tərpedərək sözünə davam etdi:

- Daha doğrusu, rəhmətlik Zaurun rəhmətlik atasının dostu idim...

Kök kişi halvanı qaşıqlayıb yeyir, çaydan qurtumlayırdı... Professor ah çəkdi.

- Olmuşlar oldu, olanlar olur, olacaqlar olacaq. Bu, bizim taleyimizdir. Əgər sən hesab etsən ki, nəyisə dəyişə bilərsən, alın yazısını, qabaqcadan ssenariləşmiş taleyini poza bilərsən və bu məqsədlə də, tutalım, intihar etsən, yenə də heç nəyi dəyişmiş olmayacaqsan. Sənin taleyini dəyişmək cəhdin də həmin ssenarinin tərkib hissəsi sayılacaq. «Alnına yazılmışdı, özünü öldürdü» deyəcəklər...

Səsini bir qədər qaldırıb indi də dilimləyib alma yeyən həmin masa qonşusu səmtə söylədi:

- Ən pisi isə odur ki, heç bir plastik cərrahiyyə əməliyyatı ilə alın yazısını dəyişmək mümkün olmur...

* * *

Anar mağarın girişində oturub siqaret çəkməkdə, içəri girib-çıxanların başsağlıqlarını qəbul etməkdə idi.

Həyat necə də qəddar imiş. İki gün öncə bu qapıya gəlin gətirmişdilər, ertəsi gün meyit gətirdilər.

Heç vaxt ağlına gəlməmişdi ki, birdən Zauru itirə bilərlər. Arxası, dayağı, güvənc yeri, gün-güzəranının səbəbkarı olan bircə qardaşını, ən doğma, ən sevimli adamını axı itirməkmi olardı?

Zaurun meyiti evdə olanda, hələ isti-isti, sanki, itkinin böyüklüyünü hiss edə bilmirdi. Elə ki, onu torpağa tapşırıdılar, bax, onda Zauruzluğun nə olduğunu bütün çılpıqlığı ilə hiss etdi. Ən böyük həqiqət bu idi ki, artıq Zaur yox idi, bir dəfə ata-anadan yetim qalmışdı Anar, indi də qardaşdan yetim qaldı.

Qəfildən məclisə pıçhapıç düşdü. İçəri keçib Anarın qarşısında dayanan Ağəlini görcək hamı özünü yığışdırdı. Çox adam cəld ayağa durdu.

Ağəli: - Allah rəhmət eləsin, - dedi.

Anar da ayağa durdu. Ağəli sifətinə kədər gətirərək: - Necə oldu, bu? - sualını verdi.

Anar:

- Avariyyəyə düşdü, - deyib hönküdü.

Ağəli əlini onun başına çəkdi:

- Zaur öləsi oğlan deyildi... Neynəmək olar, başın sağ olsun...

Sonra keçib əyləşdi. Paşa gətirib onun qarşısına çay qoydu. Ağəli bir qaşiq halva ilə çay içməyə başladı. Bir qədər sonra əlinin işarəsi ilə Paşanı yanına çağırıb onun qulağına pıçıldadı:

- Mən çıxıram. Anarı da götür, gəl yanıma. Sizinlə söhbətim var.

...Beş dəqiqədən sonra Anarla Paşa Ağəlinin «Mercedes»-inə əyləşdilər. Ağəli qabaqda əyləşmişdi, Anarla Paşa arxada.

Ağəli Zaurun mərdliyindən, qeyrətindən uzun bir nitq etdi. Onun həbsxanada necə yatmasını, necə tanış olmalarını, başlarına gələn macəraları uzun-uzadı danışdı.

Sonra arxaya çevrilib Anarın düz gözlərinin içinə baxdı:

- Anar, bilməmiş olmazsan, Zaurun mənə böyük miqdarda borcu var. Bu borc məsələsini, bəlkə, sən bilmirsən. Ancaq yanındakı yaxşı bilir. O, hər şeyi sənə xırdalayır... Zaur ölüb, Allah ona rəhmət eləsin. Ancaq borc heç vaxt ölmür. Mənim indi imkanlarım azdır. Mənə əlimyandıda pul lazımdır. Yoxsa o borcu bağışlayardım Zaura... Evdə nə qədər pulunuz qalıb?

Anar key-key Ağəliyə baxır, bu sözləri heç cür qavraya bilmirdi.

- Sən deyən, o qədər pul yoxdur evdə, - cavabını verdi.

Ağəli səsinin tonunu qaldırdı:

- Məni yaxşı tanıyırsan. Mən bir sözü iki dəfə təkrar etmirəm. Zaurun mənə üç yüz min kağız borcu var. Rəhmətliyin üçün verin, inşallah, sonra səni həmin pulla gözləyirəm. Əgər o boyda summa yoxdursa, evlərinizin hər ikisini içindəki əşyalarla birgə əlli mindən qəbul eləyərəm. Zaur yaxşı antikvariat, qızıl yığırdı. Onları xırıda edə bilərsən. Bu Paşaqarışiq Zaurun dostları böyür-başında fırlanırdılar. İndi qoy onlar da kömək etsinlər. Sonra yeznələriniz də kömək etsinlər... Başa düşdün?

Anar dili dolaşa-dolaşa:

- Ağəli, bu söhbət təmiz söhbətdir? - sualını verdi.

Ağəlinin qəzəbli gözlərindən zəhər yağdırdı:

- Təmizdən də təmizdir. İki günə pulları gözləyirəm. Gedə bilərsiz.

Anar yenə nəşə demək istədi, ancaq Ağəlinin gözlərini görüb sakitcə maşından düşdü, ayaqlarını sürüyə-sürüyə yas mağarına gəldi.

İndi Zaurun yoxluğunu o, daha aydın dərk etdi. Başa düşdü ki, ona həm qardaş, həm ata, həm dost olan Zauru itirməklə necə də tək qalıb, köməksiz, arxasız qalıb...

Zaurun evindən ağlaşma səsi gəlir, səngimək bilmirdi...

Paşa də gəlib Anarın yanında dayanmışdı...

Anar çətinliklə:

- Bəs indi mən neynəyəcəm? Bəlkə, onu dilə tuta bildik? - soruşdu.

Paşa isə başını aşağı dikib:

- Yox, Anar, o deyibse, pulu çatdırmalısan, - söylədi.

Anar çöküb oturdu, başını dizləri üstünə qoyub hönkürtü ilə ağlamağa başladı.

***

- Ürək dərmanı kimdə var? Kişinin halı xarabdır.

Kök kişi Professorun sinəsini ovxalayaraq büzüşdüyünü görüb səsləndi.

Molla dilləndi:

- Bəlkə, qardaşımız üçün həkim çağırırsınız?

Ağəlinin gəlişindən qanı lap qaralmış Paşa onlara yaxınlaşdı:

- Nə olub, kimin halı pisdir?

Professorun halını görcək yaxınlıqda durmuş gəncə qışqırdı:

- Tez skorı çağır!

Sonra Professorun yaxasını açdı.

- Bu saat həkim gələcək, toxta,- söylədi.

Molla sağına və soluna baxıb soruşdu:

- Qardaşımız kimdir ki? Qohumdur, dost-tanışdır, ya ki qonşudur?

Hamı çiyinlərini çəkdi...

...Az keçmiş Təcili Tibbi Yardım gəldi. İki nəfər qoluna girərək Professoru üstü ayparalı avtomobilə əyləşdirdi. Avtomobil gedəndən sonra kök kişi dayanıb xeyli onun ardınca baxdı və yanındakılara dedi:

- Qəribə adamdır. Siftə elə bildim, öz-özünə danışır. Sonra gördüm, yox, mənə baxıb danışır. Sanki, kitab cümlələri söyləyirdi. Bilirsiniz, nə deyirdi?

Lap yanındakı cavan oğlan soruşdu:

- Nə deyirdi?

Kök kişi əzbərlədiyi sözləri birnəfəsə dedi:

- Həyat Allahın insana verdiyi ölüməqədərki möhlətdir.

* * *

Axşam Xəlil gəldi...

Kişilər mağarda söhbət edir, qadınlar qab-qaşiq cingildədirdi... Anar bacılarına, hər iki yeznəsinə, bir də Nigara Ağəlinin gəlişi barədə məlumat vermişdi, indi onların hamısı qonaq otağında susurdular. Çıxış yolunu heç biri görmürdü...

... Xəlil yuxarı çıxıb onları tapdı, bir kəlmə «Allah rəhmət eləsin» dedi. Sonra bir müddət susdu. Hüzndən, kədərdən üzülən bu adamlara diqqətlə baxdı, qəfildən danışmağa başladı:

- Bəlkə də, bu söhbətin yeri deyil. Ancaq mən bu söhbəti eləyəcəm. Bu müddətdə bu sirr mənim içimdə olub, mənim ürəyimi parçalayıb. Ancaq qorxmuşam, onu açıbağarda bilməmişəm... İndi hiss edirəm ki, o sirri açmağın məqamıdır. Hamınız bilirsiniz ki, mənim bacım Nigarı ay yarım bundan əvvəl qaçırıb, namusuna toxunublar. Onu şərəfsiz ediblər... Mən onu qaçıranın adını sizə deyəcəm. O adam...

Xəlil fasilə verib diqqətini ona cəmləşdirənlərə, xüsusilə də gözləri dörd olmuş Nigara baxdı.

Sonra səsini qaldırdı:

- O adam Zaur olub!

İçəri lal sükut doldu. Hamı özünü itirmiş, keyləşmişdi.

Necə yəni, «o adam Zaur olub?» Yəni bir belə adamın ən müqəddəs ehkamını bir kəlmə ilə necə uçurub dağıtmaq olar? İlk özünə gələn, Xəlilin bu öldürücü zərbəsinə müqavimət göstərmək istəyən Nigar oldu:

- Xəlil, yalan deyirsən. Bu, heç vaxt ola bilməz...

Sonra Anar Xəlilin yaxasından yapışdı:

- Sən bunu sübut eləməsən, səni it kimi gəbərdəcəm.

Xəlil yaxasını dartışdırıb Anarın əlindən qopardı:

- Heyif ki, bu, belədir. Mən and içmişdim ki, bacımı bədbəxt edəni tapım. Zaurun izinə dərhal düşdüm. Öyrəndim ki, Zaur Anardan əvvəl Nigarı istəyirmiş. Ancaq bunu qıza deməyibmiş.

Anar yenidən: - Yalan deyirsən! - dedi.

Nigar: - Xəlil, qurban olum, de ki, yalan deyirsən, - söylədi.

Ancaq Xəlil danışmaqda idi:

- Zaur biləndə ki, Anarla Nigar bir-birlərini istəyirlər, geri çəkilib. Di gəl, sevgisini ürəyindən çıxara bilməyib... Anarın toyuna az qalmış Nigarı əbədi itirəcəyini dərk edib, heç kimin ağına gəlməyəcək bir plan cızıb...

Nigar: - Bu ola bilməz, ola bilməz, - deyərək hıçqırdı:

- Axı o, evinə gələli mənə barmağının ucu ilə də toxunmayıb...

Anar qəzəbindən dodaqlarını gəmirirdi...

Xəlil heç nə olmayıbmiş kimi söhbətinə davam etdi:

- Hə, gözəl bir plan cızdı Zaur. Birhəftəliyə harasa səfərə gedəcəyini bildirdi, elə məhz həmin vaxt da Nigarı iki şəxsin köməyi ilə qaçırtdı. O, bir həftə Nigarla yaxınlıq etdi... Yalnız qaranlıqda qızın yanına girirdi ki, tanınmaz olsun. Sonra qızı buraxdı, dalınca da özü üzə çıxdı. Bu da onun səfəri...

Xəlil inandırıcı danışır, əl-qolunu ölçürdü...

... - Zaur nəyin bahasına olursa-olsun, Nigarı ələ keçirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdu. O, bu addımı atanda hər şeyi ölçüb-biçmişdi. O bilirdi ki, Anar Nigardan imtina edəcək. Bundan sonra isə onun yolunda heç bir maneə qalmayacaq... Belə də oldu... Anar oyundan çıxdı və Zaur Nigarla evləndi...

Hamı sarsılmışdı. Nigar acı-acı hönkürürdü. Anar bir daha Xəlilin yaxasından yapışdı:

- Sən yalan deyirsən! Sən dediklərini sübut eləyə bilməzsən!

Xəlil yenə yaxasını dartıb Anarın əlindən qopardı:

- Niyə yalan deməliyəm ki?!

Sonra üzünü Nigara tutdu:

- Bacı, Zaurun maşınından çıxmış əşyalar hanı? Mümkündürsə, onları gətir.

Aygün Nigarın heysiz olduğunu görüb dedi:

- Mən gətirərəm. Ancaq sənə inanmıram. Sənin söylədiklərin təsadüfən də üst-üstə düşə bilər.

Aygün otaqdan çıxdı, sonra əzilmiş cipdən götürülmüş əşyaları masanın üstünə qoydu:

- Maşında bunlar olub.

İki audiokaset idi. Biri Ennio Marrikonenin kompozisiyaları, biri Vaqif Mustafazadənin lirik melodiyaları. Maşının sənədləri, Zaurun sürücülük vəsiqəsi, mobil telefonu, əyri-üyrü xətlə yazılmış kağız parçaları idi. Və bir də yaşıl parçada balaca, üçkünc bükülü.

Xəlil həmin bükülünü götürüb otaqdakılara göstərdi:

- Kim deyər, bu nədir?

Təkcə Aygün dilləndi:

- Ya duadır, ya da Quran...

Xəlil dişləri ilə ipləri qoparda-qoparda danışmağa başladı:

- Nigar məktəbdə oxuyarkən kimsə qəfildən onun saçından kəsib qaçmış, bununla da, təbii ki, Nigarın ətrini bütün bu müddətdə o saçlardan almaq istəmişdi...

Nigar: - Yox, yox! -deyib başını tutdu.

Xəlil azacıq fasilə edib söylədi:

... - Buyurun, bu da həmin saçlar...

Parçanın içindən bir çəngə qadın saçı çıxdı.

Zz

25-ci HİSSƏ

«Məncə, səsboğucu qurğusu olan tapançadan açılan atəş ölümə tuş gəlmiş insana daha az əziyyət verir».

«Vəhşi heyvanların qanunudur: hətta yaxşılığa qarşı da pislik etmək. Əfsus ki, məni əhatə edən insanların çoxları məhz bu qanuna riayət edirlər».

«Mövcud olmaq və yaşamaq. Axı bunlar ayrı-ayrı şeylərdir».

«Bəlkə, bundan da betər günün olacaq? Odur ki, göz yaşlarına qənaət edib həmin gün üçün saxla».

«Və ən pisi odur ki, bəzən xoşbəxtliyi bir başqa-sının əlindən zorla almağa məcbur olursan».

(Qəzaya uğramış avtomobildən tapılmış kağız parçasından)

Zaurun evdə qalmağa bircə gecə səbri çatdı. Səhər ertə heç kimə heç nə demədən çıxıb Bakıya gəldi. Dərhal Elmlər Akademiyasına yollandı, ancaq 314-cü otaqda professor Quliyevi tapa bilmədi. Kimdənsə nəsə öyrənmək də ona müyəssər olmadı.

Şəhərə çıxdı. Tanımadığı küçələr boyu irəliləyir, möhtəşəm binalara, xarici avtomobillərə, şən və qayğısız insanlara ağzıaçıq tamaşa edirdi.

Qədimi, olduqca yaraşlıqlı bir binanın qarşısında ekskursiyaya gəlmiş məktəbliləri görüb ayaq saxladı. Bələdçi onlara bina barədə danışdı:

- İndi bu bina Səadət sarayı adlanır. Yeni ailə quranların nikah mərasimi burada olur. Bu binanın çox maraqlı tarixçəsi var. XX əsrin əvvəlində Murtuza Muxtarov - Bakının məşhur neft milyonçusu öz həyat yoldaşı ilə Venesiyaya gəzintiyə gedibmiş. Orada bir binaya valeh olurlar, həyat yoldaşı deyir ki, ən böyük arzum belə bir bina da yaşamaqdır...

Zaur bələdçiyə yaxınlaşdı. Bələdçi danışmaqda idi:

- ...Bakıya qayıdan Murtuza bəy xanımına heç nə demədən memar Ploşkonu dəvət edir, o vaxt Persidskaya adlanan bu küçədə həmin binanın əkiz tayını - bax, bu binanı tikdirir. Bina hazır olduqdan sonra xanımı ilə fayton gəzintisinə çıxır. Buradan keçəndə qadın binanı görür, donub qalır. Elə bilir ki, möcüzə görür. Binanın sahibinin kim olduğunu soruşduqda Murtuza bəy: «Sən», - cavabını verir. Bunlar 1912-ci ildə baş verir, Muxtarovlar bu binaya köçüb xoşbəxt həyat yaşayırlar... Ancaq...

... Zaur bələdçiyə lap yaxınlaşdı, bir addımlığında durdu. Necə də maraqlı idi söylənləri dinləmək. Bələdçi danışmaqda idi:

- Ancaq elə bina tikilən vaxt burada bədbəxtlik baş veribmiş: Bir gecə tikintidə qəfil yanğın olur. Memar Qasım bəy Hacıbalabəyov bundan xəbər tutub əliyalın yanğını keçirməyə girişir. Qülləyə dırmaşanda oradan yığılıb ölür. Onun ölümünə dözə bilməyən gənc qadını da intihar edir... Muxtarovlar 5 il burada xoşbəxt yaşasalar da, sonradan onlar da bədbəxtliyə tuş gəlirlər. 1917-ci ildə bolşevik inqilabı baş verir, qiyamçı əsgərlər binaya gəlib Muxtarovdan var-yoxunu verməyi və evi tərk etməyi tələb edirlər. Murtuza bəy alnına güllə çaxaraq evinin içində özünü öldürür. Onun xanımı isə küçələrə atılır. Tezliklə qadın elə bu binanın hündəvərində canını tapşırır...

Bələdçi danışır, Zaur da, digərləri də diqqətlə onu dinləyirdilər.

- Əslində, hər şey təsadüfən alınıb ki, bir əsrdən sonra burada vətəndaş nikahları bağlanır... Burada iki ailə məhv olub. Hər ikisi də əsl sevginin nə olduğunun sübutu naminə məhv olublar... İndi burada hər il yüzlərlə ailənin təməli qoyulur...

Bələdçi əhvalata nöqtə qoydu. Onlar küçəni keçib irəlilədilər. Zaur isə bir müddət yerindən tərpənmədi.

Deməli, bu binada nikah bağlayırlar. Sevən cütlərin ailə təməli burada qurulur. Görəsən, o vaxt atası ilə anası da burada nikah bağlamışdılar? Anası o vaxt Bakıda oxuymuş. Atası da Bakıda yaşayırmış. Yəqin, elə burada nikah bağlayıblar. Bu mərtəbələrin hansındasa.

Keyli bu yaraşığı binanı süzdü. Qərar verdi ki, növbəti dəfə Zərifəni görəcək mütləq bələdçinin danışdığı əhvalatı ona danışacaq.

Haçandan-haçana Səadət sarayı barədə eşitdiklərinin təəssüratı altında o da küçəni keçib irəliləməyə başladı. Qəribədir, sevginin sübutu ölümə gəlir. Ölüm sevgini sübut edir, həm də, eyni zamanda, onun mövcudluğunu dayandırır. Axı sevənlər həyatda yoxdursa, sevgi də yoxdur.

Binalara vurulmuş lövhələrdən birini oxudu. Bildi ki, İstiqlaliyyət prospektindədir.

Bir binanın qarşısında çoxlu gənc toplaşmışdı. Əllərində dəftər-kitab olanlar da var idi. Dərhal anladı ki, burada hansısa institut yerləşir. Gənclərin arasından keçib gedəndə onların söhbətini eşitdi:

- Bu eynəkdə Mafiya Zaura oxşayırsan.
- Qaçaş, Mafiya Zaur ölüb, mənə ölüyə oxşatma.
- Doğrudan deyirsən? Haçan ölüb ki?
- Guya, bilmirsən? İki gün qabaq.
- Ola bilməz.
- Niyə ola bilmir? Bütün şəhər ondan danışır. Sumqayıt yolunda qəzaya düşüb...

Zaur yerində quruyub qaldı. Bu xəbər ona o qədər pis təsir etdi ki, bir müddət özünə gələ bilmədi.

Gözünün qabağında xəstəxanadakı səhnə canlandı. Mafiya Zaur ona yaxınlaşır, onu kiminləsə səhv salıb anasının adını soruşur...

Elə bil, yüz il idi ki, Mafiya Zauru tanıyırdı. Sanki, daim bir yerdə olmuşdular, bir qabdan çörək yemiş, su içmişdilər...

Əlinin üstündəki «Zz» hərflərinə baxdı. Lap kövrəldi. Sanki, onun ən doğma adamı idi rəhmətlik.

Binanın küncünə söykənib hıçqıraraq ağlamağa başladı... Bir neçə nəfər ona yaxınlaşıb nə baş verdiyini soruşdu. Ətrafına xeyli adamın yığıldığını görüb ağır addımlarla oradan uzaqlaşdı...

Zz

26-cı HİSSƏ

*Alnıma ilk gündən yazıldı qara,
Qaldım küçələrdə, oldum avara,
Neçə dəfələrlə düşmüşəm dara,
Niyə belə oldu taleyim, niyə?*

(Həbsxananın xatirə dəftərindən)

*Даже самый строгий надзиратель
У валчика задумчиво стоит.
Он один поскуда только знает,
Что мальчишке ночь осталось жить.*

(yənə də oradan)

Bu gün Zaurun üçü idi. Xəlil gəlib-gedəndən sonra hələ heç biri özünə gələ bilməmişdi. Aygün: «Bu söhbət inanılası söhbət deyil. Ancaq hər halda, evdən çölə çıxmamalıdır, aləmdə rüsvay olarıq», - qənaətinə gəlmiş, hamı da onunla razılaşmışdı...

Anar dəli kimi olmuşdu. Nə gecə bilirdi, nə gündüz. Siqareti siqaretin oduna calayıb elə hey susurdu... Yaxşı ki, yeznələri var idi. Bütün məclisi onlar təşkil etmişdilər, indi də mərasimə gəlib-gedənləri qarşılayıb yola salırdılar...

Nigar üçün isə ikiqat çətin idi. Dağ sandığı bir adamı bir-cə anın içində gözündə kiçildib daş-kəsəyə döndərmişdilər... Ürəyi partlayırdı onun. Axırda dözməyib hər şeyi anasına danışmışdı... Sonra atası hər şeyi bilmişdi... İndi kişi ürək çatışmazlığından xəstəxanada yatırdı. Vəziyyəti ağır idi...

Nigar ikiqat təhqir olunmuş sayırdı özünü. Axı hər şey olub keçdi, hər şey yaxşılığa doğru dəyişdi. Bəs niyə qurban olduğu Allah onu yenidən belə cəzalandırdı?

Anası, baldızları, xüsusilə də Aygün onu tək qoymur, ona ürək-dirək verirdilər. Xəlilin açıqlamasından sonra Aygün Nigara münasibətdə xeyli dəyişmiş, ona olan hirs-hikkəsini tamam itirmişdi. Daha Nigar Aygün üçün «sevimli qardaşı Zauru bədbəxt edən murdar» deyildi...

Anarın həyat yoldaşı Şəfəq də Nigarın böyür-başına fırlanır, onun dərдинə şerik olmaq istəyirdi...

Bu günlər dərd hamını birləşdirmişdi. Ancaq Nigar çox yaxşı bilirdi ki, bu günün sabahı da var. Bəs sabah necə olacaq? Burada, Zaurun evində o yaşaya bilməyəcək axı. Lap deyək ki, Ağəliyə görə evi satmadılar, ev qaldı. Axı indi Zaur Nigar üçün ən qorxulu, ən dəhşətli adama çev-

rilmışdi. O qaranlıq otaqda ona zülm verən, onu bədbəxt edən həmin adam, demə, Zaur imiş... Həmin adamı tapsa, qanını içməyə hazır olan Nigar indi peşman-peşman acı həqiqəti başa düşürdü: ən çox sevdiyi, ən çox hörmət etdiyi Zaur imiş, sən demə, həmin adam...

Bu evdə Zaurun ruhu ilə qoşa yaşamaq mı olardı?

Nigar heysiz-heysiz eyvana çıxdı. Həyəətə boylandı. Adamlar iki-bir, üç-bir gəlib gedirdi, iri samovar tüstülənirdi...

Anarla Paşanın evə sarı gəldiklərini gördü... Bir qədər keçmiş içəridən Anarın səsi gəldi:

- Neyniyim?!

Paşa əsəbiliklə danışdı:

- Necə neyniyim? Verilən vaxt bitir... Ağəli gəlib dirənəcək.

- Cəhənnəmə dirənsin. Mənim planım başqadır.

Anar Nigarı səslədi:

- Nigar.

Nigar başını aşağı salmış halda içəri keçdi. Anar onun səmtinə baxmadan dedi:

- Zaurun qara üz lü bloknotu var idi, içində telefon nömrələri. Hanı o?

Nigar servantın bir siyirməsini açıb xeyli axtardı, sonra digər siyirməni açıb axtardı, nəhayət, üçüncüdən bloknotu tapıb Anara uzatdı. Sonra yenə eyvana qayıtdı.

Anar Paşadan soruşdu:

- Adı necə idi o Qroznıdan gələnin?

Paşa dedi:

- Stas. Ancaq bu, alınan iş deyil.

Anar «Stas» sözünü təkrarlama-təkrarlama bloknotu və rəqləməyə başladı.

- Anar, nahaq özünü yorma. Stasa bir milyon da versələr, o, Ağəlini vurmağa risk etmər.

Anar: - Tapdım, - dedi, telefonla nömrə yığdı - Zanitdir, - deyib fasilə verdi, siqaret yandırdı. Bir də nömrəni yığdı:

- Alo, Stasdır? Mən Zaurun qardaşıyam. İş var... On min? Verərəm. Adı? Ağəli... Hansı Ağəli? Vor-zakon... Onu olmaz? Axı niyə olmaz?

Xəttin o üzündə dəstəyi asdılar. Kəsik siqnal səsləri gəldi. Anar lap büzüşdü. Bir dənə də siqaret yandırdı...

Nigar onlar çıxan kimi içəri keçdi. Qara bloknotu qaytarıb yerinə qoydu. Başladı pal-paltarını yır-yığış etməyə. Qəti qərara gəlmişdi. Səhər tezdən çıxıb gedəcəkdi... Bilirdi ki, bu üzlə evlərinə qayıda bilmər... Yenə kəndə, ana nənəsinin yanına qayıdacaqdı... O vaxt onu ora sürgünə göndərmişdilər. Anar gəlmişdi onu öldürməyə... Sonra «xilaskarı» Zaur gəldi... Kaş ki öldürəydi onda Anar onu...

Nigarın daha gözünün yaşı qurumuşdu. Ağlaya bilmirdi. Heysiz-heysiz balaca bir çamadanı pal-paltarı ilə doldurdu. Sonra Zaurun seyfini açdı. Orda çoxlu pul, qızıl var idi. Öz üstündəki zinət əşyalarının hamısını çıxarıb seyfə qoydu. Əntiq bilərziyi var idi, onu saxlamaq istədi. Çox sayda brilyant qaşlarla bəzədilmiş bu bilərziyin, Aygündən eşitmişdi ki, qiyməti çox bahadır... Ancaq xeyli düşündükdən sonra bilərziyi də seyfə qoydu. Pulların içindən özünə yolpulu eləmək üçün bir yüzlük dollar götürdü. Saata baxdı. Beşə işləyirdi.

Düşündü ki, bircə, axşam tez düşəydi, səhər tez açılardı. O da bu mənzili əbədi tərk edəydi...

* * *

Üç mərasiminə gələnlərin ardı-arası kəsilmirdi. Anar onları qarşılayır, yer göstərirdi. Nigarançılığı və səksəkədə olması dərhal hiss edilirdi.

Mağarın arxasında Paşa çöməlib oturmuşdu. İki hündürboy, enlikürək gənc ona yaxınlaşdı. Salamlaşıb böyründəcə ayaq üstündə dayandılar.

Paşa:

- Nə olub, bir xəbər-zad var? - soruşdu.

Gənclərdən biri dilləndi:

- İki gün qabaq «Velotrek tolkuçkası»ndan haqq yığanları gedib özümüz tutduq. Beş-altı nəfər idilər. Soruşduq kimsiniz? Dedilər, Zaurun dəstəsi. Mən başçıların boğazından yapışdım ki, Zaurun dəstəsi bizik, siz deyilsiz. O birilər aradan çıxdılar. Qırağa çəkib döydük. Ondan öyrəndik ki, belə-belə o qədər dəstə var ki, şəhərdə. Ev, ofis yaranlar da, reketçilik eləyənlər də, hətta cibgirlər də: «Zaurun dəstəsiyik», - deyirlər.

Paşa siqaretin tüstüsünü ciyərlərinə çəkib qıyılmış gözləri ilə gələnləri süzüb içini çəkdi.

O biri gənc soruşdu:

- İndi biz neynəyəcəyik? Axırımız necə olacaq?

Paşa ağır-ağır dedi:

- Neynəyəsiyik ki? Dağılışacaqsız. Hökumətnən hökumətlik eləyəsi deyilsiz ki?! Mən də çıxıb gedəcəm Rusetə.

Anar onlara yaxınlaşdı. Çöməlib o da Paşanın yanında oturdu, pıçılı ilə soruşdu:

- Sən Stasdan başqa heç kəsi tanımırısan?

Paşa başını buladı:

- Anar, bu, alınan məsələ deyil. Ağəli vor-zakondur.

Bu məsələdə də o, pravdır. Neprav olan bizik.

Sonra əllərini dizlərinə dayaq verib dikəldi:

- Saat neçə olar?

İki gəncdən biri dərhal mobil telefona baxıb söylədi:

- Beşə on dəqiqə qalır.

Anar da durdu.

Anarın böyük yeznəsi onlara tərəf gələ-gələ dedi:

- Şər qarışır, ancaq camaat hələ də gəlir.

Paşa onun sözüne qüvvət verdi:

- Hələ gələcək də. Rostovdan, Mahaçqaladan avtoritetlər gəlməlidir. Saat 5-ə, 6-ya burda olacaqlar.

Bu vaxt düz onların yanında «Reno» markalı taksi dayandı. Xəlil, yanında da bir ortayaşlı kişi maşından düşdülər.

Anar Xəlili görcək başını aşağı saldı. Anarın yeznəsi Xəlillə həmin ortayaşlı kişini mağara apardı.

İçəri adamla dolu idi. Lap başda oturanlardan ikisi təzə gələnləri görcək durub onlara yer verdilər.

Xəlilgil əyləşdilər.

Çay içə-içə mollanın siyasət barəsindəki moizələrinə qulaq asdılar. Xəlil böyründə oturan ortayaşlı kişiye şikayətləndi:

- Vallah, bu mollalar lap ağ eləyiblər. Adamın ölüsü ölür, bunlar şər məclisini mitinqə çevirirlər...

Anarın mağarın girəcəyinə yaxınlaşdığını görərək Xəlil ayağa durub ona tərəf gəldi. Xəlillə gələn kişi də belə etdi. Xəlil Anarın qoluna girib onu kənara çəkdi:

- Nə var, nə yox? Vəziyyət necədir? Təzə xəbərdən-zaddan...

Anar çiyinlərini çəkdi. Xəlil davam etdi:

- Nə etmək fikrindəsən? Evləri satmaq lazımdır. Sat, üstünü də düzəlt ver, canını qurtar. Yoxsa Ağəliyə povod versən, axırı pis olacaq...

Anar çətinliklə dedi: - Kimə satacam? Bu basabasda kliyent axtarmağa vaxt var?

Xəlil iki-üç addım aralıda durmuş kişini yanlarına çağıraraq dedi:

- Adam tapmışam. Bu, alır evləri. Özü də içinin əşyaları ilə. Qalır, bircə evlərə baxıb sövdələşmək.

Anarla həmin kişi söhbətə başladılar. Xəlil üzr istəyib onlardan aralandı, cib telefonunu çıxarıb nömrə yığdı:

- Alo, ana, sənsən? ... Burdayam da, yasda... Qarğış etmə, yazıqdırlar... Kişini də infarkt vurub... Necə hansı kişini? Mənim atam, sənin keçmiş ərin sayılan Səlim kişini... Mən heç səni belə sevinən görməmişdim, ana... Haçan qayıdacam? Hələ nağdı iki gün burdayam. Gələndə sənə nə alım? ...Yaxşı, oldu, öpürəm, hələlik...

Xəlil telefonu söndürüb cibinə qoydu, yenə Anargilə yaxınlaşdı:

- Hə, nə oldu, nə qərara gəldiz?

Anar dedi:

- Qoy camaat dağılışsın, çıxıb evlərə baxarıq.

* * *

Nigar səhəri diri gözlə açdı. Yataqdan durub əl-üzünü yudu. Qonşu otaqda onu tək qoymayan baldızı Aygün yatırdı. Aygünü oyatmaq üçün ehtiyatla hərəkət edirdi. Qələm-kağız götürüb yazmağa başladı: «Mən çıxıb gedirəm. Nənəmin yanında yaşamağa qərar vermişəm. Nigar qalmanın. Nigar».

Sonra kağızı qonaq otağındakı iri masanın üstünə qoydu, axşamdan hazırladığı çamadanı götürüb sakitcə evdən çıxdı...

Az keçmiş Nigar şəhər avtovağzalında idi. Gedəcəyi istiqamətdə hərəkət edən marşrut avtobusuna gecikmişdi. Ancaq öyrənmişdi ki, saat 11-də daha bir avtobus gələcək...

İki saat yarım vaxtı qalmışdı hələ...

Avtovağzala göz gəzdirdi. «Exchange» yazılan lövhəni axtarıb tapdı. Bilirdi ki, dollar dəyişilən yerlərə belə yazılır. Yüzlüyü verib onun iyirmisini xırdalatdı. Sonra bir bulka, bir şüşə də «Duşes» içkisi aldı, avtovağzal binasının içində oturub aldıklarını yeyib-içdi...

Sonra da gözlərini bir nöqtəyə dikib düşünməyə başladı. Axı hara gedir? Nə mənası var bu gedişin? Ümumiyyətlə, onun üçün yaşamağın bir qara qəpiklik əhəmiyyəti varmı? Niyə bütün bu olub-keçənlərdən sonra o, özünü öldürmür? Niyə o, özünü, tutalım, bax, qarşıdakı o nəhəng avtobusun altına atmır?

O vaxt intihar etmək istəmişdi, ancaq evdəkilər bundan xəbər tutmuş, onu həyata qaytarmışdılar. Düşündü

ki, yaşamaq istəyən adamı onun istəyinin ziddinə getməklə öldürmək qatillikdir. Bəs ölmək istəyən adamı onun istəyinin ziddinə getməklə xilas etmək nədir? Bəlkə, elə bu da qatillikdir? Ancaq humanist qatillik?...

Gözlərini qarşıdakı avtobusdan çəkmədən düşünürdü. İntihar zəif adamın özündə güc tapmasıdır, yoxsa güclü adamın zəifliyidir? Kim bilir, nədir intihar? Ömrün ölüm sonluğunu irəli çəkmək, bəlkə də, səbirsizliyin kiçik tənənəsidir...

«Yox, mən səbirsizlərin səbirsiziyəm. Mən ölümə getməyə tələsirəm. Sən necə də gözəlsən, ölüm. Bu lənətlənmiş həyatdan sonra səndə necə də rahatlıq tapacam, ruhən, mənən necə də dincələcəm...»

Nigar onu çəkib bura gətirən qərara mat-məəttəl qalmışdı. Doğrudan da, axı niyə o, yaşamaq, baş götürüb bu şəhərdən qaçmaqla rahatlaşmaq qərarına gəlmişdi? Məgər rahat yaşamaq mümkün olacaqdımı?

Qeyri-ixtiyari yerindən durdu. Qırmızı iri avtobus dolmuşdu. Tərpənmək üzrə idi. Nigar çamadanını çəkə-çəkə platformanın kənarına yaxınlaşdı. Bax, indicə bu nəhəng o tərəfdən tərpənəcək, dövrə vurub sürət yığacaq, bura çatanda o da özünü onun altına atacaq.

Bu nəhəng onu xıncım-xıncım edib asfalta yapışdıracaq. Və bununla da, onun bütün iztirablarına son qoyulacaq...

Nigar bütün diqqətini avtobusa cəmləmişdi. Arıq sürücü öz köməkçisi ilə nəsə danışib gülür, pul sayırdılar... Sonra köməkçi düşdü, bayaq Nigar dollar dəyişdiyi yerə yaxınlaşdı...

Nigar sürücülərin onu bir belə yubatmalarına deyindi, Allahın ölümünün gəlib çıxmaq bilmədiyinə üzüldü. Hövsələsiz halda sürücünün köməkçisinin dollar dəyişib qurtarmasını gözləyirdi... Birdən o, həmin dollar dəyişilən yerə iki nəfərin yaxınlaşdığını gördü. Dörd olmuş gözləri ilə bu iki nəfərə baxdı. İlahi, bu, axı həmin iki nəfər idi... Öz-özünə: «Ola bilməz», - dedi... Sonra heysiz-heysiz onlara yaxınlaşdı... Yox, doğrudan da, bu, həmin o iki nəfər idi. Məgər onları unutmaq mı olardı? O məşum 7 Sentyabr günündə avtobus dayanacağıının yanında Nigarı zorla maşına basıb bədbəxt etməyə aparan həmin iki nəfəri heç vaxt unutmaq olmazdı...

Sonrakı hərəkətlərini Nigar artıq qeyri-ixtiyari edirdi. Həmin iki nəfər «Reno» markalı taksiyə mindilər. Nigar da damına «taksi» yazılmış «Jiquili»yə mindi. Sürücüyə qarşıdakı maşını izləməyi tapşırırdı... Yol uzandıqca uzanırdı. Tezliklə şose yol qurtardı, torpaq yola keçdilər. Maşın atıb-tutduqca Nigar həmin 7 Sentyabr gününü təkrarən yaşadığını hiss edirdi. Onda gözləri bağlı idi. Onda onu Sumqayıtdan aparmışdılar, indi Bakıdan gəlirdi. Ancaq buradan o yana yol, deyəsən, həmin yol idi. Asfaltın torpaq yolla əvəzlənməsi, çala-çuxurların maşını atıb-tutması, içəri dolan torpaq ətri... Yox, indi Nigar yüz faiz əmin idi ki, məhz həmin o evə gedirlər...

...«Reno» dayandı. Bura bağ evləri massivi idi. «Jiquili» də dayandı. Həmin iki nəfər birmərtəbəli, dəbdəbəsiz, adi bağ evinə daxil oldular. İçində heç bir qorxu hissi keçirməyən Nigar da onların dalınca həyəətə keçdi. Asta-astta alçaq pəncərəyə yaxınlaşıb barmaqlarının ucunda dərtnib içəri boylandı.

İçəridə arxası ona tərəf bir nəfər oturmuşdu. Həmin iki nəfər otağa keçdilər. Onları görcək arxası Nigara tərəf olan şəxs çevrilib onlarla salamlaşdı.

... Və onun sifətini görəndə Nigarın bədənindən, elə bil, cərəyan keçdi.

... Nigar dəhşətlə bu tanış sifətə baxıb gözlərini ovuşdurdu. Gözlərinin onu aldatdığını zənn etdi...

... Ancaq yox. Bu, Xəlil idi...

Zz

27-ci HİSSƏ

*«Xəstəlik, fəlakət və qəza ölümün köməkçiləridir»
(Qəbirdaşı üzərində yazı)*

«Дверь откройте! Я уже ослеп»

(yənə də oradan)

Zaur növbəti dəfə «Elmlər Akademiyası»na gəldi, yenə 314-cü otaqda professor Quliyevi tapa bilmədi. Ancaq bu dəfə dəhlizdə ona dedilər ki, Professor xəstəxanada yatır. Xəstəxananın adını, şöbəsini, Professorun yatdığı palatanın nömrəsini öyrəndi.

...Palataya girəndə Professoru gözüyumulu gördü. Kiminsə içəri girdiyini hiss etmək Professor gözlərini açdı. Zauru görən kimi üzünü yana çevirdi, çiyinləri qalxıb enməyə başladı.

Zaur bunu xəstəliklə əlaqələndirib dedi:

- Çox xahiş edirəm, atamla məni, heç olmasa, telefonla danışdırın. O bilsə ki, mən gəlmişəm, xaricdən yarımçıq qayıdar.

Azacıq susub əlavə etdi:

- Mən bütün bu illərdə atamın xəyalı ilə yaşamışam. Çətinə düşəndə onu köməyə çağırmışam. Mən inanırdım ki, atamı tapacam. Həyatda ən böyük arzum atamı tapmaq, onu qucaqlamaq, onunla yanaşı gəzmək olub. Allaha qurban olum, məni bu arzuma yetirdi.

Professor gözlərindən yaş axa-axa Zaura baxdı. Nəse demək istədi, amma deyə bilmədi. Kətilin üstündən 2 həb götürüb ağzına atdı.

Zaur nəfəsini dərib söylədi:

- Tələt babam rəhmətə gedəndən sonra dayımgilnən qalmaq istəmirəm. Daha atamla birgə yaşayacam.

Sonra da Professora yaxınlaşdı, sevincqarıışıq qəhərlə söylədi: - Atamın, yəqin, əl telefonu var, ona zəng vurun, mənimlə danışsın... Heç bilirsiniz, necə sevinəcək?

Bayaqdan bəri özünü birtəhər saxlayan Professor daha dözə bilmədi. Zaurun başını sinəsinə sıxıb hönkürə-hönkürə dedi:

- Biz Zauru itirdik. İtirdik Zauru...

* * *

Üstündən nə qədərsə vaxt keçdi...

Zaur bayaqdan o qədər ağlamışdı ki, indi yalnız hıçqırır-
dı. Bu, axı necə ola bilərdi ki, sən bu qədər ili, ayı, günü,
saatı yelə verib atanın dalınca məhz o, ölən dəqiqədə gələsən?

- İnsan qocalanda gözəlliyini, sağlamlığını, gümrahlığını
büsbütün itirir. Buna görə də qoca vaxtı həm də kasıb
olmaq ikiqat dəhşətdir.

Professor evdən gətirilən qalın üst paltarlarını geyə-
geyə bunu yaşlı palata yoldaşına dedi.

- Daha sevgilərə yer ayıra bilməyən ürəyim, büsbütün
daşlaşmaqdan qorxmursan ki?

Bunu cavan tibb bacısına dedi.

Onun getmək istədiyini eşidərək hövlnak özünü içəri
atmış, lakin heç bir vəchlə onu saxlaya bilməyən həkim
sakitcə qapının ağzında durmuşdu.

Zaur isə hıçqırmağında idi.

Nəhayət, Professor getməyə hazır vəziyyətdə həkimlə
üzbüz dayandı:

- Sizə söz verirəm, qəbiristanlığa baş çəkəndən dərhal
sonra qayıdıb gələcəm. Rejimi də pozmayacam. Dərman-
larımı da içəcəm, iynələrimi də vurduracam.

Həkim narazılıqla başını buladı.

Professor kepkasını başına qoydu. Çıxhaçıxda palata
yoldaşına bunları da söyləməyi özünə borc bildi:

- Ağsaqqal, o ki qaldı səhərki mübahisəmizə, inan ki, mən
haqlıyam. Deyəsən, bunu Məhəmməd peyğəmbər deyib: «İn-
san yalnız özünü tanıyandan, dərk edəndən sonra öz Allahı-
nı tanıya, dərk edə bilər». Ancaq mən yüz faiz əminəm ki,
hər gün Allahın evində ona ibadət edən möminlərin əksəriy-
yəti özünü dərk edə bilmir. Qəribədir, insan hələ də özündə
baş verənlərin səbəbini anlaya bilmir. O, hələ də bilmir ki,
içindəki hiss və ehtiraslar, kaprizlər haradan qaynaqlanır.
O, hələ də nifrətini və sevgisini idarə edə bilmir. Hələ də
içindəki tamah və qorxu hisslərini boğmağı bacarmır.

Nəhayət, küncdə büzüşmüş Zaurun başını qucaqlaya-
raq dedi:

- Gəl gedək, balam mənim, Allahın qisməti, görünür,
beləymiş ki, sən atanı görə bilməyəsən...

... Xəstəxananın baş həkimi öz «QAZ-24» markalı av-
tomobilini qəbiristanlığa gedib-gəlmək üçün Professoru
ayırmışdı.

Gəlib avtomobildə əyləşdilər.

Professor gənc sürücüyə söylədi:

- Əvvəl «Gəncliyə» apar bizi. Sonra Novxanıya. Sonra
təzədən Yasamala qayıdacağıq.

Üzünü Zaura tutdu:

- Sənə atanın «Gənclik»dəki mülkünü göstərəcəm,
ancaq qohumlarınla hələ tanış etməyəcəm. Doğrusu, on-
larla heç özüm də tanış deyiləm. Sonra Novxanıdakı bağ
evinə aparacam. Sənə atanın tərəfdarları barədə danışa-
cam. Axırda da qəbiristanlığa gedəcəyik.

«QAZ-24» tərpendi. Zaur hələ də hıçqırırdı. Bir az getmişdilər ki, çətinliklə soruşdu:

- Mənim atam nədən öldü?

Professor içini çəkdi:

- Avtomobil qəzasından. Babanı da təyyarə qəzası aparmışdı. Hələ sənə bir şeyi də deyim. Sənin babanın atası bəylərbəyi imiş. At azarkeşiymiş. At yarışında onu da Dilboz atı yerə çırpıb öldürüb. At da o vaxtın nəqliyyatı idi. Deməli, hər üçünü həyatdan nəqliyyat vasitələri aparıb...

Zaur şüşədən baxır, ancaq, sanki, heç nə görmürdü. İşə bax. Deməli, bir gün öncə gəlsəydi, atasını görə bilərdi. Niyə bir belə yubandı, günü aya satdı...

- Atam nəçi idi?

Professor a növbəti sualı verdi. Professor bu dəfə duruxdu, nə cavab verəcəyini bilmədi. Haçandan-haçana diləndi:

- Bilirsən, bala, atan çox böyük təfəkkürə malik insan idi. Ancaq cəmiyyət onu başa düşə bilmirdi, ona Mafiya Zaur deyirdi.

Zaurun: - Nə?! - deyib bərəlməmiş gözlərini Professor a zilləməsi ilə sürücünün əyləci basması eyni ana təsadüf etdi.

Zaur: - Deməli, Mafiya Zaur mənim atam idi?! - sualını verdi.

Sürücü geri qanrılaraq: - Onu mən də tanıyırdım, qızıl kimi oğlan idi, dəfnində də iştirak etmişəm, - söylədi, Mafiya Zaurun oğluna tamaşa etməyə başladı.

Professor ağır-ağır başını tərpetdi:

- Heyif Zaurdan.

Zaur hönküdü:

- Deməli, ona görə o gün xəstəxanada mənə yaxınlaşdı? Mən anamın adını Rəisə yox, İlhamə desəydim, o, məni tanıyacaqdı. Mən ən axırıncı adamam ki, bu yaşa kimi heç nəyi bilməmişəm. Öyrənmək istəyəndə məni aldadıblar. Mən də key kimi inanmışam...

Professor nə illah eləsə də, Zauru ovundura bilmədi...

* * *

...Nigar divara söykəndi. Ayaqlarının taqəti yox idi ki, onu saxlasınlar. Asta-asta aşağı çökdü.

Onu bədbəxt edən Xəlil imiş. Qardaş bildiyi Xəlil. Axı niyə, hansı səbəbə?... Həyat, niyə sən bu qədər rəzil, murdar imişsən?!

Suallar onu üzür, onlara heç cür cavab tapa bilmirdi. Yox, bu, ola bilməz. Axı necə ola bilərdi ki, Xəlil o işi tutsun?

Birtəhər ayağa qalxdı, pəncərədən içəri boylandı. Xəlil həmin iki nəfərlə qızğın-qızğın nəyisə müzakirə edirdi.

Nigar yenə taqətsiz halda yerə çökdü. Ən ağlasığmaz şeylər məhz onunmu başına gəlməli idi? Allah niyə onu ən dəhşətli vəziyyətlərə salmaqla sınaırdı?

...Sonra vaxt sürətlə keçməyə başladı. İçəridəkilər çölə çıxdılar. Qapını bağlayıb, açarı iki daşın arasına qoydular, getdilər...

Haçandan-haçana Nigar özünə gəldi. Açarı götürüb qapını açdı, otağa girdi. Keyləşmişdi. Bütün beyni, fikri dumanlanmış, gözləri dolmuşdu.

Gəlib bayaq Xəlil oturan stulda oturdu, ətrafa göz gəzdirdi. Bir küncdə açıq yorğan-döşəkli çarpayı var idi. O biri küncdə üstünü toz basmış pivə şüşələri yığılmışdı...

Nigar qüvvəsini toplayıb ayağa durdu, ara qapını açdı və...
...Və təzədən sentyabrın 7-nə, ömrünün ən dəhşətli gününə adladı...

Bu, həmin o otaq idi. Altı gün əsir qaldığı həmin o qaralıq otaq...

Yenidən əzildi, təhqir olundu. Yenidən dərddən ürəyi, ağrıdan bədəni zoqquldadı.

Taqətsiz yumruqlarını düyünləyib hönkürməyə başladı...

Bəzənən, düzənən, dürlü-dürlü sözlər danışan, əslində isə, yırtıcıdan da yırtıcı olan bir məxluqmuş, demə, insan adlanan məxluq...

Ayaqlarını sürüyə-sürüyə bu otaqdan çıxdı... Yenə keçib bayaqkı yerində əyləşdi... Üstü tozlu masada siqaret kötüyü ilə dolu külqabı, bir şüşə yarımçıq pivə və qara portfel var idi. Portfeli dərhal tanıdı. «O alçaq» (özlüyündə Xəlili belə adlandırırdı) hərdən onlara gələndə bu qara portfeli də özü ilə gətirirdi. İçinə sənəd-sünəd yığırdı.

Portfeli açdı. Gözünə dərhal qəhvəyi üzlü dəftər sataşdı, qeyri-ixtiyari dəftəri açıb vərəqləməyə başladı.

«...Bütün tay-tuşları ataları ilə qürrələnirdi. Təkcə mənim atam yox idi. Bir dəfə sinfimizdə oxuyan qızlardan biri mənə: «Yetim», - dedi. Bu, mənim üçün dünyada ən ağır tənə idi...»

«...Hər gecə yeganə əziz adamım olan anam mənim yatdığımı zənn edib səssiz-səmirsiz ağlayırdı... Hərdən Səlim adlı adama qarğışlar yağdırırdı... Sonradan öyrəndim ki, Səlim mənim atamdır...»

«...Tez-tez Bakıya - dayımgilə gedər, yay təttilini orada

keçirərdim... Böyüyəndə, məktəbi bitirəndən sonra Bakıya gedişlərim daha da artdı. Bir dəfə böyük dayımla bir dəfn mərasiminə getmişdim... Uşaqlıqdan anam mənim beynimə yeritmişdi ki, sənə öz qohumlarımızdan qız alacam. Dəfndə bir qız gördüm. Adını Nigar çağırırdılar. Dayımın yoldaşından bu qızın kim olduğunu soruşdum. Xeyli duruxub durdu, sonra: «Qohumdur», - dedi».

Nigar dəftəri oxuya-oxuya stuldan durdu.

«...Nigar mənim ilk məhəbbətim idi. Bilirəm ki, həm də sonuncu məhəbbətim olacaq o...»

Mən onu necə sevirdim, bir Allah bilir. Qarabaqara onu izləyir, ondan ayrı yaşaya bilməyəcəyimi hiss edirdim...»

«...Məni anamla birlikdə atıb gedərək olmazın məhrumiyyətlərə düşər edən atam mənə ikinci və daha sarsıdıcı zərbə vurdu: öyrəndim ki, Nigar mənim ögey bacımdır. Sevgi dağı mənə atasızlıq dağından betər oldu».

«...Yox, heç cürə çıxara bilmirdim Nigara olan sevgimi başımdan. Ondən ayrı həyat mənə cəhənnəm əzabı idi... Hətta bir dəfə dərddən çıxarkən onun saçlarından kəsib qaçdım. Gündə iki-üç dəfə bu saçları qoxulayı, onun ətrini duyur, xəyalən ona qovuşurdum...»

Nigar oxumağa ara verdi. Dəftəri var-gücü ilə otağın o biri başına tulladı. Gedib əlləri əsə-əsə su kranını açdı. Ağzını krana dirəyib su içdi. Hıçqırdı. Ürəyində: «Deməli, belə?» - sualını aramsız olaraq təkrarladı...

Az keçmiş küncdəki dəftər yenidən onu özünə çəkdi. Gedib dəftəri götürdü...

«...Artıq biznesim çiçəklənirdi. Dayılarımın köməkliyi ilə yeni mağazalar açır, qalaq-qalaq pul qazanırdım. Ana-

mın çəkdiyi acılar get-gedə azalırdı... Hardansa Zaur adlı bir reket peyda oldu. Bizdən elə bir məbləğdə pul istədi ki, bu pulu verməklə tamam çökəcəkdik. Böyük dayım qoymadı, polisə şikayət edək. Dedi ki, bu Zaur Ağəli deyilən vor-zakonun adamıdır. Onlara bata bilmərik...»

«...Nigarı hansısa bir Anara nişanladılar. Ən dəhşətli si odur ki, dünyalar qədər sevdiyim Nigara dünyalar qədər nifrət etməyə başladım. Bilirdim ki, onu itirirəm. Gözüm görə-görə yadlara qismət olur mənim Nigarım...»

«...Sən bir təsadüfə bax, sən demə, o Anar Zaurun qardaşı imiş... Düşmənlərim qohum oldular...»

«...Yox, bu plan beynimə təsadüfən girmədi. İllər uzunluğunu özlüyümdə qərar verdiyim qisas, axır ki, baş tutacaqdı... Və ən maraqlısı bu idi ki, mən bir güllə ilə həm atamdan, həm Nigardan, həm Zaurdan, həm də kor bəxtimdən qisas alacaqdım...»

«...Zaur pul aparmağa gəlmişdi. Böyük dayıma birhəftəliyə Bakıdan çıxacağını bildirdi... Maşınını da dayımın moykasında yudurtmağı tapşırıb getdi... Bu, Allahın mənə verdiyi ən böyük şans idi. O, cipin qabaq güzgülündən yaşıl parçaya bükülü Quran asmışdı. Quranı çıxarıb yerinə Nigarın saçlarını qoymaq çox vaxt tələb etmədi...»

Nigar dodaqlarını gəmirirdi. Oxumağına ara verib: «Alçaq», - dedi...

«...Mən görəcəyim işi Zaurun boynuna atmaq üçün hər bir xırda detalı həll etmişdim. Hətta, guya, hadisəni törədəni axtararkən şübhə yaratmamaq üçün öncə Ağəlinin üzərinə gedəcəkdim...»

«...Budur, illərlə həsrətini çəkdiyim Nigar tənəpədən-dırnağa qədər mənim idi... Mən ondan hədsiz ləzzət duyur, onu öpüb-oxşadıqca...»

«...Nigar daha oxuya bilmirdi. Qəhər və qəzəb birləşərək onu boğurdu.

İnam - talenin qılınc zərbələrinə qarşı tutduğu qalxandırsa, bəs o, büsbütün inamsız qalan zavallı birisi bu təlatümlərin, qarşıdakı sınaqların önünə necə çıxacaqdı, necə yaşayacaqdı? Yəni bu dünyada müqəddəs heç bir şey qalmamışdı?

Bu qədər rəzil, oğraş, qaniçən, murdar insanları dünyaya gətirmək və onları xoşbəxtlik axtarışına yönəltmək ən böyük cinayət deyildimi?

«...Ağır-ağır addımlarla bağ evini tərk etməkdə idi. Beynində, bütün vücudunda bir ağırlıq hiss edirdi.

Növbəti atacağı addımını qərarlaşdırırdı. Bu addım onu bütün mənəvi izzətlərdən xilas etməli idi...

Zz

28-ci HİSSƏ

«Yaşamaq üçün unutmaq, unutmaq üçünsə ölmək lazımdır».

(Qəbirdaşı üstündə yazı)

*«Падает тот, кто ходит
Кто ползет, тот не упадет»*

(yənə də oradan)

Kiminçünsə yeganə təsəlli, kiminçünsə gözdağı, kiminçünsə ibrət dərsi olan qəbirlər... İrili-xırdalı, ağılı-qaralı, dəbdəbəli-dəbdəbəsiz qəbirlər... Bu dünyada kasıb yaşayanların qəbirlərinin başdaşı adi sal daşdandır. Ortabab yaşayanların ağ, yaxşı yaşayanlarınkı isə qara mərmərdəndir. O dünyada qara mərmərli ağ mərmərlidən, o da adi daşlıdan yaxşı yaşayır. Biri də var yerli-dibli başdaşı olmayanlar... Onların isə o dünyadakı günü bütün digərlərininkindən pisdır. Deməli, bu dünyada xoşbəxt olan elə o dünyada da xoşbəxt olur...

Ancaq o da var ki, dünyada ən xoşbəxt daşlar toy-büsat evlərini tikən daşlardır...

... Sübh ertədən başlayan yağış qəbiristanlığı islatmaqda idi. Torpaq yolda gölməçələr əmələ gəlmişdi, qəbirdaşları par-par parıldayırdı...

Hələ sinə və başdaşı qoyulmamış təzə qəbirlər xüsusən hiss edirdilər bu yağışı.

Zaurun qəbri hündürdə olduğundan, sanki, onu daha çox yağış tuturdu... Qəbir üşüyürdü, sanki...

- Susi, dayan. Qorxma, döyməyəcəm, dayan.

Ortayaşlı bir kişi qəbirlərin arası ilə tövşüyə-tövşüyə qaçır, sinəsinə oyuncaq maşını sıxaraq ondan get-gedə uzaqlaşan qırmızı köynəkli oğlanı haqlamaq istəyirdi.

- Susi, sənə pul verəcəm, dayan.

İnternat məktəbinin direktor əvəzi uşaqlardan birinin yoxa çıxması xəbərini eşitcək, dərhal işçiləri qəsəbənin küçələrinə tökmüşdü, ancaq uşaqdan bir xəbər çıxmamışdı. Sonra polisə müraciət edilmişdi.

Ertəsi gün Ayan adlı qız ağlaya-ağlaya direktor əvəzinə:

- Məni Zaur əminin qəbrinə baxmağa aparın da, nə olar, - söyləmiş, ardınca da əlavə etmişdi: - Susi də dünəndən ordadır!

Bu xəbəri eşitcək direktor əvəzi bir-iki yerə zəng edib Zaurun dəfn olunduğu qəbiristanlığın yerini öyrənmiş, xidməti avtomobilə minib bura yollanmışdı.

- Susi, dayan. Maşını verəcəm, sürəcəksən!

Ancaq uşaq dayanmırdı, qaçmağında idi... Nəhayət, getdiyi cığır hasara dirəndiyi üçün o, ayaq saxlamalı oldu, vurnuxa-vurnuxa ətrafa baxdı, çıxış yolu axtardı. Direktor əvəzi fürsəti əldən verməyib onun qolundan yapışdı, tövsüyə-tövsüyə dedi:

- Adamsan, adam balasısan, bayaqdan bəri anadan əmədiyim südü burnumdan gətirmisən.

Susi əcaib səslə ağlamağa başladı:

- Zaur əmi ölüb. Mən də ölmək istəyirəm!

Direktor əvəzi bir qədər nəfəsini dərib yenidən onu yola gətirməyə çalışdı:

- Bax, dünəndən ac-susuz burdasan. Evdə qəşəng yeməklər bişirilib. Zaur əmi alan qoyundan qəşəng küftə-bozbaş hazırlayıblar. Sənə bir şüşə də limonad verəcəm. Gəl gedək.

Susi ağlamaqda idi:

- Yox. Mən heç nə istəmirəm. Zaur əmi ölüb. Mən də ölmək istəyirəm!

Direktor əvəzi onun qolunu buraxmadan yavaş-yavaş xidməti avtomobil dayanan səmtə irəlilədi, Susi dartınıb gəlmək istəmir, ancaq direktor əvəzinin kəlbətin kimi yapışan barmaqlarından qopa bilmirdi.

- Sənə çoxlu maşın alacam.

- İstəmirəm. Zaur əmi ölüb, mən də ölmək istəyirəm. Xidməti avtomobilə yaxınlaşdırlar. Susi ağlamaqda idi:

- Zaur əmi niyə öldü?

- Allah belə yazmışdı.

- Ölmək pisdir, hə? Bəs niyə yaxşı adam ölür?

- Nə bilim, vallah.

Nəhayət, avtomobilə çatdılar. Direktor əvəzi Susini yanında oturtdu, mühərriki işə saldı. Susi Zaurun qəbri səmtə baxıb lap ucadan ağlamağa başladı, əlindəki maşını qucaqladı:

- Mən ancaq Zaur əmi alan bu maşını sürəcəm.

Az getmişdilər ki, Susi ağlamağına ara verib başını irəli uzatdı, direktor əvəzinin sifətinə baxaraq soruşdu:

- Başqa Zaur əmi də var?

Direktor əvəzi onun bu sualını cavablandıra bilmədi.

* * *

Nigarın masanın üstündə qoyduğu «Mən çıxıb gedirəm...» yazılmış məktubuna təkəcə Aygün ağladı. Şəfəq ah çəkib: «Yazıq Nigar», - dedi. Anar isə çəkdiyi siqaretin oduna digər bir siqareti yandıraraq susdu...

Anarın yeznələri və qonşuları yas mağarını sökür, qızgəlinlər həyəət-bacanı qaydaya salırdılar. Anarın gözü qapıda idi. Ağəlinin adamlarını gözləyirdi. Onlar hər dəqiqə gələ bilərdilər...

Həyətdə «Reno» markalı taksi göründü. Xəlil taksidən düşüb Anara yaxınlaşdı. Salam verib evi almaq istəyən kişinin gəlib-gəlmədiyini soruşdu. Anar dedi ki, hələ gəlməyib. Sonra Xəlil Ağəlini soruşdu. Anar ondan da hələ bir xəbərin olmadığını bildirdi.

Yağış çisələyirdi...

Bomboz və üzgün bir hava var idi. Qapıda Nigarın anası Zümrüd göründü, Xəlillə Anara yaxınlaşıb onlarla salamlaşdı. Xəlil sifətinə lap ciddi ifadə verdi:

- Kişi necədir?

Zümrüd içini çəkdi:

- Pisdir, a bala. İynə-dərman almağa pulumuz yoxdur... Heç bilmirəm, başıma haranın daşını töküm...

Xəlil başını yırğaladı:

- Tərs kimi mənim də işlərim getmir. Əlim aşağıdır. Ancaq gəlib bir az kömək eləyəyəm.

Yağış bir qədər gücləndi. Talvarın altına keçdilər. Qəfildən Zümrüd dilləndi:

- Anar, bala, bilirsen, mağazanın qabağında nə eşitmişəm? Deyirlər, Zauru Ağəli öldürtdürüb.

Anar əlini yellədi:

- Boş söhbətdir.

Zümrüd sözünə davam elədi:

- Necə boş söhbətdir? Özü də deyirlər ki, səhər Ağəlini tutub aparıblar...

Anar dikəldi. Gözündə ümid qılgılıcı peyda oldu. Sonra Zümrüd yuxarı, evə qalxdı... Elə bu vaxt Paşa qaranəfəs gəldi, onlara çatan kimi salamsız-kalamsız sözə başladı:

- Zauru Ağəli öldürüb. Cipi ekspertizaya aparıblar. Sən demə, Zauru Ağəli Biləcəridə söhbət eləyəndə Ağəlinin adamları maşının tormoznoy şlanqını kəsiblər... Ağəlinin öz kruqundan kimsə onu satıb. Səhər ertə girdəvoylar tutub apardılar... Hər şey o yana, Anar, sənin canın qurtardı Ağəlidən...

Xəlil soruşdu:

- Onda, yəqin, evləri satmazsınız?

Anar dərindən nəfəs aldı:

- Yalandırsa, kaş bu, doğru olaydı...

Zümrüd arvad yenə onlara yaxınlaşdı.

- Ay Xəlil, Nigar çıxıb evdən gedib. Mən başıma haranın daşını töküm? - deyib qapıdan küçəyə çıxdı.

Xəlil də onun dalınca.

...Anar maşınına minib harasa getdi, bir qədər keçmiş gəlib həyətdəkilərə gözaydınlığı verdi:

- Ağəlini, doğrudan da, tutublar. Allaha min şükür. Canımız qurtardı.

Talvarın altında əyləşmişdilər. Anar, yeznələri, bacıları. Bir-iki nəfər də qohum-əqrəba var idi. Əməlli-başlı sevinir, Ağəlinin bir daha geriyə qayıtmamasını arzulayırdılar. Birdən gözləri darvazadan içəri keçən qaralibaslı Nigara sataşdı. Təəccüblə ona baxmağa başladılar.

Nigar sakitcə onların yanından keçib Zaurun evinə girdi. Aygün də onun ardınca gəldi.

Nigar ikinci mərtəbəyə keçib başındakı yamyaş qara yaylığı açdı, mətbəxdəki ipin üstünə atdı. Sonra yataq otağına keçib paltarını dəyişdi. Su damcılayan paltarlarını da ipin üstünə atdı. Aygün sakitcə ona göz qoyurdu.

Nəhayət, Nigar söylədi:

- Zaur o işi törətməyib. Mən aydınlaşdırdım.

Aygünün üzünə bir canlanma gəldi. O, Nigarın bir addımında dayandı:

- Mən onsuz da inanmırdım buna. Öz fikrimdə qalmışdım. Sadəcə, heç kəsə sübut edə bilmirdim... Nə yaxşı oldu, sən bunu aydınlaşdırdın... Sən, elə bil, Zauru təzədən diriltin...

Aygün Nigarı qucaqladı, ağladı. Ürəyini boşaldandan sonra soruşdu ki, bəs bunu kim eləyib, ancaq Nigardan cavab ala bilmədi. Sonra getdi ki, bu xəbəri doğmalarına çatdırırsın...

Nigar Zaurun otağına keçib onun seyfini açdı, brilyant qaşlı bilərziyi çıxartdı. Gözünün qabağında Zaurun bu bilərziyi onun qoluna taxması gəlib dayandı... Ah çəkdi...

Sonra servanın siyirməsini açıb oradan Zaurun bloknotunu çıxartdı, oradakı telefon nömrələrinə göz gəzdirdi.

... Bir saatdan sonra Nigar artıq şəhərin zərgər dükanlarını gəzməklə məşğul idi. Brilyant qaşlı bilərziyə müştəri axtarırdı. Yağış kəsməsə də, xeyli yavaşımışdı...

Univermağın içindəki zərgərlərdən biri ona yaxşı bir məsləhət verdi:

- Bacı, sən bu bilərziyi öz dəyərində sata bilməyəsən. Başını aldadacaqlar. Antikvariat yığan bir Yura var, cuhddur. Yaxşısı budur, gedib onu tapasan...

Zərgər verən ünvanı Nigar çox asanlıqla tapdı. Ağsaçlı Yura Nigarı içəri dəvət etdi, müştəri gözü ilə bilərziyə baxdı. Lupa götürüb diqqətlə bilərziyin əyarına göz gəzdirdi, sonra bir qurğu ilə onun brilyantlarını yoxladı. Tez-tez də: «Uy da», - deyirdi... Nəhayət, Yuranın yoxlanması başa çatdı. O, parıltılı gözlərlə Nigara baxdı:

- Qızım, nə qədər pul istəyirsən? Əgər bura gəlmisənsə, deməli, malıvın qiymətini bilirsən. Yeddi min dollar verirəm... Allah bazar eləsin...

Bayaqkı zərgər Nigara, təqribən, səkkizlə on arası qiymət demişdi. Odur ki, Nigar bir qədər qiyməti artırmağa çalışdı. Nəhayət, 7500-ə razılaşıdılar. Nigar pulları götürüb küçəyə çıxdı. Yağış güclənmişdi. Qarşısına çıxan ilk telefon köşkünə girdi.

Zaurun bloknotundan götürdüyü nömrəni yığdı...

- Alo, Stasdır? Mən rəhmətlik Zaurun arvadıyam. İş var.

Xəttin o üzündə xırıltılı səs gəldi:

- Ağəlini? Onu tutdular da.

- Yox, yox. Ağəlini yox, başqasını.

- Haçan?

- Elə günü bu gün. Bu dəqiqə.

- Olar. On min verəcəksən.

- O qədər yoxumdur. Yeddi min beş yüz verə bilərəm.

Xahiş edirəm, razı olun. Bundan artıq verə bilmərəm.

- Zaura görə keçərəm. O, əsl kişi idi.

- Çox sağ olun.

- Adını de.

Azacıq susduqdan sonra Nigar dedi:

- Adı... Xəlil...

* * *

Yağış güclənmişdi...

Sürücü «QAZ-24»-ü qırağa verib saxladı, Professorla Zaur düşdülər. Zaur atasının qəbrinin məhz sol tərəfdəki, hələ sinə və başdaşı qoyulmamış qəbir olduğunu dərhal başa düşüb özünü onun üstünə atdı, qəbri qucaqlayıb hönküdü.

- Ata, heç olmasa, yarım saat məni gözləyəydin də, niyə belə tələsirdin? - deyib yaş torpağı oxşamağa başladı.

Professor ürəyini ovuşdura-ovuşdura onun başının üstündə dayanmışdı.

Haçandan-haçana Zauru atasının qəbrindən ayıra bildi. Onun üst-başının palçığını silməyə girişdi. Ancaq silib başa çatdıra bilmədi.

Zaur hıçqıra-hıçqıra: - Mənə atamdan danışın, - söylədi.

Professor içini çəkdi. Yağış yağır, onları isladır, ancaq heç biri bunun fərqində deyildilər. Professor qəbrin üstünə səkkiz ədəd qərənfil qoyub dedi:

- Sənin atan əsl kişi idi. Mərd, qorxubilməz. Sənin baban da elə olmuşdu. Allah onların hər ikisinin ömrünü yarımçıq kəsdi... Bu, möcüzədir ki, sənin varlığından xəbər tutduq. Sən onların yolunu davam edəcəksən... Atan ey-nən babana oxşayırdı... Sən də atana oxşayırsan... Ancaq onlar qanun uğrunda qanundankənar mübarizə aparırdılar. Sənsə belə etməyəcəksən.

Sonra Zaurun üst-başının palçığı yenə onun diqqətini cəlb etdi:

- Üstünü nə yaman batırmısan, - söyləyib yenə onun üst-başını təmizləməyə çalışdı.

Zaur gözlərini qəbirdən çəkməyərək bir daha təkrarladı:

- Mənə atamdan danışın...

Professor ürəyini ovuşdurdu, titrək səsle danışmağa başladı:

- Atanın taleyi pis gətirdi. Gənc ikən həbsxanaya düşdü, həqiqət və ədalət axtarışı ona azadlığı bahasına başa gəldi. Onun çox işıqlı arzuları var idi, öncə özünün, qardaş-bacılarının, sonrasa hamının xoşbəxtliyi uğrunda döyüşə atıldı... Ancaq ədaləti bərpa etmək üçün qanunsuz yollara əl atdı, kimlərisə cəzalandırdı, kimlərisə incitdi... Bu yolun axırı yox idi... Mən onu bu yoldan daşındırmağa çox cəhd etdim. Mən ona çox söylədim ki, sənin üzübabağa, yaxud üzuarxaya oturmağından asılı olmayaraq at yalnız irəli yüyürəcək...

Professor nəfəsini dərdi. Zaur hıçqırır, gözünü atasının qəbrindən çəkmirdi.

- Əminin nişanlısı Nigarı qaçırdıb, günahsız qızı rüsvay etmişdilər. Atan ağlasığmaz bir hərəkət edərək onu evinə gətirdi, yazıq qızcığı xilas etdi... Uşaq evlərinə, həbsxanalara, əsgərlərə həmişə yardım edirdi... Ürəyi o qədər təmiz idi ki... Bilirsən, tarix boyu hələ bu suala cavab tapılmayıb: Günahkar kimdir, silahı icad edən, onu düzəldən, atəş açmaq əmrini verən, yoxsa atəş açan?

Yağış ara vermir, Zaur hey ağlayır, Professorsa danışdı:

- ...İştahanın vicdanla, ehtirasın namusla amansız müharibə apardığı və əksər hallarda da qalib çıxdığı bir zamanədə sən öz qayda-qanunlarınla nəyisə dəyişmək istəyirsənsə, deməli, öz sonunu labüdləşdirirsən. Öz iradəsindən asılı olmadan dünyaya gələn və öz iradəsindən asılı olmadan dünyadan gedən insanın ətrafdakı hər şeyi öz iradəsinə tabe etmək istəyi necə də məntiqsiz görünür...

Zaur ağlayırdı. Bura - Bakıya gələndə o qədər xəyallar qurmuşdu ki... Atasının yanında qalacaq, təhsilini burada alacaqdı. Düzdür, Zərifədən ötrü darıxacaqdı, ancaq buna dözmək olardı. Sumqayıt axı elə də uzaqda deyil, tez-tez gedib Zərifəyə baş çəkəcəkdi. Atası ilə qürrələnəcəkdi. Bütün bu illər ərzində atasızlıqdan nələr çəkmişdi, bir Allah bilir... Odur ki, ilk günlərdə atasını elə hey öpüb-oxşayacaqdı. Atası kömək edərək onu gülüşə yazdıracaqdı... O da çempion olacaqdı, Azərbaycanın adını yüksəklərə qaldıracaqdı. Nənəsini də gətirəcəkdi, nənəsi onlarla qalacaqdı... Yəqin, atasının maşını olmamış olmaz. Buna maşın sürməyi öyrədəcəkdi. Bu da maşını sürüb Sumqayıta gedəcəkdi. Uşaqlar, dayıları, xalaları, xüsusən də Zərifə gözləri dörd olmuş halda ona baxacaqdılar...

İndi bu xəyallar uçub dağılmışdı. Bu yağışlı gündə, bax, burada - bu qəbiristanlıqda atasının islanmış torpaq-

dan ibarət balaca bir guşəsində Zaurun gücü yalnız ağlamağa çatırdı.

İşə bir bax. Hamının «Mafiya Zaur» deyə adlandırdığı, həyat uşaqlarının ən sevimli mövzu obyektı olan bir şəxs, sən demə, onun doğma atası imiş... Zalım baba-nənəsi niyə bu vaxta qədər gizlətdilər, demədilər ki, atası sağdır...

Heç olmasa, bircə dəfə atası ilə görüşəydi... Bircə dəfə... Professor onun çiyinlərindən tutdu:

- Sən təhsilini davam etdir, oxu. Mütəlq oxu...

Zaur gözünü siləndə biləyindəki «Zz» yazısı Professorun gözünə sataşdı:

- Sən də «Zz» yazmısan? Bilirsən, bu, nə deməkdir?

Zaurun cavabına imkan vermədən davam etdi:

- Bir təsadüfdən böyük və kiçik «z» hərfləri yanaşı yazılmışdı. Ancaq həyat göstərdi ki, hər bir təsadüf zərurətdəndir. Böyük və kiçik «z»-lər böyük və kiçik Zaurilər deməkdir. Bir Zaur getdi, ancaq yerinə ikinci gəldi. «Zülmə zərbə», demək, davam edəcək. Özü də, qanun çərçivəsində.

Qəfildən danışmağa ara verdi. Yadına iki-üç həftə öncə qəzetlərdə getmiş «Balaca qəhrəman» yazısı düşdü. Məcburi köçkün olan bir uşaq xəstə babasının xahişi ilə düşmən əsarətindəki kəndlərinə getmiş, iki erməni əsgərini məhv edərək bir ovuc torpaq gətirmişdi... Həmin yazını rəhmətlik Zaur ilə oxumuş, müzakirə etmişdilər. Bu, ona: «Zaur, gör uşaq necə də sənə oxşayır», - söyləmişdi. O da: «Kaş ki belə bir oğlum olaydı, mənim davamçım olardı», - demişdi.

Professor zənninin səhv olacağından qorxa-qorxa ehməlcə soruşdu:

- İki düşmən əsgərini öldürüb babana kənddən torpağı sən gətirmişdin?

Zaur Professorun bunu haradan bildiyinə mat qala-qala başını tərpətdi.

Bu neçə gündə ilk dəfə Professorun üzünə təbəssüm qondu. O, Zaurun alnından öpdü:

- Mənim tanışlarım var, danışacam, səni hərbi məktəbə düzəltirəcəm... Sən gələcəkdə tanınmış hərbi olacaqsan. Babanın, atanın edə bilmədiklərini edəcəksən. İndilərdə də heç bir çətinliyin olmayacaq. Sənin o boyda böyük mülkün var, atandan qalan varidatın var...

* * *

Yağış hələ də yağmaqda idi. Nigar Zaurun qəbrinin üstünə qoyulmuş qərənfillərin və qızılgüllərin yanında özü gətirdiyi səkkiz ədəd qərənfilə yer elədi... Sonra qəbri qucaqlayıb acı-acı hönkürdü. Tərs kimi yağış da get-gedə güclənir, onu islatdıqca isladırıdı...

Niyə? Axı niyə qoruyub-saxlaya bilmədi Zauru? Kişilərin ən kişisi, yaxşılının ən yaxşısı olan Zauru axı niyə buraxdı əlindən... Niyə axı belə olur? Dünyada ən qiymətli saydığın, üstündə əsdiyən bircə adamın olur, Allah onu da sənə çox görür... Niyə Allah bir başqasından dünyanın bütün xoşbəxtliklərini əsirgəmir, səni isə büsbütün bəd-bəxt edir. Azacıq, lap azacıq, yarıxoşbəxtliyə belə tamarzı qoyur səni...

Yağış, elə bil, Nigara qoşulub ağlayırdı.

- Niyə məni qoyub getdin, Zaur?

Nigar Zaurun məzarından inadla bunu soruşurdu.

Sonra hönkürdü:

- Qurban olum, bağışla. Haqqında pis düşündüyüm, qara fikirlərə düşdüyüm, o murdarın sözlərinə inandığım üçün bağışla...

Tanımadığı bir kişi ilə bir qadın gəlib Nigarı məzarın üstündən qaldırdılar... Onu darta-darta aparmağa başladılar. Nigar onların əlindən qopub bir də özünü məzarın üstünə atdı... Yenə onu dartıb aparmağa çalışdılar...

Sonra Nigar özünü toxtatdı, kişi ilə qadına hər şeyin qaydasında olduğunu bildirdi, Zaurun qəbrindən bir ovuc torpaq götürüb dəsmalına bükdü.

Düşündü ki, uzaq, qürbət bir kənddə, Zauruz yaşantılara dözmək üçün bir ovuc torpaq ona kömək olar...

* * *

Palçığa batmış «QAZ-24» nə qədər tərpenmək istəsə də, yerindən qopa bilmədi. Nəhayət, sürücü düşüb ağac budaqlarından qıraraq arxa təkərlərin altına qoydu, avtomobil palçıqdan çıxdı.

Yenicə tərpenmişdilər ki, qəbirlərin arası ilə gələn qara paltarlı, əlində bükülü dəsmal tutan bir qadın gördülər.

Zaur dedi:

- Yazıq tamam palçığa batıb, saxlayın, onu da götürək.

SON

**P.S. ...Ancaq qanı yuduqdan sonra xəncər yenə əv-
vəlki tək parıldayacaq...**

(Əntiq xəncər tiyəsinə yazılmış yazının sonu)

Hörmətli oxucular!

Siz «Bir ovuc torpaq» romanı ilə tanış oldunuz. Bu, «Kitab oxumağın vaxtı yetişdi» şüarı ilə sizlərə təqdim etdiyimiz ikinci kitab idi. Çox keçməyəcək ki, növbəti – üçüncü kitabla görüşünüza gələcəyik. Hər birinizin ürək sözləri bizimçün həddən artıq maraqlı olduğu üçün çox xahiş edirik ki, «Bir ovuc torpaq» barədə rəyinizi bizlərə göndərsiniz.

SMS-lə: (070) 240-0-240

E-mail-lə: varis@mail.az

Rəy göndərənlər, mümkünsə, adlarını, soyadlarını, iş və ya təhsil yerlərini də yazsınlar.

Kitabı Bakının bütün metro girişlərindən, «Akademkitab» və «Əli və Nino» kitab mağazaları şəbəkəsindən, Prezident kitabxanasından, «Kitab klubu»ndan, M.Seyidzadə adına kitabxana-kitab mağazasından, eləcə də BDU-nun Yayım Mərkəzindən, «Akademiya» Kitab Mərkəzinin mağazasından, AYB-nin «Bayatı» kitab mağazasından əldə etmək mümkündür. Gəncəlilər kitabı «Knyaz», sumqayıtlılar «Məktəbli» mağazalarından ala bilərlər. Eyni zamanda, respublikanın bütün şəhər və rayonlarındakı «Azərmətbuatyayımı» İB-nin köşklərindən də kitabı almaq mümkündür.

Əlavə məlumat almaq üçün bu telefonlara müraciət edə bilərsiniz:

(050) 390 32 25,

(055) 620 80 98,

(055) 588 20 35

(070) 220 12 20.

NÖVBƏTİ GÖRÜŞLƏRƏDƏK!

Məsul redaktor:

Rasim Mədəd

Texniki redaktor:

Fuad Həsənov

Operatorlar:

Ülviyyə Vəliyeva,
Aynurə Məmmədova,
Vüsalə Mahmudova

Səhifələyici:

Şamil Kərimov

Korrektorlar:

Vüsalə Əsgərova,
İnci Qasımova,
Dilarə Hüseynova

Kommersiya meneceri:

Bilman Allahverdiyev

Əlaqələndiricilər:

Nadir Cəfərov,
Elşən Allahverdiyev,
Elnur Ağayev

Foto:

Xəyyam Piriyev

Çapa imzalanmışdır: 6 Noyabr, 2009-cu il

Kağız formatı: 60x84 1/16

Şerti çap vərəqi: 20

Sifariş:

Ümumi tiraj: 10000 (I-4000) nüsxə

Qiyməti: 5 manat